

Călin Săplăcan

Marcel-Smilion Bodea

TEOLOGIE ANALITICĂ

Analiză noțională și limbaj teologic

Presa Universitară Clujeană

Călin Săplăcan | Marcel-Smilihon Bodea

TEOLOGIE ANALITICĂ

Analiză noțională și limbaj teologic

*Publicarea acestei cărți a fost finanțată
prin Fondul de Dezvoltare al Universității Babeș-Bolyai 2024.*

*The publication of this book was supported by the 2024
Development Fund of the Babeș-Bolyai University.*

Călin Săplăcan | Marcel-Smilihon Bodea

TEOLOGIE ANALITICĂ

*Analiză noțională
și limbaj teologic*

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2024

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Alin Sebastian Tat

Pr. lect. univ. dr. Remus-Florin Bozântan

Imagine copertă: Călin Popescu, Skyline, pictură în ulei pe pânză.

*Autorii își asumă întreaga responsabilitate pentru conținutul
și drepturile privind folosirea imaginii de pe copertă.*

ISBN 978-606-37-2312-4

© 2024 Autorii volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice
mijloace, fără acordul autorilor, este interzisă și se pedep-
sește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. B.P. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel.: (+40)-744.687.884
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>
<https://libraria.ubbcluj.ro/>

CUVÂNT-ÎNAINTE¹

Această lucrare, intitulată *Teologie analitică: Analiză noțională și limbaj teologic*, continuă un demers teologic și filozofic început anterior, concentrându-se pe aspectele fundamentale ale limbajului teologic. Dacă prima carte, *Teologie analitică: Logică și Limbaj teologic*, a explorat structura propozițională a limbajului, această lucrare își orientează analiza către noțiuni, ca elemente fundamentale ce stau la baza propozițiilor și, implicit, a întregului limbaj teologic. Această schimbare de perspectivă reflectă o aprofundare a cercetării logico-lingvistice, propunând o abordare care să clarifice structura și interdependența noțiunilor ce definesc limbajul teologic. Nici această lucrare, la fel ca și în cazul primei cărți, nu are o structură sistematică, la nivel de manual sau de lucrare introductivă într-un anumit domeniu; ea nu își propune construirea progresivă a conceptelor sau o prezentare succesivă, cu intenții didactice, a unor rezultate și interpretări din domeniul teologiei sau al altor domenii de interes pentru analiza de față (filosofie, științe etc.). Exemplele și ilustrările clarificatoare, atât cele teologice, cât și cele din alte domenii, pot să nu fie familiare unor categorii diverse de cititori.

Cartea de față are la bază aceeași presuposiție ca aceea întâlnită în prima lucrare. Pentru caracterul său paradigmatic de abordare analitică, reformulăm această presuposiție ca pe o condiție necesară comună:

---

¹ Cartea este rodul colaborării dintre autori, în cadrul Centrului de Studii și Cercetări de Frontieră în Teologie al Facultății de Teologie Greco-Catolică, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, România.

„Presupoziția la nivel de limbaje de la care pornește activitatea de clarificare teologico-analitică propusă în lucrarea de față este următoarea: există un limbaj natural, un limbaj teologic, un limbaj logic, un limbaj filosofic, un limbaj matematic, un limbaj științific empiric, etc.², fiecare din aceste limbaje fiind sisteme de semne care satisfac două cerințe esențiale (/necesare) unui limbaj bine constituit: sunt structurate de o sintaxă și sunt înzestrate cu o semantică.”

Lucrarea se distinge prin caracterul său exploratoriu, oferind nu doar o analiză riguroasă a noțiunilor și a limbajului teologic, ci și un spațiu pentru întrebări deschise și reflecții asupra limitelor și posibilităților acestora. Este un demers care invită cititorul să investigheze nu doar ceea ce este cunoscut, ci și ceea ce rămâne încă nedefinit sau insuficient clarificat în domeniul teologiei analitice. Abordarea propusă își propune să meargă dincolo de clarificările conceptuale – prezentate pe diverse nivele – încurajând o reevaluare continuă a structurilor noționale și a relațiilor lor în lumina noilor descoperiri și interpretări teologice, filosofice, logice, lingvistice etc.

În centrul acestui demers se află analiza logică a noțiunilor, considerându-se atât structura lor internă, cât și relațiile dintre acestea. Abordarea teologico-analitică a noțiunilor este făcută, în principal, pe o prezentare comparativă a structurii logice și a semnificației semantice a unor tipuri de noțiuni teologice cu tipuri similare de noțiuni din limbaje diferite de cel teologic. În spiritul clarificărilor analitice care dau unitate celor două lucrări, au fost avute în vedere, în principal, trei categorii de limbaje cu noțiuni aferente lor: – limbajul formal al matematicii; – limbaje științifice, despre fapte (ale științelor care fac o cercetare empirică a faptelor [fizica, istoria etc.]) și – limbajul formal-abstract al logicii, cu un interes special acordat limbajului teologic pentru care logica este o condiție necesară (numit și în această lucrare: limbaj teologic rațional).

Se pune accent pe identificarea tipurilor de noțiuni, pe analiza raporturilor dintre ele, precum și pe problematica negației, a variabilelor noționale și a interpretării lor. Această abordare oferă un cadru de analiză

---

² Există desigur „limbaje naturale”, „limbaje teologice”, „limbaje logice”, „limbaje filosofice”, „limbaje științifice”, etc., dar, aici este avută în vedere ideea de *limbaj natural* sau *limbaj teologic* sau *limbaj științific* etc.

care permite clarificări conceptuale și deschiderea unor noi perspective asupra unor probleme fundamentale, precum sensul și semnificația noțiunilor teologice. Spre exemplu, tema noțiunilor de „Dumnezeu” sau „Trinitate” este abordată dintr-o perspectivă analitică, încercând să evidențieze în ce măsură aceste noțiuni pot fi structurate logic și integrate în limbajul teologic fără a pierde din profunzimea lor spirituală.

Legat de aceste aspecte, și în cazul noțiunilor – privite ca elemente fundamentale de limbaj – trebuie menționată existența unor componente metaforice de semnificare, dar care nu exclud câtuși de puțin o structură logic-rațională a acestor „noțiuni metaforice”. Mai general, într-o altă exprimare, cuvinte teologice al căror înțeles este complet străin altor domenii (științific, filosofic etc.) pot totuși să reprezinte, neproblematic, „forme logice”. Odată în plus subliniat, „noțiuni teologic-metaforice” sau pur și simplu „noțiuni (exclusiv) teologice” cum sunt, de exemplu, noțiunile amintite mai sus de „Dumnezeu”, respectiv „Trinitate”, nu pot fi etichetate, de la bun început, ca fiind logic-iraționale. Complementar acestor precizări, trebuie făcută cu referire la noțiuni o observație care a fost făcută în prima carte cu referire la propoziții: nu există pretenția, dar nici pericolul, ca prin analiză și clarificare logică a unor noțiuni teologice să se epuizeze sau să limiteze înțelegerea, interpretarea, soluționarea teologică a semnificațiilor acestora, dincolo de „forma logică” aferentă lor.

Cartea își propune, de asemenea, să analizeze tensiunea dintre limbajul natural, utilizat în discursul teologic cotidian, și limbajul logic, mai abstract și mai riguros. În acest sens, lucrarea explorează limitele convențiilor lingvistice tacite care guvernează înțelegerea limbajului natural, arătând cum acestea pot masca sau distorsiona adevărurile teologice. Se evidențiază că, pentru o abordare analitică a teologiei, este esențială construirea unor limbaje intermediare care să faciliteze traducerea conceptelor teologice în termeni logici și invers.

Lucrarea pornește de la o clasă ontologică inițială de obiecte, incluzând atât entități naturale, cât și entități teologice, fiecare dintre acestea fiind reprezentată mental prin noțiuni. Aceste noțiuni sunt analizate nu doar ca elemente izolate, ci și în relație cu propozițiile în care sunt integrate, într-un efort de a oferi o viziune holistică asupra modului în care gândirea logică

poate contribui la clarificarea teologică. Exemplele utilizate, de la „perpetuum mobile” în fizică până la „Trinitate” în teologie, reflectă aplicabilitatea extinsă a metodei analitice propuse. Prin acest caracter exploratoriu, lucrarea încurajează cititorii să își pună propriile întrebări și să contribuie la dezvoltarea unui domeniu aflat în continuă expansiune.

Complementar tematicii primei cărți, s-a încercat să se reliefeze și existența unei dimensiuni logic-raționale subiacente limbajului teologic, aici cu referire la structura logică a noțiunilor teologice și a implicațiilor care derivă de aici: existența efectivă a unei componente raționale. Totodată, complementar, afirmarea existenței unui limbaj teologic rațional nu este menită cătuși de puțin să submineze valoarea metaforică sau metafizic-teologică a noțiunilor teologice. Odată în plus, este resubliniată afirmația că Biblia nu este doar o uriașă metaforă, ci este un text al cărui limbaj-noțional vorbește „natural”, de cele mai multe ori despre fapte din lumea omului; dar, noțiunile, chiar și cele cu conținuturi factuale sunt însoțite în semnificațiile și sensurile lor, de cele mai multe ori, și de o referință cel puțin implicită, la ceea ce trece dincolo de fapte, la Dumnezeu, la Împărăția lui Dumnezeu. Clarificarea conceptuală și aducerea noțiunilor într-un limbaj logic-rațional înseamnă, nu se poate contesta, o formă de limitare a exprimării, care însă, nu determină o închidere a orizonturilor teologice de sens și semnificare teologică a acestor noțiuni; pornind dinspre limbajul rațional sunt doar semnalate anumite frontiere între limbaje care numai astfel fac posibilă transgresarea frontierelor. Noțiunile reprezintă forme de bază, primordiale în cercetarea frontierelor și în încercarea de a găsi punți de comunicare între limbajul teologic și alte forme de limbaje.

Ca și în prima carte, unul din obiectivele centrale de factură teologico-analitică din această lucrare este reprezentat de analiza legăturii directe dintre limbajul natural și cel teologic (/în particular cel scriptural) atunci când vorbindu-se (în lucrarea de față cu trimitere la noțiuni) despre lucruri, despre fapte din această Lume, se vorbește și despre transcendența altei Lumi: Împărăția lui Dumnezeu; altfel spus, limbajul uman cu noțiunile sale vorbește, în orizont teologic, și despre Dumnezeu.

Un alt aspect esențial al lucrării îl constituie abordarea negației, atât la nivelul noțiunilor, cât și al propozițiilor. În teologie, conceptul de negație

este central pentru înțelegerea unor teme precum inexprimabilitatea naturii divine sau paradoxurile aparente din revelația biblică. Analiza variabilelor noționale și a interpretării acestora oferă un instrument util pentru a aborda aceste aspecte, permițând clarificarea unor concepte complexe și evitarea contradicțiilor logice.

Pe lângă clarificările conceptuale, lucrarea aduce în discuție implicațiile teologico-lingvistice ale unor noțiuni cheie. De exemplu, noțiunea de „Fiul lui Dumnezeu” este analizată nu doar din perspectivă teologică, ci și prin prisma raportului său cu alte noțiuni, precum „Fiul Omului” sau „Trinitate”. Această abordare oferă o înțelegere mai profundă a structurii conceptuale a teologiei creștine, subliniind importanța clarității logico-lingvistice în interpretarea textelor sacre.

Mai trebuie precizat următorul aspect. Ca și structurare ideatică de ansamblu a lucrării, subparagrafele, prin tematica lor specifică și exemplificările lor particulare, pe de o parte, clarifică ideea principală, de ansamblu, pe care paragraful o propune analizei, însă, pe de altă parte, prin conținutul lor caracteristic pot contribui la clarificări și în alte zone de interes ale analizei, din tematica altor paragrafe. În acest fel, în lectura lucrării, pentru o mai clară înțelegere a unora dintre chestiunile puse în discuție, revenirea la conținutul unor subparagrafe poate aduce un plus de claritate. Reluarea unor exemple, în contexte diferite ale analizei, urmărește tocmai acest demers analitic de bază: activitatea critică de clarificare.

Lucrarea este adresată unui public variat, incluzând teologi, filosofi, cercetători interesați de logica analitică și limbajul teologic, dar și cititori dornici să exploreze fundamentele conceptuale ale credinței. Prin demersul său, cartea își propune să ofere un instrument valoros pentru aprofundarea înțelegerii teologice, demonstrând că analiza logico-lingvistică nu este doar o tehnică abstractă, ci un mijloc esențial de a articula și clarifica adevărurile fundamentale ale credinței creștine.

Chiar dacă accentul în această carte este pus pe *noțiuni*, în timp ce în prima este pus pe *propoziții*, cu referire la noțiuni s-a păstrat o anumită unitate metodologică de abordare a acestora: în funcție de specificul analizei de clarificare, în anumite situații unele noțiuni sunt analizate în mod obișnuit – însă acum cu accente logice – comparativ cu alte noțiuni, deosebirile și

asemănările urmărind să contribuie la clarificări. În alte situații, pentru respectivele noțiuni, sunt prezentate alternativ diferite contexte în care poate apărea noțiunea. Prin schimbarea contextului și prin felul în care noțiunea își păstrează sau își nuanțează, eventual, semnificația generală se pot aduce, analitic, clarificări suplimentare. Și în această lucrare, în privința noțiunilor logice de bază, atunci când s-a făcut o scurtă prezentare a lor, această prezentare a fost una foarte condensată și accesibilă, „de manual”, doar atât cât să facă mai clare demersurile analitice de clarificare din carte.

În concluzie, această lucrare se prezintă ca o continuare firească a unui demers de cercetare mai amplu, dar și ca o contribuție originală la domeniul teologiei analitice. Prin aprofundarea analizei noționale și a limbajului teologic, cartea invită cititorul să participe la un dialog între rațiune și credință, demonstrând că, departe de a fi opuse, acestea pot coexista și se pot îmbogăți reciproc.

Capitolul I. NOȚIUNI

„¹⁹ DOMNUL Dumnezeu a plăsmuit din pământ toate animalele câmpului și toate păsările cerului și le-a adus la om ca să vadă cum le va numi. Și orice nume pe care avea să-l dea omul fiecărei ființe vii, acela era numele ei.

²⁰ Omul a pus deci nume tuturor animalelor, păsărilor cerului și tuturor ființelor câmpului; [...]”³

„Omul posedă capacitatea de a construi limbaje în care se poate exprima orice sens fără să aibă vreo idee cu privire la modul în care fiecare cuvânt desemnează și la ceea ce desemnează el. Tot așa cum vorbim fără să știm în ce fel sunt produse sunetele.

Limbajul cotidian este o parte a organismului omenesc, una nu mai puțin complicată decât acesta.

Nu stă în puterile omului să derive din acesta, în mod nemijlocit, logica limbajului.

Limbajul deghizează gândul. Și anume în așa fel, încât nu se poate deduce din forma exterioară a îmbrăcămintei forma gândului care este îmbrăcat; căci forma exterioară a îmbrăcămintei este croită pentru cu toate alte scopuri decât acela de a permite recunoașterea formei corpului.

Convențiile tacite de care depinde înțelegerea limbajului cotidian sunt enorm de complicate”⁴.

Această carte este o abordare teologico-analitică complementară ce vine în prelungirea cărții *Teologie analitică. Logică și Limbaj teologic*. În prima lucrare demersul analitic a fost orientat cu prioritate pe *propoziții* ca elemente de bază

---

³ Geneza 2, 19–20 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *A doua relatare a creației*] Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

⁴ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Editura Humanitas, București, 2001, P 4.002.

ale limbajelor. În această lucrare, analiza logico-lingvistică, urmărind clarificări analitice, este orientată în principal pe *noțiuni* ca elemente fundamentale ale propozițiilor, implicit ale limbajelor. Sunt avute în vedere, în principal: structura noțiunilor; tipuri de noțiuni; raporturi între noțiuni; negația noțiunilor; negația unor tipuri de propoziții; variabile noționale și interpretări ale variabilelor noționale; probleme de sens și semnificație. Lectura cărții de față poate fi făcută independent de prima carte, dar, considerăm că analiza logico-lingvistică din prezenta lucrare are, în ce privește activitatea de clarificare conceptuală, mult de câștigat în limpezime dacă prima carte a fost citită cu înțelegere.

1.1. Noțiunea

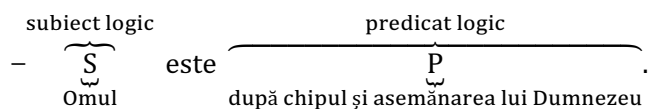
Se va porni de la ontologie înspre chestiuni de logică și înspre probleme de limbaj. Este presupusă o clasă ontologică inițială de *obiecte* (acele care, filosofic vorbind, au *atributul existenței*⁵, dar care, în general, au și alte atribute determinate⁶: proprietăți particulare, însușiri, caracteristici etc.) De exemplu, clasa obiectelor naturale (sau materiale) face parte din clasa ontologică

---

⁵ Nu este avută în vedere în acest context, ci este doar semnalată, posibilitatea unei critici a „existenței” ca *atribut* dintr-o perspectivă analitică, cea a încălcării granițelor limbajului, mai precis a încălcării felului în care limbajul este utilizat legitim cu referire la existență ca atribut. „În limbajul cotidian se întâmplă foarte des că unul și același cuvânt desemnează în moduri diferite – prin urmare aparține unor simboluri diferite – sau că două cuvinte care desemnează în mod diferit sunt folosite în propoziție aparent în același fel. Astfel, cuvântul „este” apare drept copulă [de exemplu, având funcția logico-lingvistică de a lega subiectul logic de predicatul logic al unei propoziții. n.n.], drept semn al identității [de exemplu, semnificând funcția semnului „=” (egal) n.n.] și drept expresie pentru existență; „a exista” apare ca verb intransitiv, la fel ca și „a merge”; [...].” – Wittgenstein, *Tractatus*, P 3.323. Se va opta totuși în acest cadru pentru acceptarea atributului (proprietății) de „existență” în limbajul unor diferite domenii în conformitate cu anumite protocoale, cu anumite „criterii de existență” specifice domeniilor respective („ceva EXISTĂ” în diverse științe empirice, în matematică, în teologie etc.).

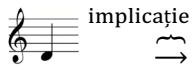
⁶ O excepție, de exemplu, în acest sens al *existenței* ca unic atribut este dată de felul în care Dumnezeu i se Revelează lui Moise: „¹⁴ Dumnezeu i-a zis lui Moise: «EU SUNT CEL CARE SUNT.» [...]”, Exodul 3, 13-15, [I. ELIBERAREA DIN EGIPT TINEREȚEA ȘI VOCAȚIA LUI MOISE – *Misiunea lui Moise*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

presupusă; de asemenea, și entitățile teologice. Respectivelor obiecte, pentru a putea fi gândite logic, le corespund în mod necesar anumite reprezentări mentale specifice. Nu este vorba de un sens psihologic al acestor reprezentări mentale, ci este vorba de un sens logic, acela de elemente ideatice care pot alcătui o *formă logică* (simplă

– sau complexă). O *formă logică* fundamentală este NOȚIUNEA. **Noțiunea** reprezintă pe plan *logic* obiecte. Ori de câte ori se afirmă succint că *noțiunea reprezintă obiecte* se subînțelege o reprezentare în plan logic a obiectelor (oricât de mare ar fi diversitatea de natură ontologică a acestora). Pentru ușurința expunerii va fi făcută o presuposiție de bază, sub forma unei cerințe. Cerința (o cerință „tare”) impusă acestor reprezentări mentale este ca, într-o formă sau alta, într-un fel sau altul, ele să poată fi aduse într-un limbaj care poate fi pus în corespondență (nu în mod necesar, dar dacă se vrea acest lucru, atunci trebuie să fie *posibil*) atât cu limbajul logic, cât și cu limbajul natural. Exemple de astfel de limbaje sunt: limbajele științifice; limbajul matematic; limbajul filosofic; limbajul teologic. Contraexemple posibile sunt anumite limbaje artistice, cum este, de pildă, limbajul propriu-zis al muzicii în „textele” partiturilor (notațiilor – notelor și simbolurilor – muzicale).

Desigur, într-o perspectivă analitică nuanțată poate fi pusă, de exemplu, întrebarea: „Unei anumite note muzicale îi asociem cuvântul: nota *la*; poate fi nota *la* o noțiune? Sunt evitate aici astfel de întrebări și răspunsuri la ele, deși sunt legitime într-un cadru detaliat de analiză. Se va accepta pur și simplu în astfel de cazuri (sau similare) că semnificația notei *la* este la nivelul unei, ca să zicem așa, trăiri; pentru muzician (sau pentru oricine altcineva care ascultă muzică, nota *la* este pur și simplu un sunet trăit); pentru fizician, ca *om de știință*, este o frecvență de oscilație a aerului: „Astfel, nota **La** din gama centrală a pianului este definită ca având frecvența de 440 Hz [...]. Aceasta înseamnă că aerul pus în mișcare de o astfel de undă sonoră oscilează de 440 de ori în fiecare secundă. Urechea omului este sensibilă la sunete cu frecvențe cuprinse aproximativ între 20 Hz și 20 kHz (20.000 Hz), cu diferențe apreciabile de la un individ la altul [n.n.: în raport cu această

precizare fizică, intervalul: 20 Hz și 20 kHz (20.000 Hz) este „zona științifică” în care poate avea loc „trăirea umană”].”⁷ La fel stau lucrurile pe portativ pentru, de exemplu, succesiuni de note și, într-o simbolizare extrem de simplificată (redarea este simplificată aici la maximum, doar ca o sugestie ilustrativă), este un nonsens a scrie ceva de felul: înțelegând aici prin această simbolizare simplificată că „o propoziție muzicală implică logic (așa cum este logica înțeleasă în lucrarea de față) o altă propoziție muzicală implică logică ; sau că vreo succesiune de note poate fi în textul-partitură o încărcare cu semnificații muzicale a formei logice: $p \rightarrow q$ [asemănător felului în care propoziția „Dacă două sarcini electrice au același semn atunci se resping.” este, într-un text științific, o încărcare cu semnificații fizice a formei logice $p \rightarrow q$; sau, la fel, cum propoziția „²⁶ [...] Dacă îmi slujește cineva, Tatăl îl va cinsti.”⁸ este, într-un text teologic, o încărcare cu semnificații teologice a formei logice $p \rightarrow q$].

Cu reprezentările mentale (indiferent de forma pe care acestea o îmbracă în mintea noastră), se pot construi, într-o sferă ontologică lărgită⁹, noi obiecte (înțelese aici într-un sens foarte larg) a căror existență se poate dovedi reală, sau este doar ipotetică, sau este chiar imposibilă (așa cum se va ilustra, este imposibilă în raport cu un context, dar prin faptul că sunt gândite ca imposibile în acel context ele există ideatic într-un alt context). Exemple de obiecte ipotetice: ființe inteligente extra-terestre (în exobiologie); materia neagră (în fizică); purgatoriul (în teologia creștină). Referitor la aceste exemple, prin existență ipotetică înțelegem aici controversabilă (în discuție; fără un acord unanim) în dezbateră intracomunitară din domeniile respective. Exemple de obiecte imposibile: „balauri” (în imagină narativ);

⁷ <https://ro.wikipedia.org/wiki/Frecvență> (Accesat la 10.05.2024).

⁸ Ioan 12, 26 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE LA IERUSALIM – *Discurs despre glorificarea Fiului Omului*], *Noul Testament*, Sapienția.

⁹ Chiar dacă filosofic ne referim la o „sferă ontologică extinsă”, înțelegând prin aceasta că acceptăm atribute în plus (!care și ele „există”), dincolo doar de „*existență* ca atribut”, trebuie ținut cont de următorul aspect: criteriile de existență sunt specifice unui domeniu sau altul (diverse științe empirice; științe formale; sisteme metafizice; teologie etc.), iar aceste criterii presupun în mod necesar și prezența altor atribute. Nu se intră aici într-un comentariu logico-metafizic al acestor aspecte filosofice.

„perpetuum mobile” (în fizică); „număr real soluție a ecuației $x^2 + 1 = 0$ ” (în matematică); „fapte imposibile pentru om, dar nu și pentru Dumnezeu”: „³⁰ Însă îngerul i-a spus: «Nu te teme, Marie, pentru că ai aflat har de la Dumnezeu. ³¹ Vei zămisli și vei naște un fiu și-l vei numi Isus. [...]»; ³⁴ Maria a spus către înger: «Cum va fi aceasta, din moment ce nu cunosc bărbat?»³⁵ Răspunzând, îngerul i-a spus: «[...] ³⁶ Iată, Elisabeta, ruda ta, a zămislit și ea un fiu la bătrânețe, și aceasta este luna a șasea pentru ea care era numită sterilă, ³⁷ pentru că la Dumnezeu nimic nu este imposibil. »”¹⁰ (în teologia creștină); etc.

Noțiunea reprezintă un **obiect** despre care, cel puțin într-un anumit context, se poate spune că există. În general, noțiunea asociată unui obiect mai spune ceva în plus despre acel obiect, dincolo de atributul existenței sau non existenței sale (atribut subînțeles într-un context sau altul). Exemplu științific. Noțiunea de *perpetuum mobile de speța întâi*¹¹ (într-o formulare simplă) reprezintă orice sistem fizic (dispozitiv, mașină etc.) care, indiferent sub ce formă, încalcă legea conservării energiei. Adică, este capabil să funcționeze producând energie/lucru mecanic la infinit, fără să primească energie de la vreo sursă (exterioară sau pe care să o epuizeze etc.). Un astfel de obiect, pentru care avem noțiunea de *perpetuum mobile de speța întâi*, nu există în sfera obiectelor fizice materiale, dar el este totuși gândit (există) în fizică, la un nivel teoretic-ideatic/ipotetic. Cu alte cuvinte, noțiunea de *perpetuum mobile de speța întâi* spune ceva despre un obiect, dincolo de inexistența sa fizică reală. Complementar, un exemplu științific (în termodinamică) pur imaginar, creat însă doar cu scopul unor clarificări teoretice științifice, este așa numita noțiune: „Demonul lui Maxwell”¹².

¹⁰ Luca 1, 30–31; 34–37 [I. COPILĂRIA LUI ISUS – *Vestirea nașterii lui Isus*], *Noul Testament*, Sapiientia.

¹¹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Perpetuum_mobile

¹² „**Demonul lui Maxwell** este o ființă imaginară, inteligentă, de dimensiuni moleculare, care își permite să încalce *Principiul al doilea al termodinamicii*. A fost imaginat de James Clerk Maxwell în cartea sa „Theory of Heat” („Teoria căldurii”). Denumirea de „demon” a fost introdusă de William Thomson, lord Kelvin, pentru a reda caracterul provocator și supranatural al activității acestei ființe imaginare. Problemele teoretice ridicate de „demon” se bucură în prezent de atenție [...]” – citat după: https://ro.wikipedia.org/wiki/Demonul_lui_Maxwell (Accesat la 11.05.2024).

Exemplu teologic. În Teologia creștină, bazată pe învățăturile și înțelegerea revelate de către Biblie și pe tradiția creștină [interpretările creștine ale Bibliei], ființele care nu sunt în conformitate cu aceste învățături nu sunt recunoscute ca având existență teologică. Un astfel de exemplu, îl reprezintă „zeii” (/respectiv „idolii” etc.): CREȘTINISMUL este o religie monoteistă, care afirmă existența unui singur Dumnezeu; în consecință, nu există în teologia creștină multiple divinități sau diverși zei, idoli etc. „¹ Așa vorbește Domnul către unsul său, Cyrus, ⁵ Eu sunt Domnul și nu mai este altul, în afară de mine nu este Dumnezeu. Eu te-am încins, deși tu nu mă cunoșteai, ⁶ ca să se știe de la răsăritul soarelui până la apus că nu este nimic în afară de mine: eu sunt Domnul și nu este altul.”¹³

Din punct de vedere logic, *noțiunea* este cea mai simplă *formă logică*. Însă, această formă logică are semnificație logică (/sens logic) numai prin intermediul unei alte forme logice: *propoziția logică*. (Din punct de vedere strict lingvistic *noțiunea* este un cuvânt al unei propoziții lingvistice.)¹⁴

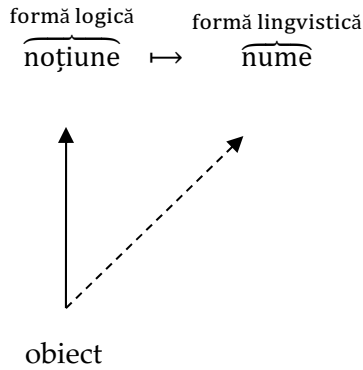
La nivel terminologic formal, *formeii logice* care este *noțiunea*, din punct de vedere lingvistic *forma lingvistică* asociată/corespunzătoare ei este un *nume*: *noțiune* → *nume*. *Numele* este redat în limbaj (limbă) prin *cuvânt* (există și situații în care *numele* este format din mai multe cuvinte, adică o sintagmă¹⁵); cuvântul este un element al limbajului. **Numele** este *forma lingvistică* pentru obiectul pe care *noțiunea* îl proiectează *logic* la nivelul reprezentării mentale¹⁶. Pentru claritate este propusă următoarea schemă analitică:

¹³ Isaia 45, 1; 5–6 [II. DEUTERO – ISAIA CARTEA MÂNGÂIERII LUI ISRAEL – Cyrus, instrument al lui Dumnezeu], Vechiul Testament, Biblia, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

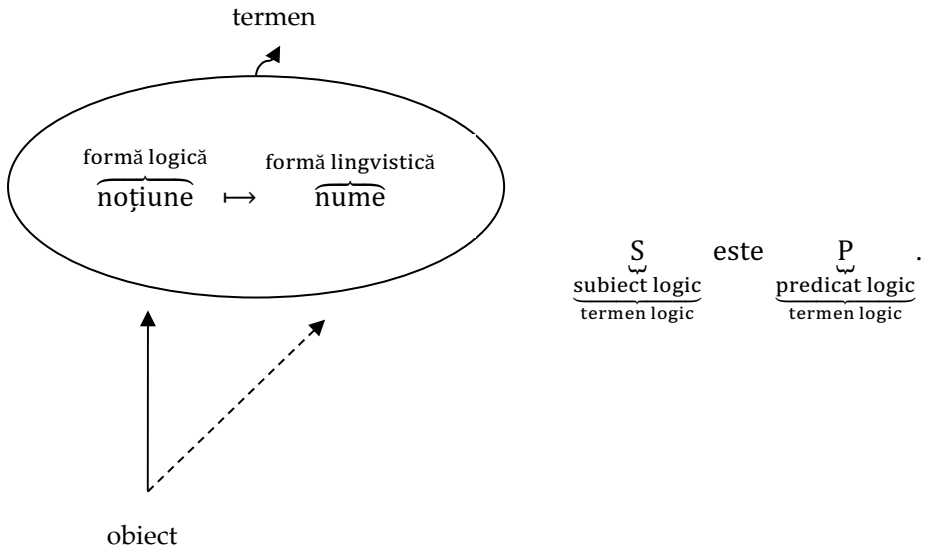
¹⁴ Întrucât principala referință filosofico-analitică pe care am menționat-o este *Tractatus Logico-Philosophicus* al lui Wittgenstein, ilustrăm acest aspect la nivel de *formă* logico-lingvistică cu următoarea propoziție din *Tractatus*: „Numai propoziția are sens; doar în cadrul propoziției are un nume semnificație.” – P 3.3.

¹⁵ Cu referire la „sintagme”: „sintagmă noțională”, respectiv „sintagmă nominală” vor fi făcute anumite precizări într-o notă ulterioară.

¹⁶ Încă odată, este subliniat în această notă următorul aspect de natură filosofică: prin reprezentare mentală nu se înțelege aici o componentă de ordin psihologic, ci doar acel spațiu – într-o exprimare oarecum metaforică – pe care logica îl ocupă în intelectul nostru (în mintea noastră).

Unitatea dintre cele două forme introduse aici: o formă logică – *noțiunea* și o formă lingvistică – *numele* se constituie într-o entitate logică numită *termen* (într-o analiză logică, *termen logic*): $\underbrace{\text{noțiune} \mapsto \text{nume}}_{\text{termen}}$

Cu aceste precizări, pentru a pune accentul pe aspectele logice, atunci când nu există riscul unor confuzii logice sau lingvistice, se va vorbi doar de *noțiuni* (ca forme logice elementare) subînțelegând implicit atât numele și termenul, cât și prezența unui obiect pe care noțiunea îl reprezintă logic.

Completare. Fie forma logică propozițională:

$$\text{„ } \underset{\text{subiect logic}}{S} \text{ este } \underset{\text{predicat logic}}{P} \text{ .”}$$

Aceasta este o propoziție elementară. Noțiunea S care intră în alcătuirea / structura acestei propoziții semnifică *obiectul gândirii* sau, în limbajul de mai sus, reprezintă acel termen din propoziție despre care se enunță ceva. Noțiunea P care intră, alături de S (legată prin copula „este” de S), în alcătuirea /structura acestei propoziții semnifică *atributul gândirii*, în limbajul de mai sus este acel termen din propoziție prin care se enunță ceva despre *obiectul gândirii*, prin care se atribuie logic ceva subiectului logic; este, în limbaj logic, un *predicat logic*. (Aceste propoziții mai sunt numite propoziții categorice, respectiv propoziții de predicatie.)

Comentariu teologic. Dumnezeu există. De exemplu, existența lui Dumnezeu poate fi afirmată de către cineva, într-un sens teologic-existențial, ca urmare a interpretării unor *fapte* din această lume materială. De asemenea – și de obicei complementar – existența lui Dumnezeu poate fi *resimțită* de cineva la nivelul subiectiv al unei **trăiri** personale, ca o prezență intimă în viața sa, ca o formă de experiență mistică privată și incomunicabilă. Persoana în cauză poate spune cu toată sinceritatea: „NU AM CUVINTE să exprim ceea ce am trăit, ceea ce am simțit.”. Limitând existența lui Dumnezeu doar la această **trăire** (această limitare nu înseamnă că trăirea nu e valoroasă, nu e importantă; ea poate marca profund viața unui om) Dumnezeu, în spiritul celor spuse mai sus, nu este (nu poate fi) noțiune; pentru mai multă claritate, vom sublinia că această **trăire** este doar o stare subiectiv-existențială, altfel spus, ceva ce nu are nimic de-a face cu logica¹⁷. Împreună cu această trăire sau dincolo de această trăire, pentru a-l gândi pe Dumnezeu trebuie considerat ontologic „obiectul” Dumnezeu și o reprezentare logică-mentală a acestuia sub forma unui element ideatic ce poate alcătui o formă logică și poate fi adus, astfel, într-un limbaj (natural, teologic, logic, științific, anumite

¹⁷ Fără a dezvolta și încărca textul aici cu o seamă de considerații care pot fi făcute suplimentar pe tema „trăirilor” subiective, vom spune, am mai spus-o și în alte contexte, doar atât în această notă de subsol: unui orb din naștere o anumită culoare îi va putea fi făcută accesibilă înțelegerii ca noțiune științifică (undă de o anumită frecvență etc.), dar nu îi va fi accesibilă ca trăire subiectivă, nu îi va putea fi comunicată trăirea ca atare.

limbaje artistice etc.). Cu alte cuvinte, se poate constitui noțiunea de Dumnezeu. Din punct de vedere teologic-analitic, a-l trăi pe Dumnezeu și a-l gândi pe Dumnezeu sunt două perspective, două situații diferite. Desigur, pentru a dezvolta acest comentariu teologic a fost, inevitabil, necesar a enunța propoziții despre Dumnezeu, a ne folosi de un limbaj. Astfel, ilustrările și clarificările urmărite au presupus să vorbim cumva despre secvențele: trăirea prezenței lui Dumnezeu în viața cuiva; obiectul-Dumnezeu; noțiunea de Dumnezeu (care reprezintă acest obiect) și numele asociat noțiunii de Dumnezeu pentru care am folosit în exprimare cuvântul „Dumnezeu”.

Pentru a corela ontologicul cu logicul s-a convenit ca o noțiune să reprezinte un obiect a cărui existență este acceptată într-un anumit context oricât de specific sau de particular, după anumite criterii de existență, chiar dacă acestea sunt acceptate/recunoscute de unii și respinse de alții etc.¹⁸ Așa cum s-a mai spus deja, noțiunea reprezintă un obiect despre care într-un anumit context se afirmă explicit sau se presupune că există. Dar, dincolo de existența obiectului, noțiunea, de obicei, mai spune „ceva” despre acel obiect. În continuare, complementar exemplelor anterioare, vom cita un pasaj biblic cu referire, pentru cazul de față, nu atât la atributul existenței lui Dumnezeu, cât la „Numele lui Dumnezeu”: „¹³ Moise i-a zis lui Dumnezeu: «Iată, eu voi merge la fiii lui Israel și le voi spune: Dumnezeul părinților voștri m-a trimis la voi; și dacă mă vor întreba: Care este numele lui?, ce să le spun?». ¹⁴ Dumnezeu i-a zis lui Moise: «EU SUNT CEL CARE SUNT.» Și a adăugat: «Așa să le spui fiilor lui Israel: EU SUNT m-a trimis la voi». ¹⁵ Dumnezeu i-a mai zis lui Moise: «Așa să le spui fiilor lui Israel: Domnul

---

¹⁸ Doar dintr-o perspectivă pur analitică de clarificare aducem în atenție aici un exemplu mai neobișnuit în care acceptăm prezența unor criterii de existență care nouă ne sunt străine, sau la care nu avem acces. Este vorba de un exemplu mult simplificat și numai sugestiv în vederea ilustrării: Câinele își ciulește urechile (poate și latră). A simțit „ceva”. Vom accepta posibilitatea unei existențe acolo unde pentru noi este tăcere sau întuneric, este o absență etc., întrucât recunoaștem, ca să zicem așa, potențialitatea unor alte „criterii de existență”. (Deși exemplul poate părea banal, totuși, într-o abordare filosofică, el ridică/trimite la probleme/criterii de existență deloc triviale. Un episcop și filosof cu preocupări în această direcție a fost George Berkeley: „A exista/a fi înseamnă a fi perceput.”: „[...] Existența lor – esse – constă în a fi percepute – percipi – [...]” George Berkeley, *Principiile cunoașterii omenești*, Editura Agora, Iași, 1995, p. 40.)

Dumnezeul părinților voștri, Dumnezeul lui Abraham, Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacob, m-a trimis la voi. Acesta este numele meu pentru veșnicie [...]»¹⁹.

Conform cerințelor impuse pentru a construi o noțiune, se constată următoarele: obiectul Dumnezeu *există*; dacă, mai departe, vom conveni să facem abstracție de atributul „existență” al obiectului Dumnezeu, atunci, pentru a avea, pentru a construi o noțiune corespunzătoare acestui obiect mai este necesară cel puțin încă o altă determinație, încă un alt atribut al obiectului decât cel al existenței. În acest loc subliniem explicit că întreg acest comentariu teologic se bazează pe presupuziția formulată și acceptată aici asupra condițiilor de posibilitate logico-lingvistică a *noțiunii* (pentru care în limbaj avem un *nume*): „existența” unui anumit obiect care are cel puțin o ÎNSUȘIRE (accentuăm încă o dată, alta decât cea a „existenței”).

În textul biblic prezentat mai sus, Dumnezeu se Revelează lui Moise *doar* prin existența sa: „Eu sunt Cel care sunt.”. Moise, ca și trimis al lui Dumnezeu, ales de Dumnezeu să intermedieze între poporul lui Israel și Divinitate, anticipează dialogul, comunicarea cu poporul și nevoia de a se legitima în fața acestuia. În fireshul comunicării umane prin limbaj natural, prin cuvinte, este nevoie de un „nume” pentru „cineva” (/„ceva”): Moise vine în numele cuiva²⁰: „¹³ Moise i-a zis lui Dumnezeu: «Iată, eu voi merge la fiii lui Israel și le voi spune: Dumnezeul părinților voștri m-a trimis la voi; și dacă mă vor întreba: Care este numele lui?, ce să le spun?»”²¹ În limitele schemei logico-lingvistice adoptate mai sus: obiect→noțiune→nume, numele presupune implicit noțiunea (asociată) unui obiect. Noțiunea (asociată) unui obiect, la rândul ei, presupune implicit existența obiectului și determinări ale acestuia. Dumnezeu însă, ca să spunem așa, încalcă schemele limbajului uman, scurtcircuitează forma logică, *noțiunea*, și numele Său desemnează doar atributul existenței sale: „¹⁴ Dumnezeu i-a zis lui Moise: «EU SUNT CEL CARE SUNT.» Și a adăugat: «Așa să le spui fiilor lui Israel: EU SUNT m-a

¹⁹ Exodul 3, 13–15, [I. ELIBERAREA DIN EGIPT TINEREȚEA ȘI VOCAȚIA LUI MOISE – *Misiunea lui Moise*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²⁰ Reluarea imediat în continuare a versetelor anterioare nu dorește decât să sublinieze, acum în privința unor aspecte particulare, anumite accente analitice clarificatoare legate de noțiuni.

²¹ Exodul 3, 13 [I. ELIBERAREA DIN EGIPT TINEREȚEA ȘI VOCAȚIA LUI MOISE – *Misiunea lui Moise*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

trimis la voi...”²². Cu alte cuvinte, în acest context de analiză, nu avem o *noțiune* pentru Dumnezeu (pentru „obiectul Dumnezeu”); cu alte cuvinte, nu avem o *formă logică* elementară pentru a vorbi logic-rațional despre Dumnezeu. În consecință, pentru ca omul să poată vorbi despre Dumnezeu așa cum vorbește de obicei despre cele existente în jurul său, în viața sa, trebuie ca în diverse feluri să-l descopere pe Dumnezeu, să-l cunoască pe Dumnezeu, ceea ce înseamnă că trebuie să-l determine – prin atribute, prin însușiri, prin calități accesibile omului – pe Dumnezeu. Aceasta însă, din perspectivă teologică, se poate face atât în mod individual (o relație particulară privilegiată, a unui om cu Dumnezeu), cât și (/sau) comunitar. Așa cum s-a subliniat mai sus, în măsura în care un astfel de om, ales de Dumnezeu, nu poate aduce în limbaj o parte din experiența sa mistică, acolo nu poate fi vorba de noțiuni.

Când Dumnezeu se adresează poporului lui Israel prin intermediul lui Moise, Dumnezeu, de la bun început, nu-și dezvăluie nici o determinare²³. Dumnezeu însă – limităm aici exemplificările doar la apelarea evreilor de către Dumnezeu exclusiv prin intermediul lui Moise – în anumite momente din istoria copiilor lui Israel, le spune acestora explicit „Cine este El” *pentru ei*: „¹ Atunci Dumnezeu a rostit toate aceste cuvinte: ² «Eu sunt Domnul Dumnezeul tău, care te-am scos din țara Egiptului, din casa sclaviei.»”²⁴. Astfel, Dumnezeu este eliberatorul poporului evreu. Desigur, o astfel de determinare nu ține de *natura* lui Dumnezeu. Mai mult, chiar în contextul inițial de aici, în prelungirea versetelor din Exodul 3, 13–14, [*Misiunea lui Moise*], versetul 15 vine să sublinieze, odată în plus, anumite determinări pe care, dincolo de predicatul „existenței”, Dumnezeu și le atribuie: „¹⁵ Dumnezeu i-a mai zis lui Moise: «Așa să le spui fiilor lui Israel: Domnul Dumnezeul părinților voștri, Dumnezeul lui Abraham, Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacob, m-a trimis la voi. Acesta este numele meu pentru veșnicie [...]»”²⁵.

---

²² Exodul 3, 14 [I. ELIBERAREA DIN EGIPT TINEREȚEA ȘI VOCAȚIA LUI MOISE – *Misiunea lui Moise*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²³ E vorba, desigur, de versetele din Exod ce premerg eliberarea poporului lui Israel din Egipt.

²⁴ Exodul 20, 1–2 [IV. ALIANȚA DE PE SINAI – *Cele 10 porunci*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²⁵ Exodul 3, 15, [I. ELIBERAREA DIN EGIPT TINEREȚEA ȘI VOCAȚIA LUI MOISE – *Misiunea lui Moise*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași 2016

Acum, cu aceste comentarii, se poate reveni, în acel spirit determinativ al „noțiunii ca formă logico-lingvistică”, la textul inițial: „¹³ Moise i-a zis lui Dumnezeu: «Iată, eu voi merge la fiii lui Israel și le voi spune: Dumnezeul părinților voștri m-a trimis la voi.; și dacă mă vor întreba: Care este numele lui?, ce să le spun?»”²⁶; ¹⁴ Dumnezeu i-a zis lui Moise: «EU SUNT CEL CARE SUNT.» Și a adăugat: «Așa să le spui fiilor lui Israel: EU SUNT m-a trimis la voi.»”²⁷ și, în continuare, pot fi făcute câteva observații importante în raport cu textul și cu aspectele logico-lingvistice puse în discuție. Astfel, după cum s-a subliniat, Dumnezeu nu se auto-conceptualizează²⁸ în limbajul omului, ci doar își afirmă atributul ontologic esențial: „existența”. Moise însă, în dialogul său cu oamenii, cu copiii lui Israel, folosește în mod necesar/inevitabil, de la bun început, o determinație, un atribut concret al lui Dumnezeu, un atribut având o semnificație precisă pentru aceștia: „Dumnezeul părinților voștri”. Acest atribut nu trimite însă în vreun fel la natura lui Dumnezeu, ci este asociat conjunctural lui Dumnezeu, căci Dumnezeu își poate alege când vrea orice popor (fii) vrea și se poate raporta la aceștia cum vrea²⁹. (Felul în care Dumnezeu Revelează omului ceva din natura Sa Dumnezeiască, prin medierea textului biblic, nu este cătuși de puțin avut în vedere aici. El face însă obiectul unor numeroase preocupări teologice de interes atât pentru iudaism, cât și pentru creștinism.)

Exemple semnificative pentru felul în care oamenii ajung să-l recunoască și să-l cunoască pe Dumnezeu le oferă istoria creștinismului în Vechiul și în Noul Testament. La început, contemporanii lui Isus (discipolii sunt un bun exemplu) aveau percepții individuale despre acesta, care însă, încet, încet se cristalizau într-o percepție comunitară: „¹³ [...] Isus i-a întrebat pe discipolii săi: «Cine spun oamenii că este Fiul Omului?» ¹⁴ Ei i-au spus: «Unii, Ioan Botezătorul, alții, Ilie, alții, Ieremia sau unul dintre profeți.» ¹⁵ El le-a spus: «Dar voi, cine spuneți că sunt?» ¹⁶ Atunci Simon Petru a luat

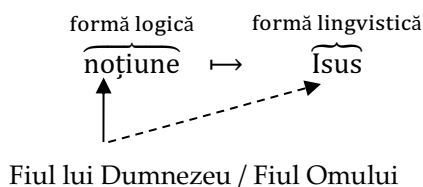
²⁶ Exodul 3, 13 [I. ELIBERAREA DIN EGIPT TINEREȚEA ȘI VOCAȚIA LUI MOISE – *Misiunea lui Moise*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași 2016

²⁷ Exodul 3, 13–14, [I. ELIBERAREA DIN EGIPT TINEREȚEA ȘI VOCAȚIA LUI MOISE – *Misiunea lui Moise*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași 2016

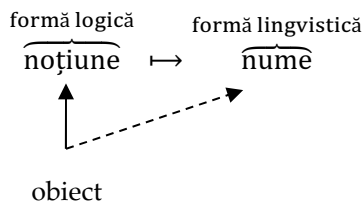
²⁸ În această sintagmă ad-hoc, pentru a folosi o exprimare întâlnită în limba română, s-a convenit a pune aici semnul de identitate între *noțiune* și *concept*, trimiterea logico-lingvistică fiind însă cu referire exclusivă la *noțiune*.

²⁹ O trimitere directă în acest sens este cu referire la *Noul Testament*.

cuvântul și a zis: «Tu ești Cristos, Fiul Dumnezeului celui viu!»³⁰ Să observăm că Petru, împreună cu comunitatea discipolilor apropiați, recunosc atributul naturii Divine a lui Isus. Pe de altă parte, în particular, legat de acest cadru logico-lingvistic al analizei, se poate spune că Petru reafirmă atributul existenței lui Dumnezeu (Dumnezeului celui viu), dar un Dumnezeu care acum este prezent în mijlocul poporului lui Israel. Dezvoltând în limbaj logic aspectele logico-lingvistice avute în vedere aici, se poate spune, cu acest limbaj, că Isus reprezintă *predicatul logic*: cel al prezenței în mijlocul oamenilor, al *subiectului logic*: Dumnezeu. Fără a intra în detalii interpretative, care cunosc o lungă tradiție de comentarii creștine, acum putem configura noțiunea particulară de „Isus”:

În finalul exemplificării teologice, dintr-o perspectivă teologico-analitică, situați în interiorul schemei propuse pentru analiză

avem numele: *Isus*, și, respectiv, obiectul: *Fiul lui Dumnezeu / Fiul Omului*.

Având ca referință dialogul lui Moise cu Dumnezeu și al lui Isus cu discipolii, se poate spune că *noțiunea* de „Dumnezeu” se constituie, cu precădere, *în* relația omului cu Dumnezeu. (Evangheliile sunt expresia amplă a acestei relații ca bază a creștinismului. Ele redau totodată și complexitatea constituirii *noțiunii creștine* de „Dumnezeu”, implicit de

³⁰ Matei 16, 13–16 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – Mărturisirea lui Petru], *Noul Testament*, Sapienția.

determinare a lui Dumnezeu ca răspuns la întrebarea „Cine este Dumnezeu?”; iar toate acestea, prin prezența lui Dumnezeu – prin Isus – în Lume, în Lumea omului, printre oameni.)

1.2. Structura logică a noțiunii

Ca formă logică, noțiunea are în structura sa două componente: *conținutul* (sau *intensiunea*) noțiunii (C_N) și *sfera* (sau *extensiunea*) noțiunii (S_N). *Conținutul* semnifică determinațiile (proprietățile) obiectului pe care noțiunea îl reprezintă. *Sfera* semnifică mulțimea tuturor obiectelor ale căror proprietăți (determinații) corespund conținutului noțiunii. Fără alte nuanțări ale analizei, în general, se va identifica *noțiunea*, simplu, cu „structura noțiunii”.

Structura unei noțiuni/noțiunea (conținutul, respectiv sfera noțiunii) se constituie printr-o operație logică: *definiția*³¹; astfel, într-o reprezentare formală pentru o noțiune N_i , avem:

$$\text{Def.} \\ N_i: N_i \stackrel{\sim}{\leftrightarrow} (C_{N_i}) \text{ \textbf{ȘI} } (S_{N_i}).$$

1.2.1. Comentariu analitic privind <sfera> unei noțiuni

Din punct de vedere logic, în raport cu *sfera* unei noțiuni – unei anumite noțiuni cu un anumit conținut – prezintă interes, în primul rând, identificarea tuturor obiectelor-elemente care au acel anumit conținut noțional, conținut determinat de noțiunea avută în vedere, și, în continuare, considerarea tuturor acestor obiecte într-o colecție, ca <totalitate>. Din această ultimă perspectivă, a <totalității> ca atare, *sfera* unei noțiuni este, la rândul ei, un „obiect” pentru care avem o nouă noțiune, cu un alt conținut decât cel al obiectelor propriu-zise care îi aparțin. [Exemplu sugestiv. Există o „diferență

---

³¹ În acest loc se va considera simplificat definiția ca fiind o propoziție logică având *forma logică*: „S este P”.

noțională” între „număr natural (numerele propriu-zise)” și „mulțimea numerelor naturale (ansamblul/colecția tuturor numerelor naturale)”:

$$\underbrace{n}_{\substack{\text{număr natural} \\ \text{(ex.: 2;735 etc.)}}} \in \underbrace{\mathbb{N}}_{\substack{\text{mulțimea numerelor} \\ \text{naturale}}} .]$$

Foarte pe scurt, se va face o analogie între *sfera noțiunilor* și mulțimi (înțelese în sens matematic). În teoria clasică a mulțimilor, se definește o „mulțime” ca fiind o colecție de obiecte numite „elemente” și grupate astfel:

- grupate concret prin individualizare: $M = \{e_1, e_2, \dots, e_n\}$; logic-noțional, e_i sunt obiecte distincte, dar care au asociat un același *conținut* noțional

Exemplu.

$$\underbrace{M}_{\substack{\text{Apostolii lui Isus} \\ \text{(cei 12)}}} = \left\{ \begin{array}{l} \underbrace{e_1}_{\substack{\text{Petru} \\ \text{(Simon)}}}, \underbrace{e_2}_{\text{Andrei}}, \underbrace{e_3}_{\text{Toma}}, \underbrace{e_4}_{\text{Ioan}}, \underbrace{e_5}_{\substack{\text{Iacob} \\ \text{(cel Bătrân)}}}, \underbrace{e_6}_{\substack{\text{Iacob} \\ \text{(cel Mic)}}}, \underbrace{e_7}_{\substack{\text{Simon} \\ \text{(Zelotul)}}}, \underbrace{e_8}_{\substack{\text{Iuda} \\ \text{(Tadeul)}}}, \\ \underbrace{\tilde{e}_9}_{\substack{\text{înlocuit de Matia} \\ \text{Iuda} \\ \text{(Iscariotul)}}}, \underbrace{e_{10}}_{\text{Bartolomeu}}, \underbrace{e_{11}}_{\text{Filip}}, \underbrace{e_{12}}_{\text{Matei}} \end{array} \right\}.$$

sau

- grupate după anumite proprietăți prin așa-numitul «principiu de selecție»: $M = \{e|P(e)\}$ – scriere simbolică prescurtată pentru mulțimea elementelor identificate prin predicatul-proprietate $P(e)$; logic-noțional:

$$\underbrace{\underbrace{N_i}_{\text{Noțiunea } N_i} \quad \underbrace{\underbrace{\text{Def.}}_{\substack{\text{prin convenție} \\ \text{se va folosi pentru} \\ \text{Definiție semnul „=”}}}_{\text{Definiție semnul „=”}}}_{\text{reprezentare formală (prin: «mulțime») a structurii logice a noțiunii } N_i} \left\{ \underbrace{0}_{\text{colecția obiectelor ale căror proprietăți formează conținutul unei noțiuni } N_i} \mid \underbrace{C_{N_i}(o)}_{\substack{\text{conținut noțional exprimând} \\ \text{proprietăți ale obiectului } o \text{ (/obiectelor)}}} \right\}.$$

$$\underbrace{N_i}_{\text{Noțiunea } N_i} = \left\{ \begin{array}{c} 0 \\ \left| \begin{array}{c} C_{N_i}(o) \\ \text{conținut noțional exprimând} \\ \text{proprietăți ale obiectului } o \end{array} \right. \end{array} \right\} .$$

colecția/totalitatea obiectelor ale căror proprietăți
formează conținutul noțiunii N_i
 S_{N_i} – Sfera noțiunii N_i

Exemplu.

Ilustrăm acest tip de grupare a elementelor prin noțiunea de „Apostol al lui Isus”.

$$\underbrace{\text{Apostol al lui Isus}}_{\text{Noțiunea}} = \left\{ \begin{array}{c} 0 \\ \left| \begin{array}{c} \text{Persoană aleasă de Isus ca discipol, care a fost martoră} \\ \text{directă a vieții,} \\ \text{învățăturilor, morții și Învierii Sale} \\ \text{și care a fost desemnată de Isus ca să îl urmeze,} \\ \text{să îi transmită mesajul, învățăturile,} \\ \text{să predice Evanghelia și să fondeze și organizeze} \\ \text{primele comunități creștine.} \\ C_{N_i}(o) \\ \text{conținut noțional exprimând} \\ \text{proprietăți ale obiectului } o \end{array} \right. \end{array} \right\} .$$

colecția/totalitatea obiectelor ale căror proprietăți
formează conținutul noțiunii N_i
 S_{N_i} – Sfera noțiunii N_i

La nivelul pe care îl considerăm a fi de clarificare conceptuală a semnificației sferei unei noțiuni sunt de făcut următoarele precizări. Conținutul $C_{N_i}(o)$ al noțiunii N_i individualizează obiecte determinate prin aceea că acestora le sunt asociate/atribuite anumite proprietăți; dar, *în plus*, prin intermediul acestor obiecte se definește și <colecția/mulțimea formată cu aceste obiecte> care este un **alt obiect**, unul ce corespunde altei noțiuni decât N_i , și anume **noțiunii**: $N_{S_{N_i}}$ – sfera noțiunii N_i . Astfel, sfera unei noțiuni este un obiect pentru care avem o altă noțiune, una cu un conținut distinct de cel al obiectelor individuale care aparțin sferei noțiunii. Observația care urmează vine să completeze la nivel simbolic aceste aspecte. Într-o accepțiune originară, cu relevanță obiectual-noțională, conținutul $C_{N_i}(o)$ doar

individualizează **obiectele** care vor genera/construi prin gruparea lor în jurul conținutului $C_{N_i}(o)$ un alt obiect și, implicit, o altă noțiune aferentă acestuia, pasul următor fiind considerarea „TUTUROR *obiectelor*” care au proprietățile date prin conținutul $C_{N_i}(o)$. Filosofic, la o primă privire, pe un suport intuitiv, aceasta înseamnă introducerea unui *nou* „obiect” și totodată a unei *noi* „noțiuni”. Însă, dincolo de aspectul intuitiv, există pentru aceasta și un suport logic-rațional bazat pe o necesitate logică, necesitate impusă de evitarea apariției unor contradicții logice³². Pornind de la aceste considerente, atât intuitive cât și raționale, se ajunge la un *nou* obiect și totodată la o nouă noțiune, cea de „sfera noțiunii N_i ” (cu „obiectul”: S_{N_i}), sferă căreia i se asociază scrierea (simbolizarea) $\{o|C_{N_i}(o)\}$:

$$o|C_{N_i}(o) \quad \overset{\text{asocierea simbolului acolade: } \{ \}}{\rightleftharpoons} \quad \{o|C_{N_i}(o)\},$$

cu reprezentarea: $\underbrace{\{o|C_{N_i}(o)\}}_{S_{N_i}}$. (Așa cum s-a mai precizat, prezența semnului

„=” asociat acoladei va semnifica, prin convenție de scriere, „definiția” (Def.³³) noțiunii al cărei obiect este acum S_{N_i} : $S_{N_i} = \{o|C_{N_i}(o)\}$.)

În concluzie: „Orice conținut noțional $C_{N_i}(o)$ al unei noțiuni N_i *construiește / definește* un obiect și o noțiune generate tocmai de acele obiecte (prin considerarea totalității lor) care corespund conținutului $C_{N_i}(o)$.”; încă odată, noțiunii $N_{S_{N_i}}$ îi corespunde la nivel de conținut un obiect de sine stătător „ O_s ” diferit – de altă natură decât cea a obiectelor „ o ” care au generat noțiunea N_i – de oricare obiect „ o ”:

³² Legat de această clarificare conceptuală este amintit aici doar cazul încercării, aparent firești, de grupare a tuturor mulțimilor într-o nouă mulțime: „mulțimea tuturor mulțimilor” – aceasta conduce însă la un paradox logico-matematic; depășirea contradicției logice a condus în matematică la apariția noilor teorii axiomatice ale mulțimilor; în contextul de față amintim, dintre acestea, doar „algebra claselor” (Sistemul axiomatic Neumann–Bernays–Gödel) în care colecția tuturor mulțimilor nu mai este o mulțime, ci un **alt** „*obiect matematic*”: o „*clasă*” și, implicit, o altă noțiune.

³³ A se vedea în acest sens reprezentarea formală extinsă prezentată în continuare.

$$\underbrace{N_{S_{N_i}}}_{\text{Noțiunea } N_{S_{N_i}}} \stackrel{\text{Def.}}{=} \left\{ O_s \left| \begin{array}{l} O_s = \underbrace{\{o | C_{N_i}(o)\}}_{\substack{\text{mulțime} \\ S_{N_i}}} \\ \text{conținut noțional exprimînd} \\ \text{proprietatea obiectului } O_s \end{array} \right. \right\} .$$

colecția/totalitatea obiectelor ale căror proprietăți
 formează conținutul noțiunii $N_{S_{N_i}}$
 $S_{N_{S_{N_i}}} \mapsto \text{Sfera noțiunii } N_{S_{N_i}}$
 (sferă cu un singur obiect: $\rightarrow$ noțiune singulară)

Aceste reprezentări formale, în fond simple, nu își propun decât să aducă un spor de claritate logico-analitică la nivel de distincții conceptuale pentru a avea o mai bună înțelegere a unor texte teologice, respectiv pentru a potența noi perspective interpretative care, desigur, vor trebui să facă obiectul unor analize critice în dialogul teologic.

Distincțiile logice și semantice prezentate mai sus pot primi un plus de claritate prin exemplul sferei unei noțiuni singulare (o noțiune este *singulară* dacă sfera ei conține un singur obiect/element). Orice „**obiect**” dat, notat aici „o”, poate corespunde unei noțiuni N_o (i se poate asocia o noțiune; [într-o anumită accepțiune semantică³⁴ poate reprezenta – cel puțin ostensiv –

³⁴ Câteva considerații asupra diferențelor dintre „SEMANTICĂ” și „SEMIOTICĂ”, distincții avute în vedere în această carte:

♦ *Semantica* este un domeniu al lingvisticii care studiază semnificația unor unități lingvistice precum: cuvinte, propoziții, texte etc. Principalul obiectiv al semanticii este descifrarea modului în care semnele (/simbolurile) limbajelor sunt încărcate cu diferite semnificații și sensuri și, astfel, cum ajung să transmită, într-o formă sau alta de comunicare, semnificațiile și sensurile specifice diverselor unități de limbaj. Semantica se ocupă de asemenea cu studiul condițiilor de conservare și de variabilitate a semnificațiilor și sensurilor din limbaje. Legat strict de analiza din cartea de față, trebuie spus că semantica studiază și anumite relații specifice, de tip semantic, dintre cuvinte (/noțiuni ca forme logice) și propoziții [propoziții simple, propoziții compuse-fraze etc]. Semantica este în principal axată pe „limbajul natural” și pe acele limbaje pentru care limbajul natural este, sau ajunge să fie, o referință de bază, cu alte cuvinte este o condiție necesară; (de exemplu, limbajele științifice, limbajele teologice, limbajul logicii, al matematicii (atunci când acestea, în anumite circumstanțe, vorbesc despre <fapte>, despre <Dumnezeu> etc. [adică trec dincolo de formalismul lor]).

semnificația unei noțiuni etc.)) și, implicit în acest fel, se poate construi cu el, doar cu acel obiect, un nou obiect $\{o\}$ și i se poate asocia ($\mapsto$) o nouă noțiune (singulară): sfera noțiunii N_o : $S_{N_o} = \{o\}$. (Pașii pot continua, dar această

posibilitate de succesiune logică (/matematică) nu va fi dezvoltată aici: $o, \{o\}; \{\{o\}\}; \dots$; astfel, orice noțiune [cel puțin prin intermediul sferei sale] poate ajunge să fie „obiect” al unei alte noțiuni; considerând izolat obiectele: „o”, „{o}”, „{{o}}” acestea corespund unor noțiuni singulare distincte.)

Observație.

Fiind dată o noțiune cu un anumit conținut $C_{N_i}(o)$ și având o anumită sferă $\underbrace{\{o|C_{N_i}(o)\}}_{S_{N_i}}$, atunci, cu sfera S_{N_i} a noțiunii se poate construi

o nouă noțiune, dar numai o noțiune singulară: $\{S_{N_i}\} = \left\{ \underbrace{\{o|C_{N_i}(o)\}}_{S_{N_i}} \right\}$; și

tot așa mai departe, cu sferele noilor noțiuni sunt posibile construcții de alte noi noțiuni, dar, toate acestea vor fi noțiuni singulare³⁵.

Dintr-o perspectivă teologico-analitică se pune, legitim, următoarea întrebare: „Ce relevanță teologică pot avea astfel de analize logice de detaliu?”. La modul general este vorba de a sublinia încă odată – acolo unde logica prezintă interes pentru teologie – aceeași permanentă potențare reciprocă dintre logică și teologie: ►pe de o parte, logica poate sugera noi interpretări teologice sau noi accente interpretative pentru anumite interpretări teologice deja existente, ►pe de altă parte, teologia poate orienta

---

♦ *Semiotica* – sau *teoria semnelor* – este o disciplină care studiază semnificațiile și sensurile semnelor la modul general, depășind cadrele care delimitează limbajele; semiotica are în vedere astfel, dincolo de limbajele propriu-zise, și contexte mai largi: sociale, culturale, antropologice, psihologice etc.

În rezumat, *semantica* se axează pe semnificația unităților de limbaj, în timp ce *semiotica* abordează semnele (în particular și semnele lingvistice) la un nivel de semnificare mult mai larg, cum, de exemplu, ar fi semnificația sistemelor de semne care sunt limbajele, într-o perspectivă filosofică, sau una culturală etc. Deși semantica și semiotica sunt domenii diferite, ele au totuși anumite obiective care se suprapun cum ar fi, de pildă, cel puțin dintr-o perspectivă de interes filosofic, studiul «semnificației».

³⁵ Demonstrația logică a acestei afirmații e simplă, ea e evidentă prin reducere la absurd.

logica spre noi direcții de clarificări conceptuale sau metodologice (este bine cunoscută o mai evidentă relație bilaterală a logicii cu matematica [la fel, cu limbajele naturale sau cu limbajele științifice]).

În acest context va fi menționată, pe scurt, noțiunea teologică creștină de „Trinitate” sau „Sfânta Treime”. Conform unor definiții uzuale de dicționar avem, de exemplu, următoarele prezentări: •*trinitate* – un singur Dumnezeu în trei persoane: Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt; •TRINITATE – Unitate tainică a celor trei fețe ale divinității (Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt) care întruchipează pe Dumnezeu.³⁶

Completare teologică.

Scurtă caracterizare creștin-teologică a noțiunii de „Sfânta Treime”:

– Există un singur Dumnezeu. Sfânta Treime este singurul Dumnezeu.

– În Dumnezeu sunt trei *Persoane Divine, egale și distincte*: Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt.

– Deși există distincții între Persoane, Cele trei Persoane Divine sunt egale între ele deoarece au aceeași natură Divină, sunt unite prin aceeași substanță-divină; altfel spus, cele trei Persoane sunt consubstanțiale având aceeași esență. Fiecare Persoană Divină este Dumnezeu Adevărat.

– Mai mult, Ele sunt coeternе, nu a fost niciodată un timp în care Una dintre Persoanele Treimii să nu fi existat.

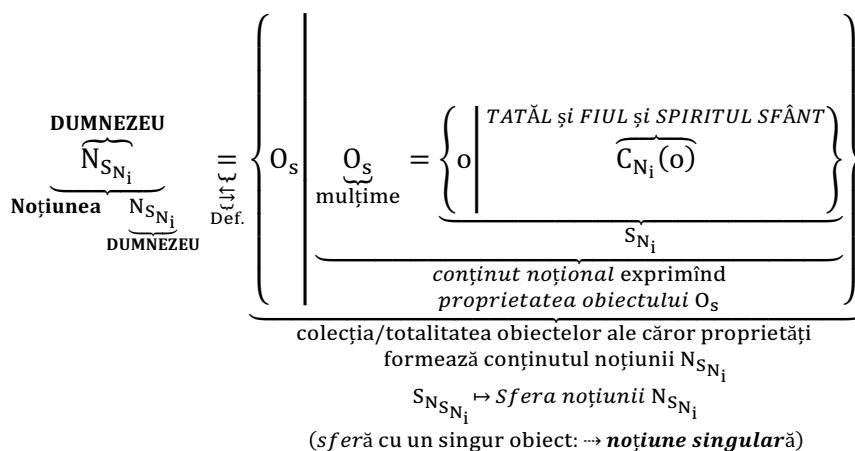
– Persoanele Divine sunt distincte între ele pentru că Tatăl este de la sine însuși din veșnicie; Fiul este născut din Tatăl, din veșnicie; iar Spiritul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul din veșnicie. În Sfânta Treime: Tatăl este Dumnezeu și Dumnezeu este Tatăl, Fiul este Dumnezeu și Dumnezeu este Fiul, Spiritul Sfânt este Dumnezeu și Dumnezeu este Spiritul Sfânt. „Tatăl”, „Fiul” și „Spiritul Sfânt” sunt doar exprimări alternative – în funcție de specificitatea unor contexte teologice – pentru: Dumnezeu Tatăl, Dumnezeu Fiul și Dumnezeu Spiritul Sfânt dar, Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt sunt persoane distincte în unitatea Sfintei Treimi. În măsura în care accentul teologic este pus pe o anumită specificitate contextuală, noțiunile, din punct de vedere logic, ar putea fi acceptate – contextual – ca fiind distincte, însă, cu

³⁶ <https://dexonline.ro/definitie/trinitate> (Accesat la 10.05.2024).

precizarea importantă că în *conținutul* noțiunilor respective obiectul: „Dumnezeu [unic și unitar]” trebuie să fie prezent explicit sau implicit (/subînțeles) alături de celelalte determinații ale noțiunilor.

– Deși sunt inseparabile în acțiunea lor, fiecare dintre Persoanele Divine are o acțiune specifică: astfel, vorbim despre <Tatăl Creatorul>³⁷, <Fiul Mântuitorul> și <Spiritul Sfânt Domnul de viață făcătorul>.

În acest context, al noțiunii de „Sfânta Treime”, reconfigurăm schema formală anterioară prin schema următoare:

Completare analitică teologic-creștină. Va fi prezentat în continuare, foarte succint, *conținutul* noțiunii de „MISTER” (altfel spus, semnificația teologică asociată cuvântului) în teologia creștină. Se numește „MISTER” orice *adevăr de credință* descoperit omului de către Dumnezeu, pe care însă omul nu îl poate înțelege pe deplin cu mintea sa, nu îl poate epuiza exclusiv prin rațiunea sa, nu îl poate cuprinde complet, ca trăire, prin intuițiile sale sensibile (/simțurile

³⁷ În teologia creștină noțiunea (sintagma) de „Dumnezeu, înțeles ca și Tată – Creator al tuturor oamenilor” reprezintă o formă particulară de exprimare pentru „Dumnezeu – Creatorul universului, al tuturor lucrurilor (văzute și nevăzute)”; ea este diferită de noțiunea de „Dumnezeu, înțeles ca și Tatăl lui Iisus”; este felul în care apar, de la bun început, în mod distinct, aceste noțiuni în Crezul apostolic. Afirmția cu care începe Crezul este credința în „Tatăl atotținătorul, făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute”, urmată imediat, dar separat/distinct, de credința în „Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, care din Tatăl s-a născut” și care se referă la o relație teologic-creștină specială, unică în interiorul Trinității, Fiul luând forma umană a Divinității în cadrul planului lui Dumnezeu de mântuire a omului. În acest fel sunt exprimate ambele semnificații ale paternității creștine în Crez.

sale, senzațiile sale, impresiile sale, sentimentele sale etc.). Misterul unui singur Dumnezeu în unitatea a trei Persoane distincte se numește „Misterul Preasfintei Treimi”. „Misterul Preasfintei Treimi” ni se înfățișează în chip paradoxal – logic, dar, ca să zicem așa, și intuitiv – acesta este însă modul în care Dumnezeu S-a Revelat omului. Ne mărturisim credința în Preasfânta Treime prin semnul Sfintei Cruci și prin cuvintele cu care îl însoțim: „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Spirit. Amin.”³⁸

1.2.2. <Simetria> sau <relația de dualitate> dintre conținutul C_{N_i} și sfera S_{N_i} unei noțiuni N_i

1.2.2.1. Scurtă prezentare teoretică

Def.			
$N_i \xrightarrow{\sim}$	(C_{N_i})	ȘI	(S_{N_i}) .
	element din structura noțiunii alcătuit din proprietățile obiectelor care formează SFERA noțiunii		element din structura noțiunii alcătuit din obiectele ale căror proprietăți formează CONȚINUTUL noțiunii

În logica generală, „definiția” este o operație logică cu noțiuni (nume). Prin acest tip de operație logică este determinată semnificația (/adică este precizat explicit conținutul [înțelesul]) unei NOȚIUNI (NOȚIUNEA definită). În măsura în care pe parcursul abordărilor teologico-analitice din aceste analize este vorba de noțiuni ca obiecte ale limbajelor cu suport logic, semnificația unei noțiuni este dată – în această carte – de **structura noțiunii** (Conținut_{N_i}) și (Sferă_{N_i}), adică atât de conținutul noțiunii cât și de sfera noțiunii.³⁹ Semnificația unei noțiuni – corelată cu universul de discurs (un context anumit de limbaj) – determină domeniul de legitimitate (aplicabilitate) al noțiunii. *Noțiunea* este considerată cea mai simplă formă logică. În forma logică simbolică „S este P.” S și P sunt, în general, simboluri pentru noțiuni cu semnificație logică

³⁸ O abordare teologic analitică a „Sfintei Treimi” va fi făcută într-un alt context al analizei.

³⁹ Este făcută aici următoarea precizare analitică simplificatoare: ori de câte ori nu există riscul unor confuzii logico-semantică cu privire la noțiuni (sunt avute în vedere inclusiv cazurile noțiunilor particulare [din exemple]), semnificația unei noțiuni va fi asociată în mod direct, simplu, cu conținutul noțiunii.

specifică (S: subiect logic, respectiv P: predicat logic). *Numele* reprezintă *forma lingvistică* asociată unei noțiuni. Fie următoarele definiții:

Definiție 1.

„Biserica este edificiul destinat celebrării cultului creștin.”

$$\begin{array}{cc} \text{S} & \text{P} \end{array}$$

($S \mapsto \text{Biserica}$, $P \mapsto \text{edificiul destinat celebrării cultului creștin}$; în această ilustrare cuvintele „Biserica” și „edificiul destinat celebrării cultului creștin” sunt *nume* pentru *noțiunile* logico-simbolice $S_{\text{subiect logic}}$, respectiv $P_{\text{predicat logic}}$.)

Definiție 2.

„Biserica este spațiu sacru, loc de întâlnire cu Dumnezeu.”

$$\begin{array}{cc} \text{S} & \text{P} \end{array}$$

($S \mapsto \text{Biserica}$, $P \mapsto \text{spațiu sacru, loc de întâlnire cu Dumnezeu}$; în această ilustrare cuvintele „Biserica” și „spațiu sacru, loc de întâlnire cu Dumnezeu” sunt *nume* pentru *noțiunile* logico-simbolice $S_{\text{subiect logic}}$, respectiv $P_{\text{predicat logic}}$.)

Pentru următoarea definiție, din punct de vedere logic toate aspectele sunt similare chiar dacă limbajul este pur teologic, având un sens metaforic (o propoziție nonsens), dar, cu toate acestea, în modalitatea sa de exprimare este considerat ca având o structură (/formă) logică rațională:

Definiție 3.

„Biserica este trupul lui Cristos.”⁴⁰

$$\begin{array}{cc} \text{S} & \text{P} \end{array}$$

($S \mapsto \text{Biserica}$, $P \mapsto \text{trupul lui Cristos}$; în această ilustrare cuvintele „Biserica” și „trupul lui Cristos” sunt *nume* pentru *noțiunile* logico-simbolice $S_{\text{subiect logic}}$, respectiv $P_{\text{predicat logic}}$.)

---

⁴⁰ „¹⁸ Și el [Isus] este capul trupului, al Bisericii; [...]” (Coloseni 1, 18 [II. PARTEA DOGMATICĂ – *Imn în cinstea lui Cristos*], *Noul Testament*, Sapienia); „²⁹ Căci nimeni nu și –a urât vreodată propriul trup, dimpotrivă, îl hrănește și îl îngrijește așa cum [face] Cristos pentru Biserică.” (Efeseni 5, 29 [III. PARTEA MORALĂ – *TRĂIREA MISTERULUI LUI CRISTOS ÎN BISERICĂ – Reguli pentru familia creștină: soț – soție*], *Noul Testament*, Sapienia).

Observație.

Prin intermediul noțiunii definite „Biserica”, cele trei nume: „edificiu destinat celebrării cultului creștin”, „spațiu sacru, loc de întâlnire cu Dumnezeu”, respectiv „trupul lui Cristos” pot fi considerate, la nivel de forme lingvistice, ca fiind: sinonime.

Considerând următoarele sintagme ca reprezentând conținuturi noționale:

$$\underbrace{\text{„edificiu destinat celebrării cultului creștin”}}_{C_{N_1}} \quad \underbrace{\text{„spațiu sacru, loc de întâlnire cu Dumnezeu”}}_{C_{N_2}} \quad \underbrace{\text{„trupul lui Cristos”}}_{C_{N_3}}$$

întrebarea, cu rol analitic clarificator, care se ridică, la nivel de forme logice, este următoarea: sunt diferite sau nu cele trei conținuturi noționale C_{N_1} , C_{N_2} , C_{N_3} ? Dacă vom accepta⁴¹ pe anumite considerente teologice că avem conținuturi noționale diferite, atunci numele „Biserica” este asociat explicit – din punct de vedere logic – cu trei noțiuni diferite.

(Comentariu teologic.

- $\underbrace{\text{„edificiu destinat celebrării cultului creștin”}}_{C_{N_1}}$ înseamnă, simplu spus, locul unde oamenii merg la slujba religioasă [liturghie⁴²]; este, cu alte cuvinte, un spațiu în care accentul cade pe «prezența omului» în acel spațiu.)

⁴¹ Pentru a rămâne centrați doar pe aspectele logice, nu vor fi invocate aici interpretări teologice de o natură sau alta.

⁴² **liturghie** – „[...] a ajuns să desemneze ritualul public oficial (sau neoficial) de închinare al bisericii, inclusiv euharistia (sau comuniunea), botezul și alte acte sacre. Unele tradiții ecleziastice (romano-catolică, ortodoxă răsăriteană, anglicană) urmează un tipar fix de închinare (liturghia), în timp ce multe biserici protestante preferă un stil mai puțin structurat. Aceasta duce la distincția care se face uneori între bisericile liturgice și cele ne-liturgice.” – *Dicționar de termeni teologici*, Stanley J. Grenz, David Guretzki, Cherith Fee Nordlig, Editura LOGOS, Cluj-Napoca, 2005, p. 78.

Definiție.

Două noțiuni sunt identice (sunt într-un raport de identitate) dacă au același conținut și au aceeași sferă. (Se va arăta [/demonstra] pe parcurs că două noțiuni care au același conținut sunt identice.)

Exemplu teologic (complementar distincției anterioare dintre conținuturile noționale C_{N_1} , C_{N_2} , C_{N_3}).

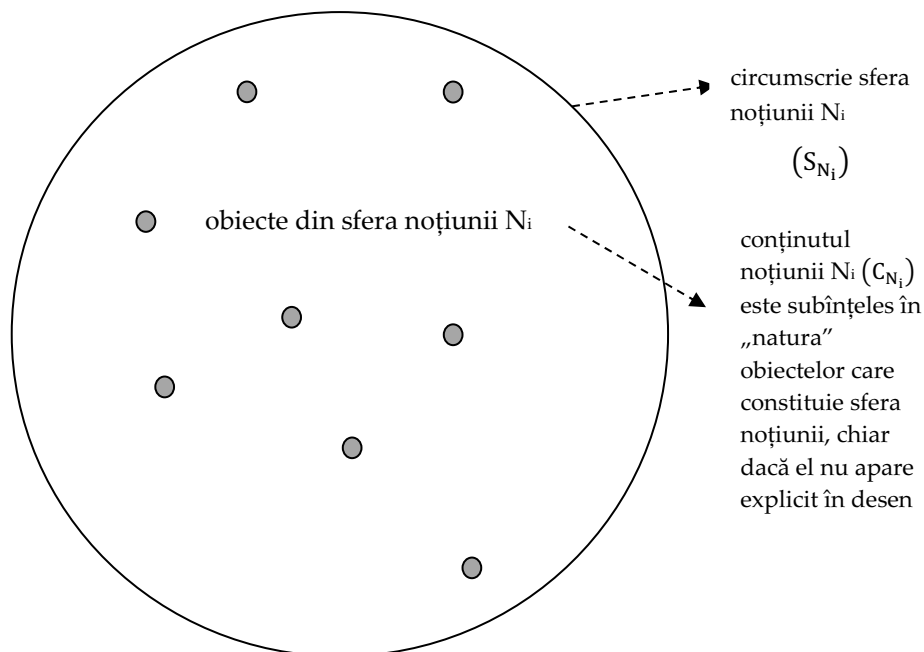
Noțiunile de: „Biserică” și „Casa lui Dumnezeu”^{43,44}, fără a dezvolta aici o pluralitate de posibile nuanțări teologice, pot fi considerate însă, de principiu – cel puțin la un nivel lexical, de dicționar teologic – ca având același conținut și aceeași sferă; într-o astfel de apreciere logico-semantică ele sunt noțiuni identice, având, desigur, nume diferite.

⁴³ „¹ [...] în al patrulea an al domniei lui Solomon peste Israel [...] a început construirea casei Domnului [...]” – 1Regi 6, 1 [III. SOLOMON, CONSTRUCTOR – *Construirea templului*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași 2016; „⁷ [...] „Fiu al omului, [acesta] este locul tronului meu, locul pentru tălpile picioarelor mele, unde voi locui în mijlocul fiilor lui Israel pentru totdeauna. [...]” – Ezechiel 43, 7 [V. „LEGEA” LUI EZECHIEL – *Întoarcerea Domnului*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași 2016; „⁴⁹ El însă le-a spus: «De ce m-ați căutat? Nu știți că eu trebuie să fiu în casa Tatălui meu?»» – Luca 2, 49 [I. COPILĂRIA LUI ISUS – *Isus în templu la vârsta de doisprezece ani*], Noul Testament, Sapienția; „⁴⁵ Apoi, intrând în templu, a început să-i alunge pe vânzători, ⁴⁶ spunându-le: «Este scris: *Casa mea va fi casă de rugăciune*. Însă voi ați făcut-o peșteră de tâlhari.»” – Luca 19, 45-46 [V. ACTIVITATEA LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus alungă vânzătorii din templu*], Noul Testament, Sapienția; „¹³ [...] Isus a urcat la Ierusalim. ¹⁴ Și a găsit în templu vânzători de boi, de oi și de porumbei și pe schimbătorii de bani șezând acolo. ¹⁵ [...] i-a alungat pe toți din templu, la fel ca și oile și boii; a împrăștiat monedele schimbătorilor de bani și a răsturnat mesele, ¹⁶ iar celor care vindeau porumbei le-a zis: «Luați acestea de aici! Nu faceți casa Tatălui meu casă de negustorie.» ¹⁷ Discipolii lui și-au adus aminte că fusese scris: *Zelul pentru casa ta mă mistuie.*” – Ioan 2, 13-17 [II. CARTEA SEMNELOR – PRIMA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Alungarea vânzătorilor din templu*], Noul Testament, Sapienția.

⁴⁴ „De ce este biserica numită casa lui Dumnezeu? [...] Isus a vizitat adesea templul din Ierusalim, pe care l-a numit casa lui Dumnezeu [...] / ⁴⁸ „[...] și mama lui i-a spus: «Fiule, de ce ne-i făcut aceasta? Iată, tatăl tău și cu mine te-am căutat îngrijorați.» ⁴⁹ El însă le-a spus: «De ce m-ați căutat? Nu știți că eu trebuie să fiu în casa Tatălui meu?»” (Lc 2, 48-49). O biserică este menită să fie un loc de rugăciune, atât individuală, cât și cu ceilalți. Într-o biserică catolică, Isus este prezent într-un mod special, și anume cu propriul trup în tabernacol. Desigur, te poți ruga și în afara unei biserici, dar o clădire a bisericii îți poate oferi mai mult suport în relația ta cu Dumnezeu. Acesta este motivul pentru care o biserică este consacrată de către un episcop atunci când este folosită prima dată, pentru a fi un loc de întâlnire între Dumnezeu și poporul său.

<https://www.tweetingwithgod.com/ro/content/320-de-ce-este-biserica-numita-casa-lui-dumnezeu> (Accesat la 10.05.2024).

Complementar reprezentării formale pentru o noțiune N_i : $N_i \overset{\text{Def.}}{\hat{=}} (C_{N_i}) \text{ și } (S_{N_i})$ este propusă și următoarea reprezentare grafică⁴⁵ a acesteia, dar cu câteva precizări.

Relevanța logică a acestei reprezentări grafice a noțiunilor se va vedea pe parcurs.

Se va demonstra în continuare Propoziția: „Două noțiuni cu nume diferite, dar care au același conținut au aceleași sfere.”. Abstracție făcând de *nume*, într-o formulare la nivel exclusiv de *formă logică* (a noțiunii) propoziția revine la enunțul: „Două noțiuni care au același conținut au aceleași sfere.”; sau, cu alte cuvinte: noțiunile sunt noțiuni identice.

Din punct de vedere riguros-logic, conform definiției logice a noțiunilor prin *conținut* (C_N) și *sferă* (S_N) , presupunem, pentru două noțiuni

N_i , respectiv N_j , posibilitatea: $N_i \overset{\text{Def.}}{\hat{=}} (C_{N_i}) \text{ și } (S_{N_i})$ și, respectiv

⁴⁵ Astfel de reprezentări grafice, geometric-intuitive, prin „cercuri”, au fost propuse inițial, cu referire la mulțimi, de matematicianul L. Euler (1707 – 1783).

$$N_j \stackrel{\text{Def.}}{\Leftrightarrow} \left(\underbrace{C_{N_j}}_{\text{diferit de } C_{N_i}} \right) \text{ și } \left(\underbrace{S_{N_j}}_{\text{identică cu } S_{N_i}} \right) \text{ ceea ce logic înseamnă că avem două}$$

noțiuni C_{N_i} și C_{N_j} cu conținuturi diferite, dar cu aceeași sferă [deci noțiuni diferite]. (Exemple: • „Figură geometrică plană închisă formată din trei laturi și care are două laturi egale.”, respectiv • „Figură geometrică plană închisă formată din trei laturi și care are două unghiuri egale.” reprezintă două noțiuni cu conținuturi diferite, dar cu aceeași sferă: mulțimea triunghiurilor isoscele. // •• Ucenic al lui Isus⁴⁶ căruia: „¹⁷ Isus i-a răspuns: «Fericit ești [...], căci nu carnea și sângele ți-au revelat aceasta, ci Tatăl meu care este în ceruri. »”⁴⁷, respectiv •• Ucenic al lui Isus căruia: „³⁰ [...] Isus i-a zis: «Adevăr îți spun că tu, astăzi, în această noapte, înainte de a fi cântat cocoșul de două ori, de trei ori mă vei renega. »”⁴⁸ reprezintă două noțiuni cu conținuturi diferite, dar cu aceeași sferă: ucenicul/apostolul Petru – „¹⁸ «Și eu îți zic: tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica mea și porțile iadului nu o vor birui. »”⁴⁹) În ce privește posibilitatea unei identități de conținut a două noțiuni, dar a unei diferențe de sfere, logic, nu este posibilă o astfel de situație. Se va justifica în continuare această afirmație, însă fără a folosi un limbaj logico-matematic⁵⁰.

PROPOZIȚIE:

Două noțiuni cu conținuturi identice au aceeași sferă.

Justificare⁵¹

Să presupunem, prin ipoteză, că două noțiuni cu conținuturi identice NU au aceeași sferă. Fie, cu aceste cerințe ale ipotezei, noțiunile următoare:

⁴⁶ „Ucenic al lui Isus” reprezintă o unitate lingvistică, este o „sintagmă noțională (/nominală)”. Aceasta va fi caracterizată pe scurt într-o notă următoare.

⁴⁷ Matei 16, 17 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – Mărturisirea lui Petru], *Noul Testament*, Sapienția.

⁴⁸ Marcu 14, 30 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Prezicerea renegării lui Petru], *Noul Testament*, Sapienția.

⁴⁹ Matei 16, 18 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – Mărturisirea lui Petru], *Noul Testament*, Sapienția.

⁵⁰ E vorba de un limbaj logico-matematic cu exprimări în termeni (/noțiuni) de „teoremă”, „demonstrație” etc.

⁵¹ Din punct de vedere logic va fi vorba aici de *metoda reducerii la absurd*.

$$\text{Def. } N_i \stackrel{\text{Def.}}{\rightleftharpoons} (C_{N_i}) \text{ și } (S_{N_i}) \text{ șiI, respectiv } N_j \stackrel{\text{Def.}}{\rightleftharpoons} \left(\underbrace{C_{N_j}}_{\text{același cu } C_{N_i}} \right) \text{ șiI } \left(\underbrace{S_{N_j}}_{\text{diferită de } S_{N_i}} \right),$$

[ceea ce logic arată că avem două noțiuni C_{N_i} și C_{N_j} diferite];
într-o scriere simplificată avem:

$$\text{Def. } N_i \stackrel{\text{Def.}}{\rightleftharpoons} (C_{N_i}) \text{ șiI } (S_{N_i}) \text{ șiI, respectiv } N_j \stackrel{\text{Def.}}{\rightleftharpoons} (C_{N_i}) \text{ șiI } (S_{N_j}).$$

Prin ipoteză $S_{N_i} \neq S_{N_j}$. Aceasta înseamnă că, de exemplu [făcând o alegere arbitrară între N_i sau N_j , dar optând explicit pentru sfera uneia dintre noțiuni], există cel puțin un obiect care aparține sferei S_{N_j} , $o_j \in S_{N_j}$ [ipoteză], dar nu aparține sferei S_{N_i} , $o_j \notin S_{N_i}$. Însă, conform definiției: „**Sfera** unei noțiuni semnifică mulțimea tuturor obiectelor ale căror proprietăți (determinații) *corespund conținutului noțiunii*.”; atunci, $o_j \notin S_{N_i}$ înseamnă că o_j nu corespunde conținutului noțiunii N_i , dar $C_{N_i} = C_{N_j}$ și prin urmare nu aparține nici sferei noțiunii N_j , $o_j \notin S_{N_j}$, rezultat absurd întrucât prin ipoteză $o_j \in S_{N_j}$ (s-a ajuns în acest fel la o contradicție logică). Prin urmare, ipoteza este falsă ceea ce înseamnă că $S_{N_i} = S_{N_j}$, adică *două noțiuni cu conținuturi identice au aceeași sferă*.

Într-o reprezentare simbolic-formală: $C_{N_i} = C_{N_j} \Rightarrow S_{N_i} = S_{N_j}$.

Observație.

Mai sus s-a arătat că două noțiuni cu aceeași sferă pot avea conținuturi diferite; prin urmare: $S_{N_i} = S_{N_j} \nRightarrow C_{N_i} = C_{N_j}$.

CONSECINȚĂ.

Două noțiuni N_i și N_j care au același conținut au și aceeași sferă, deci sunt **noțiuni identice**: $N_i \equiv N_j$. (Prin definiție două noțiuni sunt identice dacă au același conținut și au aceeași sferă. Consecința permite o formulare condensată: „Două noțiuni sunt identice dacă au același conținut.”.)

CONSECINȚĂ.

Dacă două noțiuni N_i și N_j au conținuturi diferite atunci sunt noțiuni diferite. (Aceasta chiar dacă, după cum s-a ilustrat mai sus, pot avea aceeași sferă.)

Observație.

Forma logică a noțiunii are un cuprins abstract (dat de structura noțiunii) și nu este subordonată, ca să zicem așa, unui factor empiric.⁵²

Cu referire la forma lingvistică a noțiunilor, dacă există două *nume* distincte pentru noțiuni cu același conținut, atunci semnificațiile lor (structura noțiunii) sunt identice. De exemplu: „Duhul Sfânt” și „Spiritul Sfânt”. (Precizăm doar aici, că formularea anterioară a pus în corespondență un element constitutiv al formei logice a noțiunii: conținutul noțiunii, cu un element de natură semantică: semnificația numelui asociat noțiunii; (subliniem însă, încă odată, că în toate analizele din această carte prin semnificația unei noțiuni – dacă nu se fac explicit anumite precizări particulare, contextuale – se subînțelege **structura noțiunii** în ansamblul său: *conținut și sferă*⁵³).

Încă odată, trebuie subliniat că reciproca Propoziției anterioare nu este valabilă: două noțiuni care au aceeași sferă nu au în mod obligatoriu și același conținut. Două noțiuni cu sfere identice nu implică neapărat conținuturi identice, semnificații identice.

Exemplu teologic.

Două astfel de noțiuni [la nivel logic], implicit numele [la nivel de limbaj] asociate lor, nu au aceeași semnificație [la nivel semantic]: „Isus Fiul lui Dumnezeu” și „Isus Fiul Omului” nu au aceeași semnificație;

⁵² Acest aspect va fi precizat (/ilustrat) pe parcursul lucrării.

⁵³ Această precizare nu va mai fi reluată pe parcurs; cu mențiunea suplimentară, încă odată, a conținutului unei note anterioare: ori de câte ori nu există riscul unor confuzii logico-semantică cu privire la noțiuni semnificația unei noțiuni va fi asociată în mod direct, simplu, cu conținutul noțiunii.

ca sintagme nominale⁵⁴ (sau simplu, sintagme) sunt *nume* distincte, ca *sferă* sunt identice, iar ca și *conținuturi* sunt diferite.

Exemplu teologic.

«¹³ [...] Isus i-a întrebat pe discipolii săi: „Cine spun oamenii că este Fiul Omului?” ¹⁴ Ei i-au spus: „Unii, <Ioan Botezătorul>, alții, <Ilie>, alții, <Ieremia sau unul dintre profeți>”. ¹⁵ El le-a spus: „Dar voi, cine spuneți că sunt?” ¹⁶ Atunci Simon Petru a luat cuvântul și a zis: „Tu ești Cristos, Fiul Dumnezeului celui viu!”»⁵⁵ și, luând ca referință noțiunea particulară „Isus” (cu sfera constând dintr-un singur element [obiect]), se observă următoarele aspecte sugestive pentru analiza logică avută în vedere aici:

- pe de o parte, unii oameni din poporul lui Israel îi asociază acestei sfere noțiuni cu conținuturi concrete diferite – conținuturi dintr-o ambianță mundană, ce trimit la o natură exclusiv umană – deci îi asociază noțiuni diferite: Ioan Botezătorul, Ilie, Ieremia sau, mai general, unul dintre oamenii-profeți;
- pe de altă parte, într-o altă perspectivă, una accentuat teologică și specific creștină, acestei sfere – reprezentată prin Isus – îi sunt asociate noțiuni cu conținuturi diferite – conținuturi care de această dată trimit la domeniul Divinului, prin excelență la o natură Divină – deci îi sunt asociate noțiuni diferite: ► Fiul Omului (Isus i-a întrebat pe discipolii săi: „Cine spun oamenii că este Fiul Omului?”); ► Fiul lui Dumnezeu (Atunci Simon Petru a luat

⁵⁴ În această lucrare, prin „sintagmă noțională” se va înțelege, la nivel de limbaj (altul decât cel logic), o grupare de cuvinte înțeleasă ca „unitate lingvistică” reprezentând o structură sintactică cu un nucleu semantic precis (/bine definit), sau, altfel spus, cu o semnificație clară (adică, în măsura posibilităților oferite de limbă, cât mai puțin ambiguă); aspectul noțional este, din punct de vedere logic, cu referire directă la *conținutul unei noțiuni* C_{N_i} [parte din structura formei logice care este NOȚIUNEA]. // Complementar, prin „sintagmă nominală” se va înțelege, la nivel de limbaj (altul decât cel logic), un „nume” privit ca o unitate sintactică dintre un nucleu nominal: substantiv comun sau propriu (ori alte forme gramaticale) etc. și determinațiile acestuia care îl individualizează, generându-se în acest fel sintagma nominală; la nivel logic, „sintagma nominală” poate fi atât subiect logic, cât și predicat logic în funcție de circumstanțe și este strâns legată de „sintagma noțională”.

⁵⁵ Matei 16, 13–16 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – Mărturisirea lui Petru], *Noul Testament*, Sapiientia.

cuvântul și a zis: „Tu ești Cristos, Fiul Dumnezeului celui viu!”); natura Divină a lui Isus este însă legitimată nu atât de o opinie propriu-zis umană, ci de însăși autoritatea Tatălui, autoritatea lui Dumnezeu: «¹⁷ Isus i-a răspuns: „Fericit ești Simon, fiul lui Iona, căci nu carnea și sângele ți-au revelat aceasta, ci Tatăl meu care este în ceruri.”»⁵⁶ (prin urmare, într-o ordine teologică, accentul de *conținut* este pus pe aspectul de natură Divină al Fiului, al lui Isus) avem astfel două noțiuni, cu numele asociate lor, care NU au aceeași semnificație: „Isus Fiul Omului” și „Isus Fiul lui Dumnezeu”; ca sintagme sunt *nume* distincte, ca *sferă* sunt identice, iar ca și *conținuturi* sunt diferite.

Odată în plus, chiar dacă *numele* asociate unor noțiuni sunt identice, chiar dacă *sferele* lor sunt identice, dar, prin același nume sunt gândite *conținuturi* diferite, noțiunile astfel reprezentate prin structura lor logică, sunt noțiuni diferite, cu semnificații diferite; de exemplu, poate fi invocată această situație logică cu referire la unul și același nume: „Isus”; „³⁰ [...] îngerul i-a spus: «Nu te teme, Marie, pentru că ai aflat har la Dumnezeu. ³¹ Vei zămisli și vei naște un fiu și-l vei numi Isus.» (într-o ordine umană-lumească accentul de *conținut* este pus pe aspectul de natură umană [o naștere a unui copil]: «cel născut din femeie /copil-om»); ³⁵ Răspunzând, îngerul i-a spus: «Duhul Sfânt va veni asupra ta și puterea Celui Preaînalt te va umbri; de aceea, sfântul care se va naște va fi numit Fiul lui Dumnezeu.»”^{57;58}; într-o altă ordine, accentul de *conținut* este pus pe aspectul de natură divină [«sfântul care se va naște va fi numit Fiul lui Dumnezeu»]: „cel născut din Tatăl”⁵⁹). [*Fiul lui Dumnezeu* – din Tatăl născut, de-o ființă cu Tatăl, având o natură Divină; *Fiul Omului* – Dumnezeu Îtrupat, din Fecioara

⁵⁶ Matei 16, 13 –17 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – Mărturisirea lui Petru], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁷ Luca 1, 30–31; 34–35 [I. COPILĂRIA LUI ISUS – Vestirea nașterii lui Isus], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁸ Desigur, natura umană și Divină a lui Isus nu pot fi separate, dar, în funcție de contexte, ele pot fi diferențiate, pot fi accentuate diferit.

⁵⁹ [...unul Domn, Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, unul născut, Care din Tatăl S-a născut, [...] Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, iar nu făcut, Cel de-o ființă cu Tatăl, [...], Rugăciunea Crezul.

Maria (om) născut, având, dual, și o natură umană care rezultă din Întruparea lui Dumnezeu și care, totodată, dă accentul specific, particular din conținutul noțiunii *Fiul Omului*. Observație logico-semantică: să observăm prin aceste diferențieri și o distincție între perspectiva logică și cea semantic-fregeană: noțiunile *Fiul lui Dumnezeu* și *Fiul Omului* sunt noțiuni logic distincte având conținuturi diferite, dar, semantic, sunt noțiuni cu aceeași semnificație: obiectul Isus; în acest caz, semantic privind lucrurile, *Fiul lui Dumnezeu* și *Fiul Omului* reprezintă în exprimare sensuri diferite ale uneia și aceleiași semnificații (Isus); se impune în acest fel o observație analitică importantă: conținutul logic al unei noțiuni și semnificația ei semantică nu trebuie confundate.]

1.2.2.2. Diferențe logico-lingvistice și logico-semantice între „nume”/ „conținut”/ „sferă” – Exemplu teologic: *Fiul Omului* ↔ *Fiul lui Dumnezeu*

În continuare – cu referire generală la noțiuni, dar cu trimitere particulară la exemplul teologic anterior – vor fi expuse câteva diferențe logico-lingvistice și logico-semantice între nume/conținut/sferă, într-o manieră specific analitică în ceea ce privește precizia și condensarea exprimării.

Noțiunile (/sintagmele noționale), respectiv numele (/sintagmele nominale) *Fiul Omului* și *Fiul lui Dumnezeu* sunt utilizate în contexte teologice diferite și au semnificații distincte în tradiția creștină, fiind în legătură directă cu persoana lui Isus [logic, sunt noțiuni singulare, cu aceeași sferă: Isus]. Prin acceptarea existenței unor deosebiri teologice de importanță majoră pentru Creștinism între semnificațiile care sunt asociate noțiunilor: *Fiul Omului* și *Fiul lui Dumnezeu*, acestea se constituie logic, cum s-a mai precizat, în două noțiuni distincte, cu aceeași sferă: „Isus”. Iată câteva diferențe relevante:

► **Fiul Omului (Filius Hominis)**

- Această noțiune (/acest nume) apare frecvent în Evangheliile sinoptice (Matei, Marcu și Luca), dar poate fi regăsit și în Vechiul Testament, de exemplu, în Cartea Profetului Daniel⁶⁰.
- Fiul Omului este adesea folosit chiar de Isus pentru a se referi la El însuși. Acest titlu subliniază *natura umană* a lui Isus, arătând că El a devenit om. Această titulatură arată că Isus este un om printre oameni; altfel spus, din punct de vedere biologic, social etc. este un om ca toți oamenii acestei lumi, are o dimensiune mundană cu atributele firești ale omenescului care îi pot fi asociate; dar, din punct de vedere teologic, din perspectiva unei dimensiuni teologice, Isus este, totuși, un OM unic în felul său:

„¹⁵ Căci nu avem un mare preot care să nu poată suferi împreună cu noi în slăbiciunile noastre, ci unul care a fost încercat în toate asemenea nouă, în afară de păcat.”⁶¹ Ilustrăm câteva din referințele lui Isus la propria persoană ca fiind Fiu al Omului prin următoarele versete: – „¹⁸ «Eu sunt cel care dau mărturie despre mine însumi și despre mine dă mărturie Tatăl care m-a trimis.»”⁶²; „²⁸ [...] Isus le-a zis: «Când îl veți fi înălțat pe Fiul Omului, atunci veți înțelege că eu sunt și că nu fac nimic de la mine, ci vorbesc ceea ce m-a învățat Tatăl. ²⁹ Iar cel care m-a trimis este cu mine; nu m-a lăsat singur, pentru că eu fac întotdeauna ceea ce îi place.»”⁶³ – spre a îndeplini un scop al lui Dumnezeu: „¹⁷ [...] Isus le-a spus: «Nu au nevoie de medic cei sănătoși, ci bolnavii. Nu am venit să-i chem la pocăință pe cei dreapți, ci pe cei păcătoși.»”⁶⁴; „⁴⁵ «Pentru că nici Fiul Omului n-a venit ca să fie slujit, ci ca să

---

⁶⁰ „¹³ Priveam în timpul viziunilor mele de noapte și, iată, [cineva] ca un Fiu al Omului venea pe norii cerului! S-a apropiat de Bătrân și a fost adus înaintea lui. ¹⁴ Lui i s-au dat stăpânirea, gloria și domnia și toate popoarele, neamurile și limbile îl slujesc. Stăpânirea lui este o stăpânire veșnică, ce nu va trece, și domnia lui nu va fi distrusă.” – Daniel 7, 13–14 [VII. VISUL LUI DANIEL: CELE PATRU FIARE – Viziunea bătrânului și a Fiului Omului], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

⁶¹ Evrei 4, 15 [Isus este marele preot], *Noul Testament*, Sapientia.

⁶² Ioan 8, 18 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus lumina lumii*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁶³ Ioan 8, 28–29 [CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Controversa cu iudeii*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁶⁴ Marcu 2, 17 [II. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Chemarea lui Levi*], *Noul Testament*, Sapientia.

slujească și să-și dea viața ca răscumpărare pentru mulți.»⁶⁵; „⁴³ Dar el le-a spus: «Trebuie să vestesc împărăția lui Dumnezeu și celorlalte cetăți pentru că de aceea am fost trimis.»⁴⁴ Și predica prin sinagogile din Iudeea.»⁶⁶; „¹⁰ «Pentru că Fiul Omului a venit să caute și să mântuiască ceea ce era pierdut.»⁶⁷; „⁴⁷ «[...] nu am venit să judec lumea, ci să mântuiesc lumea.»⁶⁸

- Unele pasaje sugerează că Fiul Omului are o dimensiune profetică și escatologică, indicând viitoare evenimente legate de judecată și venirea Împărăției lui Dumnezeu:

„¹⁶ A venit la Nazaret, unde fusese crescut, și a intrat în sinagogă, după obiceiul lui, în zi de sâmbătă, și s-a ridicat ca să citească. ¹⁷ I s-a dat cartea profetului Isaia și, deschizând cartea, a găsit locul în care era scris: ¹⁸ *Duhul Domnului este asupra mea: pentru aceasta m-a uns să duc săracilor vestea cea bună; m-a trimis să proclam celor închiși eliberarea și celor orbi recăpătarea vederii, să redau libertatea celor asupriți;* ¹⁹ *să vestesc un an de îndurare al Domnului.* ²⁰ A închis apoi cartea, a dat-o slujitorului și s-a așezat. [...] ²¹ A început apoi să le vorbească: «Astăzi s-a împlinit Scriptura aceasta pe care ați ascultat-o cu urechile voastre;» ²⁴ Adevăr vă spun că nici un profet nu este acceptat în patria sa. »⁶⁹ // „⁷ A venit o femeie din Samaria ca să scoată apă. Isus i-a spus: «Dă-mi să beau!»; ⁹ Așadar, femeia samariteană i-a zis: «Cum, tu, care ești iudeu, ceri să bei de la mine, care sunt o femeie samariteană?» [...] ¹⁰ Isus a răspuns și a zis: «Dacă ai fi cunoscut darul lui Dumnezeu și cine este acela care îți spune: Dă-mi să beau, tu ai fi cerut de la el și el ți-ar fi dat apă vie.» ¹¹ Femeia i-a spus: «[...] ¹² Nu cumva ești tu mai mare decât părintele nostru, Iacob, care ne-a dat fântâna [...]?» ¹³ Isus a răspuns și a zis: «Oricui bea din apa aceasta îi va fi sete din nou, ¹⁴ dar pentru cel care bea apa pe care i-o voi da eu va deveni în el izvor de apă care țâșnește spre viața veșnică.» ¹⁹ Femeia i-a zis: «Doamne văd că tu ești profet.» ²⁵ Femeia i-a zis: «Știi că vine Mesia, care este numit Cristos. Când va veni, el ne va învăța toate.» ²⁶ Isus i-a zis: «Eu sunt^{a,70}, cel care

⁶⁵ Marcu 10, 45 [IV. DRUMUL LUI ISUS SPRE IERUSALIM – *Cel mai mare trebuie să slujească*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁶⁶ Luca 4, 43–44 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Isus pleacă la Cafarnaum*], *Noul Testament*, Sapientia

⁶⁷ Luca 19, 10 [IV. URCAREA SPRE IERUSALIM – *Convertirea lui Zahau*], *Noul Testament*, Sapientia

⁶⁸ Ioan 12, 47 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE LA IERUSALIM – *Necredința iudeilor*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁶⁹ Luca 4, 16–21; 24 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Isus la Nazaret*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁷⁰ Nota: a, din *Noul Testament* – Sapientia, este următoarea: „Este o formulă de revelare rezervată lui Dumnezeu, o expresie biblică ce confirmă prezența continuă și activă a lui

îți vorbesc!»,³¹ Între timp, discipolii îl rugau: «Rabbi mănâncă!». ³² Dar el le-a zis: «Eu am de mâncat o mâncare pe care voi nu o cunoașteți!». ³⁴ Isus le-a zis: «Hrana mea^{b,71} este să fac voința celui care m-a trimis și să împlinesc lucrarea lui.»;³⁷ «Căci în aceasta se adevărește cuvântul [...]».⁷² // „¹ Revelația lui Isus Cristos, pe care Dumnezeu i-a dat-o ca să arate slujitorilor săi cele ce trebuie să aibă loc în curând.»³ Fericit cel care citește și cei care ascultă cuvintele profeției și țin cele scrise într-însa, căci timpul este aproape.”⁷³

► Fiul lui Dumnezeu (Filius Dei)

- Această noțiune (/acest nume) este, de asemenea, atribuită (/atribuit) lui Isus în Noul Testament și se regăsește în Evangheliile sinoptice, precum și în alte părți ale Scripturii.
- Prima afirmare explicită a noțiunii și, subînțeles, a conținutului său noțional, este prezentă în cuvintele îngerului către Maria în legătură cu nașterea – în același timp naturală și supranaturală – lui Isus:

„³⁰ [...] îngerul i-a spus: «Nu te teme, Marie, pentru că ai aflat har de la Dumnezeu. ³¹ Vei zămisi și vei naște un fiu și-l vei numi Isus [în ebraică, Yeshua ↔ Iahve este: *Mântuitorul* – n.n.]. ³² Acesta va fi mare: va fi numit Fiul Celui Preaînalt [...]»;³⁴ Maria a spus către înger: «Cum va fi aceasta, din moment ce nu cunosc bărbat?»³⁵ Răspunzând îngerul i-a spus: «Duhul Sfânt va veni asupra ta și puterea Celui Preaînalt te va umbri; de aceea, sfântul care se va naște va fi numit Fiul lui Dumnezeu.»”.⁷⁴

- Sintagma Fiul lui Dumnezeu este folosită explicit de Isus pentru a se referi în mod direct la El însuși sau, referirea o face implicit, prin sintagmele Tatăl meu, ori Tatăl meu ceresc, ori Tatăl meu care este în

---

Dumnezeu în istorie (*Exod* 3, 14; *Isaia* 43, 10). Este folosită de Ioan pentru a indica punctul culminant al revelației lui Dumnezeu prin Fiul său, Isus Cristos.”.

⁷¹ Nota: b, din *Noul Testament*, Sapienia, este următoarea: „Expresia are o valoare simbolică, cu rădăcini adânci în textele biblice ((Cartea lui Ben) *Sirah* 24, 19–20; *Psalmi* 119, 103; *Ieremia* 15, 16) [...]”.

⁷² *Ioan* 4, 7; 9–14; 19; 25–26; 31–32; 34; 37 [II. CARTEA SEMNELOR – PRIMA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus și samariteana*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁷³ *Apocalipsa Sfântului Ioan* 1, 1; 3 [*Prolog*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁷⁴ *Luca* 1, 30–32; 34–35 [I. COPILĂRIA LUI ISUS – *Vestirea nașterii lui Isus*], *Noul Testament*, Sapienia.

ceruri, la relația sa cu Dumnezeu Tatăl; de asemenea, în unele pasaje, Isus o spune foarte tranșant: „Eu și Tatăl una suntem.”.

„²⁷ «Toate mi-au fost date de Tatăl meu și nimeni nu-l cunoaște pe Fiul decât Tatăl, nici pe Tatăl nu-l cunoaște nimeni, decât numai Fiul și acela căruia Fiul vrea să-i reveleze. »”⁷⁵; „¹³ El le-a răspuns: «Orice plantă pe care n-a plantat-o Tatăl meu ceresc va fi smulsă din rădăcini.»”⁷⁶; „¹⁷ Isus i-a răspuns: «[...] nu carnea și sângele ți-au revelat aceasta, ci Tatăl meu care este în ceruri.»”⁷⁷ // „¹⁹ Așadar, Isus a răspuns și le-a zis: «Adevăr, adevăr vă spun: Fiul nu poate face nimic de la sine dacă nu-l vede pe Tatăl făcând, căci tot ce face el, face și Fiul la fel. ²⁰ Pentru că Tatăl îl iubește pe Fiul și îi arată toate câte le face [...]. ²¹ După cum Tatăl învie morții și le dă viață, la fel și Fiul dă viață celor cărora vrea să le dea. ²² De fapt, Tatăl nu judecă pe nimeni, ci toată judecata i-a dat-o Fiului, ²³ pentru ca toți să-l cinstească pe Fiul așa cum îl cinstesc pe Tatăl. Cine nu-l cinstește pe Fiul, nu-l cinstește pe Tatăl care l-a trimis.; ²⁵ Adevăr, adevăr vă spun că vine ceasul – și chiar acum este – când morții vor auzi glasul Fiului lui Dumnezeu, iar cei care îl vor auzi vor trăi, ²⁶ căci, după cum Tatăl are viața în sine, tot așa i-a dat și Fiului să aibă viața în sine ²⁷ și i-a dat puterea să facă judecata, pentru că este Fiul Omului.»”⁷⁸; „³⁶ «[...] lucrurile pe care mi le-a dat Tatăl să le împlinesc – aceste lucruri pe care le fac – dau mărturie despre mine că Tatăl m-a trimis. ³⁷ Și Tatăl care m-a trimis, el a dat mărturie despre mine. Dar voi n-ați ascultat niciodată glasul lui, nici nu i-ați văzut chipul. ³⁸ Și nu aveți cuvântul lui care rămâne, pentru că nu credeți în cel pe care el l-a trimis.»”⁷⁹; „²⁷ «Lucrați nu pentru hrana pieritoare, ci pentru hrana care rămâne spre viața veșnică, pe care v-o va da Fiul Omului; căci pe el l-a însemnat Dumnezeu Tatăl cu sigiliul său.»; ⁵⁷ «Așa cum m-a trimis Tatăl care este viu, iar eu trăiesc prin Tatăl [...]»”⁸⁰; „¹⁹ [...] Isus le-a răspuns: «Nu mă cunoașteți nici pe mine, nici pe Tatăl meu. Dacă m-ați

⁷⁵ Matei 11, 27 [VI. NECREDINȚA ȘI ÎMPOTRIVIREA IUDEILOR – *Isus îl preamărește pe Tatăl*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁷⁶ Matei 15, 13 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – *Fariseii și obiceiurile din bătrâni*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁷⁷ Matei 16, 17 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – *Mărturisirea lui Petru*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁷⁸ Ioan 5, 19–23; 25–27; 19; 25–26; 31–32; 34; 37 [II. CARTEA SEMNELOR – A DOUA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Autoritatea divină a Fiului*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁷⁹ Ioan 5, 36–38 [II. CARTEA SEMNELOR – A DOUA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Mărturie în favoarea lui Cristos*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁸⁰ Ioan 6, 27; 57 [II. CARTEA SEMNELOR – ISUS PÂINEA VIEȚII – *Discursul despre pâinea vieții*], *Noul Testament*, Sapienia

cunoaște pe mine, l-ați cunoaște pe Tatăl meu.»⁸¹; „⁵⁴ Isus a răspuns: „[...] Tatăl meu este cel care mă preamărește, el, despre care voi spuneți: Este Dumnezeu nostru.»⁸²; „³⁰ «Eu și Tatăl una suntem.»³⁸ «[...] Tatăl este în mine și eu în Tatăl.»⁸³; „«[...] dar Tatăl, care rămâne în mine, face lucrările sale.»⁸⁴.

„³⁴ Isus le-a zis: «V-am arătat multe lucruri bune de la Tatăl. [...];³⁶ acelaia pe care Tatăl l-a sfințit și l-a trimis în lume voi îi spuneți: Spui blasfemii pentru că am zis: Sunt Fiul lui Dumnezeu!»⁸⁵; „² Maria era aceea care îl unsese pe Domnul cu mireasmă și îi uscaseră picioarele cu părul ei. Fratele ei, Lazăr, era bolnav.³ Așadar, surorile au trimis să i se spună: «Doamne, iată, cel pe care îl iubești este bolnav!»⁴ Când a auzit Isus a zis: «Această boală nu este spre moarte, ci spre gloria lui Dumnezeu pentru ca Fiul lui Dumnezeu să fie glorificat prin ea.»¹⁷ Când a ajuns Isus, a aflat că era deja de patru zile în mormânt.²¹ Așadar, Marta i-a spus lui Isus: «Doamne, dacă ai fi fost aici, fratele meu nu ar fi murit!». ²² Însă și acum știu că tot ce vei cere de la Dumnezeu, Dumnezeu îți va da.”. ²³ Isus i-a spus: «Fratele tău va învia.»²⁵ Isus i-a spus: «Eu sunt învierea și viața. Cel care crede în mine, chiar dacă moare, va trăi;²⁶ și oricine trăiește și crede în mine nu va muri în veci. Crezi tu aceasta?». ²⁷ Ea a răspuns: «Da, Doamne; eu am crezut că tu ești Cristos, Fiul lui Dumnezeu, cel care vine în lume.»³⁹ Isus a zis: «Ridicați piatra!». [...]⁴⁰ Isus i-a spus: «Nu ți-am zis că, dacă vei crede, vei vedea gloria lui Dumnezeu?». ⁴¹ Au ridicat, deci, piatra. Atunci și-a ridicat ochii și a spus: «Tată, îți mulțumesc că m-ai ascultat. ⁴² Eu știam că mă ascuți întotdeauna. Însă am spus-o pentru mulțimea ce mă înconjoară ca să creadă că tu m-ai trimis.»⁴³ Spunând acestea, a strigat cu glas puternic: «Lazăr, vino afară!». ⁴⁴ A ieșit mortul [...]. Isus le-a zis: «Dezlegați-l și lăsați-l să meargă!»⁸⁶.

- În esență, Fiul lui Dumnezeu exprimă natura Divină a lui Isus. Conținutul său noțional arată că Isus nu este doar un om, într-adevăr

⁸¹ Ioan 8, 19 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus lumina lumii*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁸² Ioan 8, 54 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus și Abraham*], *Noul Testament*, Sapientia

⁸³ Ioan 10, 30; 38 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE LA IERUSALIM – *Isus la sărbătoarea Înnoirii templului*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁸⁴ Ioan 14, 10 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – *Isus – calea, adevărul și viața*], *Noul Testament*, Sapientia

⁸⁵ Ioan 10, 34; 36 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE LA IERUSALIM – *Isus la sărbătoarea Înnoirii templului*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁸⁶ Ioan 11, 2–4; 17; 21–23; 25–27; 39–44 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE LA IERUSALIM – *Învierea lui Lazăr*], *Noul Testament*, Sapientia.

un om deosebit, ci pune accentul pe natura sa, cu totul aparte, de Dumnezeu întrupat.

Sintetizând, Fiul Omului evidențiază natura umană a lui Isus și rolul său în reconfigurarea relației „om(ului) $\sim$ cu Dumnezeu», în timp ce Fiul lui Dumnezeu subliniază natura Sa Divină, și, totodată, revelează «prezența lui Dumnezeu $\sim$ alături de om” în această lume a omului. Aceste două dimensiuni ale persoanei lui Isus nu sunt contradictorii, ci oferă perspective teologice diferite asupra identității complexe a lui Isus Cristos, care, în credința creștină, este în același timp – și INSEPARABIL – om și Dumnezeu.

Completare.

Două noțiuni având același nume pot să nu aibă același conținut și, implicit, nici aceleași sfere. Exemplu de noțiuni cu conținuturi complet diferite, dar care au același nume (o formă de omonimie): <broască [-animal]>, <broască [-mecanism]>.

Aceste aspecte logico-analitice pot fi de interes teologic clarificator, în perspectiva unor posibile interpretări teologice⁸⁷.

De ce s-a pus accentul în caracterizarea semnificației unei noțiuni atât pe conținutul acesteia, cât și pe sfera ei? Pe de-o parte, deoarece e cu puțință, în funcție de contexte, ca raportarea la sfera unei noțiuni să fie o raportare nuanțată și ca urmare să derive, la nivel de limbaj și semnificații, o serie de consecințe logico-lingvistice. Noțiunile intră în alcătuirea unor forme logice mai complexe în care raportarea la sfera noțiunilor poate juca un rol determinant în semnificația respectivelor forme; un astfel de exemplu îl reprezintă semnificația unor propoziții (în care sunt prezente noțiunile). Enunțăm, spre ilustrare, două astfel de propoziții (la care s-a făcut referire mai sus⁸⁸): „Există un singur Dumnezeu. Sfânta Treime este singurul Dumnezeu.”; „În Sfânta Treime sunt trei Persoane *Divine, egale și distincte*: Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt.”.

⁸⁷ Completare: într-un anumit orizont semantic-semiotic (Frege), noțiunile având aceeași sferă au aceeași semnificație, iar numele deși identice, trimit la sensuri diferite. [Aceste aspecte semantic-semiotice vor fi dezvoltate, într-o expunere condensată însă, în paragraful: *Sens și semnificație – Frege*.]

⁸⁸ § 1.2.1. Comentariu analitic privind «sfera» unei noțiuni.

Completare.

În continuare va fi reiterată una din perspectivele analitice urmărite pe parcursul cărții, cea a reliefării distanței dintre formalismul logic(-simbolic) și exprimările propriu-zise din diferite limbaje. Pentru aceasta vor fi ilustrate posibilitățile de semnificare logică, cu consecințele lingvistice care decurg de aici, ale formei logice *generale* abstract-simbolice „S este P.”.

1.2.2.3 Negația unor tipuri de propoziții. Exprimări alternative

Fie forma logică propozițională „S este P.”. Pentru a pune accentul pe forma logică de *noțiune* – și a simplifica exprimările – se va face abstracție de relația termen↔noțiune obținând astfel reprezentarea:

$$\begin{array}{ccc} \underbrace{S}_{\substack{\text{subiect logic} \\ N_S}} & \text{este} & \underbrace{P}_{\substack{\text{predicat logic} \\ N_P}} \\ \text{noțiunea asociată} & & \text{noțiunea asociată} \end{array} .$$

Forma logică propozițională „S este P.” redată în acest fel se înfățișează, în raport cu diversitatea formelor lingvistice de exprimare care îi pot fi asociate, extrem de condensat, de simbolic. Nu va fi abordată raportarea directă [lingvistică; semantică etc.] a *conținutului* (C_{N_P}) noțiunii N_P (predicatul logic) la *conținutul* (C_{N_S}) noțiunii N_S (subiectul logic) realizată prin copula asociativă de legătură este. Se va accepta aici ca fiind neproblematică. Ceea ce se va discuta va fi raportarea *conținutului* (C_{N_P}) noțiunii N_P la *sfera* (S_{N_S}) noțiunii N_S , cu alte cuvinte, raportarea conținutului predicatului logic la sfera subiectului logic.⁸⁹ *Conținutul* și *sfera* reprezintă *criteriile logice* de bază în raport cu care se face distincția între diferitele tipuri de noțiuni. Pentru a avea o cât mai clară și mai completă imagine a celor ilustrate în continuare,

⁸⁹ Trebuie menționat că, în general, prin abordările analitice propuse aici nu se urmărește o expunere logică sistematică și exhaustivă a chestiunilor în discuție, așa cum aceasta se poate regăsi în unele manuale sau cursuri de logică. Se încearcă, atunci când e cazul, doar o prezentare sintetică, selectivă, cât mai clară teoretic și susținută prin exemple, această prezentare având doar un interes teologico-analitic clarificator.

va fi făcută, foarte pe scurt, o precizare cu privire la calitatea propozițiilor logice: „Particularitatea propozițiilor logice de a *afirma* predicatul logic P despre subiectul logic S [„ S este P .”] sau de a *nega* predicatul logic P despre subiectul logic S [„ S NU este P .”] se numește *calitatea* propozițiilor logice de «forma generală „ S este P .”».”.

În această prezentare logico-analitică va fi vorba (doar) de acea formă logică « S este P .» prin care este simbolizată o propoziție logică „ p ” având următoarele caracteristici: • propoziția exprimă un singur tip de relație (este) între două noțiuni (sintagme-noționale) (S și P) [Observație. Dincolo de semnificația sa – limitată și precisă – în limbajul logicii, copula de relaționare este semnifică în alte limbaje o mare varietate de relații specifice între noțiunile care corespund subiectului logic S și, respectiv predicatului logic P • relația dintre noțiuni este una de asociere directă – de aceea aceste propoziții sunt numite și categorice – și nu este condiționată logic în vreun fel, de exemplu prin noțiuni modale precum necesar, posibil, probabil etc. – caz în care propozițiile logice ar fi modale.

► Completare 1.

Propoziția „ S este P și Q .”⁹⁰

Fără a dezvolta în acest context o analiză logică (și o demonstrație), se va accepta următoarea presuposiție de bază⁹¹ sub forma unei echivalențe logice între propoziții:

- forma logică simbolică a echivalenței (/expresia formală a presuposiției):

⁹⁰ Clarificări suplimentare se pot găsi în cartea *Teologie analitică – Logică și Limbaj teologic*, § PRINCIPIILE LOGICII, II. *Principiul noncontradicției.*, Călin Săplăcan, Marcel-Smilihon Bodea, *Teologie analitică – Logică și limbaj teologic*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2024, pp. 43-63.

⁹¹ Se va considera, fără detalii logice și pentru a simplifica expunerea aspectelor avute de fapt în vedere aici, doar nivelul unei „presupoziții acceptate” (aceasta într-un sens oarecum sugestiv, asemănător unei „axiome” înțeleasă ca propoziție de bază care nu se demonstrează).

$$\begin{aligned} & \text{„} \underbrace{S}_{\text{subiect logic}} \text{ este } \left(\overbrace{\left(\underbrace{P}_{\text{(un) predicat logic}} \quad \overset{\wedge}{\text{și}} \quad \underbrace{Q}_{\text{(alt) predicat logic}} \right)}^{\text{predicat logic}} \right). \text{”} \\ & \Leftrightarrow \underbrace{\text{„} S \text{ este } P. \text{”} \quad \overset{\wedge}{\text{și}} \quad \text{„} S \text{ este } Q. \text{”}}_{\text{propoziție logică compusă}}; \end{aligned}$$

- forma logică propozițională cu noțiuni a echivalenței (/expresia propozițională a presuposiției):

$$\text{„} S \text{ este } \left(\underbrace{N_i}_{\underbrace{P}} \quad \overset{\wedge}{\text{și}} \quad \underbrace{N_j}_{\underbrace{Q}} \right). \text{”} \Leftrightarrow \underbrace{\text{„} S \text{ este } \underbrace{N_i}_{\underbrace{P}}. \text{”} \quad \overset{\wedge}{\text{și}} \quad \text{„} S \text{ este } \underbrace{N_j}_{\underbrace{Q}}. \text{”}}_{\text{propoziție logică compusă}}.$$

Exemplu.

$$\text{„Isus este } \underbrace{\text{om și Dumnezeu.}}_{(N_i \text{ și } N_j)} \text{”} \Leftrightarrow \text{„Isus este } \underbrace{\text{om.}}_{N_i} \text{” și „Isus este } \underbrace{\text{Dumnezeu.}}_{N_j} \text{”}.$$

Complementar, vom accepta de asemenea (fără demonstrație) că dacă propoziția „S este $(N_i \text{ și } N_j)$.” este adevărată, atunci și propoziția compusă: „S este N_i .” și „S este N_j .” [sau altfel redat: „S este N_i și S este N_j .”] este adevărată.

► Completare 2.

Negația propoziției „S este P.”

Vom introduce în acest loc un operator logic (simbolizat $\neg$) numit „negație logică a unei propoziții logice” având următoarele proprietăți:

- 1) Dacă p este propoziție logică, atunci $\neg p$ este propoziție logică;
- 2) Se postulează următorul tabel logic de adevăr:

p	$\neg p$
A	F
F	A

- 3) Propoziția logică $\neg p$ este diferită de propoziția logică p ;
- 4) „Faptul că semnele p și $\neg p$ pot spune același lucru este important. Căci aceasta arată că semnului $\neg$ nu îi corespunde nimic în realitate.

Faptul că într-o propoziție intervine negația nu este încă un indiciu al sensului ei ($\neg\neg p = p$).

Propozițiile p și $\neg p$ au sensuri opuse, dar lor le corespunde una și aceeași realitate.”⁹²

„Existența și inexistența stărilor de lucruri atomare este realitatea.

(Existența stărilor de lucruri atomare o mai numim și un fapt pozitiv, iar inexistența lor un fapt negativ.)”⁹³

„Întreaga realitate este lumea.”⁹⁴

Exemple.

• Propozițiile: „În orașul X plouă.” și, respectiv „În orașul X nu plouă.” trimit la unul și același <context spațial-geografic: *orașul X*> și la unul și același <fenomen meteorologic: *ploaia*>, înțelegând prin aceasta o <aceeași realitate>. •• „Isus, la vârsta de doisprezece ani, de sărbătoarea Paștelui, a fost la Ierusalim în Templu.” și, respectiv „Isus, la vârsta de doisprezece ani, de sărbătoarea Paștelui, nu a fost la Ierusalim în Templu.” trimit la una și aceeași <persoană: Isus>, respectiv la două și aceleași <contexte temporale: *la vârsta de doisprezece ani, de sărbătoarea Paștelui*> și, respectiv la unul și același <context de localizare spațial-teologică: *Templul din Ierusalim*>, înțelegând prin aceasta, în ansamblu, o <aceeași realitate>.

Există diferite forme logice de negare a unei propoziții logice care însă, în lucrare, doar vor fi menționate nu și analizate în detaliile lor (nici la nivel logic, nici la nivelul la care se poate exprima negația propozițiilor în diverse limbaje).

Fie *forma logică* generală:

S este P.

Fie *propoziția logică*⁹⁵

S este P.

⁹² *Tractatus*, P 4.0621.

⁹³ *Tractatus*, P 2.06.

⁹⁴ *Tractatus*, P 2.063.

⁹⁵ În continuare, dacă nu se va specifica în context explicit altfel, propozițiile din prezentările formale și din exemple se presupun a fi adevărate.

Negația acestei propoziții sub forma logică propozițională este:

$$\neg(S \text{ este } P.) \Leftrightarrow S \text{ NU este } P.$$

Fără a dezvolta aici o analiză logică a următoarei echivalențe se va accepta reconfigurarea negație în forma logică: „S este P”, astfel:

$$\neg(S \text{ este } P.) \Leftrightarrow S \text{ nu este } P. \Leftrightarrow \underbrace{S \text{ este } \neg P.}_{\text{forma logică:}} \\ S \text{ este } P.$$

Exemplu.

- «⁴⁶ „Eu, lumina, am venit în lume, pentru ca oricine crede în mine să nu rămână în întuneric.”»⁹⁶ Aspectul natural-lingvistic al acestei propoziții poate fi reconfigurat sub forma unei propoziții logice „S este P.” fără ca semnificația teologică a propoziției să fie afectată în vreun fel:

$$\underbrace{\text{„Isus”}}_S \text{ este } \underbrace{\text{lumina care a venit în lume pentru ca oricine crede în El „să nu rămână în întuneric”}}_P.$$

Sunt posibile și alte variante lingvistice de configurare logică în forma propozițională „S este P.” având aceeași semnificație teologică:

$$\underbrace{\text{„Isus lumina”}}_S \text{ este } \underbrace{\text{venit în lume pentru ca oricine crede în El „să nu rămână în întuneric”}}_P.$$

Alt exemplu, cu referire la un alt context teologic. „¹⁷ «Să nu credeți că am venit să desființez Legea sau Profeții. Nu am venit să desființez, ci să împlinesc.»”⁹⁷ Aspectul natural-lingvistic al acestor propoziții poate fi reconfigurat sub forma unor propoziții logice de tipul: „S nu este P.”, respectiv „S este P.” fără ca semnificația teologică a versetului 17 să fie afectată în vreun fel:

$$\underbrace{\text{„Isus”}}_S \text{ nu este } \underbrace{\text{cel care a venit să desființeze Legea sau Profeții, „cum ar putea crede unii”}}_P.$$

⁹⁶ Ioan 12, 46 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Necredința iudeilor*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁹⁷ Matei 5, 17 [III. PREDICA DE PE MUNTE – *Isus și Legea*], *Noul Testament*, Sapientia.

„Isus este cel care a venit să împlinească, să adeverească Legea și Profeții.”
 $\frac{S}{P'}$

- Exemple de propoziții modale.⁹⁸ „⁴¹ Domnul i-a răspuns: «Marta, Marta, pentru multe te mai îngrijești și te frământă, ⁴² însă un lucru este necesar: Maria a ales partea cea bună, care nu-i va fi luată.»”⁹⁹; „²³ Isus i-a spus: «Dacă poți? Toate sunt posibile pentru cel care crede.»”¹⁰⁰.

În forma logică propozițională de bază „S este P.” nu apar anumite elemente logice care pot să fie prezente, explicit sau implicit, în propozițiile concrete ale diverselor limbaje (natural; teologic; filosofic; științific; matematic). În cazul implicit însă, ele sunt recunoscute ca atare și intră, atât lingvistic, cât și logic, în conținutul semnificației propoziționale. Este vorba de operatorii logici: cuantificator universal ($\forall$ – toți, toate, oricare, orice, niciunul /niciuna etc.), respectiv cuantificator existențial ($\exists$ – există cel puțin un /o, unii /unele etc.). Ideea de bază este cea a afirmării (este) sau negării (nu este) predicatului logic în raport cu: *întreaga* sferă a noțiunii-subiect logic SAU în raport doar cu *o parte* a ei.

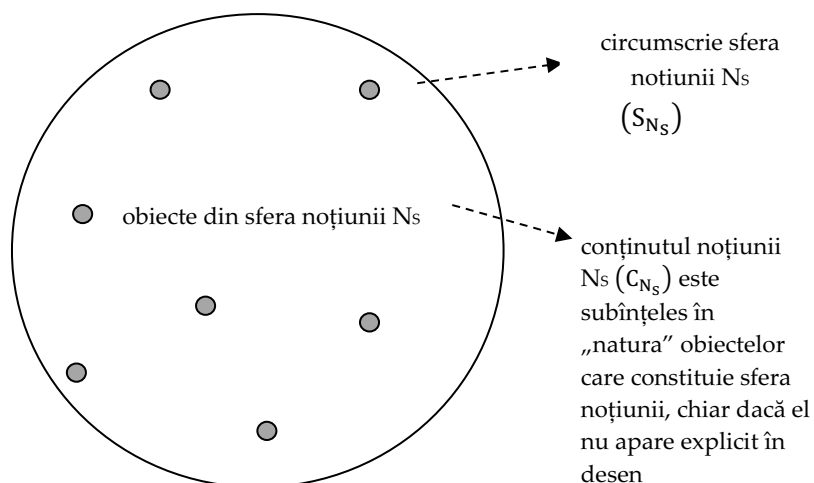
În continuare sunt prezentate un set de reprezentări grafice sugestive în acest sens.

$$\frac{\frac{S}{\text{subiect logic}}}{N_S} \text{ este } \frac{\frac{P}{\text{predicat logic}}}{N_P} .$$

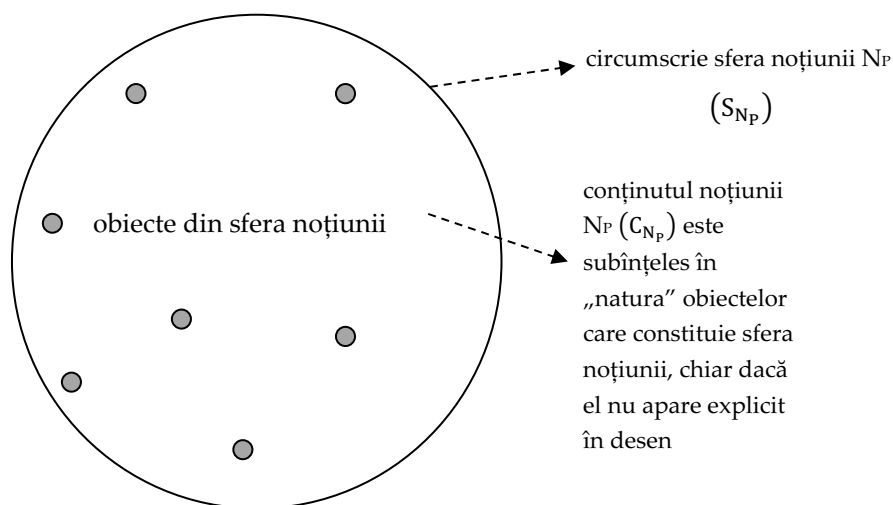
⁹⁸ Făcând referire aici doar la valorile de adevăr: „fals”, respectiv „adevărat”, care sunt asociabile unor propoziții, există o serie de cuvinte/noțiuni prin care se nuanțează aceste valori de adevăr în raport cu respectivele propoziții; de exemplu (numai două exemple aici): *necesar* și *posibil*. Astfel de noțiuni introduc în logică ceea ce se cheamă modalități, iar propozițiile care le conțin sunt numite în logică (logica modală) propoziții modale.

⁹⁹ Luca 10, 41–42 [IV. URCAREA SPRE IERUSALIM – *Marta și Maria*], *Noul Testament*, Sapiientia

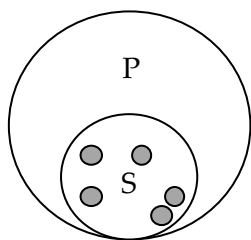
¹⁰⁰ Marcu 9, 23 [IV. DRUMUL LUI ISUS SPRE IERUSALIM – Vindecarea unui tânăr posedat de diavol], *Noul Testament*, Sapiientia.

$\underbrace{S}_{\text{subiect logic}}$
 N_s
 este
 $\underbrace{P}_{\text{predicat logic}}$
 N_p

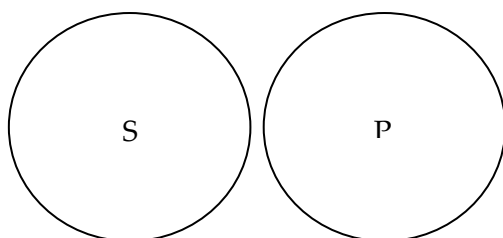
Având aceste reprezentări ale noțiunilor asociate subiectului logic și predicatului logic se observă, cu privire la forma propozițională „S este P.”, că sunt posibile numai următoarele situații logico-lingvistice:

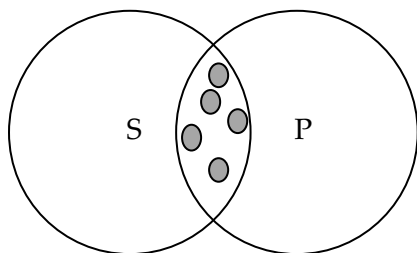
Toți S sunt P.
(propoziție *universal afirmativă*)

Observație.

Această diagramă de reprezentare NU exclude posibilitatea exprimării: „Unii S sunt P.”!¹⁰¹

Nici un S nu este P.
(propoziție *universal negativă*)

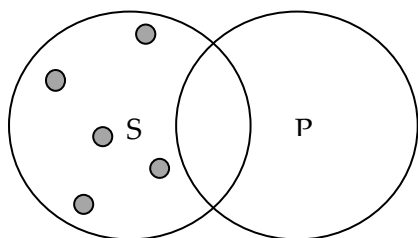
Unii S sunt P.
(propoziție *particular afirmativă*)

Observație.

Această diagramă de reprezentare NU exclude posibilitatea exprimării: „Toți S sunt P.”! Diagrama exclude posibilitatea acestei exprimării doar dacă semnificația sa, lectura sa este restrictivă (și în acest sens mai precisă) : „*Numai* unii S sunt P.”!¹⁰²

¹⁰¹ Această observație este importantă în raport cu ceea ce s-a numit în analiza de față ca fiind „*exprimări alternative*”.

¹⁰² Și această observație este importantă în raport cu ceea ce s-a numit în analiza de față ca fiind „*exprimări alternative*”.

Unii S nu sunt P.

(propoziție *particular negativă*)

Exemple.

- (∀) // Predicatul P se enunță despre întreaga sferă a subiectului S.
- Formă explicită: „Orice creștin urmează învățăturile lui Isus.”; altfel spus:

(„Orice creștin este călăuzit de învățăturile lui Isus.”)

- Formă implicită: „Creștinul urmează învățăturile lui Isus.”; altfel spus:

orice creștin
(„ $\underbrace{\text{Creștinul}}_S$ este $\underbrace{\text{călăuzit de învățăturile lui Isus.}}_P$.”)

Astfel de propozitii sunt numite *propozitii universale afirmative*.

- Formă explicită:

«²⁴„[...] nici un profet nu este acceptat în patria sa.”»¹⁰³.

Astfel de propozitii sunt numite *propozitii universale negative*.

- (∃) // Predicatul P se enunță despre o parte din elementele sferei subiectului S.

- Formă explicită: „Unii oameni urmează învățăturile lui Isus.”; altfel spus:

(„Unii oameni sunt călăuziți de învățăturile lui Isus.”)

¹⁰³ Luca 4, 24 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Isus la Nazaret*], *Noul Testament*, Sapiientia.

- Formă implicită: „Sunt oameni care urmează învățăturile lui Isus.”; altfel spus:

$$\begin{array}{c} \text{unii oameni} \\ \text{ („Oameni care sunt călăuziți de învățăturile lui Isus.”)} \\ \text{S} \qquad \qquad \text{este} \qquad \qquad \text{P} \end{array}$$

O formă mai accentuat implicită este, în limbaj natural/religios, următoarea:

$$\begin{array}{c} \text{(eliptic în exprimare)} \\ \text{unii oameni} \qquad \qquad \text{sunt} \\ \text{ („Oameni} \qquad \qquad \text{este} \qquad \qquad \text{călăuziți de învățăturile lui Isus.)} \\ \text{S} \qquad \qquad \qquad \qquad \text{P} \end{array}$$

sau încă:

$$\begin{array}{c} \text{(eliptic în exprimare)} \\ \text{unii oameni} \qquad \qquad \text{sunt} \\ \text{ („Oamenii} \qquad \qquad \text{este} \qquad \qquad \text{călăuziți de învățăturile lui Isus.)} \\ \text{S} \qquad \qquad \qquad \qquad \text{P} \end{array}$$

forme care sunt eliptice și logic și lingvistic, atât de cuantificatorul existențial/adjectiv pronominal nehotărât, cât și de copula logică de legătură/verbul copulativ.

Astfel de propoziții sunt numite *propoziții particulare/existențiale afirmative*. (De obicei, pentru a sugera aspectul cantitativ din exprimare, aflat într-un relativ contrast cu propozițiile universale, ele sunt numite *propoziții particulare*.)

- Formă explicită: „Unii oameni nu sunt creștini.”

$$\text{ („Unii oameni nu sunt creștini.”)} \\ \text{S} \qquad \qquad \qquad \qquad \text{P}$$

Astfel de propoziții sunt numite *propoziții particulare/existențiale negative*.

Trebuie făcută o observație logică importantă, cu posibile consecințe la nivel de semnificații propoziționale, de interpretări și de exprimări alternative. În ce privește tema analitică de ansamblu a acestui paragraf privind negația noțiunilor, observația este cu atât mai relevantă.

Observație.

Semnificația propoziției „Unii S sunt P.” este următoarea: „Există cel puțin un obiect din sfera noțiunii-subiect logic N_S care are proprietatea enunțată prin conținutul noțiunii-predicat logic N_P (desigur, alături de conținutul propriu-zis al noțiunii N_S), însă este posibil (nu este exclus) ca toate obiectele din sfera noțiunii-subiect logic N_S să aibă proprietatea enunțată prin conținutul noțiunii-predicat logic N_P .”¹⁰⁴ Această ultimă posibilitate lasă loc și unei eventuale interpretări a propoziției particulare ca propoziție universală; pentru a elimina această posibilitate se poate folosi exprimarea „Numai unii S sunt P.”¹⁰⁵.

Exemple.

„Unii oameni nu sunt păcătoși.” – în interpretare logică, aceasta înseamnă că există cel puțin un om care nu este păcătos, posibil chiar ca toți oamenii să nu fie păcătoși. La fel, folosind ca subiect logic o noțiune singulară: „Isus nu este păcătos.” («⁴⁶ „Cine dintre voi mă poate acuza de păcat?” [...]»¹⁰⁶) – în interpretare logică, aceasta înseamnă că există cel puțin un om care nu este păcătos, dar e posibil ca toți oamenii să nu fie păcătoși. Fie formularea: „*Numai unii* oameni nu sunt păcătoși.” – în interpretare logică, aceasta înseamnă că există cel puțin un om care nu este păcătos, dar acum nu mai este posibil ca toți oamenii să nu fie păcătoși. Fie formularea: „*Numai* Isus nu este păcătos.” – în interpretare logică, aceasta înseamnă că există un singur om care nu este păcătos și că toți ceilalți oameni sunt păcătoși; considerând acum «sfera oamenilor» complementară celei care îl include și pe omul-Isus, se observă că este posibilă, în acest caz, o exprimare alternativă printr-o propoziție universală (în raport cu această sferă complementară): „Toți oamenii sunt păcătoși.”.

Analizele logico-lingvistice se fac în general pe propozițiile existențiale (/particulare) cu semnificația cea mai largă.¹⁰⁷ În acest caz general, opțiunea terminologică de „propoziție existențială” este mai adecvată deoarece pune

¹⁰⁴ O propoziție existențială/particulară cu această semnificație se consideră, în contexte logico-lingvistice mai speciale, o „propoziție particulară deschisă”.

¹⁰⁵ O propoziție existențială/particulară cu această specificație adverbială restrictivă se consideră, în contexte logico-lingvistice mai speciale, o „propoziție particulară închisă”.

¹⁰⁶ Ioan 8, 46 [ISUS PÂINEA VIEȚII – Fii lui Abraham sau ai diavolului?], Noul Testament, Sapienția.

¹⁰⁷ Aceasta este și opțiunea din demersul analitic de față.

accentul doar pe *existența* unor obiecte din sfera noțiunii N_S cu proprietatea P , chiar dacă, eventual, toate obiectele sunt în această situație.

În continuare, pentru anumite situații lingvistice, va fi abordată logic o problemă analitică de limbaj privind posibilitatea sau imposibilitatea unor exprimări alternative.

Se va construi aici o definiție pentru sintagma exprimare alternativă: „Două propoziții logice de *forma generală* „ S este P . ” – care sunt însă, la nivel de exprimare, explicite în ceea ce privește calitatea lor și prezența cuantificatorilor logici – sunt considerate *exprimări alternative* dacă ele sunt *echivalente logic*.”.¹⁰⁸

Fără a mai intra în detalii logice se va accepta că propozițiile:

„ S nu este P . ” și „ S este $\neg P$. ”

reprezintă exprimări alternative.

Exemple.

- i.) Propozițiile: „Între țările care au semnat tratatul de neagresiune nu este război.” și „Între țările care au semnat tratatul de neagresiune este pace.” reprezintă exprimări alternative. / „Isus nu a fost neîngăduitor cu oamenii.” / „Isus a fost iertător cu oamenii.” reprezintă exprimări alternative.¹⁰⁹
- ii.) Fie propozițiile (p_1): „Toți S sunt P . ” și (p_2): „Nici un S nu este $\neg P$. ”. Întrebare: „Sunt cele două propoziții exprimări alternative?”

Sunt enunțate aici succint, în exprimare formală, legile logice de negare a propozițiilor universale și existențiale¹¹⁰:

$$\neg(\forall xP(x)) \leftrightarrow \exists x(\neg P(x)),$$

și

¹⁰⁸ Definiția rămâne valabilă și pentru exprimări alternative ale unor propoziții negative: „ S este $\neg P$. ”.

¹⁰⁹ Prezența unor sinonime în limbaj nu schimbă perspectiva logico-lingvistică asupra *exprimărilor alternative*.

¹¹⁰ «Legile logice» de negare a propozițiilor universale și existențiale se regăsesc ilustrate în numeroase exemple de pe parcursul lucrării fiind însoțite acolo de comentarii logico-lingvistice.

$$\neg(\exists xP(x)) \leftrightarrow \forall x(\neg P(x)).$$

Vor fi acceptate în continuare ca atare, dar vor fi reformulate pentru situația logico-lingvistică pusă în discuție aici:

$$\neg(„\text{Toți } S \text{ sunt } P.”) \leftrightarrow „\text{Există cel puțin un } S \text{ care nu este } P,”$$

sau

$$\neg(„\text{Toți } S \text{ sunt } P.”) \leftrightarrow „\text{Există cel puțin un } S \text{ care este } \neg P,”$$

sau

$$\neg(„\text{Toți } S \text{ sunt } P.”) \leftrightarrow „\text{Unii } S \text{ nu sunt } P,”$$

sau

$$\neg(„\text{Toți } S \text{ sunt } P.”) \leftrightarrow „\text{Unii } S \text{ sunt } \neg P.”$$

Următorul exemplu vrea să ilustreze, cu ocazia acestui context, importanța care trebuie acordată *prioritar* uzanțelor specifice unei anumite limbi atunci când se dorește configurarea adecvată a limbajului natural (corespunzător limbii respective) într-un limbaj logic-rațional [sau invers]. Din punct de vedere teologico-analitic aceste aspecte devin importante în măsura în care o structură logică universală trebuie să fie recunoscută subiacent unei exprimări naturale sau teologice prin cuvintele și structurile lingvistice proprii unei anumite limbi. (De exemplu, problema traducerilor este foarte sugestivă în acest sens dacă se are în vedere importanța consecințelor unei traduceri corecte /sau incorecte asupra legitimității interpretărilor teologice care decurg din respectiva traducere.)

Exemplu.

Fie versetul „¹² Auzindu-i, el [Isus] le-a spus: «Nu cei sănătoși au nevoie de medic, ci bolnavii.»”¹¹¹. Parafrazându-l și referindu-ne strict la exprimări conforme limbii române, se poate spune cu exact același înțeles: „Nici un om sănătos nu are nevoie de medic.”; sau, întrucât *în limba română* „nici un/o” urmat de o „negație” semnifică

---

¹¹¹ Matei 9, 12 [IV. MINUNILE LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Chemarea lui Matei*], *Noul Testament*, Sapienția.

„oricare/orice/toți/toate”¹¹², avem exprimările alternative „Orice om sănătos nu are nevoie de medic.”; sau „Toți oamenii sănătoși nu au nevoie de medic.”; sau „Oamenii sănătoși nu au nevoie de medic.”.

Fie acum propoziția: „Nici un S nu este $\neg P$.” (Ex. „Nici un om nu este fără de păcat.” / „Oricare om nu este fără de păcat.” / „Toți oamenii nu sunt fără de păcat.”) Vom reconfigura această propoziție conform accepțiunii, la modul general, de exprimare alternativă: „S este $\neg(\neg P)$.” pentru propoziția „S nu este $\neg P$.”. Se va considera, cu privire la sintagma „fără de păcat” că aceasta reprezintă negația noțiunii „păcătos” (cu păcate) [evident că în acest fel negația sintagmei „fără de păcat” este „păcătos”].

Vom avea deci, formal: $\forall S \text{ este } \neg(\neg P)$, adică: $\forall S \text{ este } P$. (Reconfigurând exemplul într-una din formulările sale avem: „Oricare om este păcătos.”) Conform logicii și exprimării corespunzătoare din limba română negația acestei propoziții este „Există cel puțin un om care este ne-păcătos.” („Există cel puțin un om care este fără de păcat.”) sau, în exprimare alternativă, „Există cel puțin un om care nu este păcătos.”

Cu alte cuvinte, revenind la „Nici un S nu este $\neg P$.”, o exprimare alternativă poate fi: „Nu există cel puțin un S care este $\neg P$.” (Ex. „Nu

$$\neg(\exists S (S \text{ este } \neg P))$$

există cel puțin un om care să fie/este fără de păcat.”) Pentru simplitatea expunerii logice se va lucra cu limbajul logic propriu-zis, iar în final se va configura rezultatul în limbaj logic-natural:

$$\begin{aligned} \neg(\exists S (S \text{ este } \neg P)) &\leftrightarrow \forall S (\neg (S \text{ este } \neg P)) \leftrightarrow \forall S (S \text{ nu este } \neg P) \\ &\leftrightarrow \forall S (S \text{ este } \neg(\neg P)) \leftrightarrow \forall S (S \text{ este } P).^{113} \end{aligned}$$

Astfel, această echivalență logică, împreună cu definiția exprimărilor alternative, revine la a spune în limbajul logic-natural al limbii române că propozițiile: „Toți S sunt P.” și, respectiv „Nici un S nu este $\neg P$.” sunt *exprimări alternative*.

¹¹² Acest tip de corespondență logică nu este specific altor limbi de unde se poate vedea importanța unei abordări analitice în cadrul diversele limbaje naturale a relației logică-limbaj (limbaj-semantică-semiotică etc.).

¹¹³ Legea logică cu care s-a pornit în negația propoziției este: $\neg(\exists x P(x)) \leftrightarrow \forall x (\neg P(x))$.

Observație.

Fie, complementar, o exemplificare cu referire la limba engleză. Pentru propoziția din limba română: „Nici un om (/nimeni) **nu este** fără de păcat.”, cu forma logică: „Nici un S **nu este** $\neg P$.” avem corespunzător în limba engleză: „No man (/no one) **is** without sin.”, cu forma logică: „Nici un S **este** $\neg P$.”.

Încă odată, concluzia analitică este următoarea: trebuie acordată atenție, cel puțin în anumite cazuri, relației dintre logică și limbaj în privința semnificației propozițiilor, a exprimărilor, înaintea unor propuneri interpretative ale textelor, ale unor traduceri etc., desigur, în măsura în care corectitudinea logică reprezintă o condiție necesară subiacentă acelei hermeneutici (/traduceri).

Exemplu teologic.

Propozițiile: „Toți oamenii sunt păcătoși.” și, respectiv „Nici un om nu este fără de păcat.” reprezintă *exprimări alternative*.

iii.) Fie propozițiile (p_1) : „Unii S sunt P.” și (p_2) : „Unii S sunt $\neg P$.”. Se poate pune întrebarea: „Sunt cele două propoziții *exprimări alternative*?”

Nu va fi dezvoltată aici o argumentare logică (logico-simbolică) completă, ci vor fi precizate doar câteva repere în ce privește formularea răspunsului.¹¹⁴

I. Adevărul propoziției „Unii S sunt P.” înseamnă că este adevărată cel puțin una dintre propozițiile: „Există cel puțin un element/obiect din sfera lui S care este P.” sau q_1 „Toți S sunt P.”. Dacă este adevărată propoziția q_2 , atunci înseamnă, q_2 evident, că este adevărată și propoziția q_1 . În schimb, dacă este adevărată propoziția q_1 , atunci nu înseamnă nici că este adevărată, nici că este falsă propoziția q_2 . Să presupunem că știm (atât) că este adevărată propoziția q_1 și prin urmare propoziția „Unii S sunt P.” este adevărată logic.

¹¹⁴ Rezultatul enunțat în final, și pentru care este doar schițată (corect) o argumentare logică aici, se demonstrează riguros formal în logica matematică.

II. Adevărul propoziției „Unii S sunt $\neg P$.” înseamnă că este adevărată cel puțin una dintre propozițiile:

„Există cel puțin un element/obiect din sfera lui S care este $\neg P$.”

r_1

sau „Toți S sunt $\neg P$.”. (De asemenea, în exprimări alternative, avem

r_2

formulările:

„Există cel puțin un $\frac{\text{element}}{\text{obiect}}$ din sfera lui S care nu este P.” / „Toți S nu sunt P.”.)

r_1

r_2

Având ca referință presupunerea din cazul I., ceea ce știm noi este doar atât, că propoziția q_1 este adevărată. Din adevărul propoziției q_1 rezultă falsitatea propoziției r_2 . Dar, acum urmează alte două consecințe importante: din falsitatea propoziției r_2 nu știm (nu rezultă) nimic despre adevărul sau falsitatea propoziției r_1 (la fel de bine ar putea să existe un element care este $\neg P$, pe cât s-ar putea ca toate elementele să fie P); de asemenea, din adevărul propoziției q_1 nu știm (nu rezultă) nimic despre adevărul sau falsitatea propoziției r_1 (reamintim însă că propoziția q_1 nu exclude adevărul propoziției q_2 caz în care propoziția atât propoziția r_1 este falsă, cât și propoziția r_2). Prin urmare, există posibilitatea, pentru propozițiile inițiale (p_1) și (p_2) ca propoziția (p_1): „Unii S sunt P.” să fie adevărată, iar propoziția (p_2): „Unii S sunt $\neg P$.” să fie falsă. În concluzie, existând posibilitatea unui astfel de caz, nu se poate afirma echivalența logică între propozițiile p_1 și p_2 ; prin urmare cele două propoziții **nu** sunt *exprimări alternative*!

Exemple.

- Să presupunem că avem un bilet norocos la extragerea <loto>. Se poate afirma atunci că „Unii oameni, la loterie, au nimerit numerele extrase.”. Să mai presupunem că avem acces la toate statisticile extragerilor anterioare cu numărul de bilete câștigătoare și că pe o astfel de bază empirică suntem îndreptățiți să spunem, într-o exprimare alternativă, cu referire la această extragere, că „Unii oameni nu au nimerit la loterie numerele extrase.”. Dar, din punct de vedere logic-teoretic propoziția „Unii oameni nu au nimerit la loterie numerele extrase.” nu este totuși o exprimare alternativă (principal este posibil [cel puțin matematic-teoretic] ca toți cei care

au jucat *acum* să fi nimerit împreună cu noi, la această extragere, numerele alese de ei și ca atare propoziția „Unii oameni nu au nimerit la loterie numerele extrase.” să fie falsă).

- La fel este și cazul propoziției „Unii copii s-au îmbolnăvit în tabără de o formă de gripă molipsitoare.”; propoziția „Unii copii nu s-au îmbolnăvit în tabără de acea gripă.” poate fi însă, în sens logic, adevărată sau falsă, altfel spus există posibilitatea ca în același timp și sub același raport cele două propoziții să aibă (simultan) valori de adevăr diferite și deci, logic, nu sunt exprimări alternative.

Sunt însă cu puțință criterii ne-logice (empirice, teologice [de credință] etc.) în conformitate cu care astfel de exprimări să poată fi considerate la nivelul unui anumit limbaj – cu semnificațiile sale contextuale – exprimări alternative în respectivul limbaj; (deoarece ele reprezintă și o *posibilitate logică*, logica nu este în astfel de situații particulare încălcată, dar decizia de *exprimări alternative* în aceste cazuri nu aparține logicii).

Exemplu teologic.

Ilustrarea care urmează face referire la fragmentul din Ioan 8, 1-11 *Femeia adulteră*¹¹⁵: „³ Cărturarii și fariseii au adus o femeie prinsă în adulter și, punând-o la mijloc, ⁴ i-au zis: «Învățătorule, această femeie a fost surprinsă asupra faptului de adulter. ⁵ Moise ne-a poruncit în Lege ca pe astfel de femei să le ucidem cu pietre. Dar tu, ce zici?»; ⁷ Întrucât continuau să-l întrebe, s-a ridicat și le-a spus: «Acela dintre voi care este fără de păcat să arunce primul cu piatra în ea.»; ⁹ Când au auzit, au plecat unul câte unul, începând de la cei mai bătrâni. El a rămas singur, iar femeia era în mijloc. ¹⁰ Isus s-a ridicat și i-a spus: «Femeie, unde sunt ei? Nu te-a condamnat nimeni?» ¹¹ Ea i-a zis: «Nimeni, Doamne.» [...]

Este îndreptățită teologic, prin felul în care Isus le răspunde fariseilor, presupoziția lui Isus că „Unii farisei sunt păcătoși.”. Prin cuvintele lui Isus „Acela dintre voi care este fără de păcat [...]” devine firească luarea în considerare și a afirmației „Unii farisei nu sunt păcătoși.”. Din punct de vedere logic-teoretic afirmația „Unii farisei nu sunt păcătoși.” nu este o

¹¹⁵ Ioan 8, 3–5; 7, 9–11 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Femeia adulteră*], *Noul Testament*, Sapienia.

exprimare alternativă (substituibilă logic) pentru propoziția „Unii farisei sunt păcătoși.”. Pe de altă parte, și cu referire strict contextuală, așa cum o dovedește constatarea empirică a lui Isus: „Unde sunt ei? Nu te-a condamnat nimeni?”, „Nimeni, Doamne.”, este evident că ea („Unii farisei nu sunt păcătoși.”) nu este o exprimare alternativă pentru propoziția „Unii farisei sunt păcătoși.”. O dată în plus – în acest caz¹¹⁶ – luându-se în considerare teza principial-teologică exprimată prin propoziția universală „Toți oamenii sunt păcătoși.”, care reprezintă o posibilitate logică pentru „Unii oameni (farisei) sunt păcătoși.”, se observă că „Unii farisei nu sunt păcătoși.” nu poate reprezenta o exprimare alternativă la „Unii farisei sunt păcătoși.”.

În măsura în care conținutul noțiunii (aspect logic) determină univoc sfera ei, semnificația noțiunii (aspect semantic) ar putea fi redusă, neproblematic, doar la conținutul său (o formă de reducere semantico-logică). În multe cazuri această aproximare logică – cu accent pe *conținut* – poate fi, simplificat, acceptată. Fără a intra aici într-o analiză logică de detaliu, va fi făcută afirmația următoare: semnificația unei noțiuni dată complet prin conținutul și, implicit, prin sfera sa nu conduce în nici o situație de limbaj la ambiguități. Din cele spuse mai sus, fără alte precizări, se observă următoarea asimetrie:

- Un <conținut noțional> determină univoc o <sferă noțională>.
- O <sferă noțională> nu determină în mod univoc un anumit <conținut noțional>.

1.3. Sens și semnificație – Frege¹¹⁷

Observațiile următoare vin să completeze cele spuse până acum. Există opțiuni de raportare la „semnificație” în care accentul, de interes ontologic,

¹¹⁶ Este un exemplu de situație logică și teologică posibilă.

¹¹⁷ Este vorba de lucrarea lui Gottlob Frege – *Sens și semnificație* [1966 – *Sens și semnificație* [1892], în *Materialismul dialectic și științele moderne*: vol. 11: *Logică și filozofie: orientări în logica modernă și fundamentele matematicii*, ed. îngrijită de M. Tîrnoveanu și Gh. Enescu, Ed. Politică, București, pp. 54–79.

„[...] putem asocia unui semn (nume, cuvânt compus, semn scris) nu numai desemnatul, pe care îl vom numi semnificația lui, ci și ceea ce eu înțeleg prin sensul semnului, adică

poate fi pus pe sferă, o aproximare logică cu accent pe *sferă*. De exemplu, sfera noțiunii – printre obiectele acesteia, pentru simplitate, poate fi gândit doar un obiect-reprezentant al sferei – este semnificația noțiunii. În acest caz noțiuni diferite având aceeași sferă au aceeași semnificație, în timp ce conținuturile diferite (în raport cu aceeași sferă) exprimă sensuri diferite. Astfel, un exemplu sugestiv, adaptat însă contextului de față cu privire la noțiuni, își are originea în propunerea fregeană asupra distincției dintre sens și semnificație: pe această linie, pentru conținuturi diferite, dar cu aceeași sferă, avem semnificații identice, însă, sensurile (date prin conținuturi) sunt diferite.¹¹⁸ [Este ilustrat aici exemplul lui Frege cu referire la noțiunea „planeta Venus”, noțiune singulară, cu obiect unic în sfera sa; conform lui Frege: „semnificația cuvintelor compuse luceafăr de seară și luceafăr de dimineață este aceeași – planeta Venus (obiectul unic din *sferă*) –, sensurile însă nu (*conținuturile* sunt distincte).”

$$\left(\frac{\text{conținutul noțiunii}}{\text{„luceafăr de seară”}} \right)_{\text{Planeta Venus-sfera noțiunii}}; \left(\frac{\text{conținutul noțiunii}}{\text{„luceafăr de dimineață”}} \right)_{\text{Planeta Venus-sfera noțiunii}}]$$

Cu referire la o raportare riguros logică, în toate aceste cazuri noțiunile sunt diferite. În perspectiva teologico-analitică din această carte, ori de câte ori în analiza de clarificare conceptuală ipostaza de sorginte fregeană pare a fi mai eficientă, ea va fi poziția adoptată, însă cu menționarea ei explicită. Astfel, la modul LOGIC general, *semnificația noțiunilor* este asociată atât cu *conținutul* cât și cu *sfera* lor, iar pentru orice diferențe de structură noțiunile sunt considerate distincte având asociate semnificații diferite. În schimb, atunci

---

modul în care este dat obiectul. [...] Semnificația cuvintelor compuse «luceafăr de seară» și «luceafăr de dimineață» este aceeași, sensul însă nu. [...]”

Observație. În analiza de față este acceptată, pornind de la propunerea lui Frege asupra distincției dintre sens și semnificație, o perspectivă mai cuprinzătoare a acestei distincții, perspectivă care vizează și noțiuni cu un caracter mai general, dar pentru care, având ca referință obiectele din sfera noțiunilor, se poate identifica un obiect generic determinat (de exemplu, cum este cazul noțiunii de „om”). În exemplele teologice însă, de multe ori sunt avute în vedere noțiuni singulare; un exemplu foarte sugestiv în acest sens îl reprezintă în lucrarea de față analiza raportului dintre noțiunile: „Tatăl”; „Fiul”; „Spiritul Sfânt”; „Sfânta Treime”.

¹¹⁸ Fără a intra în detalii, menționăm doar că, la nivel de limbaj, nu este vorba de „conținuturi sinonime”, ci efectiv de conținuturi distincte.

când este avută în vedere deschiderea unor perspective hermeneutice (aici, în principal, orizonturi interpretative teologice) va fi lărgit cadrul strict logic prin noi reconfigurări logico-semantice; cu referire la cazul de față subliniem, încă odată, cele spuse mai sus: în ce privește *semnificația noțiunii* aceasta va fi pusă, *semantic*, în corespondență directă doar cu un obiect-generic reprezentant al *sferei*, iar în ce privește *conținutul noțiunii* acesta va fi pus, *semantic*, în corespondență directă doar cu *sensul noțiunii*.

Observație.

Fie două noțiuni N_{S_1} și N_{S_2} care reprezintă sensuri diferite ale unei anumite semnificații D și fie o propoziție în care cele două noțiuni apar relaționate logic prin forma logică „ S este P .”: N_{S_1} este N_{S_2} . Ce s-ar putea spune în acest caz despre înțelesul propoziției „ N_{S_1} este N_{S_2} ”? Această propoziție nu conduce la contradicții logice și ambiguități semantice în următoarea interpretare: „ N_{S_1} este N_{S_2} ” înseamnă pur și simplu afirmarea faptului că N_{S_1} și N_{S_2} au aceeași semnificație. De exemplu: „Luceafărul de seară este Luceafărul de dimineață.” înseamnă a afirma că „Luceafărul de seară este/reprezintă planeta Venus, aceeași planetă pe care o reprezintă și Luceafărul de dimineață.”, altfel spus noțiunile sunt identice sub raportul semnificației.¹¹⁹ Exemplele și ilustrațiile din cuprinsul cărții încearcă să facă limpezi toate aceste aspecte.

Exemplu teologic.

Discuția va fi cu referire doar la începutul activității lui Isus în Galileea și doar la primii discipoli. Fie noțiunea de „discipol al lui Isus”.

i.) Determinarea conținutului noțiunii: ■ „Discipol al lui Isus este un om pe care Isus l-a chemat spunându-i să-l urmeze și acesta l-a urmat.” („⁹ [...] Isus a văzut un om [...] și i-a spus: «Urmează-mă!» Ridicându-se, el l-a urmat.”¹²⁰; „¹⁹ [...] l-a văzut pe Iacob, fiul lui Zebedeu, și pe Ioan, fratele lui [...]”²⁰ El i-a chemat îndată, iar ei [...] sau dus după el.”¹²¹); ■

¹¹⁹ Sub aspect logico-semantic ne limităm aici doar la aceste considerații fără a mai dezvolta subiectul.

¹²⁰ Matei 9, 9 [IV. MINUNILE LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Chemarea lui Matei*], *Noul Testament*, Sapienția.

¹²¹ Marcu 1, 19 –20 [II. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Chemarea primilor discipoli*], *Noul Testament*, Sapienția.

„Discipol al lui Isus este un om ales de Isus pentru a-l pregăti să fie pescar de oameni.” (18 [...] a văzut doi frați: pe Simon, numit Petru, și pe Andrei, fratele lui [...] 19 și le-a spus: «Veniți după mine și vă voi face pescari de oameni!» 20 Iar ei [...] l-au urmat.”¹²²; „16 [...] i-a văzut pe Simon și pe Andrei, fratele lui Simon [...] 17 Isus le-a spus: «Veniți după mine și vă voi face pescari de oameni!»”¹²³) Cu aceste câteva exemple scripturale se poate sintetiza și determina relativ complet (printr-o pluralitate de atribute specifice) conținutul noțiunii de „discipol al lui Isus”: „Discipol al lui Isus este un om pe care Isus l-a chemat spunându-i să-l urmeze, cu intenția de a-l face pescar de oameni, iar acesta, răspunzând chemării lui Isus, l-a urmat pe Isus.”.

ii.) Determinarea sferei noțiunii: rezumând ilustrarea doar la primii discipoli, din citatele biblice se observă că obiectele (primii discipoli) ale căror proprietăți corespund conținutului noțiunii sunt: Petru, Andrei, Zebedeu, Ioan și Matei, toți acești (primi) discipoli constituie sfera noțiunii de „discipol al lui Isus” conform conținutului precizat al noțiunii. Pe de altă parte, este evident că această sferă poate fi pusă în corespondență directă doar cu un obiect-generic reprezentant al *sferei* (/i se poate asocia un unic obiect) fără a fi afectată în vreun fel semnificația teologică a noțiunii de „discipol al lui Isus”.

Dintr-o perspectivă fregeană, cu referire la aceeași sferă-semnificație a noțiunii: $S_{\text{discipol al lui Isus}} = \{\text{Petru, Andrei, Zebedeu, Ioan, Matei}\}$, dar redusă, eventual, la un reprezentant (ales arbitrar): $S_{\text{discipol al lui Isus}} = \{\text{Petru}\}$ ¹²⁴, acesteia i se pot atribui, cu accent pe atribute distincte, sensuri diferite: om pe care Isus l-a chemat și care i-a ascultat chemarea: chemarea lui Dumnezeu) – accent pe *relația cu Dumnezeu*, respectiv om ales de Isus pentru a fi pescar de oameni – accent pe *relația cu oamenii*. (Desigur, cele două aspecte definitorii ale noțiunii de „discipol al lui Isus” sunt complementare logico-semantic, dar aici s-a vrut doar a fi reliefată o diferență de accente care

¹²² Matei 4, 18–20 [III. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Chemarea primilor discipoli*], *Noul Testament*, Sapientia.

¹²³ Marcu 1, 16 –17 [II. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Chemarea primilor discipoli*], *Noul Testament*, Sapientia.

¹²⁴ Ca și observație complementară, prin analogie, există în matematică situații similare când, pe diverse considerente matematice, de exemplu, dintr-o „mulțime – clasă de echivalență” este ales un „unic reprezentant” al respectivei „clase de echivalență”.

conduce la sensuri teologice diferite în raport cu o aceeași semnificație.) Astfel de aspecte, pornind dinspre logică (dinspre o anumită formă logică abstractă și neutră la variații semantice), își au importanța lor într-un orizont teologic-hermeneutic.¹²⁵

În continuare, pentru a aduce un spor de clarificare asupra formei logice care este noțiunea și, în același timp, pentru a surprinde specificități teologice ale acestei forme logice vor fi prezentate trei <tipuri> reprezentative de noțiuni

1.4. Tipuri de noțiuni – Noțiuni generale; Noțiuni singulare (individuale); Noțiuni vide

1.4.1. Noțiuni generale

O noțiune este *generală* dacă sfera sa conține cel puțin două obiecte/elemente.

Exemplu teologic.

Noțiunea de „discipol al lui Isus”, prin extensiunea sa, este o noțiune generală.

Într-un dicționar explicativ, cuvintele/noțiunile sunt grupate după semnificații/conținuturi și, de regulă, sunt prezentate la singular. Din punctul de vedere al contextului strict lexical, de vocabular al dicționarului, noțiunile sunt, în felul acesta înfățișate, ca și noțiuni singulare (universul de discurs considerat este limitat doar la vocabular). Cuvântul din dicționar este de obicei urmat de categoria gramaticală a pluralului ceea ce trimite la sfera noțiunii, iar noțiunea devine prin aceasta (gândită împreună cu forma sa de plural) o noțiune generală. Astfel de nuanțări pot avea relevanță logică; în măsura în care logica este o condiție necesară a limbajului, limbajul poate fi influențat (/afectat), în formele sale de exprimare și interpretare, de posibilele diferențieri logice.

---

¹²⁵ O completare a acestui exemplu teologic însoțită de o analiză de detaliu va fi făcută atunci când se va analiza noțiunea teologic-creștină de „Sfânta Treime”.

Libertatea limbajului permite ca în universuri de discurs diferite, în funcție de contexte, o noțiune cu același conținut, să fie considerată vidă sau singulară sau generală, fără ca aceasta să însemne prezența unei contradicții logice sau a unei ambiguități logice; reprezintă o circumscriere diferită a sferei sale în funcție de universul de discurs, de contextul de referință. Această observație este o descriere simplă și sugestivă la nivel de limbaj natural a unei situații lingvistice care este în mod real prezentă în diferite limbaje (natural, teologic, științific, artistic etc.).

Este oferit în continuare, în acest sens, un exemplu matematic simplu. Fie următoarea propoziție matematică, o ecuație de gradul întâi, în universul de discurs, în contextul matematic, al numerelor naturale $\mathbb{N}$:

$$x - 2 = 0; \left(\overset{\text{necunoscută}}{\underbrace{x}_{\in \mathbb{N}}} - \underbrace{2}_{\in \mathbb{N}} = \underbrace{0}_{\in \mathbb{N}} \right).$$

Fie noțiunea de „soluție a unei ecuații” având următorul conținut: • „se numește soluție a ecuației valoarea numerică (/numărul; numerele) cu care dacă se înlocuiește necunoscuta (/necunoscutele) se obține o propoziție matematică adevărată”¹²⁶.

- Fie noțiunea particulară „soluția ecuației $x - 2 = 0$ ” în universul de discurs al numerelor naturale $\mathbb{N}$. Noțiunea este singulară, sfera ei conține doar un singur obiect/element, numărul natural 2, ($x = 2$; $2 - 2 = 0$).
- Fie noțiunea particulară „soluția ecuației $x + 2 = 0$ ” în universul de discurs al numerelor naturale $\mathbb{N}$. Noțiunea este vidă, sfera ei nu conține nici un obiect/element (nu există nici un număr natural care adunat cu 2 să dea rezultatul 0.)
- Fie noțiunea particulară „soluția ecuației $x + 2 = 0$ ”, considerată acum, în universul de discurs al numerelor întregi $\mathbb{Z}$, $\mathbb{Z} = \{\dots, -n, \dots, -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3, \dots, n, \dots\}$.

---

¹²⁶ Aici este vorba, simplificat, pentru ilustrare, doar de ecuații algebrice elementare cu „soluții numerice”. (Alte ecuații, în alte universuri de discurs, au ca și soluții alte „obiecte matematice”).

$$x - 2 = 0; \left(\begin{array}{c} \text{necunoscută} \\ \tilde{x} \\ \in \mathbb{Z} \end{array} - \begin{array}{c} 2 \\ \in \mathbb{Z} \end{array} = \begin{array}{c} 0 \\ \in \mathbb{Z} \end{array} \right).$$

Noțiunea este de această dată singulară, sfera ei conține un singur obiect/element, numărul întreg: -2 , ($x = -2$; $-2 + 2 = 0$).

Ceea ce trebuie reținut din acest exemplu este faptul că putem avea o noțiune cu un anumit conținut, dar a cărei sferă să difere în funcție de universul de discurs (contextul) [aici matematic] la care este raportată.

Este oferit complementar, în același sens (având aici ca referință două universuri de discurs diferite), un exemplu teologic semnificativ din Noul Testament.

„⁸ Isus i-a zis: «Ridică-te, ia-ți targa și umblă!» ⁹ Și, îndată, omul s-a vindecat, și-a luat targa și umbla. Dar ziua aceea era sâmbăta. ¹⁰ Așadar, iudeii i-au spus celui vindecat: «Este sâmbătă și nu-ți este permis să-ți duci targa.».
¹¹ Dar el le-a răspuns: «Cel care m-a vindecat, acela mi-a zis: Ia-ți targa și umblă!»; ¹⁵ Omul [...] le-a dat de știre iudeilor că Isus este cel care l-a vindecat.
¹⁶ De aceea, iudeii îl urmăreau pe Isus pentru că făcuse acestea sâmbăta. ¹⁷ Dar Isus le-a răspuns: «Tatăl meu lucrează până acum; lucrez și eu!» ¹⁸ Pentru aceasta, iudeii căutau și mai mult ca să-l ucidă, căci nu numai că nu ținea sâmbăta, ci spunea că Dumnezeu era Tatăl său, făcându-se egal cu Dumnezeu.”¹²⁷

În universul de discurs al Vechiului Testament, cel de până la Isus, sau cel necreștin („⁶ [...] Isus le-a zis: «Fiți atenți la aluatul fariseilor și al saduceilor.»; ¹¹ «Cum nu înțelegeți că nu despre pâini vă vorbeam? Feriți-vă de aluatul fariseilor și al saduceilor!» ¹² Atunci au înțeles că nu le zicea să se ferească de aluatul pâinii, ci de învățătura fariseilor și a saduceilor.”¹²⁸), în limbaj logic exprimându-ne, noțiunea de „om și Dumnezeu” era o noțiune vidă. Omul-Isus, născut dintr-o femeie, chiar dacă înfăptuia miracole în ordinea naturală, pe care nici un om nu putea să le facă, chiar dacă încălca Legea pe față (așa cum nici un iudeu credincios n-ar fi îndrăznit vreodată), redându-i în fond semnificația corectă: „²⁷ Și le-a spus: «Sâmbăta a fost făcută

¹²⁷ Ioan 5, 8–11; 15–18 [II. CARTEA SEMNELOR – A DOUA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Vindecarea paralizicului de la Betesda*], Noul Testament, Sapiientia.

¹²⁸ Matei 16, 6; 11–12 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – *Aluatul fariseilor*], Noul Testament, Sapiientia

pentru om și nu omul pentru sâmbătă;²⁸ pentru că Fiul Omului este stăpân și al sâmbetei.»¹²⁹, era pentru farisei doar un simplu om și nimic mai mult; încă odată, noțiunea de „om și Dumnezeu” era o noțiune vidă în acest univers de discurs al Vechiului Testament. În universul de discurs al Noului Testament, ea este însă o noțiune singulară avându-l în sfera sa pe Omul-Isus.

S-a arătat pe parcurs că două noțiuni cu nume diferite, dar care au același conținut au aceeași sferă (simplu enunțat logic: două noțiuni cu același conținut sunt identice).

Reluăm o observație anterioară: Forma logică a noțiunii are un cuprins abstract (dat de structura noțiunii) și nu este subordonată empiric. Fie următoarea definiție de dicționar pentru noțiunea de „**om**”: „Ființă superioară, socială, care se caracterizează prin gândire, inteligență și limbaj articulat iar din punct de vedere morfologic prin poziția verticală a corpului și structura piciorului adaptată la aceasta, mâinile libere și apte de a efectua mișcări fine și creierul deosebit de dezvoltat.”¹³⁰ Fie acum *conținutul noțiunii* de **om** reprezentat prin această definiție. Din punct de vedere logic, *sfera noțiunii* de **om** semnifică mulțimea tuturor obiectelor ale căror proprietăți (determinații) corespund conținutului noțiunii. Strict logic, aceasta înseamnă că fiind dat un obiect o_i dacă acesta întrunește cerințele din conținutul noțiunii de om, atunci el aparține sferei noțiunii de om. Cu alte cuvinte, și într-o exprimare generală, sfera unei noțiuni S_{N_i} înseamnă logic totalitatea acelor obiecte care îi aparțin prin C_{N_i} , acele obiecte o_i pentru care se poate scrie relația $o_i \in S_{N_i}$. Definiția logică a sferei este astfel una pur calitativă (relațională) și ea nu implică decât în mod particular/accidental vreo referință cantitativă la dimensiunea/bogăția sferei.¹³¹ Există două excepții și anume „sfera noțiunilor vide” și, respectiv „sfera noțiunilor singulare”. Pentru „noțiunile generale” logica nu are ca cerință necesară vreo referință cantitativă la sfera acestora. Ne vom ocupa în continuare de acest aspect al nesubordonării empirice a *formeii logice* corespunzătoare unei noțiuni, considerând în analiză doar *sfera* noțiunii.

¹²⁹ Marcu 2, 27–28 [II. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Spicele rupte și respectarea sâmbetei*], *Noul Testament*, Sapiientia.

¹³⁰ <https://dexonline.ro/definitie/om>

¹³¹ În limbaj logico-matematic este vorba de cardinalul $|S_{N_i}|$ al mulțimii S_{N_i} .

(„[...] propozițiile logice pot fi confirmate de experiență tot atât de puțin precum pot fi infirmate de experiență. Nu numai că o propoziție a logicii trebuie să nu poată fi infirmată prin nici o experiență posibilă, dar ea nici nu are voie să poată fi confirmată printr-o asemenea experiență.”¹³²; „Acum devine de asemenea clar de ce logica a fost numită teoria despre forme și despre inferență.”¹³³)

Cu referire la definiția anterioară de dicționar pentru noțiunea de „om” se observă că în ce privește conținutul acesteia el caracterizează în mod similar omul de-a lungul istoriei sale (fie în perioada de acum 500 de ani, fie în perioada activității lui Isus pe Pământ etc.). Dar, populația Pământului a variat semnificativ cu trecerea timpului. Dacă sfera noțiunii de „om” ar fi în mod necesar legată de o dimensiune cantitativă a sa atunci am avea noțiunea de „om” ca fiind diferită, la limită de exemplu, de la o zi la alta, ceea ce, trebuie să recunoaștem, fără a mai complica discuția, că este aberant, nefiresc. Ceea ce se poate remarca totuși, din perspectiva filosofiei analitice, pentru cazurile în care se dă la un moment dat o dimensiune cantitativă sferei noțiunii de „om”, este că prin aceasta se trece dincolo de fără sensul *formei logice* a noțiunii prin încărcarea sferei cu un anume sens factual, empiric-cantitativ, al acesteia, iar în felul ăsta ne situăm pe o poziție similară celei în care, de exemplu, o *propoziție fără sens a matematicii* (sau logicii) devine *propoziție cu sens* în cadrul unei științe empirice.

Completare.

Principiul identității afirmă: «În același timp și sub același raport, orice obiect al gândirii logice trebuie să rămână, în limbaj, identic cu el însuși.». În ce privește „noțiunile”, ca obiecte ale gândirii, ele sunt intrinsec legate de structura lor: *conținut* (C_N) și *sferă* (S_N); în acest fel, conservarea identității unei noțiuni trebuie să fie, logic-riguros vorbind, atât la nivel de conținut cât și de sferă. Asigurarea tot timpul a identității de conținut asigură implicit și identitatea de sferă, iar raportul de *dualitate* dintre *conținutul* C_{N_i} și *sfera* S_{N_i} unei *noțiuni* N_i asigură permanența unui același raport logic intern. Există însă, pe lângă aspectul logic semnalat, și un avertisment semantic în

¹³² *Tractatus*, P 6.1222.

¹³³ *Tractatus*, P 6.1224.

formularea *Principiului identității*, o cerință majoră, expresie totodată a limitelor valabilității sale semantice dată prin acel **«în același timp și sub același raport»**.

Logica permite schimbări ale termenilor (asociați unor noțiuni), dar, orice schimbare trebuie precizată. Identificarea nu exclude diferența, iar diferența poate fi neglijată între anumite limite, altfel nu putem gândi corect (clar, precis, determinat, dar și eficient [aceasta însemnând aici să nu rămânem, atunci când o anumită libertate de semnificare e posibilă, închiși rigid între granițele unor semnificații care pot fi totuși nuanțate; e vorba mai ales de limbaje precum cel natural, cele artistice și, într-o oarecare măsură, și cel teologic; cele științifice sunt prin natura lor mai rigide în acest sens]). Cu alte cuvinte, nu putem gândi, în același timp, și identitatea și diferența, deși lucrurile, privite în devenirea și multiplicitatea lor, sunt identice cu sine (în același timp și sub același raport) și diferite (în devenire și multiplicitate). *Principiul identității are două restricții* : • 1.) în același timp (lucrul este ceea ce este și nu altceva).; • 2.) sub același raport (sub același raport el rămâne ceea ce este); prin aceste cerințe Principiul identității interzice: *a identifica diversitatea și a diversifica identitatea*.

Ilustrăm această concisă completare printr-un exemplu simplu prezentat și în alt context al lucrării:

Toate lamele sunt mamifere.

Dulgherul taie lemnul cu o lamă ascuțită.

Dulgherul taie lemnul cu un mamifer ascuțit.

Numele de „lamă” este asociat, în contexte (universuri de discurs) diferite, unor conținuturi noționale la rândul lor complet diferite; avem astfel, implicit, noțiuni diferite. În raport cu Principiul logic al identității avem, la nivel logic, un obiect al gândirii: „noțiunea” care nu rămâne – așa cum ar trebui într-un raționament logic (inferență logică) – identic cu el însuși.

Într-un univers de discurs restrâns, determinat de un context biologic limitat: clasa mamiferelor, *omul* este singurul mamifer cu limbaj articulat (vorbitor). În acest sens, de mamifer cu limbaj articulat (vorbitor)¹³⁴, de un

---

¹³⁴ Desigur, diferențierile pot fi făcut exclusiv biologic, dar nu această supradeterminare a biologicului prezintă interes aici, ci doar accentele biologice din natura umană.

anumit mamifer particular printre celelalte mamifere, noțiunea de om are un conținut care o diferențiază de celelalte noțiuni care au conținuturi ce individualizează alte mamifere. Omul fiind mamifer implică, din considerente biologice, existența cel puțin a unui mascul și a unei femele, cu alte cuvinte, prin sfera sa, noțiunea este generală.

Într-un context teologic, cel al Genezei – **prima** relatare a Creației –, referitor la întreaga Creație Divină din primele cinci zile și din prima parte a zilei a șasea, cu privire la noțiunea de „om”, în ce privește *conținutul* acesteia, ea are un conținut absolut special, conținut care face referire explicită la natura divină a omului [acea suflare Divină (RUAH)]: după chipul și asemănarea cu Dumnezeu: „²⁶ Și a zis Dumnezeu: «Să-l facem pe om după chipul și asemănarea noastră [...]»”.¹³⁵ În ce privește *sfera* noțiunii de „om”, extensiunea sa, aceasta este explicit precizată imediat, în completarea *conținutului* său: „²⁷ Și l-a creat Dumnezeu pe om după chipul său. După chipul lui Dumnezeu l-a creat; bărbat și femeie i-a creat.”¹³⁶; în acest fel, din considerente teologice, existența unui bărbat și a unei femei, cu alte cuvinte, prin sfera sa, noțiunea este generală. (Tot în context teologic apare accentuată, pe un suport ontologic-Divin, caracteristica [logică] de noțiune generală: „²⁸ Și i-a binecuvântat Dumnezeu. Dumnezeu le-a zis: «Fiți rodnici, înmulțiți-vă, umpleți pământul [...]»”.¹³⁷)

În contextul teologic al Genezei – **a doua** relatare a Creației –, în contextul întregii Creații Divine, și acum *conținutul* noțiunii de „om” face referire explicită la natura divină a omului: „⁷ Domnul Dumnezeu l-a plăsmuit pe om din țărâna pământului, i-a suflat în nări suflare de viață și omul a devenit ființă vie.”.¹³⁸ În acest caz însă, așa cum se va vedea din textul Genezei care urmează, noțiunea de „om” este, la început, singulară („Adam”); ea va fi dublată în *actul* Creației Divine prin *Crearea femeii*, creație

¹³⁵ Geneza 1, 26 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *Prima relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

¹³⁶ Geneza 1, 27 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *Prima relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

¹³⁷ Geneza 1, 28 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *Prima relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

¹³⁸ Geneza 2, 7 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *A doua relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

de aceeași natură cu Adam și identică în conținutul său noțional – sub raportul specificității umanului – cu conținutul noțiunii singulare de „om”; noțiunea de „om” devine acum generală, sfera sa având mai multe obiecte/elemente [implicit devine logic o altă noțiune]:

„¹⁸ Și Domnul Dumnezeu a zis: «Nu este bine ca omul să fie singur. [...]»¹³⁹; ²¹ Și Domnul Dumnezeu a făcut să cadă un somn adânc asupra omului [...]. Și a luat una din coastele sale [...] ²² Domnul Dumnezeu a făcut o femeie din coasta pe care o luase de la om și a adus-o la om.; ²⁴ [...] și se va uni cu femeia sa și vor fi un singur trup.”¹⁴⁰.

Cele două nume: <Adam> și, respectiv <Adam și Eva> desemnează două noțiuni (de „om”, ca să spunem așa) diferite din punct de vedere logic.

Încă o dată, privirea logică sesizează, la nivel logic, o diferență de sfere, deci o diferență de noțiuni, deci o diferență de semnificații logice și, în acest fel, orientează spre necesitatea unor clarificări conceptuale, clarificări a căror soluționare nu este însă una logică, ci teologică. Acesta este un alt exemplu, în spiritul teologiei analitice, în care se vede atât posibilă importanța a logicii, cât și limitele ei, lipsa ei de legitimitate în a spune ceva dincolo de granițele domeniul ei. „Scopul filosofiei [filosofiei analitice, n.n.] este clarificarea logică a gândurilor.”¹⁴¹; da, însă cu precizarea că e vorba de gânduri care nu aparțin logicii, dar sunt gânduri pentru care logica este o condiție necesară (cazul științelor, al teologiei raționale etc.). Desigur, pot să fie și clarificări de interes strict logic, privind logica din spatele limbajului, dar problemele logice semnalate pot să determine în același timp și o activitate de clarificare în domeniul al cărui limbaj logica l-a avut în vedere. (Crearea omului este un fapt biblic¹⁴². Dacă se admite că logica este o condiție necesară pentru limbajul despre fapte, aici despre faptele biblice, atunci, la fel de necesar,

¹³⁹ Geneza 2, 18 I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – [A doua relatare a creației], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

¹⁴⁰ Geneza 2, 21–22; 24 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – Crearea femeii], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

¹⁴¹ *Tractatus*, P 4.112.

¹⁴² O analiză amplă a acestui „fapt biblic” poate fi găsită în: „CE ESTE OMUL”, *Un itinerar de antropologie biblică* – Comisia Biblică Pontificală, Sapientia, Iași, 2020.

trebuie să se acorde atenție și aspectelor logice care susțin anumite clarificări și interpretări teologice¹⁴³.)

Observație analitică.

În raport cu cele spuse anterior, trebuie resubliniate și accentuate o dată în plus, granițele logicii, limitele logicii. Logica doar semnalează, doar aduce la cunoștință, ca instanță rațională, o problemă logică; aici: „privirea logică sesizează, **la nivel logic**, o diferență de sfere, deci o diferență de noțiuni, deci o diferență de semnificații logice” – și atât. Continuarea: „și, în acest fel, [logica] orientează spre necesitatea unor clarificări conceptuale, clarificări a căror soluționare nu este însă una logică, ci teologică” nu reprezintă o necesitate logică impusă unui anumit domeniu de către logică, ci poate fi doar o opțiune de clarificare, în cazul de față, teologică. Ceea ce s-a sugerat, că extensiunea noțiunii ca noțiune singulară este dublată în însăși *actul* Creației Divine de geneza „oamenilor” (a „omenirii”) – „omenire” reliefată logic prin noțiunea de „om” ca noțiune generală (logic, altă noțiune), sfera sa având acum mai multe obiecte/elemente – nu marchează o dezvoltare logică, o interpretare logică, ci este doar o propunere de interpretare teologică posibilă a textului scriptural la nivelul diversificării Creației, interpretare care pornește însă de la observațiile asupra diferențelor logice. Dacă, pe de-o parte, se justifică o încercare de clarificare teologică în raport cu respectivele observații logice sau dacă, pe de altă parte, lectura teologică propusă ca o articulare cu observațiile logice este relevantă ori legitimă teologic, reprezintă exclusiv o problemă de decizie teologică. Oricum, la limită, chiar o „teologie rațională” poate să nu ia în calcul toate problemele logice care pot fi formulate.¹⁴⁴

¹⁴³ De exemplu, matematicianul G. Cantor credea că aritmetica numerelor transfinite (unele rezultate) susțin „orientează spre” anumite interpretări teologice posibile ale infinității lui Dumnezeu. („Exemplu cantorian” își are relevanța sa teologic-analitică.)

¹⁴⁴ Nici chiar științele, fie empirice (fizica), fie formale (matematica), nu iau în calcul întotdeauna toate problemele logice care pot fi semnalate.

1.4.1.1. Despre negația propozițiilor în care sunt prezente noțiuni generale¹⁴⁵

Analiza propozițiilor cu noțiuni generale va fi limitată la propoziții enunțate sub forma „S este P.”.

$$\begin{array}{ccc} \text{subiect logic} & & \text{predicat logic} \\ \underbrace{\quad \quad \quad}_{\text{noțiune generală}} \text{S} & \text{este} & \text{P} \end{array} .$$

Fie propoziția: „Omul este muritor.”.

$$\begin{array}{ccc} \text{subiect logic} & & \text{predicat logic} \\ \underbrace{\quad \quad \quad}_{\text{noțiune generală}} \text{Omul} & \text{este} & \text{muritor} \end{array} .$$

A nega în limbaj această propoziție revine, *aparent firesc* în limba vorbită – în limbajul natural de zi cu zi, la a spune: „Omul nu este muritor.”, sau, încă: „Omul este nemuritor.”, ceea ce se suprapune în acest caz peste forma logică a negației cu următoarea semnificație:

$$\neg(\text{Omul este muritor.}) \Leftrightarrow \text{Omul este } \underbrace{\text{ne}}_{\neg} \text{ muritor.}$$

Înainte de a continua, trebuie reafirmat încă o dată mesajul analitic ce se vrea subliniat prin dezvoltarea care urmează, a exemplului prezentat: există, uneori, o distanță între formele de exprimare din limbaj și formele logice subiacente (logic corespunzătoare) corecte, fără ca această distanțare să afecteze buna înțelegere; altfel spus, nu vorbim riguros-logic corect, dar aceasta, uneori, nu are prea mare importanță. Legat de posibile obiecții, cineva ar putea spune (în fond, pe bună dreptate logic) referitor la negația:

$$\neg(\text{Omul este muritor.}) \Leftrightarrow \text{Omul este } \underbrace{\text{ne}}_{\neg} \text{ muritor.}$$

„Nu te exprimi logic corect.”; atâta tot că la nivel de limbaj natural această inconsecvență logică nu e relevantă în comunicare.

¹⁴⁵ O parte din chestiunile tratate în acest paragraf vor fi reluate, cu clarificări și exemple logico-analitice suplimentare, atunci când vor fi analizate negația propozițiilor universale și, respectiv a propozițiilor existențiale.

Pentru a fi mai clară intenția acestei prezentări vor fi luate câteva exemple, foarte simple, din matematică, și vor fi însoțite de simbolurile logice corespunzătoare; aceste aspecte formale contribuie, credem, la o mai bună înțelegere:¹⁴⁶

Fie noțiunea generală (sfera sa este mai bogată decât un obiect) de *număr natural*.

Propoziție:

„Numărul *natural* este par.”

Fie negația acestei propoziții sub forma:

$\neg$ („Numărul *natural* este par.”) $\Leftrightarrow$ „Numărul *natural* este impar.”

Se sesizează imediat la nivel de limbaj că ceva pare a fi în neregulă, ceva nu este clar.

În fond, pentru că noțiunea de *număr natural* este generală, datorită sferei sale, se poate formula, alternativ, următorul enunț pentru propoziția „Numărul *natural* este par.”:

„Toate *numerele naturale* sunt pare.”

sau, încă:

„ $\frac{\text{Oricare}}{\text{orice}}$ *numărul natural* este $\underbrace{\text{par.}}_{\substack{P \\ P(n)}}$.”

Folosim în continuare simbolurile:

$\underbrace{\tilde{n}}_{\in \mathbb{N}}$, $\forall$ – oricare; orice; pentru oricare; pentru orice.

Scriem simbolic propoziția:

$\forall n P(n)$,

care are *semnificația logico-matematică*: „Propoziția «Orice număr natural este par.» este adevărată (pentru orice număr natural).”, cu observația că având această semnificație nu înseamnă câtuși de puțin

¹⁴⁶ Înșiruirea de succesiuni care urmează se speră că este suficient de clară, de sugestivă, fără a fi necesare detalieri suplimentare.

că propoziția universală $\forall nP(n)$ este ea însăși adevărată (știm bine că este falsă).

Reluăm propoziția:

$\neg(\text{„Numărul natural este par.”}) \Leftrightarrow \text{„Numărul natural este impar.”}$

cu noile reconfigurări de limbaj

$\neg(\text{„Oricare numărul natural este par.”})$

$\Leftrightarrow \text{„Oricare numărul natural este impar.”}$

Se observă imediat, și cu această reconfigurare, că ceva pare să nu fie în regulă, ceva nu este limpede. (Din punct de vedere matematic, propoziția „Oricare numărul natural este par.” este falsă; tot din punct de vedere matematic și propoziția „Oricare numărul natural este impar.” este falsă; din punct de vedere logic avem în acest fel o contradicție, este încălcat tabelul logic de adevăr:

p	$\neg p$
adevărată	falsă
falsă	adevărată

prin aceea că negația unei propoziții false este tot o propoziție falsă!)

În reprezentare simbolică logico-matematică este vorba de negația: $\neg(\forall nP(n))$.

Se va introduce în acest loc un nou simbol logico-matematic: „ $\exists$ ” a cărui semnificație va fi precizată mai jos:

„Există cel puțin un număr natural care este $\underbrace{\text{impar}}_{I(n)}$ ”.

Scriem simbolic această propoziție astfel:

$\exists nI(n)$,

care are semnificația logico-matematică: „Propoziția «Există cel puțin un număr natural care este impar.» este adevărată (pentru cel puțin un număr natural).” [evident, există o infinitate de numere naturale impare, deci cu atât mai mult există cel puțin un număr natural impar; această propoziție existențială $\exists nP(n)$ este adevărată].

Enunțăm fără alte comentarii legile logice de negare a propozițiilor universale și existențiale:

$$\neg(\forall xP(x)) \Leftrightarrow \exists x(\neg P(x)),$$

și

$$\neg(\exists xP(x)) \Leftrightarrow \forall x(\neg P(x)).$$

Aici interesează doar negația propoziției universale.

În felul acesta, revenind la propozițiile anterioare avem:

$$\neg(\forall nP(n)) \Leftrightarrow \exists n(\neg P(n)),$$

ceea ce în cuvinte se traduce astfel:

$\neg$ („Oricare *numărul natural* este par.”)

$\Leftrightarrow$ „Există cel puțin un *numărul natural* care este impar.”,

respectiv:

$\neg$ („*Numărul natural* este par.”)

$\Leftrightarrow$ „Există (cel puțin) un *număr natural* impar.”

Revenim la propozițiile: „Omul este muritor.” și la negația acesteia, scrisă astfel „ $\underset{\text{non/nu}}{\sqsubset}$ (Omul este muritor.)”. Pentru propoziția „Omul

este muritor.” refacem pașii din exemplul matematic: deoarece noțiunea de *om*, datorită sferei sale, este o noțiune generală, se poate formula, alternativ, următorul enunț pentru propoziția „Omul este muritor.”:

„Toți *oamenii* sunt muritori.” sau, încă: „ $\frac{\text{Oricare}}{\text{orice}}$ *om* este $\underbrace{\text{muritor.}}_{\substack{P \\ P(n)}}$.”

Aici interesează negația propoziției universale.

Formal avem:

$$\neg(\forall nP(n)) \Leftrightarrow \exists n(\neg P(n)),$$

ceea ce în cuvinte, pentru propoziția de față, se exprimă astfel:

$\neg$ („Oricare *om* este muritor.”) $\Leftrightarrow$ „Există cel puțin un *om* nemuritor.”.

Observație.

Cuantificatorul existențial $\exists$ nu exclude (în anumite cazuri) cuantificatorul universal $\forall$; cu alte cuvinte, propoziția existențială nu exclude propoziția universală, dar această situație e conjuncturală/accidentală; de exemplu, în cazul de față, se poate afirma că toți oamenii sunt muritori, dar această posibilitate, logic nu e obligatorie (nu e necesară).

Există însă situații în care aceste distincții sunt absolut necesare ele putând avea, prin consecințele încălcării lor, mize valorizatoare importante. Comparativ dăm următorul exemplu. Fie propoziția: „Toți românii sunt ospitalieri.”; desigur, această propoziție este negabilă, dar negația ei: $\neg$ („Toți românii sunt ospitalieri.”) nu este „Toți românii sunt inospitalieri.”, ci, „Unii români sunt inospitalieri.”. Alt exemplu sugestiv: „Toți politicienii spun adevărul.”; negația ei $\neg$ („Toți politicienii spun adevărul.”) nu este însă „Toți politicienii sunt mincinoși.”, ci, „Există (și) politicieni mincinoși.”. Un exemplu teologic: „Toți preoții sunt celibatari.”; negația ei $\neg$ („Toți preoții sunt celibatari.”) nu este „Toți preoții sunt căsătoriți.”, ci, „Unii preoți sunt căsătoriți.” (Observație. Pentru comunitatea preoților romano-catolici propoziția „Toți preoții sunt celibatari.” este adevărată în timp ce negația ei „Unii preoți sunt căsătoriți.” este falsă; în schimb, pentru comunitatea preoților greco-catolici propoziția „Toți preoții sunt celibatari.” este falsă în timp ce negația ei „Unii preoți sunt căsătoriți.” este adevărată.)

Aceste aspecte logico-lingvistice ale negației propoziției universale ar putea părea abstracte. Dar, în ultimă instanță, ele au un suport familiar și de bun simț.¹⁴⁷ Se va ilustra cu un exemplu biblic, *Mijlocirea lui Abrahám pentru Sodóma*:

„²⁰ Domnul a zis: «Strigătul [împotriva] Sodómei și Gomórei s-a mărit și păcatul lor este foarte greu.» [...]; ²³ Abrahám s-a apropiat și i-a zis: «Oare îl vei nimici pe cel drept împreună cu cel nelegiuit? ²⁴ Poate că se află cincizeci de dreپți în cetate; oare îi vei nimici și nu vei suporta locul pentru cei cincizeci de dreپți care sunt în ea?»; ²⁶ Domnul i-a răspuns: «Dacă voi găsi în Sodóma, în cetate, cincizeci de dreپți, voi suporta tot locul de dragul lor!» ²⁷ Abrahám a reluat: «Iată, am îndrăznit să vorbesc cu Domnul eu, care sunt praf și cenușă! ²⁸ Poate că din cincizeci de dreپți vor lipsi cinci. Vei nimici pentru cei cinci toată cetatea?». I-a răspuns: «N-o voi nimici dacă voi găsi acolo patruzeci și cinci.» ²⁹

¹⁴⁷ În logica matematică însă rezultatele se demonstrează riguros formal.

Abrahám a continuat să vorbească și a zis: «Poate că se vor găsi acolo patruzeci.» I-a răspuns: «Nu o voi face de dragul celor patruzeci.».³⁰ A zis: «Să nu se mânie Domnul meu dacă voi mai vorbi! Poate că se vor găsi acolo treizeci!».³¹ [Abrahám] a zis: «Iată, am îndrăznit să mai vorbesc Domnului meu. Poate se vor găsi acolo douăzeci!» A răspuns: «Nu o voi distruge de dragul celor douăzeci!».³² A zis: «Să nu se mânie Domnul meu dacă voi mai vorbi o singură dată! Poate se vor găsi acolo zece!».¹⁴⁸ A răspuns: «Nu o voi nimici de dragul celor zece!».¹⁴⁹

Completare

Distrugerea Sodómei "4 [...] oamenii din cetate, bărbații din Sodóma, de la tânăr la bătrân, tot poporul din toate colțurile [s.n.], au înconjurat casa. ⁵ L-au chemat pe Lot și i-au zis: «Unde sunt bărbații care au intrat la tine în noaptea aceasta? Fă-i să iasă la noi ca să-i cunoaștem!» ⁶ Atunci Lot a ieșit la ei la intrare [...] ⁷ și le-a zis: «Fraților, vă rog, nu faceți rău!»"¹⁴⁹

Comentariu.

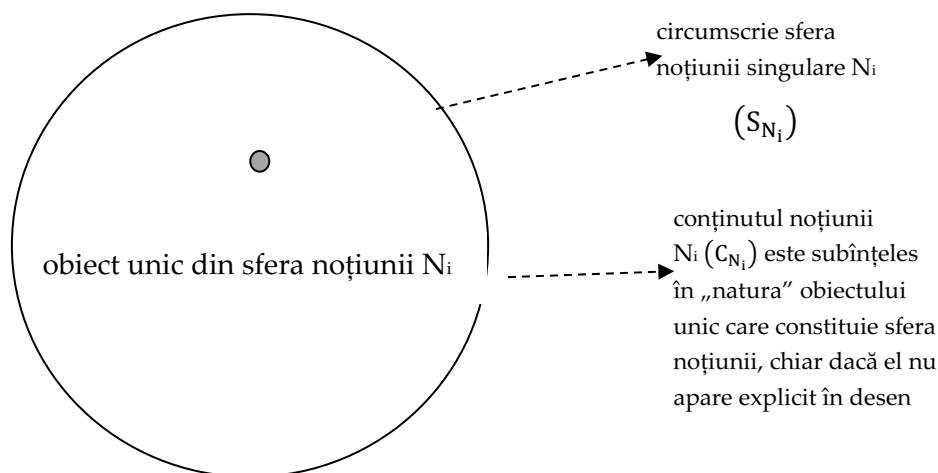
Adaptând comentariul situației descrise în Biblie, Abrahám, atunci când *neagă* propoziția universală „Toți oamenii cetății Sodoma sunt păcătoși.” nu are cătuși de puțin în vedere propoziția „Toți oamenii cetății Sodoma sunt drepti.”, ci propoziția „Cel puțin câțiva oameni ai cetății Sodoma sunt drepti.”, îndrăznind, în speranța sa, să propună/forțeze un număr tot mai mic de drepti pe care, totuși, Dumnezeu să îl accepte (disponibilitatea/toleranța lui Dumnezeu în acest sens este evidentă). La limită ar putea fi doar „unul”, dar versetele 4-6 din *Distrugerea Sodómei* arată că propoziția „Există cel puțin un om în cetatea Sodomei care este drept.” se dovedește a fi falsă (în consecință, propoziția „Toți oamenii cetății Sodoma sunt păcătoși.” este adevărată.) Ceea ce s-a vrut a fi subliniat prin acest exemplu este firescul negării unei propoziții universale mergând spre limita lui $\exists$ există cel puțin un.... Astfel, o dată în plus, aspectul logic este mai clar relevat printr-un exemplu concret de situație din realitatea biblică (deloc artificială, cât se poate de naturală).

¹⁴⁸ Geneza 18, 20; 23-24; 26-32 [ISTORIA PATRIARHILOR – ABRAHÁM – *Mijlocirea lui Abrahám pentru Sodóma*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

¹⁴⁹ Geneza 19, 4-6 [ISTORIA PATRIARHILOR – ABRAHÁM – *Distrugerea Sodómei*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

1.4.2. Noțiuni singulare¹⁵⁰

O noțiune este *singulară* dacă sfera ei conține un singur obiect/element.

Conținutul noțiunii singulare $(C_{N_i[singular]})$ trebuie să fie individualizat, pe cât posibil, printr-o natură unic determinabilă care să permită, în acest fel, o diferențiere univocă în raport cu alte noțiuni. Forma lingvistică a noțiunii singulare, sau numele asociat acesteia, trebuie să aibă la rândul ei o semnificație clară, neambiguă semantic; ea este uneori, așa cum s-a mai spus, o sintagmă complexă prin care se individualizează cât mai precis și concis – prin trăsături necesare și suficiente – obiectul pe care noțiunea îl reprezintă. Altfel spus, *conținutul* noțiunii trebuie să fie destul de specific sau de bogat în determinatii astfel încât *sfera* noțiunii să poată fi redusă la un singur element.

Observație.

Este evident că pentru o noțiune unică, asociind (simplificat aici) obiectul o_i desemnat de noțiune cu o submulțime a sferei noțiunii¹⁵¹,

¹⁵⁰ O serie de alte aspecte logice, dincolo de cele prezentate mai jos, vor fi înfățișate în diferite contexte în care tratarea lor se dovedește a fi mai relevantă (de exemplu, cu referire la raporturile dintre noțiuni).

¹⁵¹ „ $o_i \mapsto \{o_i\}$ ”

complementara obiectului în raport cu sfera noțiunii este vidă (este mulțimea vidă): $C_{S_{N_i}} o_i = \emptyset$. Această observație poate fi relevantă pentru o analiză de detaliu a raportului unei noțiuni singulare cu alte noțiuni (vide, singulare sau generale).¹⁵²

1.4.2.1. Despre negația propozițiilor în care sunt prezente noțiuni singulare

Analiza va fi limitată la propoziții de forma „S este P.”.

$\overbrace{\text{S}}^{\text{subiect logic}}$ $\underbrace{\text{S}}_{\text{noțiune singulară}}$	este	$\overbrace{\text{P}}^{\text{predicat logic}}$	.

Negația logică a propoziției „S este P.” are următoarea semnificație:

$$\underbrace{\neg}_{\substack{\text{non} \\ \text{NU}}} (S \text{ este } P.) \Leftrightarrow S \text{ NU este } P \Leftrightarrow S \text{ este } \underbrace{\neg}_{\substack{\text{non} \\ \text{NU}}} P.$$

Fie, în limbaj, propoziția: „Petru este credincios.”.

$\overbrace{\text{Petru}}^{\text{subiect logic}}$ $\underbrace{\text{Petru}}_{\text{noțiune singulară}}$	este	$\overbrace{\text{credincios}}^{\text{predicat logic}}$	.

A nega în limbaj această propoziție revine la a spune: „Petru NU este credincios.”, sau, încă: „Petru este necredincios (/non-credincios).”, ceea ce se suprapune peste forma logică a negației:

$$\neg(\text{Petru este credincios.}) \Leftrightarrow \text{Petru nu este credincios} \Leftrightarrow \text{Petru este } \neg\text{credincios (necredincios/ateu).}$$

În acest caz, exprimarea negației în limbaj se suprapune peste forma logică a negației.

¹⁵² Pe parcursul lucrării nu sunt dezvoltate astfel de analize de detaliu, ci sunt doar precizate, atunci când este cazul, anumite aspecte clarificatoare pentru a se evita unele ambiguități logice și de limbaj.

Forma lingvistică a noțiunii singulare, sau numele asociat acesteia, este uneori o sintagmă complexă prin care se individualizează cât mai precis și concis – prin trăsături necesare și suficiente – obiectul pe care noțiunea îl reprezintă. Altfel spus, *conținutul* noțiunii trebuie să fie destul de specific sau de bogat în determinații astfel încât *sfera* noțiunii să poată fi redusă la un singur element.

Despre Isus, Petru a spus că este Cristos și Fiul lui Dumnezeu, două determinații specifice, fiecare unică în felul ei:

„¹⁶Atunci Simon Petru a luat cuvântul și a zis: «Tu ești Cristos, Fiul Dumnezeului celui viu!»”¹⁵³

- Considerăm acum, într-un cadru logic-teologic, noțiunea singulară de Cristos: **Cristos** – „Cristos este *unsul, consacratul* (Exod 30,32), destinat să mântuiască poporul lui Dumnezeu. Cristosul, Unsul Domnului este titlul mesianic tradițional în Vechiul Testament grec (1 Samuel 24, 10), spre deosebire de Cristos Domnul devenit nume propriu al lui Isus [«³⁶ [...] să știe cu siguranță toată casa lui Israel că Dumnezeu l-a făcut Domn și Cristos pe acest Isus pe care voi l-ați răstignit.»¹⁵⁴].”¹⁵⁵
- Considerăm acum, într-un cadru logic-teologic, noțiunea „Fiul lui Dumnezeu”: aceasta este o noțiune singulară cu un conținut extrem de specific, de particular, de complex, având acea intensiune – absolut definitorie pentru creștinism – care o individualizează, o face inconfundabilă în raport cu orice altă noțiune teologică creștină; **Fiul lui Dumnezeu** – „[...] Fiul lui Dumnezeu, unul născut, Care din Tatăl S-a născut, mai înainte de toți vecii, luminează din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, iar nu făcut, Cel de-o ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut.”¹⁵⁶

Aceste două noțiuni, în fond fiecare singulară, luate împreună ca atribute ale lui Isus, accentuează o dată în plus singularitatea logic-teologică

¹⁵³ Matei 16, 13–16 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – Mărturisirea lui Petru], *Noul Testament, Sapienia*.

¹⁵⁴ Fapte 2, 36 [II. MĂRTURIA APOSTOLILOR LA IERUSALIM – Discursul lui Petru în ziua de Rusalii], *Noul Testament, Sapienia*.

¹⁵⁵ Cf. *Noul Testament*, Editura Sapienia, Iași 2008, **nota**: ^b, de la Luca 2, 26.

¹⁵⁶ Fragment din rugăciunea creștină *Crezul*.

a noțiunii „Isus: «¹⁶ [...] „Tu ești Cristos, Fiul Dumnezeului celui viu!»”¹⁵⁷; „[...] unul Domn, Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu [...]”¹⁵⁸

1.4.3. Noțiuni vide

O noțiune este *vidă* dacă sfera sa nu conține nici un element/obiect.

Noțiunea vidă, ca de altfel orice noțiune, este bine definită prin structura sa: *conținutul* (*intensiunea*) și *sfera* (*extensiunea*) ei. În cazul „noțiunii vide” trăsătura specifică îi este dată de sfera sa: sfera noțiunii vide nu conține nici un obiect/element.

În cazul „noțiunii vide”, așa cum aceasta va fi prezentată aici, trăsătura structurală specifică ei este dată, pe de o parte, de conținutul său, conținut care se referă – în diferite contexte/universuri de discurs – la o inexistență iar, pe de altă parte, de sfera ei, sferă care nu conține nici un obiect/element. (Inexistența de conținut poate îmbrăca, pe diverse niveluri, forme diferite: • la nivel logic-formal să fie/exprime o contradicție logică: S este (P și ¬P).; la nivel matematic-formal să fie o imposibilitate matematică: numărul natural $n \in \mathbb{N}, n = 2 - 3$; la nivel fizic-ontologic să fie o imposibilitate fizică: un perpetuum mobile; • aici prezintă interes însă nivelul teologic, spre ilustrare, onto-teologic: de exemplu, cu referire la ontologia Vechiului Testament, să existe o ființă cu o natură duală în același timp: atât *om*, cât și *Dumnezeu*; opțiunea pentru această alegere ilustrativă vrea să sublinieze însă și un aspect contextual-istoric cu relevanță teologică: noțiunea „*om și Dumnezeu*” (pentru care putem găsi un nume) este, cu raportare la Vechiul Testament, o noțiune vidă în timp ce raportată la Noul Testament ea este o noțiune singulară, cu un nume consacrat: ISUS („³⁰ [...] îngerul i-a spus: «Nu te teme, Marie, pentru că ai aflat har la Dumnezeu. ³¹ Vei zămisli și vei naște un fiu și-l vei numi Isus. ³² Acesta va fi mare: va fi numit Fiul Celui Preaînalt și Domnul Dumnezeu îi va da tronul lui David, tatăl său; ³³ și va domni peste casa lui Iacob pe veci, iar domnia lui nu va avea sfârșit.»”¹⁵⁹ / – Fiul lui

¹⁵⁷ Matei 16, 13–16 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – Mărturisirea lui Petru], *Noul Testament*, Sapienția.

¹⁵⁸ Fragment din rugăciunea creștină *Crezul*.

¹⁵⁹ Luca 1, 30–33 [I. COPILĂRIA LUI ISUS – Vestirea nașterii lui Isus], *Noul Testament*, Sapienția.

Dumnezeu; unul născut; Care din Tatăl S-a născut; Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat; Cel de-o ființă cu Tatăl¹⁶⁰)

Exemplu analitic de clarificare conceptuală pornind de la o noțiune de referință – mulțimea vidă

În continuare, vom lua un foarte simplu model matematic de referință pentru a preciza aspecte logice importante legate de „noțiunea vidă”. Astfel, definiția mulțimii vide în matematică reprezintă unul dintre cele mai sugestive exemple de construcție matematică pornind dinspre principii logice. Se definește *mulțimea vidă* $\emptyset$, astfel: $\emptyset = \{x|x \neq x\}$; definiția exprimă următoarele: „Mulțimea vidă este constituită din acele obiecte matematice-elemente care nu sunt identice cu ele însele.” Cum s-a spus, *sfera* este determinată de ansamblul elementelor ale căror proprietăți corespund conținutului noțiunii, adică, în acest caz, nu sunt identice cu ele însele. Dar, în matematică nu există nici un obiect matematic care să nu fie identic cu el însuși¹⁶¹ Prin urmare, mulțimea vidă nu are în componența sa obiecte matematice; simplu spus: mulțimea vidă este mulțimea care nu are nici un element.

Vom reconfigura această reprezentare matematică printr-o reprezentare logică cu înțelesul de structură logică a noțiunii. Pentru aceasta reamintim: *conținutul* semnifică determinațiile (proprietățile) obiectului pe care noțiunea îl reprezintă; *sfera* semnifică (este determinată de) mulțimea obiectelor ale căror proprietăți (determinații) corespund conținutului noțiunii adică, în acest caz, nu sunt identice cu ele însele.

$$\begin{array}{lcl}
 \text{noțiunea de mulțime vidă} & & \\
 \tilde{\emptyset} & = & \{x|x \neq x\}. \\
 \text{noțiunea de mulțime vidă} & & \\
 \tilde{\emptyset} & = & \underbrace{\left\{ x \left| \overbrace{x \neq x}^{\text{conținutul}} \right. \right\}}_{\substack{\text{sfera} \\ \text{(determinată de conținut)}}} . \\
 \hline
 & \text{reprezentare formală a structurii logice a noțiunii de mulțime vidă} &
 \end{array}$$

¹⁶⁰ Atribute prezente în rugăciunea creștină *Crezul*.

¹⁶¹ O analiză algebrică poate fi făcută și în raport cu încălcarea proprietății de reflexivitate („ $x = x$ ”) a relației de egalitate, dar ea nu prezintă interes aici.

Conținutul, în acest caz proprietatea esențială a elementelor pe care mulțimea vidă le conține, este determinat de o contradicție logică. Cu alte cuvinte, în scrierea

$$\emptyset = \left\{ x \left| \begin{array}{c} \text{Este o propoziție care afirmă că } x \neq x \text{ (} x \text{ nu este identic cu } x \text{ [cu el însuși])} \\ \overbrace{P(x)}^{x \neq x} \end{array} \right. \right\}$$

predicatul definitoriu este o contradicție logică obținută prin negarea Principiului logic al identității.

Observații.

- 1.) Prima observație se referă la **noțiunea** cu *conținutul*: „obiect matematic-element care nu este identic cu el însuși.”. Prin acest conținut al noțiunii este încălcat Principiul identității din logică¹⁶²; nu există din punct de vedere logic astfel de elemente; prin urmare, *sfera acestei noțiuni* este vidă.
- 2) A doua observație se referă la *sfera* noțiunii „mulțimea vidă $\emptyset$ ” în legătură cu care sunt câteva precizări analitice importante de subliniat. Pentru clarificare construim un exemplu simplu, natural-intuitiv, și propunem o analogie cu acesta.

Scurtă ilustrare.

- Propoziție: „Pe un raft din cămară se află un *vas gol*.” Considerăm în raport cu acest context noțiunea particulară de: „*vas gol*”. Structura noțiunii este evidentă: *conținutul noțiunii* se referă la un anume recipient care nu are nimic în interiorul său; *sfera noțiunii* este formată tocmai din acest recipient care nu conține nimic în el. Prin urmare, *sfera* noțiunii are un obiect: acel *vas anume*. Noțiunea este astfel singulară – (!) și nu vidă, deși atributul *gol* își are rolul său determinant în definirea conținutului noțiunii.

¹⁶² Este posibil ca într-o argumentare să fie încălcat Principiul logic al identității – de exemplu, prin diferite sofisme care țin de echivocitate, de ambiguitate etc. (nu de puține ori provocate de omonimie) –, dar, deși importante analitic pe probleme de limbaj, nu astfel de aspecte „discursive” sunt avute în vedere aici.

Fie, din nou, mulțimea vidă așa cum a fost definită matematic:

$$\emptyset = \left\{ x \left| \begin{array}{c} x \neq x \\ \overbrace{P(x)}^{x \neq x} \end{array} \right. \right\}.$$

Este o *propoziție* care afirmă că $x \neq x$ (x nu este identic cu x [cu el însuși])

Pentru a simplifica înțelegerea, folosind puține cuvinte, ne vom exprima prin analogie, fără a crea prin aceasta niciun fel de confuzii: mulțimea vidă este acel «vas matematic» care este gol de conținut, gol

$\emptyset$ de elemente (numai acestea pot da un conținut matematic mulțimilor), adică, cu alte cuvinte, este un „vas matematic” gol. Fără a dezvolta subiectul aici¹⁶³, vom afirma doar că în cămara mulțimilor mulțimea vidă ($\emptyset$) este singura mulțime fără nici un element. Însă, ceea ce s-a vrut a fi subliniat aici este faptul că: noțiunea „mulțime vidă” nu este o noțiune (matematică) vidă, ci singulară, este „UN vas gol”:

$$\frac{\text{UN vas gol}}{\text{O mulțime goală de elemente}}.$$

Exemplu teologic.

- Legat de exemplul următor¹⁶⁴ reamintim două formulări care stau la baza Principiului logic al noncontradicției (una la nivel ontologic, una la nivel de limbaj):

(i_o) La nivel ontologic o formulare este următoarea: în același timp și sub același raport este imposibil ca un obiect să aibă și să nu aibă o anumită proprietate.

(i_l) La nivel de limbaj o formulare este următoarea: în același timp și sub același raport, în limbaj, este imposibilă formularea coexistenței unor însușiri incompatibile la același obiect. Principiul noncontradicției presupune că despre un obiect nu poate fi afirmat în același timp și sub același raport și P și $\neg P$ (non P).

¹⁶³ Se poate demonstra riguros matematic simplu unicitatea mulțimii vide.

¹⁶⁴ Pentru aceste exemple a se vedea și § Noțiuni opuse.

(Precizare. Se acceptă ca o evidență faptul că la nivel de limbaj se pot construi noțiuni cu un conținut oricât de arbitrar [literatura, arta în general etc. susțin această afirmație].)

Fie noțiunea având *conținutul*: ființă cu natură umană și Divină (om și Dumnezeu) [simultană ontologic]; prin acest conținut este exprimată, așa cum s-a specificat mai sus, o imposibilitate teologică în raport cu ontologia Vechiului Testament în care nu poate exista teologic o ființă cu o astfel de natură contradictorie. Astfel, faptul că în raport cu Vechiul Testament nu poate exista **un** obiect, în particular **o** ființă/persoană, care să aibă această natură duală are o consecință logică imediată în ce privește structura noțiunii: sfera noțiunii este vidă¹⁶⁵. În raport cu Noul Testament însă, există întruparea lui Dumnezeu în persoana Fiului Său Isus; natura umană și Divină (om și Dumnezeu) rămâne în continuare contradictorie în Noul Testament, dar acum este acceptată ca atare *existența unei* ființe/persoane care are în conținutul său o astfel de natură duală și care ca noțiune, noțiunea „Isus”, nu este vidă, ci singulară. Posibilitatea ontologică a unei ființe cu o astfel de natură contradictorie este la nivelul unui adevăr de credință și ea se situează în domeniul misterului teologic (aici mister al credinței creștine).

1.4.3.1. Surse posibile ale noțiunilor vide

În continuare vor fi prezentate trei exemplificări, cu caracter general, privind surse posibile ale noțiunilor vide:

- (o primă sursă) – *conținutul* noțiunii vide este o contradicție logică explicită

O sursă complementară celei anterioare de obținere a unei noțiuni vide este prin încălcarea implicită a unui principiu de altă natură decât una logică (de exemplu, din fizică):

---

¹⁶⁵ Este o situație logică similară, de exemplu, cu noțiunea „Zeus”: zeul cerului și al tunetului, regele zeilor de pe Muntele Olimp – munte localizat geografic în spațiul acestei lumi – noțiune din mitologia greacă cu sfera vidă la nivel obiectual, ontologic-real.

$$\underbrace{\text{perpetuum mobile}}_{\text{de speța întâi}} = \left\{ \text{mașină} \left| \begin{array}{l} \text{funcționează la nesfârșit} \\ \text{fără să necesite alimentarea} \\ \text{cu energie} \end{array} \right. \right\} \\ \text{încălcarea a legii conservării energiei}$$

În acest fel avem încă o sursă de noțiuni vide:

□ (o a doua sursă) – *conținutul* noțiunii vide cuprinde o contradicție / o imposibilitate implicită ce ține de un alt domeniu decât cel al logicii. Trebuie subliniat însă că astfel de contradicții, prin formalizarea logică a limbajului, pot fi aduse în general la forma unor contradicții logice explicite (din acest motiv ele mai sunt numite și contradicții logice implicite).

Convenim să numim o noțiune vidă al cărei conținut este o contradicție logică explicită sau implicită: *noțiune logic vidă*. Alte câteva exemple de *noțiuni logic vide*:

cerc pătrat; număr impar divizibil cu doi; perpetuum mobile de speța a doua¹⁶⁶;
nume nume nume
hoț cinstit; celibatar căsătorit etc.
nume nume

- Exemplu teologic de *conținuturi* care sunt surse de noțiuni vide. Ilustrăm aceasta cu câteva versete, însă fără a căuta să aplicăm aici un nume noțiunilor logic vide pe care le-am putea recunoaște ca atare, cu referire la contextul de față, atunci când Isus se adresează fariseilor:

„²⁵ Cunosând gândurile lor, le-a spus: «Orice împărăție, dezbinată în ea însăși, se ruinează și orice cetate sau casă, dezbinată în sine, nu va dăinui. ²⁶Iar dacă Satana îl alungă pe Satana, se dezbină în el însuși; așadar, cum va dăinui împărăția lui?»”¹⁶⁷; „²³[...] «Cum poate Satana să-l alunge pe Satana? ²⁶Deci,

¹⁶⁶ Cu referire la acest context, perpetuum mobile de speța a doua (de exemplu: un motor care să transforme integral căldura primită în lucru mecanic), în varianta sa inițială, încalcă Principiul al doilea al termodinamicii (care afirmă, într-o exprimare simplă, că la nivel cantitativ energia introdusă într-un sistem fizic va fi întotdeauna mai mare decât energia pe care o eliberează acel sistem fizic).

¹⁶⁷ Matei 12, 22;24-26 [VI. NECREDINȚA ȘI ÎMPOTRIVIREA IUDEILOR – Isus și Beelzebul], *Noul Testament*, Sapientia.

dacă Satana se ridică împotriva lui însuși și este dezbinat, nu poate să se mențină, ci s-a terminat cu el.»¹⁶⁸

În afara conținuturilor formulate prin contradicții logice (explicite sau implicite) există și alte posibilități de a crea noțiuni vide prin conținuturi imaginare, sau ipotetice, sau ideale în raport cu realul, cu naturalul așa cum acesta este acceptat la un moment dat etc. Prin urmare, pentru a face o distincție la nivel de conținut în structura noțiunilor vide, astfel de noțiuni se mai numesc și *noțiuni factual vide*. Dincolo de interesul analitic pentru clarificări conceptuale, diferențierea noțiunilor vide în *logic vide* și *factual vide* are și un alt suport. Astfel, într-un limbaj logico-filosofic s-ar putea spune că *noțiunile logic vide* sunt *absolut vide*, în timp ce unele *noțiuni factual vide* sunt doar *relativ vide*. O noțiune factual vidă poate să fie nevidă într-un anumit domeniu, într-un univers de discurs particular, dar să fie vidă în altul. Sau, cu referire la un același domeniu, să fie vidă la un moment dat și să devină nevidă ulterior¹⁶⁹.

Universul de discurs al noțiunilor reprezintă acel domeniu de limbaj în care noțiunile au semnificație și pot fi formulate sensuri diferite¹⁷⁰ în raport cu semnificația dată. De exemplu, *limbajul teologic creștin* este un *univers de discurs* în care noțiunea „Isus” are semnificație și pentru această noțiune pot fi formulate sensuri diferite:

„Fiul lui Dumnezeu”, „Fiul Omului” etc. „³⁵ Răspunzând, îngerul i-a spus: «Duhul Sfânt va veni asupra ta și puterea Celui Preaînalt te va umbri; de aceea, sfântul care se va naște va fi numit Fiul lui Dumnezeu.»”¹⁷¹; „⁵ [...] «De ce-l căutați pe Cel Viu printre cei morți? ⁶ Nu este aici. A înviat. Amintiți-vă

¹⁶⁸ Marcu 3, 23;26 [II. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Isus și Beelzebul*], *Noul Testament*, Sapienia.

¹⁶⁹ De asemenea, o noțiune poate să fie etichetată ca fiind *logic vidă* într-un cadru de interes strict logic sau *factual vidă* atunci când este abordată cu raportare la un alt cadru, distinct de cel logic: în științe, în teologie. Se observă astfel că nu se impune ca aceste distincții să fie privite tranșant. Pot exista diverse interese explicative și interpretative la nivel de limbaj altele decât cele cu o referință restrictivă/obligatorie la logică. Fiecare domeniu își are propriile orizonturi de semnificare și interpretare transgresând logica (inclusiv matematica); din punct de vedere filosofic și teologic analitic astfel de aspecte își au relevanța lor pentru fiecare domeniu specific.

¹⁷⁰ Este avută în vedere aici o distincție între *sens* și *semnificație* pe linie fregeană.

¹⁷¹ Luca 1, 35 [COPILĂRIA LUI ISUS – *Vestirea nașterii lui Isus*], *Noul Testament*, Sapienia.

ce v-a spus pe când era încă în Galileea: ⁷ Fiul Omului trebuie să fie dat pe mâna păcătoșilor, să fie răstignit, iar a treia zi să învie.»¹⁷².

- (o a treia sursă) – *conținutul* noțiunii vide este unul imaginar, ipotetic, ideal, nenatural etc.
- Exemple de *noțiuni factual vide*. ■ În universul de discurs al mitologiei grecești, o creatură remarcabilă este „Minotaurul” (din labirintul lui Dedal): faptură imaginară, jumătate om-jumătate taur. ■ În universul de discurs al termodinamicii un personaj provocator – al cărui rol este însă unul clarificator-științific – este „Demonul lui Maxwell”: ființă imaginară supranaturală (în raport cu natura fizică), de dimensiuni moleculare, inteligentă, care sfidează principiul al doilea al termodinamicii. ■ În universul de discurs al teologiei creștine, „idolul” este o noțiune factual vidă: „⁴ «[...] știm că, în lume, un idol este totuna cu nimic și că nu este decât un singur Dumnezeu.»”^{173,174}
- Exemple de *noțiuni factual vide relative*. ■ În sfera de credință creștină, implicit în universul de discurs al teologiei creștine, noțiunea de „înger” nu este o noțiune vidă: „¹¹ Atunci i-a apărut un înger al Domnului stând în partea dreaptă a altarului pentru jertfa de tămâie. ¹² Văzându-l, Zaharia s-a tulburat și l-a cuprins teama. ¹³ Dar îngerul i-a spus: «Nu te teme, Zaharia [...]»”¹⁷⁵; Se poate spune în schimb, că în științe, fie bio-fizice, fie socio-umane, noțiunea de înger, în măsura în care se face o referință științifică la ea, este o noțiune factual vidă. (Aici *relativitatea* este în raport cu domenii diferite, și, implicit, cu universuri de discurs diferite) ■ Noțiunea de „undă gravitațională” a fost ipotetică, a fost o presuposiție în anul 1905, apoi undele gravitaționale au fost prezise științific în 1916, dar noțiunea teoretică a fost, pentru fizică, factual vidă până în anul 2016¹⁷⁶. (Aici *relativitatea* este în raport cu momente istorice [din istoria unei aceleiași științe]

¹⁷² Luca 24, 5–7 [ÎNVIEREA LUI ISUS – *Mormântul gol*], *Noul Testament*, Sapiientia.

¹⁷³ 1 Corinteni 8, 4 (Biblia, în traducerea lui Cornilescu).

¹⁷⁴ Altă variantă de traducere (1 Corinteni 8, 4) este „Referitor la consumarea celor jertfite idolilor, știm că idolul nu este nimic pe lume și că nu este decât un singur Dumnezeu.” [CARNEA JERTFITĂ IDOLILOR – *Pericolul de a da scandal*] (*Noul Testament*, Sapiientia).

¹⁷⁵ Luca 1, 11–13 [COPILĂRIA LUI ISUS – *Vestirea nașterii lui Ioan Botezătorul*].

¹⁷⁶ A se consulta în acest sens adresa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Undă_gravitațională

diferite, dar situată într-un univers de discurs unic.) ■ În universul de discurs al exobiologiei (astrobiologiei)¹⁷⁷ noțiunea de „extraterestru” – ca ființă dotată cu inteligență – este pentru moment factual vidă și nu se știe dacă va rămâne sau nu așa. ■ Există noțiuni factual vide importante științific; de exemplu, în fizică: noțiuni construite printr-un proces de abstractizare la limită a realului, printr-un proces de idealizare: „corp perfect omogen”, „gaz ideal” etc. Aceste *noțiuni ideale* sunt un alt exemplu de noțiuni factual vide (situate într-un același univers de discurs).¹⁷⁸ ■ Un exemplu teologic de noțiune factual vidă, construită prin idealizare, este noțiunea de „om fără de păcat”¹⁷⁹: „⁴⁶ Când va păcătui împotriva ta – căci nu este om care să nu păcătuiască – [...]”¹⁸⁰; „²³ [...] toți au păcătuit [...]»”¹⁸¹

Observație¹⁸².

Există moduri paradoxale de exprimare prin asocieri de noțiuni al căror conținut este într-un raport de contrarietate (noțiunile nu pot fi asociate în același timp și sub același raport cu unul și același obiect; fiecare dintre ele este, într-un anumit cadru [de exemplu, subunivers de discurs], inversa celeilalte [uneori ele sunt limitele extreme ale unui șir de noțiuni intermediare]); de exemplu: „curat” și „murdar”, „bun” și „rău”, „întunerit” și „lumină” etc. Asocierea unor astfel de noțiuni poate da impresia existenței unor *contradicții aparente*. Dar, ele sunt prezente în limbaje cu un puternic potențial sugestiv, metaforic, de

¹⁷⁷ Exobiologia este o ramură modernă a biologiei care studiază existența și particularitățile formelor de viață în cosmos.

¹⁷⁸ În acest context noțiunile ideale sunt considerate *noțiuni factual vide*. Există abordări logice în care noțiunile ideale sunt tratate ca o formă intermediară între noțiunile vide și noțiunile nevide; în care este analizat raportul dintre „obiect ideal” și „noțiunea” asociată lui etc. Nu se intră în astfel de detalii aici.

¹⁷⁹ Fără a analiza și dezvolta teologic aici tema, este, desigur, exclusă din discuție natura umană a lui Isus.

¹⁸⁰ 1Regi 8, 46 [SOLOMON CONSTRUCTOR – *Rugăciune pentru popor*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

¹⁸¹ Romani 3, 23 [DE LA PĂCAT LA MÂNTUIREA PRIN CREDINȚĂ – *Justificarea prin credință*].

¹⁸² Această *observație* doar „prezintă” câteva aspecte legate de noțiuni și de raporturile de contrarietate sau de contradicție dintre noțiuni cu referire la conținutul sau sfera noțiunilor. Principalele aspecte sunt însă abordate mai în detaliu și riguros pe parcursul analizei de clarificare.

nuanțare (etc.) cum sunt, de exemplu, limbajul literar, limbajul teologic și chiar limbajul natural; (într-o măsură mult mai mică, dar existând excepții, sunt sugestive, nuanțate, metaforice și unele limbaje științifice). Ilustrăm în continuare câteva astfel de situații: ·limbajul literar: „curat murdar”¹⁸³; ·limbajul natural: „bun rău”. În libertatea și expresivitatea acestor limbaje, asocierile „curat murdar” și „bun rău” nu trimit însă, potențial, la noțiuni vide, ci sunt doar, în aceste cazuri, forme de exprimare superlative, sunt moduri de a reda limita absolută a unor însușiri: „curat murdar” – foarte murdar, extrem de murdar; „bun rău” – foarte bun, nemaipomenit de bun. Să observăm că fiecare noțiune în parte (curat; murdar; etc.) are o semnificație proprie, un înțeles de sine stătător. Însă, în măsura în care apar împreună, apar în relație, noțiunile devin corelative, adică într-o dependență una de cealaltă, iar sintagma astfel obținută, noțiunea sintagmatică, produce mutații în semnificația noțiunilor componente: de exemplu, în cazurile prezentate aici una dintre noțiuni își păstrează semnificația, dar mult accentuată, în timp ce noțiunea cealaltă își pierde complet semnificația. Continuăm cu un exemplu teologic. „²³ [...] [n.n. Isus:] «Așadar, dacă lumina care este în tine este întuneric, cât de adânc va fi întunericul!»”¹⁸⁴ (lumina interioară se estompează complet, întunericul se amplifică). În mod evident în astfel de situații limbajul transgresează logica dincolo de contradicții logice, de noțiuni vide etc.

Această Observație făcută în legătură cu: sintagme (asocieri) de noțiuni aflate în raport de contrarietate;·noțiuni vide;·contradicții aparente; a vrut să atragă atenția asupra riscurilor pe care le comportă unele lecturi critice sau interpretări superficiale, neadecvate textelor dintr-un anumit univers de discurs, lecturi care vin de obicei cu șabloane de lectură aparținând altor universuri de discurs, universuri cu alte standarde impuse limbajelor lor interioare.

Remarcă analitică.

Logica, asemănător filosofiei, este în astfel de cazuri doar o instanță neutră exterioară, una ce transcende formele particulare de limbaj, aici – cu privire la mulțimea vidă – limbajul matematic și, respectiv,

¹⁸³ Ion Luca Caragiale, *O scrisoare pierdută*: Tipătescu: „Murdar!” Pristanda: „Curat murdar!”.

¹⁸⁴ Matei 6, 23 [III. PREDICA DE PE MUNTE – *Lumina trupului*], *Noul Testament*, Sapienia.

limbajul teologic. Nici în acest caz nu sunt sugerate posibile analogii între cele două domenii – matematică / teologie – dar nu este exclusă posibilitatea matematicii de a reprezenta o sursă de inspirație teologică (un astfel de exemplu istoric, demn de a fi menționat, îl reprezintă corespondența avută de matematicianul Georg Cantor cu teologi catolici de la Vatican, inclusiv cu Papa Leon al XIII-lea, pe tema atributului infinității lui Dumnezeu, pornind dinspre aritmetica mulțimilor transfinite¹⁸⁵).

E vorba de o privire *logică* comparativă, de observații făcute dintr-un domeniu cu un limbaj neutru în raport cu limbajele celor două domenii și care reține, la nivel de limbaje, asemănările formale dintre acestea; și în știință și în teologie există forme logice subiacente limbajelor respective. În felul acesta, din perspectiva unei privirii logice, există anumite *forme logice* comune, există o anumită unitate logică între limbajul științei și limbajul teologiei (aici creștine). Și în acest caz, cât de relevantă sau irelevantă este o astfel de unitate formală de limbaj, cu referire la limbajul științific și la cel teologic, rămâne în ultimă instanță o apreciere la latitudinea celor care vorbesc limbile respective și, eventual, sunt interesați de formele logice ale gândirii prezente în limba vorbitorului; mai mult, al celor care sunt eventual interesați de posibilitatea unui dialog interdisciplinar pornind de la anumite unități comune de limbaj.

Completare.

S-a arătat mai sus cum contradicții logice sau de altă natură pot să definească/să construiască noțiuni vide. Există însă posibilitatea ca în interiorul unui univers de discurs anumite *contradicții aparente* să definească o noțiune diferită de noțiunea vidă.

Pentru simplitatea expunerii va fi folosit în continuare un exemplu cât se poate de familiar¹⁸⁶. Fie noțiunea de *număr natural*¹⁸⁷.

¹⁸⁵ Dauben Joseph W., *Georg Cantor and Pope Leo XIII: Mathematics, Theology and the Infinite*, Journal of the History of Ideas, vol 38, No. 1, 1977, 85.

¹⁸⁶ Nu se va intra în detalii matematice; sunt presupuse implicit aici doar acele cunoștințe familiare necesare pentru această „analiză de caz”.

¹⁸⁷ Convenim să facem abstracție de „numărul zero”.

$$\underbrace{\overbrace{\text{noțiunea de număr natural}}^{\text{număr natural}}}_{\text{reprezentare formală a structurii logice a noțiunii de număr natural}} = \underbrace{\left\{ n \left| \underbrace{\text{exprimare simbolică a unei cantități determinate de obiecte}}_{\text{conținutul}} \right. \right\}}_{\text{sfera}}$$

Fie acum exprimarea: *cel mai mic număr natural*. Este sintagma cel mai mic număr natural noțiune? Răspunsul este: da; în sensul că o putem reprezenta sub forma structurală a unei noțiuni, având conținut și sferă.

$$\underbrace{\overbrace{\text{noțiunea de cel mai mic număr natural}}^{\text{cel mai mic număr natural}}}_{\text{reprezentare formală a structurii logice a noțiunii de cel mai mic număr natural}} = \underbrace{\left\{ m \left| \underbrace{\text{simbolic, cea mai mică cantitate de obiecte}}_{\text{conținutul}} \right. \right\}}_{\text{sfera}}$$

Ceea ce se vrea a fi subliniat acum e următorul aspect: *număr natural* și *cel mai mic număr natural* sunt două noțiuni distincte, ele diferă atât prin conținut, cât și prin sferă. De exemplu, simbolic matematic: sfera noțiunii *număr natural* este $\underbrace{\{1, 2, 3, \dots\}}_{\mathbb{N}}$ ¹⁸⁸, iar a noțiunii *cel mai mic număr natural* este $\{1\}$ (noțiune singulară). Ilustrarea propusă a vrut doar să simplifice argumentarea faptului că, de exemplu, cuvintele „bun” și „cel mai bun” desemnează noțiuni diferite; pornind de aici, fără a mai încărca expunerea, vom spune doar că aceste două noțiuni sunt diferite și de noțiunea „foarte bun” care va fi analizată în continuare pentru a ilustra aspectul menționat la început: în interiorul unui univers de discurs anumite *contradicții aparente* pot să definească o noțiune diferită de noțiunea vidă.

Revenim acum la sintagma „bun rău” și la câteva precizări legate de aceasta: fiecare noțiune („bun” sau „rău”) își are propria semnificație. Pentru a simplifica analiza, putem accepta că, de regulă, din punct de vedere logic cele două noțiuni se află într-un raport de contrarietate în sensul în care despre un același subiect logic ele pot fi negate în același timp și sub același raport, dar **nu** pot fi afirmate (predicate logic); acest ultim aspect este avut în vedere în continuare. Puse împreună prin sintagma „bun rău” cele două

¹⁸⁸ Într-o reprezentare riguros matematică ar fi $\mathbb{N}^*$ subînțelegând prin aceasta că numărul 0 (zero) nu este luat în considerare – acest detaliu nu este important aici.

noțiuni devin noțiuni corelative. Asocierea lor cu referire la un același subiect logic, privind lucrurile strict logic, lasă impresia unei exprimări paradoxale printr-o aparentă contradicție logică. Dar, limbajul natural este foarte nuanțat (într-o măsură și mai mare sunt limbajele artistice, în bună măsură este și limbajul teologic, mai mult, chiar și unele limbaje științifice au exprimări nuanțate într-o oarecare măsură).

„Omul posedă capacitatea de a construi limbaje în care se poate exprima orice sens fără să aibă vreo idee cu privire la modul în care fiecare cuvânt desemnează [...]. Tot așa cum vorbim fără să știm în ce fel sunt produse sunetele.

Limbajul cotidian este o parte a organismului omenesc, una nu mai puțin complicată decât acesta.

Nu stă în puterile omului să derive din acesta, în mod nemijlocit, logica limbajului.

Limbajul deghizează gândul. Și anume în așa fel, încât nu se poate deduce din forma exterioară a îmbrăcămintei forma gândului în care este îmbrăcat; căci forma exterioară a îmbrăcămintei este croită pentru cu totul alte scopuri decât acela de a permite recunoașterea formei corpului.

Convențiile tacite de care depinde înțelegerea limbajului cotidian sunt enorm de complicate”¹⁸⁹

Pe baza exemplului inițial și a concluziilor legate de acesta, se poate afirma acum, ceea ce mai sus a fost doar sugerat, că sintagma „bun rău” cu semnificația *foarte bun* (sau *nemaipomenit de bun*) este noțiune (noțiune sintagmatică); atunci, ca noțiune, cu referire la folosirea în limbajul natural a expresiei „foarte bun”, ea nu este o noțiune vidă. Încă odată, ca de altfel pe tot parcursul lucrării, sunt avute în vedere aici clarificări conceptuale și relația logicii cu limbajul (cu hermeneutica, cu, semantica, cu semiotica). În acest caz este pus accentul pe mutațiile care apar în raport cu semnificațiile noțiunilor componente: una dintre noțiuni, „bun”, își conservă semnificația de bază, dar, în plus, *conținutul* noțiunii primește o intensitate suplimentară, nouă, prin atributul unei amplificări; în schimb, noțiunea cealaltă, „rău”, își pierde complet semnificația și, gramatical, devine un (cuvânt) determinativ – adjectival/adverbial – pentru gradul superlativ absolut. În felul acesta noțiunea „bun” este reconfigurată, prin forma aparentă a unei contradicții

---

¹⁸⁹ *Tractatus*, P 4.002.

logice, într-o altă noțiune: „foarte bun”, cu care însă are în comun elementele definitorii de *conținut*.

Exemplu teologic.¹⁹⁰

„²⁵ «Căci nebunia lui Dumnezeu este mai înțeleaptă decât oamenii și slăbiciunea lui Dumnezeu este mai puternică decât oamenii.»”¹⁹¹

---

¹⁹⁰ Exemplul ales este, la nivel de logică și limbaj, în spiritul celor spuse anterior, dar el nu va mai fi comentat/analizat aici din această perspectivă logico-lingvistică.

¹⁹¹ 1Cor 1, 25 [II. DEZORDINI ÎN BISERICA DIN CORINT – *Înțelepciunea crucii*], *Noul Testament*, Sapienția.

Capitolul II. NOȚIUNI OPUSE

2.1. Considerații logice despre N_i și $\neg N_i$

Atât în cazul raportului de contradicție, cât și al raportului de contrarietate, pentru a asigura o uniformitate în exprimare, la nivel de limbaj logic, vom conveni să numim, formal, $\neg N_i$: negația noțiunii N_i .

[Fără a intra în detaliile unei analize logice trebuie precizat un aspect logic important, vom conveni să considerăm $\neg N_i$ ca fiind la rândul ei o „noțiune”, o noțiune diferită de N_i ($\neg N_i \neq N_i$). Altfel spus, se vor considera, la nivel de presuposiție logică, două premise: • negația unei noțiuni este la rândul ei o noțiune; • negația unei noțiuni este o noțiune diferită de noțiunea a cărei negație este; ca urmare, vor fi avute în vedere doar astfel de interpretări pentru $\neg N_i$. În consecință, pe de o parte, ca noțiune $\neg N_i$ are un conținut și o sferă; pe de altă parte, ca noțiune diferită de N_i , $\neg N_i$ are un conținut diferit de cel al noțiunii N_i .¹⁹² De regulă, semnificația ei de a reprezenta negația (/negarea) noțiunii N_i trebuie precizată de fiecare dată, ea fiind multiplu-corelată atât cu conținutul noțiunii N_i , cât și cu sfera acesteia, dar și cu universul de discurs asociat¹⁹³.

---

¹⁹² Aceste aspecte logice privind diferența de conținuturi noționale între noțiunile diferite sunt tratate pe parcursul lucrării.

¹⁹³ În general, atunci când nu sunt făcute referiri explicite la sfera noțiunilor, pentru simplitatea analizei, dar și pentru o mai bună relevanță contextuală a acesteia, vor fi avute în vedere doar conținutul noțiunii și universul de discurs asociat.

$$\begin{array}{c} \text{Def.} \\ N_i \stackrel{\cong}{\leftrightarrow} (C_{N_i}) \text{ și } (S_{N_i}) \end{array} \rightarrow \neg N_i \stackrel{\cong}{\leftrightarrow} (C_{\neg N_i}) \text{ și } (S_{\neg N_i}); U.$$

(În reprezentările formale se poate face însă abstracție de această precizare de semnificare în măsura în care se presupune doar că noțiunea N_i are asociată o noțiune-negație a sa $\neg N_i$.) Din exemplele prezentate în paragraful de față se va vedea că noțiunile opuse aici prin raportul de contrarietate, respectiv de contradicție diferă atât prin conținuturile (C), cât și prin sferele (S) lor: $C_{N_i} \neq C_{\neg N_i}$, $S_{N_i} \neq S_{\neg N_i}$. Este important de subliniat că ele vor fi situate doar în același univers de discurs U ; altfel spus, fiind precizat universul de discurs U , numai în raport cu acesta va fi determinat conținutul noțiunii $\neg N_i$. Presupoziția că $\neg N_i$ este noțiune și limitarea configurării ei la universul de discurs U determină o consecință imediată: $\neg N_i$ trebuie să fie o noțiune aparținând universului de discurs U .]

În continuare, pentru a clarifica mai mult mesajul teologico-analitic al relației logicii cu limbajul și, totodată, anumite aspecte legate de negația noțiunilor, va fi făcută o foarte scurtă incursiune în logica propozițiilor. În acest caz, de la bun început trebuie menționată o distincție logică majoră între „propoziții” și „noțiuni”. O propoziție logică are, în mod obligatoriu, o anumită valoare de adevăr (adevărată / falsă). O noțiune nu are valoare de adevăr, ea nu este nici adevărată, nici falsă. (Din punct de vedere logic Dumnezeu – ca noțiune – nu are valoare logică de adevăr, nu este nici adevărat, nici fals, doar o propoziție despre Dumnezeu este sau adevărată sau falsă.)

Fie propoziția logică: p^{194} . Prin definiție avem, sintetizat, următorul tabelul logic de adevăr:

p	$\neg p$
A	F
F	A

¹⁹⁴ Riguros logic vorbind, „p” reprezintă în tabel o *variabilă propozițională* ceea ce semnifică posibilitatea înlocuirii ei cu propoziții care au o valoare logică de adevăr bine determinată (adevărat / fals). O propoziție precizată (/univoc exprimată) are o valoare de adevăr și numai una, altfel se intră în contradicție cu principiile logicii. (Astfel de aspecte trebuie precizate chiar dacă este vorba de o carte cu subiect teologic; cel puțin din perspectiva unei anumite rigurozități pe care teologia analitică o presupune.)

Pentru a sublinia odată în plus interesul cu privire la negația logică rescriem separat tabelul: dacă o propoziție este adevărată (logic), atunci negația ei este falsă (logic), iar dacă o propoziție este falsă (logic), atunci negația ei este adevărată (logic).

P	$\neg P$
A	F

respectiv

P	$\neg P$
F	A

Ce semnificație logică are acest tabel? Dacă propoziția p este logic adevărată, atunci propoziția $\neg p$ este logic falsă. Două remarci trebuie făcute în acest context: • dacă „ p ” este propoziție, atunci și „ $\neg p$ ” este propoziție; • „ $\neg p$ ” ca și propoziție are, la nivel de „interpretare logică” (*valoare de adevăr*), o singură valoare de adevăr (o singură interpretare). Privind comparativ noțiunile avem: • dacă N_i este noțiune, atunci și $\neg N_i$ este noțiune; • $\neg N_i$ ca și noțiune într-un univers de discurs U are asociată de principiu și ea (după cum se va vedea) la nivel de „interpretare logică” (*conținut și sferă*) o singură interpretare, însă cu anumite diferențe specifice între cazul noțiunilor contrarii și cel al noțiunilor contradictorii; în cazul noțiunilor contradictorii însă, va fi posibilă cu referire la un anumit context dat [logic abstract este vorba de semnificația sintagmei în același timp și sub același raport] o dublă interpretare.

Felul în care însă, fiind dată o propoziție p , se construiește negația acesteia reprezintă o cu totul altă chestiune. Presupunem că ne referim la acea parte rațională a teologiei care este interesată de corectitudinea logică subiacentă limbajului său (fără ca aceasta să însemne câtuși de puțin impunerea unor restricții interpretative la nivel teologic, în măsura în care nu se încalcă cerințele logicii). Mai presupunem, de asemenea, că adevărului (sau falsului) teologic i se asociază adevărul (sau falsul) logic. Fiind dată o propoziție teologică cu semnificația sa, felul în care teologic se construiește negația acesteia, tot cu o semnificație teologică desigur, reprezintă o chestiune ce ține de domeniul teologiei, dar, există situații în care logica impune anumite canoane logice formale negației, iar atunci, într-un limbaj pentru care logica este o condiție necesară, acestea trebuie respectate.¹⁹⁵ De principiu, negația unei propoziții într-un domeniu sau altul, într-un limbaj

¹⁹⁵ O ilustrare a acestor aspecte este făcută în cuprinsul paragrafului de față în contextul în care se vorbește de *propoziții universale* și *propoziții existențiale*.

sau altul se construiește cu semnificația sa specifică domeniului și prin aceasta poate transcende logica cu propriile ei semnificații logico-formale. Nu vor fi dezvoltate alte comentarii pe această temă aici.

Pentru a face mai clare aspectele teologico-analitice prezentate cu referire la logică și la negația noțiunilor în domeniul teologic, vor fi reliefate în continuare, complementar, câteva aspecte legate de negația propozițiilor logice care, la nivel de limbaj, reprezintă contextul elementar în care se situează noțiunile.

O modalitate, în doi pași, de a construi $\neg N_i$: *negația unei noțiuni* N_i , este următoarea:

- Se neagă structura logică a noțiunii N_i , adică se neagă atât conținutul C_{N_i} , cât și sfera acesteia S_{N_i} . Formal, negarea conținutului C_{N_i} se face negând propoziția, de forma (logică) „S este P.”, care îi definește conținutul: „ N_i este C_{N_i} .”. Atunci: $\neg N_i$ revine la „ $\neg N_i$ nu este C_{N_i} .” sau, în forma logică standard de reprezentare, această negație devine: „ $\neg N_i$ este $\neg C_{N_i}$.”.
- Se definește explicit conținutul $\neg C_{N_i}$ al noțiunii $\neg N_i$, dar în așa fel încât sfera acesteia să fie disjunctă în raport cu sfera noțiunii N_i (implicit, noțiunii $\neg N_i$ i se asociază un nume).

Analogie matematică sugestivă.

Fie propoziția matematică¹⁹⁶: $n \in \{0,1,2,3\}$; interpretare:

$$\underbrace{\text{Numărul natural } n}_{S} \text{ este } \underbrace{\text{element al mulțimii } \{0,1,2,3\}}_{P};$$

N_i $\overset{M}{C_{N_i}}$

Sfera S_{N_i} a acestei noțiuni, formată din numerele: 0,1,2,3 este, simplu exprimat, $S_{N_i} = \{0,1,2,3\}$.

Scriem negația acestei propoziții: $n \notin M$; rescriem propoziția folosind reprezentarea cu simbolul $\in$: $\bar{n} \in \neg M$; interpretare:

$$\underbrace{\text{Numărul natural } \bar{n}}_{S} \text{ este element al mulțimii } \underbrace{\mathbb{N} \setminus \underbrace{\{0,1,2,3\}}_{\substack{\text{lipsa elementelor: } 0,1,2,3 \\ \text{din mulțimea } \mathbb{N}}}}_{P}.$$

$\neg N_i$ $\overset{\neg N_i}{C_{\neg N_i}}$

¹⁹⁶ În acest exemplu nu se are în vedere adevărul sau falsitatea propozițiilor în discuție.

sau

$$\underbrace{\text{Numărul natural } \bar{n}}_{S_{\neg N_i}} \text{ este } \underbrace{\text{element al mulțimii } \{4,5,6, \dots\}}_{C_{\neg N_i}^M};$$

Sfera $S_{\neg N_i}$ a acestei noțiuni, formată din numerele: $4,5,6, \dots$ este, simplu exprimat, $S_{\neg N_i} = C_N^M$.

Exemple.

$$\bullet \underbrace{\text{„Număr par”}}_{N_i} \text{ este un } \underbrace{\text{număr care se împarte la doi.}}_{C_{N_i}^P}.$$

Variantă.

$$\bullet \underbrace{\text{„Număr par”}}_{N_i} \text{ este un } \underbrace{\text{număr care împărțit la doi dă restul zero.}}_{C_{N_i}^P};$$

Sfera S_{N_i} a acestei noțiuni, formată din numerele: $0,2,4, \dots$ este, simplu exprimat, $S_{N_i} = \{0,2,4, \dots 2n, \dots\}; n \in \mathbb{N}$.

$$\bullet \underbrace{\text{„Număr impar”}}_{S_{\neg N_i}} \text{ este un } \underbrace{\text{număr care nu se împarte la doi.}}_{\neg C_{N_i}^P};$$

$$\bullet \underbrace{\text{„Număr impar”}}_{S_{\neg N_i}} \text{ este un } \underbrace{\text{număr care împărțit la doi dă restul unu.}}_{\neg C_{N_i}^P};$$

Sfera S_{N_i} a acestei noțiuni, formată din numerele: $1,3,5, \dots$ este, simplu exprimat, $S_{\neg N_i} = \{1,3,5, \dots 2n + 1, \dots\}; n \in \mathbb{N}$. // $S_{\neg N_i} = C_N^{\{0,2,4, \dots 2n, \dots\}}$.

•• (în context teologic creștin)

$$\bullet \underbrace{\text{„Erezie”}}_{N_i} \text{ este o } \underbrace{\text{învățătură neconformă credinței creștine.}}_{C_{N_i}}.^{197};$$

¹⁹⁷ Această noțiune a fost aleasă, pe de o parte, pentru că poate conduce la o ilustrare concisă a negației unei noțiuni teologice, iar, pe de altă parte, pentru a sublinia într-o notă de subsol cât de importantă rămâne în interpretarea negației cunoașterea întregului context de semnificare al noțiunii negate: **erezie** – „Orice învățătură respinsă de comunitatea creștină și considerată contrară Scripturii [...]. Cele mai multe învățături declarate eretice au de-a face cu

Sfera S_{N_i} a acestei noțiuni este formată din acele cunoștințe teologice, însoțite corespunzător de anumite convingeri și credințe, care se revendică a fi creștine, dar care sunt respinse, prin Biserică, de către comunitatea creștină socotite de aceasta ca fiind doar aparent creștine sau fiind chiar anti-scripturale.¹⁹⁸

„ $\neg$ (Erezie) este o $\neg C_{N_i}$ în învățătură conformă credinței creștine”;

Sfera $S_{\neg N_i}$ a acestei noțiuni este formată din acele cunoștințe teologice, însoțite corespunzător de convingeri și credințe recunoscute și acceptate prin Biserică, de către comunitatea creștină ca fiind, în semnificația lor și în pluralitatea sensurilor teologice interpretative asociate, conforme Scripturilor (referința scripturală de bază în semnificarea și interpretarea teologică o reprezintă Noul Testament).

2.2. Negația propozițiilor universale și existențiale. Universuri de discurs

Pentru a ilustra perspectiva logică a unor forme de negare / de negație sunt prezentate succint câteva forme logice de bază, de interes general pentru analiza de față.^{199,200}

---

natura lui Dumnezeu sau cu persoana lui Isus Hristos. Termenul *erezie* nu este folosit, în general, pentru a caracteriza credințele necreștine. Aceasta înseamnă că sistemele de credință precum ateismul sau agnosticismul sau religiile necreștine, precum budismul sau islamul, nu sunt, în sens tehnic, erezii. Termenul *erezie* este folosit îndeobște pentru a desemna orice credință care se pretinde a fi creștină și biblică, dar care a fost respinsă de Biserică și considerată pseudo – creștină sau anti-scripturală.” Stanley J. Grenz, David Guretzki, Cherith Fee Nordlig, *Dicționar de termeni teologici*, Editura LOGOS, Cluj-Napoca, 2005, p. 96.

¹⁹⁸ A se vedea nota anterioară.

¹⁹⁹ Aceste forme logice de negare/de negație nu vor fi exprimate aici, pentru propozițiile din exemple, în limbajul formal al logicii simbolice. $[\neg(\forall xP(x)) \Leftrightarrow \exists x((\neg P)(x)) \Leftrightarrow \exists x(\neg P(x))]$, respectiv $\neg(\exists xP(x)) \Leftrightarrow \forall x((\neg P)(x)) \Leftrightarrow \forall x(\neg P(x))$; $\forall$ – orice, $\exists$ – există cel puțin un /o].

²⁰⁰ Schemele de reprezentare pentru propozițiile *universale* afirmative/negative, respectiv *particulare* afirmative/negative sunt sugestive pentru suportul logic intuitiv al acestor forme de negații logice.

◆ Fie *propozițiile universale*:

- „Toate²⁰¹ mamiferele²⁰² nasc pui vii.” (*U* al biologiei)
cuantificator universal
- „*Toți* oamenii sunt muritori.” (și *U* al biologiei și *U** al teologiei (creștine))
- „*Toți* oamenii sunt păcătoși.” (*U** al teologiei (creștine)) (Limbajul permite exprimări mult nuanțate, altele decât cu prezența explicită a unora dintre formele lingvistice consacrate pentru cuantificatorul logic universal, dar având aceeași semnificație: „²⁹ A doua zi, l-a văzut pe Isus venind la el și a zis: «Iată-l pe Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul lumii.»”²⁰³; aici, sintagma păcatul lumii are semnificația teologică de „*Toți* oamenii sunt păcătoși.”.)

◆ Fie *propozițiile existențiale* (existențiale în sens logic):

- „Există cel puțin un²⁰⁴ mamifer zburător.” (*U* al biologiei)
cuantificator existențial
- „*Există cel puțin o* planetă în univers pe care este viață.” (*U** al astrobiologiei)
- „*Există cel puțin un* trădător printre apostolii lui Isus.” („*Există cel puțin un* apostol al lui Isus care este trădător.”) („[...] Adevăr vă spun, unul dintre voi mă va trăda.”²⁰⁵) (*U** al teologiei (creștine))

2.2.1. Negația propoziției universale

Este oportună în acest context sublinierea existenței în anumite cazuri, la nivelul simțului comun, a unei distanțe între intuițiile din limbajul cotidian și o anumită contra-intuitivitate logică în raport cu astfel de intuiții. Așa cum se va ilustra în continuare, sunt prezente la nivelul simțului comun forme

²⁰¹ Alte forme de exprimare: „orice” [„Orice mamifer (femelă) naște pui vii.”]; „oricare” etc.

²⁰² Se subînțelege că este vorba de femele-mamifer.

²⁰³ Ioan 1, 29 [II. CARTEA SEMNELOR – ÎNCEPUTUL REVELĂRII LUI ISUS – *Mielul lui Dumnezeu*], *Noul Testament*, Sapiaientia.

²⁰⁴ „*Există cel puțin un / o*” nu exclude posibilitatea de: „mai mulți / multe”; de exemplu, afirmația: „*Există cel puțin un număr par.*” este corectă și adevărată, dar ea nu exclude posibilitatea existenței chiar și a unei infinități de numere pare.

²⁰⁵ Marcu 14, 18 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapiaientia.

intuitive de negare (/negație) care nu sunt însă logic corecte. De exemplu, pentru propoziția „Toți oamenii din această cameră vorbesc.”, o astfel de formă intuitivă (frecvent întâlnită în vorbirea curentă) de negație a sa ar fi „Nici un om din această cameră nu vorbește.” sau, într-o altă exprimare, „Toți oamenii din această cameră tac.”. Dar, forma logică corectă de negație a propoziției este următoarea: „Există cel puțin un om în această cameră care tace.”²⁰⁶ Un alt exemplu, unul teologic, este următorul: pentru propoziția „Toți credincioșii din comunitate au participat la Slujba de Înviere.” intuitiv, negația propoziției ar putea să apară ca fiind „Nici un credincios din comunitate nu a participat la Slujba de Înviere.”, dar, logic, negația corectă este reprezentată de propoziția: „A fost cel puțin un credincios din comunitate care nu a participat la Slujba de Înviere.”. O altă exprimare ar fi: „Au fost și credincioși din comunitate care nu au participat la Slujba de Înviere.”; la limită e posibil toți/nici unul, dar nu este obligatoriu, nu este necesar; este suficient cel puțin un contraexemplu pentru a avea negație logică.

Forma **negației** *propoziției universale* este echivalentă cu o *propoziție existențială* corespunzătoare acesteia. Această formă de negație va fi înfățișată prin exemple.

- ▶ $\underbrace{\text{NU}}_{\text{NON}}$ „Toate mamiferele nasc pui vii.” revine la (este echivalentă cu) propoziția:

- „Există cel puțin un mamifer care nu naște pui vii.”

- ▶ NU „Toți oamenii sunt muritori.” revine la (este echivalentă logic cu) propoziția:

- „Există cel puțin un om care nu este muritor (sau: este nemuritor).”

- ▶ NU „Toți oamenii sunt păcătoși.”

- „Există cel puțin un om care nu este păcătos.”

---

²⁰⁶ Într-un comentariu care intenționează să fie doar sugestiv, se poate spune că această formă logică de negație este „cea mai economicoasă” rațional în sensul în care o singură excepție „de la regulă” este suficientă pentru a nega semnificația generală a propoziției universale; sub raport cantitativ nu este limitată posibilitatea ca mai multe obiecte sau chiar toate din sfera noțiunii să facă excepție „de la regulă”.

2.2.2. *Negația propoziției existențiale*

Forma **negației propoziției existențiale** este echivalentă cu o *propoziție universală* corespunzătoare acesteia²⁰⁷. Această formă de negație va fi înfățișată prin exemple.

- ▶ NU „*Există cel puțin un* mamifer zburător.” revine la (este echivalentă logic cu) propoziția:
  - „*Toate* mamiferele nu sunt zburătoare. (*Orice* mamifer nu zboară. / *Toate* mamiferele sunt nezburătoare.)”
- ▶ NU „*Există cel puțin o* planetă în univers pe care este viață.”
  - „*Pe toate* planetele din univers nu există viață.” [Limba română permite exprimări echivalente care camuflează un gând logic sau o componentă logică, aici cuantificatorul universal *toate*: „*Pe nicio planetă* din univers nu există viață.” – această propoziție ilustrează sugestiv cum anumite formulări, în anumite limbi (dar pot fi și în limbaje specializate), sunt urmarea unor convenții tacite de exprimare, acceptate însă neproblematic, cu o semnificație clară, precisă în limba respectivă. Diferența de componentă logică în cele două cazuri este subliniată în continuare:
    - ✖ „*Pe toate* planetele din univers nu există viață.”;
    - ✖ „*Pe nicio planetă* din univers nu există viață.”.

Semnificația identică a celor două propoziții pare să pună o echivalență între *toate* și *nicio*, aspect logic problematic întrucât cele două (aici) adjective nehotărâte, izolat privite (în dicționar²⁰⁸), apar în opoziție, deși fiecare în felul său face trimitere la un conținut absolut, universal: unul afirmând o

---

²⁰⁷ Pentru cazul de față, într-un comentariu care intenționează de asemenea să fie sugestiv, se poate spune că această formă logică de negație este “cea mai amplă” rațional în sensul în care dacă există câteva obiecte care “urmează regula”, dar posibil chiar toate (!), atunci, în mod necesar, ea trebuie să acopere, ca negație, totalitatea posibilităților și deci să fie o negare “de la regulă” pentru toate obiectele din sfera noțiunii.

²⁰⁸ **tot, toată, toți, toate** adj. nehot., pron. nehot., adv., s. n. I. Adj. nehot. 1. Întreg; integral, complet; din care nu lipsește nimeni sau nimic – <https://dexonline.ro/definitie/tot>
niciun, nicio adj. pron. neg. (antepus) Indică inexistența ființei sau a lucrului desemnat de substantivul pe care îl determină – <https://dexonline.ro/definitie/niciun>

integralitate (o prezență completă) – toate obiectele, celălalt afirmând opusul acesteia (o absență completă) – *niciun* obiect. Dincolo de dicționar însă, aspect important, contextul propozițional al folosirii lor este cel care dă în ultimă instanță semnificația lor în propoziție²⁰⁹.]

- „Există cel puțin un trădător printre apostolii lui Isus.” („Există cel puțin un apostol al lui Isus care este trădător.”) („[...] Adevăr vă spun, unul dintre voi mă va trăda.”²¹⁰)

► NU „Există cel puțin un trădător printre apostolii lui Isus.”

- „Oricare apostol al lui Isus nu este trădător. (Toți apostolii lui Isus nu sunt trădători. / Nici un apostol al lui Isus nu este trădător. / Toți apostolii lui Isus (îi) sunt fideli [sunt netrădători].)”

Pornind de la tabelul logic de adevăr:

$\forall \dots$ propoziție universală	$\neg(\forall \dots)$ negația propoziției universale $\exists$ propoziție existențială
A	F
F	A

va fi făcut un scurt comentariu teologico-analitic cu referire la propoziția universală „Toți oamenii sunt păcătoși.” și, respectiv, la negația acesteia: „Nu toți oamenii sunt păcătoși.”, în formularea ei logică: „Există cel puțin un om care nu este păcătos. (/ Există cel puțin un om care este fără de păcat.)”. Ne situăm în universul de discurs U^* al teologiei creștine. Pentru simplitatea comentariului rescriem tabelul anterior în forma explicită actuală:

²⁰⁹ Nu se va insista aici pe multitudinea de aspecte logico-lingvistice care se cer analizate; exemplele au fost doar „construcții analitice” pentru câteva clarificări care vizează, pentru unele situații, existența, dacă se poate spune așa, unei aparente asimetrii între „imaginea” logică și „plasticitatea” limbajului natural (sau a altor limbaje). – „[...] Convențiile tacite de care depinde înțelegerea limbajului cotidian sunt enorm de complicate” – *Tractatus*, P 4.002.

²¹⁰ Marcu 14, 18 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Dezvăluirea trădării lui Iuda], *Noul Testament*, Sapientia.

„Toți oamenii sunt păcătoși.” propoziție universală	„Există cel puțin un om care nu este păcătos.” negația propoziției universale $\exists$ propoziție existențială
A	F
F	A

Din punct de vedere teologic toți oamenii sunt păcătoși: „⁹ Și atunci? Avem noi vreun privilegiu? Nicidecum! Căci, după cum am arătat mai înainte, și iudeii și grecii sunt sub păcat, ¹⁰ după cum este scris: *Nu este drept nici măcar unul.*”²¹¹. Isus se numește pe sine „om”: „⁴⁰ «Acum, însă, voi căutați să mă ucideți pe mine, om care v-am spus adevărul pe care îl am de la Dumnezeu; [...]»”²¹². Însă, tot din punct de vedere teologic, Isus-omul este fără de păcat, nu este păcătos: „¹⁵ Căci nu avem un mare preot care să nu poată suferi împreună cu noi în slăbiciunile noastre, ci unul care a fost încercat în toate asemenea nouă, în afară de păcat.”²¹³.

„Toți oamenii sunt păcătoși.” propoziție universală	„Există cel puțin un om care nu este păcătos.” negația propoziției universale $\exists$ propoziție existențială
A (adevărată teologic ȘI logic)	F (falsă logic, DAR adevărată teologic)

În acest fel, conform tabelului, se observă că din adevărul logic – având asociat implicit adevărul teologic – al propoziției „Toți oamenii sunt păcătoși.” rezultă falsitatea logică a propoziției-negație „Există cel puțin un om care nu este păcătos.”, dar, rezumându-ne aici doar la spusele Sf. Pavel, această propoziție, la nivel teologic, este totuși teologic adevărată! Apare deci o discrepanță între adevărul logic și adevărul teologic al propoziției existențiale („propoziția-negație” în acest exemplu)!

Astfel, pentru acest caz, s-ar părea că logica și-a atins limitele ei de articulare a gândurilor în raport cu o realitate teologică ce pare să i se

²¹¹ Romani 3, 9 [II. PARTEA DOGMATICĂ – DE LA PĂCAT LA MÂNTUIRE PRIN CREDINȚĂ – *Nimeni nu-i drept*], *Noul Testament*, Sapiaientia.

²¹² Ioan 8, 40 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Fiii lui Abraham sau ai diavolului?*], *Noul Testament*, Sapiaientia.

²¹³ Evrei 4, 15 [*Isus este marele preot*], *Noul Testament*, Sapiaientia.

sustragă! Însă, lucrurile nu stau câtuși de puțin așa. Tot o abordare logică vine să restabilească lucrurile atât într-o ordine logică, cât și într-o anumită ordine teologică. O examinare teologico-analitică de detaliu s-ar putea constitui într-un veritabil studiu de caz, dar, aici va fi schițată doar o direcție logico-teologică de soluționare, cu sublinierea faptului că nu este vorba, nicidecum, de compromisuri reciproce acceptate în vederea unei forme amiabile de conciliere.

2.2.3. *Universuri de discurs și Principiul identității*

În principal, sub raport logic, problema revine la examinarea aplicării adecvate a Principiului logic al identității în ce privește limitările impuse de una dintre cerințele acestuia: «sub același raport, orice obiect al gândirii logice trebuie să rămână, în limbaj, identic cu el însuși». În felul acesta, din nou, problema revine la dualitatea teologică om-Dumnezeu a lui Isus și la limitele naturii sale umane, iar pentru analiza logico-lingvistică de față, la precizarea neambiguă a universului de discurs în care ne situăm. Dacă se amestecă universurile de discurs, ușor se poate încălca Principiul identității și, în consecință, inevitabil apar discrepanțe, apar contradicții logice. Să presupunem, de exemplu, că ne situăm în universul de discurs al biologiei *U* cu privire la natura umană, și, respectiv, în același subunivers de discurs, dar privit ca parte componentă a universului de discurs al teologiei.²¹⁴ Atunci, cu referire la unul dintre exemplele invocate anterior: „Toți oamenii sunt muritori.” și negația acestei propoziții „Există cel puțin un om care nu este muritor.”,

„Toți oamenii sunt muritori.” propoziție universală	„Există cel puțin un om care nu este muritor.” negația propoziției universale $\exists$ propoziție existențială
A	F

²¹⁴ Desigur, nu este vorba de discursul științific specializat al biologiei ca știință, ci doar de acele elemente de limbaj care sunt prezente și în limbajul natural, cotidian, cu semnificațiile corespunzătoare acestui limbaj.

întrucât Isus-omul a murit pe cruce și a fost declarat mort de către soldații romani, așa cum este descrisă moartea Sa în Evangheliile²¹⁵, falsitatea teologică a propoziției „Există cel puțin un om care nu este muritor.” se suprapune peste falsitatea logică a acesteia. Suprapunerea este consecința directă a acceptării în comun a unuia și același univers de discurs U . De asemenea, când Sfântul Pavel spune: „Căci nu avem un mare preot care să nu poată suferi împreună cu noi în slăbiciunile noastre, ci unul care a fost încercat în toate asemenea nouă, [...]” avem situarea într-un univers de discurs (biologic/psihologic/sociologic) uman, în schimb, atunci când adaugă: „în afară de păcat”, universul de discurs se schimbă, devine unul teologic; noțiunea de „păcat” nu este nici una biologică, nici una psihologică, nici una sociologică, ci este una exclusiv teologică (teologic-creștină). Considerând propoziția logică simbolică:

$$„S \text{ este } P_1 \underset{\substack{\wedge \\ \text{și}}}{\wedge} P_2 \wedge P_3 \wedge P_4.”,$$

dar adusă în limbaj sub forma:

$$„S \text{ este } \underbrace{P_{\text{biologic}} \wedge P_{\text{psihologic}} \wedge P_{\text{sociologic}}}_{\text{predicate științifice}} \wedge \underbrace{P_{\text{teologic}}}_{\text{predicat teologic}}.”,$$

se observă că predicatele logice P_i sunt încărcate acum cu semnificații specifice; ele devin atribute ale subiectului logic-gramatical Isus având semnificații din universuri de discurs diferite: la modul general, un univers de discurs științific și, respectiv un univers de discurs teologic. A nu ține cont de astfel de diferențieri atunci când se neagă propoziția și se interpretează negația – dincolo de aspectul pur formal logic al negației-, poate conduce ușor la aparente contradicții logice (sau de altă factură).

În universul de discurs teologic U^* omul-Isus nu este urmașul proto-părintelui Adam și nu este astfel moștenitor al păcatului original²¹⁶ („¹² [...]

²¹⁵ Matei –XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS; Marcu –VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS; Luca –VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS; Ioan –III. CARTEA GLORIEI – PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Noul Testament*, Sapiientia.

²¹⁶ **păcat original** – „[...] Din perspectivă istorică, concepția despre păcatul original a pus în discuție modul în care păcatul lui Adam îi afectează pe oameni, și anume prin transmiterea naturii căzute a lui Adam sau prin faptul că Dumnezeu impută păcatul lui Adam și

printr-un singur om a intrat păcatul în lume [...]; ¹⁸[...] prin greșeala unuia singur condamnarea [a ajuns] la toți oamenii [...]"²¹⁷), ci este fiul lui Dumnezeu. În propoziția universală „Toți oamenii sunt păcătoși.” noțiunea de „om” are un *conținut teologic* legat de originea, de filiația adamică a omului, pe când în propoziția „Există cel puțin un om care nu este păcătos.” noțiunea de „om” are un *conținut teologic-specific creștin* legat de originea, de filiația Divină, prin Întrupare, a lui Isus. Deși ne situăm în același univers de discurs teologic U* (VT și NT) conținuturile noționale diferă în parte, ca urmare a unor atribute teologice complet diferite asociate tacit (neexplicit) noțiunii numitor comun de om atunci când se face referire la Isus, omul-Isus, respectiv la oamenii obișnuiți, cei ai lumii în care Dumnezeu s-a întrupat („poporul”). Avem de fapt, prin explicitarea absenței păcatului la Isus la care se făcea referire [Sf. Pavel], două noțiuni, două sintagme noționale, diferite atât la nivel de conținut cât și de sferă: „OMul-Adamic”, respectiv „OMul-Dumnezeiesc”. Trebuie remarcat că cele două atribute teologice, Adamic, respectiv Dumnezeiesc, nu sunt câtuși de puțin conjuncturale, ci esențiale teologic. Desigur, acel numitor comun „OM”, prin conținutul său, este în numeroase situații suficient la nivel de limbaj în a fi aplicat și lui Isus și oamenilor obișnuiți, poporului; în alte situații însă diferențele, pe care sintagmele amintite le introduc, sunt cele care devin teologic importante. (Reluăm încă o dată spusele Sf. Pavel: „¹⁵ Căci nu avem un mare preot care să nu poată suferi împreună cu noi în slăbiciunile noastre, ci unul care a fost încercat în toate asemenea nouă, în afară de păcat.”²¹⁸) Cele două propoziții apar astfel, așa cum s-a spus, într-un aparent raport de contradicție logică, dar, aceasta numai dacă sunt privite superficial. Privite mai atent, ele de la bun început încalcă Principiul logic al identității. (Unul din obiectivele teologiei analitice îl reprezintă și astfel de clarificări.)

---

urmașilor acestuia.” – Stanley J. Grenz, David Guretzki, Cherith Fee Nordling, *Dicționar de termeni teologici*, Editura LOGOS, Cluj-Napoca, 2005, p. 96.

²¹⁷ Romani 5, 12; 18 [II. PARTEA DOGMATICĂ – DE LA MOARTE LA VIAȚĂ – Adam și Cristos], *Noul Testament*, Sapientia.

²¹⁸ Evrei 4, 15 [Isus este marele preot], *Noul Testament*, Sapientia.

Exemplu de neîncălcare a Principiului identității.

Toți oamenii sunt păcătoși.

Petru este om.

Petru este păcătos.

În propoziția „Toți oamenii sunt păcătoși.” (premise majoră a silogismului) contextul de referință (acel logic sub același raport) este unul scriptural, dat de Cartea Genezei; implicit, și universul de discurs este cel al Vechiului Testament – semnificația noțiunii de „om” este în acest univers de discurs.

În propoziția „Petru este om.” (premise minoră a silogismului) contextul de referință (acel logic sub același raport) este unul scriptural, dat de Cartea Genezei; implicit, și universul de discurs este cel al Vechiului Testament – semnificația noțiunii de „om” este în acest univers de discurs. În legătura sa cu premise majoră, premise minoră păstrează contextul biblic al Vechiului Testament, acel unic sub același raport; corespunzător, nu se modifică universul de discurs al Vechiului Testament și nici semnificațiile noțiunilor.

În concluzia silogismului, propoziția „Petru este păcătos.”, acel logic sub același raport, contextul de referință, este univoc identificat, este același cu raportul/contextul/universul de discurs din cele două din premise; nu se amestecă universuri de discurs, nu se schimbă semnificații. Logic totul este corect, nu se încalcă Principiul identității.

Exemple de încălcare a Principiului identității.

I.

Toate lamele sunt mamifere.

Dulgherul taie lemnul cu o lamă ascuțită.

Dulgherul taie lemnul cu un mamifer ascuțit.

În propoziția „Toate lamele sunt mamifere.” (premise majoră a silogismului) contextul de referință (acel logic sub același raport) este unul biologic; implicit, și universul de discurs este unul biologic – semnificația noțiunii de „lamă” este în acest univers de discurs.

În propoziția „Dulgherul taie lemnul cu o lamă ascuțită.” (premise minoră a silogismului) contextul de referință (acel logic sub același raport) este unul tehnic; implicit, și universul de discurs este unul

tehnic – semnificația noțiunii de „lamă” este în acest univers de discurs. În legătura sa cu premisa majoră, premisa minoră nu mai păstrează însă acel unic sub același raport, ci schimbă raportul de referință, din unul biologic într-unul tehnic; corespunzător, se modifică și universurile de discurs și semnificațiile noțiunii de „lamă”.

În propoziția „Dulgherul taie lemnul cu un mamifer ascuțit.” (concluzia silogismului), acel logic sub același raport, contextul de referință, nu poate fi identificat în mod univoc; se amestecă universuri de discurs, se transferă semnificații dintr-un univers de discurs în altul cu toate consecințele logice (dar nu numai, și semantice, hermeneutice etc. [absurditatea concluziei fiind evidentă în aceste cazuri]) ce decurg de aici.

II.

Prin analogie cu exemplele I. și II. fie următorul exemplu:

Toți oamenii sunt păcătoși. (Vechiul Testament)

Isus este om. (Noul Testament)

Isus este păcătos.

În propoziția „Toți oamenii sunt păcătoși.” (premise majoră a silogismului) contextul de referință (acel logic sub același raport) este unul scriptural, dat de Cartea Genezei; implicit, și (sub)universul de discurs este cel al Vechiului Testament – semnificația noțiunii de „om” este în acest univers de discurs.

În propoziția „Isus este om.” (premise minoră a silogismului) contextul de referință (acel logic sub același raport) este unul scriptural, dar, dat de un nou context teologic, contextul Noului Testament; implicit, și (sub)universul de discurs este cel al Noului Testament – semnificația noțiunii de „om” atribuită lui Isus este în acest (sub)univers de discurs. (Pentru mai multă claritate, următoarea propoziție, cu sublinierile ei, poate fi semnificativă: „Isus este *om*, dar, *acel om* prin care *Dumnezeu* s-a *întrupat*.”)

În legătura sa cu premisa majoră, premisa minoră nu mai păstrează astfel acel unic sub același raport, ci schimbă raportul de referință, din unul veterotestamentar într-unul neo-testamentar; corespunzător, se modifică și (sub)universurile de discurs [cu semnificațiile asociate etc.].

Prin urmare, și în acest caz, în ce privește concluzia silogismului: „Isus este păcătos.”, acel logic sub același raport nu poate fi afirmat în

mod univoc; se amestecă (sub)universuri de discurs, se transferă (tacit) semnificații dintr-un (sub)univers de discurs în altul cu toate consecințele logice (dar nu numai, și semantice, hermeneutice etc.) ce decurg de aici. Acum apare însă o situație specială creată prin noțiunea singulară de „Isus”: Isus cu originea sa de „Fiul-lui-Dumnezeu”, cu natura sa duală de „om-și-Dumnezeu”, cu ipostaza sa de „Dumnezeu-Întrupat”. Semnificația acestei noi noțiuni este dată exclusiv de Noul Testament, de noul context teologic, de un nou logic „(sub același) raport”.²¹⁹ Lectura unor pasaje din Vechiul Testament prin prisma semnificației acestei noțiuni („Isus”) reprezintă un alt aspect, unul hermeneutic, care însă este doar amintim aici.

Dacă am fi în următoarea circumstanță logică-teologică a aceluiași (sub)univers de discurs:

Toți oamenii sunt păcătoși. (Vechiul Testament)

Isus este om. (Vechiul Testament)

Isus este păcătos. (Vechiul Testament)

principiul identității nu ar fi încălcat.

Reconfigurând sintagmatic noțiunile, printr-o formă de explicitare teologică, suntem atunci în următoarea circumstanță logică-teologică problematică:

Toți oamenii-Adamici sunt păcătoși. (Vechiul Testament)

Isus este om-Dumnezeu. (Noul Testament)

?

Analizăm cele două posibilități logice care prezintă interes aici:

i.) ? – „Isus este păcătos.” Această concluzie nu poate fi derivată logic din aparenta inferență silogistică întrucât avem două noțiuni diferite, cu semnificații diferite în (datorită unor) contexte diferite; se încalcă Principiul identității.

ii.) ? – „Isus nu este păcătos.” Abstracție făcând, în acest caz, de încălcarea Principiului identității, mai este încălcată o lege logică cu

---

²¹⁹ Este vorba de semnificația noțiunii „Isus” așa cum conținutul acestei noțiuni este configurat, atât explicit, cât și implicit, în Evangheliile, în Fapte, în întreg *Noul Testament*.

privire la calitatea premiselor: Într-un silogism, din două premise afirmative rezultă cu necesitate o concluzie afirmativă..

În mod evident în limbaj sunt posibile exprimări folosindu-se noțiuni cu același nume, dar cu conținuturi diferite. Logica subiacentă limbajului, la rândul ei, permite pentru un același nume (Nm)-noțional schimbarea conținutului său noțional ceea ce înseamnă însă transformarea unei noțiuni (Nm)_i într-o noțiune diferită (Nm)_j, dar având același nume (Nm). Există situații cu un același nume situat în contexte, în universuri de discurs, diferite, dar, logic, același nume nu înseamnă neapărat și sub același raport. Orice schimbare de semnificație în astfel de cazuri, ori trebuie să fie explicit enunțată, ori, e posibil și acest lucru, trebuie să fie limpede, neechivoc, subînțeleasă (cum, teologic, e cazul în versetul paulin: «¹⁵ Căci nu avem un mare preot care să nu poată suferi împreună cu noi în slăbiciunile noastre, ci unul care a fost încercat în toate asemenea nouă, în afară de păcat.»²²⁰). Prin urmare, cu precizările de mai sus, într-o astfel de exprimare nu există nimic neconform logicii.

În sintagmele noționale „om-Adamic” și „om-Dumnezeu” există o componentă noțională ce reflectă *identitatea* (om), dar și componente noționale ce reflectă *diferența* (Adam, respectiv Dumnezeu). În orizontul logicii este asumată premisa că nu putem gândi, în același timp, dar sub raporturi diferite (în contexte diferite, în universuri de discurs diferite [cu semnificații ale noțiunilor diferite]) și identitatea și diferența. Acceptarea unei *identități* în același timp și sub același raport nu exclude diferența; dar, pentru a putea gândi clar, precis, logic-corect, nu trebuie suprapuse semnificații diferite, nu trebuie amestecate nediferențiat contexte diferite, (sub)universuri de discurs distincte.

A fi „om” înseamnă (printre multe altele) a fi înfometat, a fi însetat, a avea nevoie de somn – Isus este în acest sens „om”; înseamnă a face parte dintr-o familie – Isus este și în acest sens „om”; mai înseamnă, tot social, a participa la anumite forme caracteristice de comportament comunitar: „²² După ce s-au împlinit zilele purificării lor, după Legea lui Moise, l-au dus la Ierusalim ca să-l ofere Domnului, ²³ după cum este scris în Legea Domnului: *Orice prim născut de parte bărbătească va fi declarat sfânt pentru Domnul* ²⁴ și să aducă jertfă, după cum este scris în Legea Domnului, o pereche de turturele sau

²²⁰ Evrei 4, 15 [Isus este marele preot], Noul Testament, Sapiaientia.

doi pui de porumbel.”²²¹ – și în acest sens Isus este „om”. Dincolo de astfel de aspecte bio-sociale, există însă și dimensiuni prin excelență teologice, specifice, legate de „omul” din popor, cum este de exemplu botezul²²²: „²¹ În timp ce tot poporul era botezat, a fost botezat și Isus [...]”²²³; „¹³ Atunci a sosit Isus din Galileea la Iordan, la Ioan, ca să fie botezat de el. ¹⁴ Dar Ioan încerca să-l oprească spunându-i: «Eu trebuie să fiu botezat de tine și tu vii la mine?» ¹⁵ Însă Isus i-a răspuns: «Lasă acum, căci așa se cuvine ca noi să împlinim toată dreptatea.» Atunci el l-a lăsat.”²²⁴. În aceste cazuri, diferența Adam versus Dumnezeu a fost neglijată în mod tacit (deliberat) accentul fiind pus pe attribute obișnuite, comune, ale naturii ființe umane precum și ale societății iudaice din acele vremuri.

Atunci când însă anumite diferențe prevalează, dincolo de identitatea care deși rămâne prezentă este, acum ea, tacit neglijată, noile sintagme-noționale își reconfigurează conținuturile, semnificațiile²²⁵. Pentru exemplul de aici, considerând de această dată întregul univers de discurs Scriptural (VT și NT) al teologiei creștine, este vorba – reducem analiza doar la un

---

²²¹ Luca 2, 22 –24 [I. COPILĂRIA LUI ISUS – *Prezentarea lui Isus în templu*], *Noul Testament, Sapienia*.

²²² Sunt amintite în nota de față câteva forme Veterotestamentare ale acestei dimensiuni teologice: „⁷ [...] regele lui Israel și-a sfâșiat hainele și a zis: «Sunt eu Dumnezeu ca să fac [pe cineva] să moară sau să trăiască? Acesta a trimis la mine ca să curăț un om de lepra lui. [...]» ⁸ Când a auzit Elizeu, omul lui Dumnezeu, că regele lui Israel și-a sfâșiat hainele, a trimis să i se spună regelui: «Pentru ce ți-ai sfâșiat hainele? Să vină la mine și se va ști că este un profet în Israel!» ⁹ Naaman a venit cu caii și cu carul lui și s-a oprit la ușa casei lui Elizeu. ¹⁰ Elizeu a trimis un mesager să-i spună: «Mergi și te spală de șapte ori în Iordan și trupul se va vindeca și vei fi curat!»; ¹⁴ Atunci a coborât și s-a cufundat în Iordan de șapte ori, după cuvântul omului lui Dumnezeu. Și trupul a devenit ca trupul unui copilăș și s-a curățat.” – 2Regi 5, 7–9; 10 [MINUNI ALE LUI ELIZEU – *Vindecarea lui Naaman*], *Vechiul Testament, Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași 2016 / „⁹ Strobește-mă cu isop și voi fi curat, spală – mă și voi fi mai alb decât zăpada!; ¹¹ Întoarce-ți fața de la păcatele mele, și șterge toate nelegiuirile mele. ¹² Creează în mine o inimă curată, Dumnezeule, și un duh statornic înnoiește înăuntrul meu!” – PSALMUL 51 (50) [al lui David], *Mărturisirea păcatelor și cerere de iertare* – *Vechiul Testament, Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²²³ Luca 3, 21 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Botezul lui Isus*], *Noul Testament, Sapienia*.

²²⁴ Matei 3, 13–15 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Botezul lui Isus*], *Noul Testament, Sapienia*.

²²⁵ Un astfel de exemplu, foarte sugestiv în contextul unor teorii rasiste, îl reprezintă noțiunile sintagmatice de „om-alb” versus „om-negru”, unde culorile „alb” și „negru” marchează o diferență nu în ‘ordinea’ biologică a pigmentației, ci într-o altă ‘ordine’, una ideologic-valorizatoare.

singur aspect – de originea omului-Adamic și, respectiv a omului-Isus, cu multitudinea de consecințe în plan teologic. Conținutul acestor sintagme-noționale subliniază o diferență nu într-o ordine biologic-socială, ci într-o nouă ordine teologică. Desigur, existau în vremea lui Isus o pluralitate de ordini teologice sau neteologice [iudeii, romanii, grecii – credincioși sau atei – etc.] acceptate de unii, respinse de alții. Noua ordine teologică avută în vedere aici este creștinismul. În orizontul creștinismului, ca și în cel al iudaismului, Adam, omul-Adamic, este creația lui Dumnezeu din substanța unei Lumi create în prealabil de Dumnezeu: „⁷ Domnul Dumnezeu l-a plăsmuit pe om din țărâna pământului [...].”²²⁶, în timp ce Isus, omul-Isus, în dezacord cu iudaismul, este Fiul lui Dumnezeu, este din aceeași substanță cu Dumnezeu, este Dumnezeu Întrupat om: „[...] unul Domn, Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, unul născut, Care din Tatăl S-a născut, mai înainte de toți vecii, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, iar nu făcut, Cel de-o ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut. [...] S-a coborât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioară și S-a făcut om.”²²⁷.

Logica nu este răspunzătoare de semantica și hermeneutica exterioare ei, fapte de limbaj care pot conduce (în teologie, în științe, în artă etc.) la aparente contradicții logice.

2.3. Negația unor noțiuni. Raport de contradicție. Raport de contrarietate

2.3.1. Noțiuni contrare. Negația unor noțiuni contrare

În general în unele manuale de logică între „noțiunile pozitive” și „noțiunile negative” corelate lor se consideră a fi un raport de excluziune totală. Însă, în perspectiva logico-analitică din această carte este adoptată o poziție mai nuanțată, mai puțin radicală, una care să includă atât raportul de contradicție dintre noțiuni, cât și raportul de contrarietate dintre acestea; altfel spus, să cuprindă, mai larg, raportul logic de *opозиție* între noțiuni. Opțiunea aceasta,

²²⁶ Geneza 2, 7 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – A doua relatare a creației], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²²⁷ Fragment din rugăciunea creștină *Crezul*.

făcută aici, pentru o astfel de extindere logică, are rațiuni teologice: ea deschide orizontul hermeneutic teologic și, totodată, arată limitele, neutralitatea logicii față de anumite opțiuni teologice de interpretare a unor alternative de exprimare care din punct de vedere logic sunt logic-echivalente.

În acest paragraf, convențional, accentul este pus, pentru clarificări analitice, în principal pe raportul de contrarietate dintre noțiuni, adică pe „noțiunile contrare”.

Rezumăm și ilustrăm acum, în câteva rânduri, foarte simplificat, aceste aspecte.

- ◆ În cazul noțiunilor *contradictorii* (aflate în *raport de contradicție*) noțiunea $\neg N_i$ este univoc determinată în raport cu noțiunea N_i (în sensul în care noțiunii N_i îi corespunde logic doar o singură noțiune negație a sa).
- ◆◆ În cazul noțiunilor *contrarii* (aflate în *raport de contrarietate*) noțiunea $\neg N_i$ nu este univoc determinată în raport cu noțiunea N_i (în sensul în care noțiunii N_i îi corespunde logic doar o singură noțiune negație a sa), ci se acceptă AICI – într-o perspectivă logico-hermeneutică – posibilitatea unor alternative, a unor opțiuni noționale, alegerea uneia semnificând, univoc de această dată, noțiunea $\neg N_i$:

$$\begin{array}{c}
 N_{i_1} \\
 \nearrow \vdots \\
 N_i \rightarrow N_{i_j} = \neg N_i \quad (\text{noțiune } \mathbf{univoc} \text{ determinată după alegere}). \\
 \searrow \vdots \\
 N_{i_n}
 \end{array}$$

- ◆ Fie două noțiuni N_i și N_j aflate, într-un univers de discurs dat, în *raport de contradicție*. Atunci, de exemplu, $\neg N_i = N_j$ (sau $\neg N_j = N_i$); în acest fel noțiunea $\neg N_i$ (sau $\neg N_j$) este univoc determinată.
- ◆◆ Fie trei noțiuni N_i, N_j și N_k aflate, într-un univers de discurs dat (U), în *raport de contrarietate*. Atunci, în noua reconfigurare propusă pentru noțiuni opuse, de exemplu, noțiunea $\neg N_i$ nu va fi considerată ca univoc determinată, acceptându-se că există două posibilități de interpretare-

$$\text{semnificare a ei: } \neg N_i = \begin{cases} N_j \\ \text{sau (exclusiv).} \\ N_k \end{cases}$$

Înfățișăm aceste aspecte printr-un model de problemă hermeneutică legată de diferite contexte noționale din diferite universuri de

discurs: „Fie dată o noțiune N_h care nu aparține universului de discurs U^{228} , noțiune considerată într-un anumit context specific, având asociat universul de discurs U' , și care este legată într-un anumit fel de noțiunile N_i , N_j și N_k . Ce se poate spune, eventual, despre noțiunea N_h , corelată cu propriul context și univers de discurs, luând în considerare, din diverse motive, negația $\neg N_i$ și analizând posibilitățile/alternativele de interpretare-semnificare ale acesteia împreună cu consecințele care decurg, în funcție de opțiuni, pentru contextualizarea noțiunii N_h ?”²²⁹ Următorul exemplu matematic simplu va aduce clarificări în acest sens.

Fie contextul matematic, simplu formulat: al împărțirii numerelor naturale ($n_i \in \mathbb{N}$) cu 3 (trei).

Exemple:

$$\begin{aligned}
 n_1 = 6; 6:3 \blacktriangleright 6 &= 2 \times 3 + \underbrace{0}_{\text{rest zero}}; n_2 = 7; 7:3 \blacktriangleright 7 = 2 \times 3 + \underbrace{1}_{\text{rest unu}}; \\
 n_3 = 8; 8:3 \blacktriangleright 8 &= 2 \times 3 + \underbrace{2}_{\text{rest doi}}; n_4 = 9; 9:3 \blacktriangleright 9 = 3 \times 3 + \underbrace{0}_{\text{rest zero}}; \\
 n_5 = 10; 10:3 \blacktriangleright 10 &= 3 \times 3 + \underbrace{1}_{\text{rest unu}}; n_6 = 11; 11:3 \blacktriangleright 11 = 3 \times 3 + \underbrace{2}_{\text{rest doi}}; \\
 n_7 = 12; 12:3 \blacktriangleright 12 &= 4 \times 3 + \underbrace{0}_{\text{rest zero}}; \text{pentru } n_8 = 13 \xrightarrow{\text{se obține}} \underbrace{1}_{\text{rest unu}}; \dots
 \end{aligned}$$

Pornind de la aceste exemple²³⁰ se face afirmația următoare: „Împărțind orice număr natural la 3 (trei) se obține un rest egal cu 0 (zero) sau cu 1 (unu) sau cu 2 (doi), nici un alt rest nefiind posibil.” Fie,

²²⁸ Pentru sugestivitate s-a ales simplificat o astfel de situație. Există, desigur, universuri de discurs în care sunt cuprinse toate noțiunile în discuție, de exemplu, N_h, N_i, N_j, N_k , dar, se poate alege un subunivers de discurs în care noțiunile, de exemplu, N_i, N_j și N_k , sunt contrarii și discuta, cu referire la ele, despre o altă noțiune (aici N_h), considerată și ea, în noua configurație de raportare la text, într-un context propriu (cu U' asociat). Nu se insistă pe astfel de aspecte de contextualizare/recontextualizare și importanța lor hermeneutică. Este avut în vedere, în principal, aspectul logic.

²²⁹ Există, desigur, situații în care „interpretarea / semnificarea” noțiunii opuse $\neg N_i$, împreună cu consecințele care decurg în funcție de opțiuni, să vizeze aspecte ce țin de conținutul sau de sfera noțiunii N_h . Exemplul de față și –a propus însă doar ilustrarea unor posibile aprecieri cu relevanță „de context” pentru aceasta (cu toate că, în fond, problema poate fi privită și sub un aspect ‘relațional’, al unei relații de ordine în cazul de față).

²³⁰ Desigur, afirmația făcută aici doar pe baza acestor ilustrări, se demonstrează riguros matematic.

asociat acestui context matematic, universul de discurs redus la mulțimea resturilor împărțirii unui număr natural cu 3:

$$U = \left\{ \underbrace{\text{„0”}}_{\text{noțiunea „rest zero”}}, \underbrace{\text{„1”}}_{\text{noțiunea „rest unu”}}, \underbrace{\text{„2”}}_{\text{noțiunea „rest doi”}} \right\}.$$

Noțiunile „0”, „1”, „2” în U sunt în raport de contrarietate.

Ce semnificație logică, cu consecințe matematice, ar putea avea în acest caz noțiunea „ $\neg 0$ ” (sau „ $\neg 1$ ”; sau „ $\neg 2$ ”)?

Să imaginăm, cu privire la interpretarea negației noțiunilor contrarii din universul de discurs U , următoarea problemă hermeneutică (o terminologie nematematică) asociată divizibilității cu 3 a unui număr natural: „Fie noțiunea «număr natural $n \in \mathbb{N}^*$ ».

Se efectuează operația de împărțire a numărului n la 3. Cu referire la universul de discurs U , ce se poate spune despre numărul n comparativ cu vecinii săi în contextul șirului numerelor naturale și al împărțirii cu 3 a acestora, având asociat universul de discurs $U' = \mathbb{N}$ și luând în considerare cazurile de negație a noțiunilor din U ?”.

Cazurile posibile pentru interpretări sunt:

i) „ n nu se împarte exact (divide²³¹) cu 3” / sau, echivalent în exprimare: „restul împărțirii numărului n la 3 nu este 0” (și deci avem pentru restul împărțirii): $\neg 0$

– alternativele de interpretare-semnificare sunt: $\neg 0 = \begin{cases} 1 \\ 2 \end{cases}$ sau (exclusiv).

Ce consecințe/interpretări decurg, în funcție de opțiuni, pentru noțiunea numărul n comparativ cu vecinii săi în contextul specificat?

► pentru opțiunea $\neg 0 = 1$ o consecință/interpretare în localizarea numărului n comparativ cu vecinii săi, cu referire la împărțirea cu 3, în ordinea șirului numerelor naturale, este următoarea: „Predecesorul numărului n este divizibil cu 3, iar succesorul său nu este divizibil cu 3.” (un exemplu posibil: $n = 7$; $7:3 \blacktriangleright 7 = 2 \times 3 + \underbrace{1}_{\text{rest unu}}$, de unde reiese interpretarea cu semnificație matematică [înșiruirea]: 6,7,8).

²³¹ Între operația de „împărțire” și relația de „divizibilitate” există diferență în matematică.

- ▶ pentru opțiunea $\neg 0 = 2$ o consecință/interpretare în localizarea numărului n comparativ cu vecinii săi, cu referire la împărțirea cu 3, în ordinea șirului numerelor naturale, este următoarea: „Predecesorul numărului n nu este divizibil cu 3, iar succesorul său este divizibil cu 3.” (un exemplu posibil: $n = 11$; $11:3 \blacktriangleright 11 = 3 \times 3 + \underbrace{2}_{\text{rest doi}}$, de unde reiese interpretarea cu semnificație matematică [înșiruirea]: 10,11,12)

ii) „restul împărțirii numărului n la 3 nu este 1”: $\neg 1$

- alternativele de interpretare-semnificare sunt: $\neg 1 = \begin{cases} 0 \\ 2 \end{cases}$ sau (exclusiv).

Ce consecințe/interpretări decurg, în funcție de opțiuni, pentru noțiunea numărul n comparativ cu vecinii săi în contextul specificat?

- ▶ pentru opțiunea $\neg 1 = 0$ o consecință/interpretare în localizarea numărului n comparativ cu vecinii săi, cu referire la împărțirea cu 3, în ordinea șirului numerelor naturale, este următoarea: „Numărul n este divizibil cu 3. Nici predecesorul, nici succesorul numărului n nu sunt divizibile cu 3.” (un exemplu posibil: $n = 9$; $9:3 \blacktriangleright 9 = 3 \times 3 + \underbrace{0}_{\text{rest zero}}$, de unde reiese interpretarea cu semnificație matematică [înșiruirea]: 8,9,10.)

- ▶ pentru opțiunea $\neg 1 = 2$ o consecință/interpretare în localizarea numărului n comparativ cu vecinii săi, cu referire la împărțirea cu 3, în ordinea șirului numerelor naturale, este următoarea: „Predecesorul numărului n nu este divizibil cu 3, iar succesorul său este divizibil cu 3.” (un exemplu posibil: $8:3 \blacktriangleright 8 = 2 \times 3 + \underbrace{2}_{\text{rest doi}}$, de unde reiese interpretarea cu semnificație matematică [înșiruirea]: 7,8,9.)

iii) În mod asemănător se poate interpreta cazul: „restul împărțirii numărului n la 3 nu este 2”: $\neg 2$, cu consecințele specifice ce decurg pentru interpretare și în acest caz.

În continuare va fi prezentată comparativ, în perspectiva unei exemplificări și interpretări teologice, o situație aparte, reprezentând o extindere a universului de discurs inițial, extindere posibilă atât la nivel

logic, cât și la nivel de limbaj (dar și ontologic). Pentru un plus de naturalitate exemplul ales este mai puțin abstract.

Însă, premergător exemplului, se va începe cu o definiție de dicționar. Conform definiției de dicționar, conținutul noțiunii „incolor” e acela de lipsit de culoare²³².

Fie universul de discurs al culorilor cu referire doar la culorile fundamentale: roșu, galben și albastru.²³³ În acest univers de discurs noțiunile sunt considerate contrarii în sensul în care luând două noțiuni arbitrare acestea nu pot fi afirmate, dar pot fi negate în același timp [și sub același raport] despre un anumit subiect logic (iar în sens ontologic, nici un obiect nu este în același timp [și într-o aceeași ambianță], de exemplu, și roșu și albastru, dar poate să nu fie, în același timp [și într-o aceeași ambianță], nici roșu și nici albastru).

$$U^* = \{\text{roșu, galben, albastru}\}.$$

Cu referire la cazul anterior, de exemplu la situația i) : $\neg 0$, existau doar două și numai două opțiuni: ▶ opțiunea $\neg 0 = 1$, respectiv ▶ opțiunea $\neg 0 = 2$; de aici decurgeau consecințele de interpretare, limitate de aceste două alternative. Acum, spre deosebire de cazul anterior, se imaginează o situație logică nouă cu referire la universul de discurs U^* introducând o posibilitate logică suplimentară; implicit, câmpul interpretativ se lărgeste. (Cum s-a mai spus²³⁴, urmând strategii similare din filosofia analitică, și în teologia analitică în unele analize logic-conceptuale sunt imaginate construcții artificiale care pot contribui la clarificări.)

Analiza va fi limitată la discutarea unor alternative de interpretare doar pentru o singură noțiune negată.

i) „S nu este roșu.”: $\neg \text{roșu}$

²³² NOUL DICȚIONAR UNIVERSAL AL LIMBII ROMÂNE, Editura Litera Internațional, București, 2007.

²³³ Desigur, se face abstracție aici de posibilitatea unui discurs asupra potențialului „amestec” de culori fundamentale și obținerea celorlalte culori, implicit deci a altor noțiuni și a unui alt univers de discurs.

²³⁴ Se poate vedea în acest sens nota referitoare la „problema lui Gettier”.

Asemănător cazului anterior și cu referire strictă doar la universul de discurs U^* alternativele limitate de interpretare-semnificare sunt:

$$\neg\text{roșu} = \begin{cases} \text{galben} \\ \text{albastru} \end{cases} \text{ (desigur e presupus un } \textit{sau} \text{ exclusiv).}$$

Ce consecințe/interpretări decurg, în funcție de opțiuni, pentru noțiunea subiectul S , în acest context care, de principiu, permite potențial doar două alternative ?

- ▶ pentru opțiunea $\neg\text{roșu} = \text{galben}$ consecința/interpretarea este logic pozitivă: „ S este galben.” (și, desigur, de aici toate celelalte consecințe/interpretări care pot depinde direct de această alternativă logică).
- ▶ pentru opțiunea $\neg\text{roșu} = \text{albastru}$ consecința/interpretare este logic pozitivă: „ S este albastru.” (și, desigur, de aici toate celelalte consecințe/interpretări care pot depinde direct de această alternativă logică).

Se construiește acum o extindere a posibilităților de interpretare-semnificare:

- alternativele extinse de interpretare-semnificare sunt în acest caz:

$$\neg\text{roșu} = \begin{cases} \text{galben} \\ \text{albastru} \\ \text{nici galben și nici albastru} \end{cases} \text{ sau } \neg\text{roșu} = \begin{cases} \text{galben} \\ \text{albastru} \\ \neg\text{galben și } \neg\text{albastru} \end{cases}.$$

- ▶ pentru opțiunea

$$\neg\text{roșu} = \text{nici galben și nici albastru } (\neg\text{galben și } \neg\text{albastru})$$

consecința/interpretarea este logic negativă:
 „ S nu este nici roșu și nici albastru.” (și, desigur, de aici toate celelalte consecințe/interpretări care pot depinde direct de această alternativă logică).

Analiza va fi centrată pe această ultimă interpretare logică negativă. Din $\neg\text{roșu}$ este evident că „ S nu este roșu.”, dar, „ S nu este nici galben și nici albastru.”. Așa cum s-a specificat lingvistic la început, avem o noțiune de vocabular care prin conținutul său exprimă aparent pozitiv această negativitate (logică) totală (aici în

raport cu întregul univers de discurs U^*): conform dicționarului, propoziția

„ $\underbrace{S}$ nu este nici roșu, nici galben și nici albastru.”
ontologic: *obiectul* care îl semnifică

este, la nivel de limbaj, sinonimă cu propoziția

„S este incolor .”
lipsit de culoare

Admițând un conținut pentru o noțiune care sintetizează în semnificația sa toate cele trei negații de noțiuni contrarii din universul de discurs U^* , o posibilitate care decurge de aici, la nivel de limbaj, este aceea de a lărgi universul de discurs U^* la un nou univers de discurs U^{**} :

$$U^{**} = \{\text{roșu, galben, albastru, incolor}\},$$

cu patru noțiuni contrarii.

Observație.

O problemă filosofică (! și teologică, în anumite situații) imediată care se ridică privește ontologia unui conținut pozitiv, asemănător conținuturilor celorlalte noțiuni, pentru noua noțiune. Nu se vor discuta aici astfel de aspecte în raport cu acest exemplu. Ideea a fost de a formula și clarifica anumite configurații logico-lingvistice de interes teologic prin intermediul unui exemplu cât se poate de familiar. Totuși, va fi amintit comparativ un alt exemplu de referință, unul familiar științific, cu logica, limbajul și ontologia sa, fără a fi discutată ontologia conținutului pozitiv al noii noțiuni din noul univers de discurs. Pentru ilustrare este înfățișată doar o înșiruire de reprezentări succesive ale exemplului științific²³⁵.

$$U_E^* = \left\{ \underbrace{\quad}_{\text{stare fizică pozitivă electric}}, \underbrace{\quad}_{\text{stare fizică negativă electric}} \right\}.$$

²³⁵ Deși în cazul de față nu se pornește de la un univers de discurs cu noțiuni contrarii, ci de la unul cu două noțiuni contradictorii și se trece apoi la un nou univers de discurs cu trei noțiuni contrarii, ideea de bază ce se vrea a fi subliniată rămâne aceeași. Nu trebuie uitat faptul că interesul final este unul care vizează clarificări teologice.

Un sistem fizic poate să nu fie nici în stare electrică pozitivă, nici în stare electrică negativă: $\neg(+)$ și $\neg(-)$. Un astfel de sistem este într-o stare electrică neutră (neutru electric); vom simboliza aici o astfel de stare cu 0. Avem atunci un nou univers de discurs:

$$U_E^{**} = \left\{ \begin{array}{ccc} \oplus & , & \ominus & , & 0 \\ \text{stare fizică pozitivă electric} & & \text{stare fizică negativă electric} & & \text{stare fizică neutră electric} \end{array} \right\}.$$

Noțiunea de „stare fizică neutră electric”, dincolo de absența efectivă a sarcinii electrice (ex. neutronul) sau de prezența în cantități egale a celor două tipuri de sarcini electrice (ex. atomul) are și un conținut literalmente pozitiv prin raportarea la comportarea sistemului fizic în câmp electric (sau magnetic).²³⁶

Exemplu teologic.

„⁸ Iată, merg înainte, și nu este; înapoi, și nu dau de el! ⁹ Fac la stânga și nu-l găsesc; o iau la dreapta și nu-l văd.”²³⁷

Alte variante de traducere: • „⁸ Dar, dacă mă duc la răsărit, nu este acolo; dacă mă duc la apus, nu-L găsesc: ⁹ dacă are treabă la miazănoapte, nu-l pot vedea; dacă Se ascunde la miazăzi, nu-L pot descoperi.”²³⁸; • „⁸ Dacă mă duc spre răsărit, nu e acolo, merg spre apus, dar nu e de găsit. ⁹ Nu pot să-l văd nici dacă merg spre miazănoapte și nevăzut rămâne și dacă mă îndrept spre miazăzi.”²³⁹

Un posibil univers de discurs format cu patru noțiuni este:

$$U^* = \{\text{înainte, înapoi, stânga, dreapta}\} \text{ [sau } U^{*'} = \{\text{răsărit, apus, miazănoapte, miazăzi}\}].$$

În acest univers de discurs noțiunile sunt contrarii în sensul în care luând oricare pereche de noțiuni acestea nu pot fi afirmate, dar pot fi negate în același timp [și sub același raport] cu privire la prezența unei persoane, a

²³⁶ Nu se mai insistă pe aceste aspecte aici.

²³⁷ Iob 23, 8–9 [AL TREILEA CICLU DE DISCURSURI – Răspunsul lui Iob către Elifaz – Dorința de justificare], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²³⁸ Este traducerea Cornilescu.

²³⁹ Negri Antonio – *Munca lui Iov – Faimosul text biblic ca parabolă a muncii umane* (traducere Alex. Cistelean), Editura Tact, Cluj-Napoca, 2012, p. 48.

unui obiect sau a unei imagini undeva în spațiu: de exemplu, nici un obiect nu este în același timp, pentru același observator, și înainte și înapoi, sau și la stânga și la dreapta etc., dar poate să nu fie, în același timp, pentru același observator, nici înainte și nici înapoi, sau nici la stânga și nici la dreapta etc.²⁴⁰

În acest caz, cu referire la universul de discurs U^* , analiza va fi limitată la discutarea unei singure noțiuni negate, de exemplu, „înainte” și la o singură alternativă de interpretare:

i) „Dumnezeu nu este înaintea mea.”: $\neg$ înainte

– alternativele extinse de interpretare-semnificare sunt în acest caz:

$$\neg\text{înainte } (\neg\hat{I}_n) = \begin{cases} \text{înapoi } (\hat{I}_p) \\ \text{stânga } (s) \\ \text{dreapta } (d) \\ \text{nici } \hat{I}_p \text{ și nici la } s \text{ și nici la } d \end{cases}$$

$$\text{sau } \neg\text{înainte } (\neg\hat{I}_n) = \begin{cases} \text{înapoi } (\hat{I}_p) \\ \text{stânga } (s) \\ \text{dreapta } (d) \\ \neg\hat{I}_p \text{ și } \neg s \text{ și } \neg d \end{cases}.$$

În contextul scriptural, versetele restricționează clar *opțiunea logică*:

$$\neg\text{înainte} = \{\text{nici } \hat{I}_p \text{ și nici la } s \text{ și nici la } d, (\text{sau } \neg\hat{I}_p \text{ și } \neg s \text{ și } \neg d)\}.$$

Ce consecințe/interpretări teologice decurg pentru această unică posibilitate? Ideea analitică de bază care s-a intenționat a fi (re)subliniată aici este următoarea: logica a fost călăuză într-un teritoriu rațional (în acest paragraf opoziția între noțiuni), dar a ajuns la marginile formale ale lumii ei; de aici, se întinde o altă lume cu reliefurile ei, cu peisajele ei, cu specificul ei (cu interpretări, cu configurări de semnificații etc., aspecte care transcend logica). Teologia (ca de altfel și științele [și alte domenii]) este cea care încarcă cu sensuri proprii, specifice, negația logică (în particular dă conținuturi teologice pozitive unor noțiuni noi, formulează consecințe teologice, propune interpretări teologice etc.).

²⁴⁰ Desigur, se face abstracție și în acest caz de posibilitatea unor „amestecuri” complementare de localizări spațiale de genul nord-est, sud-vest etc., implicit deci de existența și a altor noțiuni spațiale, respectiv a unui alt univers de discurs.

Reamintim, comparativ, cazul noțiunii „incolor” (fără a-i analiza aici conținutul negativ versus pozitiv). Ce noțiuni teologice sunt propuse pentru a semnifica cvadruplul de negații logice noționale: „nici înainte și nici înapoi și nici la stânga și nici la dreapta (sau $\neg i_n$ și $\neg i_p$ și $\neg s$ și $\neg d$)”?

O noțiune imediată de vocabular, din limbajul obișnuit, care ar putea acoperi lingvistic această situație logică este noțiunea de „nevăzut”; (sau, altă variantă, noțiunea de „absent”); conținutul noțiunii, conform definiției de dicționar, este acela de lipsă a percepției vizuale: care nu se vede sau nu se poate vedea; invizibil; (sau, conținutul noțiunii, conform definiției de dicționar, este acela de lipsă a prezenței: care lipsește, care nu este prezent).²⁴¹ Din perspectivă teologică noțiunea poate îndrepta spre mai multe surse ale invizibilității, fiecare orientând spre interpretări diferite: • Dacă Dumnezeu este prezent în această lume (a omului), atunci El este undeva la mare depărtare, într-un spațiu pentru care omul poate avea percepție, un spațiu care, totodată, poate fi înțeles/reprezentat cumva de mintea umană, dar nu poate fi atins: „¹² Oare nu este Dumnezeu în înălțimea cerurilor? Privește vârfurile stelelor: cât sunt de înalte!”²⁴² • Dumnezeu este ascuns după o perdea de negură, într-un fel de întuneric pentru om: «¹³ Și tu zici: „Ce știe Dumnezeu? Oare poate să judece în spatele negurii? ¹⁴ Norii îl ascund și el nu vede, umblă pe bolta cerului.»”^{243,244} • Dumnezeu este într-o *altă* lume ²³ [...] „voi sunteți din lumea aceasta, eu nu sunt din lumea aceasta.»”²⁴⁵, „³⁶ Isus

²⁴¹ NOUL DICȚIONAR UNIVERSAL AL LIMBII ROMÂNE, Editura Litera Internațional, București, 2007.

²⁴² Iob 22, 12 [AL TREILEA CICLU DE DISCURSURI – *Intervenția lui Elifaz – Cel care controlează din întuneric*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²⁴³ Iob 22, 13–14 [AL TREILEA CICLU DE DISCURSURI – *Intervenția lui Elifaz – Cel care controlează din întuneric*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²⁴⁴ Deși aceste versete: Iob 22, 12–14 sunt, în text, anterioare versetelor: Iob 23, 8–9 acest aspect nu afectează acuratețea clarificărilor legate de analiza noțiunilor și a posibilelor deschideri hermeneutice. Teologic, versetele 23, 8–9 sunt încadrate într-un context mai amplu de la care, pe de o parte, își primesc semnificația interpretativă și pe care, pe de altă parte, îl întregesc în semnificarea sa de ansamblu. (În fond, în particular, Iov afirmă și el intangibilitatea lui Dumnezeu, sub o formă sau alta, în relația omului cu Divinitatea.)

²⁴⁵ Ioan 8, 21:23 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Controversă cu iudeii*], *Noul Testament*, Sapienția.

a răspuns: «Împărăția mea nu este din lumea aceasta. [...] împărăția mea nu este de aici.»²⁴⁶

(Într-o anumită reprezentare, utilă pentru analiza de față, „Împărăția lui Dumnezeu” este un „spațiu teologic”²⁴⁷ SACRU aflat în preajma lui Dumnezeu, în vecinătatea lui Dumnezeu, caracterizat prin prezența lui Dumnezeu și în care Dumnezeu este singurul Cezar căruia i se dă „ce este al Cezarului”; cu completarea adusă de cuvintele lui Isus: „Împărăția mea nu este din lumea aceasta. [...] împărăția mea nu este de aici.”²⁴⁸)

În continuare, ne rezumăm doar la o interpretare teologică ilustrată prin următorul citat (nota 1.^a – *Răspunsul lui Iob către Elifaz, Vechiul Testament, Sapienția*): „Iob 23-24 conține reflecția personală a lui Iob și căutarea lui Dumnezeu. Discursurile sunt mai puțin pasionale, dar mai profunde, și subliniază inaccesibilitatea și depărtarea lui Dumnezeu. Iob descrie noaptea obscură a sufletului său, în care absența reală a lui Dumnezeu este cel mai teribil dintre toate chinurile pe care le poate experimenta un om care îl iubește pe Dumnezeu. Omul nu știe unde să-l caute, întrucât mediul în care se desfășoară viața lui și experiența lui umană sunt limitate: creația rămâne mută în orice parte; lumea omului și a istoriei, în care Iob, înainte de a fi fost încercat, era convins că Dumnezeu este prezent și activ, pare să dispară la o privire mai atentă și să demonstreze exact contrariul. Dorința și frustrarea constituie ritmul specific al acestui discurs al lui Iob.”.

Este schițată mai jos, complementar analitic, o anumită interpretare filosofică, depărtată de cea teologică menționată.

„⁶ Oare și-ar folosi toată puterea judecându-se cu mine? Făcându-mă să tac? Nu, nu cred așa* Cred că m-ar asculta până la capăt. ⁷ Și va vedea atunci că are-n fața lui un om curat Și-atunci de bună seamă că voi câștiga.”^{249,250}

²⁴⁶ Ioan 18, 36 [PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Isus înaintea lui Pilat*], *Noul Testament, Sapienția*.

²⁴⁷ Dintr-o perspectivă pur teoretică analitică, Împărăția lui Dumnezeu poate fi considerată la nivel teologic un analog al „spațiului fizic”, al unor „spații matematice” etc.

²⁴⁸ Dintr-o perspectivă pur teoretică analitică, Împărăția lui Dumnezeu poate fi considerată la nivel teologic un analog al „spațiului fizic”, al unor „spații matematice” etc.

²⁴⁹ Antonio Negri – *Munca lui Iov – Faimosul text biblic ca parabolă a muncii umane* (Traducere Alex. Cistelean), Editura Tact, p. 48, Cluj-Napoca, 2012.

²⁵⁰ Propozițiile marcate cu * și subliniate printr-o nuanță de culoare mai ștersă, nu se regăsesc nici în traducerile Alois Bulai, Anton Budău și nici în Dumitru Cornilescu.

Între aceste versete (23, 6-7) și cele care urmează (23, 8-9²⁵¹) este intercalat următorul comentariu filosofic: „Însă procesul nu are loc în forma simplă și coerentă dintr-un singur motiv: *Dumnezeu este în același timp parte și judecător*. Procesul este, prin urmare, o înșelăciune. Actorul procesual Iov urmărește dreptatea, decizia, partea procesuală Dumnezeu, dar, în schimb, sfârșește prin a se găsi pur și simplu confruntat cu indiferența, scufundat, ca într-o mare, într-un scenariu lichid de indecizie absolută a acțiunii – unde totul e divin și nimic nu e.”

Observație teologico-analitică.

Scopul general al acestei observații teologico-analitice îl reprezintă avertismentul cu privire la pericolele hermeneutice pe care le poate avea – pentru textele scripturale – transferul(/amestecul) de conținuturi noționale specifice unui limbaj, în alt limbaj; sunt avute în vedere aici limbajul natural, limbajul juridic, limbajul filosofic și, respectiv, limbajul teologic. Ambiguitatea vizată aici constă în esență din amestecarea, suprapunerea unor „orizonturi de sens” radical diferite: „sensul juridic – *intern* faptelor” și „sensul teologic – *extern* faptelor” („Sensul lumii trebuie să stea în afara ei. În lume totul este cum este și totul se întâmplă cum se întâmplă; nu există în ea nici o valoare [...].”²⁵²); este vorba în cele din urmă doar de o formă de speculație hermeneutică filosofică cu tentă juridică, al cărei conținut însă, nu se încadrează în orizontul teologic. Desigur, interpretarea poate fi făcută, dar ea nu are relevanță teologică (!de multe ori și știința se află într-o situație similară: de exemplu, pot fi elaborate interpretări filosofice cu referire la anumite rezultate științifice, dar respectivele interpretări pot să nu aibă nicio relevanță științifică – mai mult, în măsura în care ele totuși pot fi corelate cu știința, nu de puține ori, sunt științific incorecte; teologia se poate regăsi și ea într-o circumstanță asemănătoare).

Într-o caracterizare foarte concisă: *judecătorul* este un funcționar al statului care soluționează procesele într-o instanță judecătorească²⁵³. Complementar, sunt rezumate câteva considerații juridice referitoare la

²⁵¹ Au fost citate în traducere, mai sus.

²⁵² *Tractatus*, P 6.41.

²⁵³ NOUL DICȚIONAR UNIVERSAL AL LIMBII ROMÂNE – Editura Litera Internațional, București, 2007.

părțile implicate într-un procesul civil: o persoană, fie fizică, fie juridică, dacă are o pretenție împotriva alteia și pe care nu o poate satisface pe cale amiabilă, trebuie să se adreseze unei instanțe de judecată. Aceste persoane care au un litigiu cu privire la un drept pentru rezolvarea căruia este necesar să se adreseze instanței de judecată se numesc părți. Litigiul dintre cele două persoane presupune cel puțin două părți cu interese contrarii și anume una care formulează pretenții (reclamantul) și alta împotriva căreia se formulează pretenția (pârâtul). În cadrul etapelor procesual civile, părțile poartă denumiri specifice; astfel, la prima judecată părțile se numesc reclamant și pârât etc.²⁵⁴.

Dislocăm din comentariu următoarele propoziții care sunt, în fond, definitorii: „*Dumnezeu este în același timp parte și judecător*. Procesul este, prin urmare, o înșelăciune.”

Observația teologico-analitică se va limita doar la sublinierea că în această interpretare filosofică se amestecă lumile, sunt introduse implicit cadre instituționale umane care nu sunt presupuse în textul biblic, și se amestecă limbajele: Dumnezeu este transformat tacit într-o persoană fizică pârâtă, din lumea lui Iov, căreia, printr-un proces, acesta îi cere socoteală într-un fel de instituție-tribunal a acestei lumi și, totodată, Dumnezeu este funcționar al instituției juridice ocupând funcția de judecător, incompatibilă cu postura sa de parte civilă trasă la răspundere în respectivul proces. Cvadrupla negație logică a celor patru noțiuni din U* ar putea însemna, pe această linie, că nici pârâtul Dumnezeu nu se prezintă la proces (nu e de găsit pentru proces), nici funcționarul judecător Dumnezeu nu-și face datoria de a fi prezent la proces; astfel de formulări, consecințe interpretative ale amestecului de lumi și de limbaje, ar putea continua cu toate evidentele (nu numai teologic) imagini bizare pe care le sugerează. În tot textul biblic însă, Dumnezeu rămâne Dumnezeu, recunoscut ca atare de Iov, iar Iov rămâne tot timpul om, așa cum, de fapt, Iov se și consideră în relația sa cu Dumnezeu: „³² Căci El nu este un om ca mine, ca să-I pot răspunde și să mergem împreună la judecată.”²⁵⁵; „³ Iov a răspuns Domnului și a zis: ⁴ «Iată, eu sunt

²⁵⁴ Aceste considerații sunt preluate după: portal.just.ro (Portalul instanțelor de judecată).

²⁵⁵ Iov 9, 32 [*Răspunsul lui Iov*], Vechiul Testament (traducere Dumitru Cornilescu).

mic; ce [cuvânt] aş putea să-ţi întorc? Îmi pun mâna la gură.»²⁵⁶; „¹ Iov i-a răspuns Domnului şi a zis: ² «Recunosc că tu poţi toate şi că niciun plan nu poate fi imposibil pentru tine.»”²⁵⁷

La nivel de limbaj, limbajul natural-uman, cu semnificațiile și sensurile sale factuale, încărcat cu valori specifice socialului omenesc, este pus în fața unei situații aparte: trebuie să asimileze, să cuprindă în (/alături de) astfel de sensuri și semnificații, obiecte, relații și valori care, cu referire directă la viața de zi cu zi, nu îi aparțin, cărora, în mod obișnuit, nu le este destinat. Desigur, cu acele cuvinte, cu acel limbaj este descrisă experiența lui Iov în relația lui cu Dumnezeu, dar, propozițiile, ca să ne referim la o terminologie wittgensteiniană, sunt la nivelul lui „a arăta” și nu la nivelul lui „a spune” (interpretarea teologică prezentată sugerează limpede aceste diferențe). [„Sensul lumii trebuie să stea în afara ei. [...] El trebuie să stea în afara lumii.”²⁵⁸] Cu referire la interpretarea filosofică ilustrată aici, textul filosofic(-juridic) obligă, ca să spunem așa, propozițiile teologice despre Dumnezeu și relațiile reciproce om-Dumnezeu, propoziții exprimate în cuvinte simple, din limbajul obișnuit, să fie *doar* „propoziții cu sens”, doar cu sensuri și semnificații strict legate de această lume (aici de sfera juridică a acestei lumi). Un exemplu în plus, legat de acest pasaj scriptural, îl oferă următoarea „propoziție nonsens” – care de fapt „arată”, nu „spune” – deși are aparența unei „propoziții cu sens”, rostite de Iov: „³ „Ce n-aș da să-l aflu și să-l găsesc: m-aș duce până la locuința lui.»”²⁵⁹. Conținutul noțiunii de „locuință”, în cea mai comună semnificație a sa din limbajul natural, este: încăpere sau casă, construcție în care locuiește sau poate locui cineva; domiciliu²⁶⁰. Teologic este evident că Iov nu se referă la așa ceva, la un astfel de conținut noțional imobiliar atunci când folosește cuvântul „locuință”. Nu se referă nici la un conținut mai apropiat de o semnificație juridică, cum este acela de

²⁵⁶ Iov 40, 3–4 [VI. TEOFANIA – *Primul răspuns al lui Iob*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²⁵⁷ Iov 42, 1–2 [VI. TEOFANIA – *Al doilea răspuns al lui Iob – Mărturisirea de credință*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

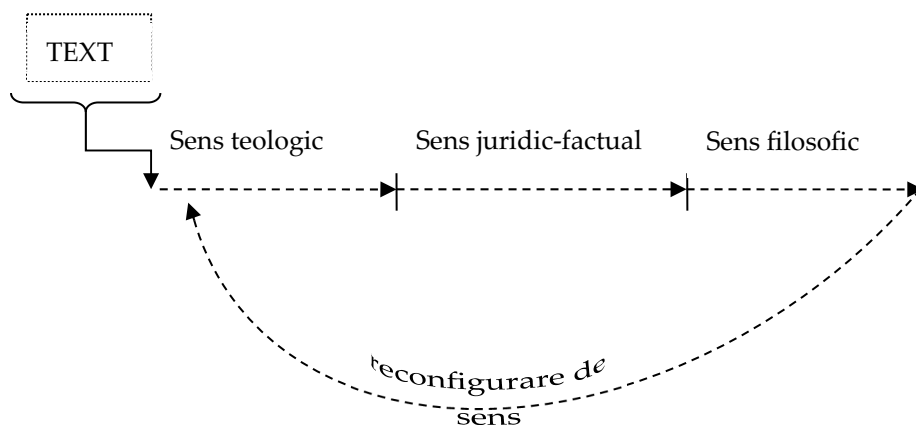
²⁵⁸ *Tractatus*, P 6.41.

²⁵⁹ Iob 23, 3 [AL TREILEA CICLU DE DISCURSURI – *Răspunsul lui Iob către Elifaz – Dorința de justificare*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²⁶⁰ NOUL DICȚIONAR UNIVERSAL AL LIMBII ROMÂNE – Editura Litera Internațional, București, 2007.

domiciliu²⁶¹, de adresă la care Dumnezeu poate fi găsit. Traducerea Cornilescu oferă o semnificație mai sugestivă teologic a locuinței lui Dumnezeu, a spațiului – în fond, un spațiu *sacru* – în care Iov îl situează pe Dumnezeu (fără ca, desigur, să-și închipuie pentru o clipă măcar că ar avea acces la acel spațiu): „³ „Oh! dacă aș ști unde să-L găsesc, dacă aș putea să ajung până la scaunul Lui.»”²⁶² Prin urmare, se poate susține că nu este vorba nici de căutarea lui Dumnezeu în vreun loc sau la vreo adresă din această lume, nici de un proces juridic intentat de Iov lui Dumnezeu.

Atunci când filosofi sau oameni de știință dislocă fragmente din textul scriptural și le interpretează în propria lor paradigmă de lectură, filosofică sau științifică, nu de puține ori este denaturată semnificația teologică a textului biblic. De cele mai multe ori este vorba de a forța propoziții nonsens teologice să devină propoziții nonsens filosofice sau să redevină propoziții cu sens, dar cu un sens factual specific paradigmei respective de lectură; în cazul de față o lectură factual-juridică, dar, pregătită la rândul ei să fie și ea, pe mai departe, reîncărcată cu alte (non)sensuri, aici (non)sensuri filosofice.)

Cât de (ne)legitimi teologic sunt pașii sugerați în schema de mai sus: reducerea sensului teologic la un sens juridic-factual, apoi încărcarea

²⁶¹ „Înalta Curte de Casație și Justiție a hotărât că, în materia determinării competenței teritoriale, noțiunea de domiciliu, [...] trebuie interpretată într-un sens larg, respectiv adresa unde pârâtul locuiește efectiv.” – <https://www.juridice.ro/iccj-noțiunea-de-domiciliu-in-sens-procesual.html>

²⁶² Iov 23, 3 [Răspunsul lui Iov], Vechiul Testament (traducere Dumitru Cornilescu).

acestui cu un sens filosofic și, în final, proiectarea sensului filosofic peste cel teologic inițial, rămâne o problemă analitică lăsată deschisă în acest loc.²⁶³

În exemplul discutat a fost vorba, în principal, de nelegitimitatea unor transferuri de conținuturi (/semnificații) dinspre noțiuni filosofice sau juridice înspre noțiuni teologice, ca răspuns la un ansamblu de noțiuni negate. Astfel de amestecuri de limbaje, de un fel sau altul, asemănătoare cu cel din cazul de față, sunt frecvente. De exemplu, în alte situații este implicat, într-o măsură mai mare sau mai mică, limbajul științific; foarte pe scurt, se intersectează limbajul natural-scriptural cu diverse forme științifice de limbaj și, pe urmă, limbajul scriptural este forțat să preia parte din acele sensuri și semnificații științifice, iar ceea ce rezultă ca și consecințe hermeneutice sunt amalgamuri de interpretări, mai mult sau mai puțin sofisticate, expuse în texte precum: *Biblia pentru credincioși și necredincioși* (E.M. Iaroslavski, Editura Politică, București, 1961); *Biblia hazlie* (Leo Taxil, Editura Politică, București, 1962); *Himera credinței în Dumnezeu* (Richard Dawkins, Editura Curtea Veche, București, 2007); *Dumnezeu nu este mare. Cum otrăvește religia totul* (Christopher Hitchens, Editura Litera, București, 2012) etc. Firește, este prezentă și relația inversă: se intersectează diverse forme științifice de limbaj (fizic, biologic, geologic, istoric etc.) cu limbajul scriptural și, pe urmă, limbajul științific este forțat să preia sensuri și semnificații teologice, iar ceea ce rezultă ca și consecințe hermeneutice sunt amalgamuri de interpretări orientate teologic, dar cu pretenții de științificitate (un astfel de exemplu îl reprezintă creaționismul științific). Amestecurile nelegitime ale unor limbaje cu limbajul teologic sunt de mare interes critic pentru teologia-analitică (*Tractatusul* lui Wittgenstein ne sugerează că și o etică a tăcerii trebuie asumată [/acceptată/învățată]: „Despre ceea ce nu se poate vorbi trebuie să se tacă.”²⁶⁴); ele fac obiectul unor studii de caz aparte; nu se insistă asupra acestor aspecte aici. Trebuie adăugat însă, că în același timp, astfel de delimitări critice permit ca în anumite cazuri, bine clarificate și fără a intra în conflict cu cerințe de coerență teologică, pornind dinspre filosofie sau știință,

²⁶³ O astfel de problemă este un exemplu de posibil studiu de caz teologico-analitic.

²⁶⁴ *Tractatus*, P 7.

să se deschidă noi posibilități teologice de interpretare, noi direcții teologice de cercetare etc. (ca exemplu științific, o astfel de propunere de deschidere interpretativă este încercarea lui G. Cantor de semnificare teologică a unor rezultate matematice din aritmetica numerelor transfinite creată de el²⁶⁵; ca exemplu filosofic este amintit aici G.W. Leibniz, unul dintre marii filosofi raționaliști, cu ale sale Eseuri de teodicee²⁶⁶)

2.4. Noțiuni pozitive și noțiuni negative²⁶⁷

Unele noțiuni exprimă prin conținutul lor atribute (proprietăți, determinații) ce aparțin obiectelor pe care le reprezintă. (Exemplu: „credincios” – persoană care este angajată într-o relație existențială, afectivă și spirituală,²⁶⁸ cu o ființă transcendentă pe care o recunoaște ca Dumnezeu.) Alte noțiuni au conținuturi formate prin reprezentări mentale cu referire la obiecte cărora nu le aparțin anumite însușiri. (Exemplu: „necredincios /non-credincios” – persoană care nu este angajată într-o relație existențială, afectivă și spirituală,²⁶⁹ cu o ființă transcendentă pe care o recunoaște (sau nu) ca fiind Dumnezeu.) Vom conveni să numim noțiunile cu conținuturi explicit

²⁶⁵ Studiul de caz din această carte abordează un astfel de exemplu: „**Infinitul** – semnificații teologice la nivel de limbaj sau despre posibilitatea semnificării teologice a infinitului matematic”.

²⁶⁶ G.W. Leibniz, *Eseuri de teodicee – Asupra bunătății lui Dumnezeu, a libertății omului și a originii răului*, Editura Polirom, Iași, 1997.

²⁶⁷ Acest paragraf este complementar paragrafului ‘§Noțiuni contrare. Negăția unor noțiuni contrare’ și mută convențional accentul, pentru clarificările analitice din cuprinsul său, pe polaritatea „noțiuni pozitive” $\leftrightarrow$ „noțiuni negative” cu referire, în principal, la raportul de contradicție dintre noțiuni, adică la „noțiunile contradictorii”.

²⁶⁸ Desigur, nu vor fi înșirate aici nici măcar în parte particularitățile definitorii ale unei astfel de relații existențiale afectiv – spirituale (noțiunile „persoană”, „afectiv”, „spiritual”, „existențial”, „Dumnezeu” au la rândul lor conținuturi pozitive complexe, bogate în determinații). Exemplul urmărește numai ilustrarea unor aspecte logice specifice temei în discuție.

²⁶⁹ Exprimări alternative, pe nivele diferite de explicitare (sau elipticitate), sunt: • persoană NElegată existențial, afectiv și spiritual, printr-o relație, de o ființă transcendentă pe care o numește Dumnezeu (și pe care o poate admite sau nu ca „existând”); • persoană care, în mod categoric, nu recunoaște existența unui Dumnezeu (și, implicit în acest fel, contestă posibilitatea unei relații existențiale afectiv-spirituale a omului cu Dumnezeu) etc. [Nu este abordată aici decât parțial situația în care astfel de noțiuni pot fi reconfigurate ca și noțiuni cu conținuturi pozitive.]

pozitive „noțiuni pozitive”, iar pe cele formate de la aceste noțiuni prin negația conținuturilor (lingvistic prin „non”, „ne” etc.; simbolic prin „¬”) „noțiuni negative” ($N / \neg N$). Ca urmare a celor prezentate, prima observație generală este aceea că o noțiune pozitivă este o noțiune al cărei conținut exprimă o prezență, în timp ce o noțiune negativă este o noțiune al cărei conținut exprimă o absență. Însă, din considerente de clarificare analitică, în ce privește conținuturile noțiunilor negative, mai trebuie acordată atenție și unor semnificații la nivel de limbaj ale negației. (Este vorba, desigur, de *negația noțiunilor pozitive*.) În plus, trebuie făcută observația că de multe ori o noțiune $\neg N$ negativă în raport cu o noțiune pozitivă N , are asociat ea însăși, noțiunea $\neg N$, un conținut pozitiv. De asemenea, trebuie menționat faptul că investigarea analitică a unor astfel de conținuturi pozitive pentru „noțiuni negative” poate fi o activitate complexă pe mai multe planuri și nivele (fie orizonturi generale: filosofice, teologice, științifice, fie nivele specializate: logice, semiotice, hermeneutice etc.). (Cu referire la exemplele anterioare credincios / necredincios _N / _{¬N} menționăm aici suita de dialoguri-dezbateri din cartea: „În ce cred cei care nu cred?”²⁷⁰.)

Se va lua ca și referință noțiunea de „om”. De la acest substantiv derivă diferite adjective, bunăoară „omenesc” și „uman”. Pentru clarificări va fi aleasă în continuare noțiunea: „uman”. O negare a acestei noțiuni este noțiunea: „inuman”; o caracterizare de dicționar a sa, prin conținuturi logic- pozitive, are ca primă semnificație: „crud”, „feroce”, subînțelegându-se om crud, om feroce. Această semnificație este însă frecvent asociată și cu noțiunea „neom”.²⁷¹ Ceea ce se vrea a fi subliniat prin această ilustrare este faptul că elemente lingvistice de negare precum „ne”, „in”, „im”, „i”, „anti” etc. nu întotdeauna exprimă o absență în raport cu o prezență din semnificația de bază a noțiunii pozitive de referință (noțiunea negată), cât o calitate negativă în raport cu o calitate pozitivă care, însă, nu face parte în mod necesar din conținutul definitoriu al noțiunii negate (dar poate fi un

²⁷⁰ ECO Umberto, MARTINI Carlo Maria – „În ce cred cei care nu cred?”, Editura Polirom, Iași, 2011.

²⁷¹ Sunt posibile și alte corelații de acest fel: „neom” semnificând, de exemplu, o însușire de caracter negativă raportată la una pozitivă „omenia”.

atribut al acesteia)²⁷². Un alt exemplu sugestiv în acest sens, situat într-un univers de limbaj științific, îl reprezintă noțiunea de „antimaterie” din fizică: ea este ca noțiune o noțiune aparent negativă prin negarea noțiunii pozitive de „materie”, dar, și antimateria este tot o formă de materie (!); negarea radicală, disjunctă a materiei este vidul.²⁷³ La fel, o „antiparticulă” nu este absența unei particule, cum ar fi, de exemplu, cu un conținut fizic pozitiv unda, ci o altă particulă.²⁷⁴ Prin astfel de negații într-un univers de discurs dat se pot crea perechi de noțiuni contrarii și nu contradictorii (așa cum sugerează „absența” ca negare (radicală) a „prezenței”)²⁷⁵.

Pentru a caracteriza *logic* două noțiuni N_i, N_j ca fiind contradictorii se folosește în general elementul lingvistic de negare „non”: $N_i \mapsto \underbrace{\text{non} N_i}_{N_j}$ (sau simbolic $N_i \mapsto \underbrace{\neg N_i}_{N_j}$). Cu aceste precizări, printr-o convenție de limbaj logică

să se va afirma, în contextul de aici, despre două noțiuni N_i și N_j că sunt: pozitivă $\leftrightarrow$ negativă una în raport cu cealaltă, dacă și numai dacă sunt într-un raport de contradicție (sunt contradictorii). La nivel propozițional exprimările pot fi de felul „nu este”: „Numărul natural impar nu este număr natural par.”. O concluzie care derivă din aceste aspecte este legată de

²⁷² „[...] Convențiile tacite de care depinde înțelegerea limbajului cotidian sunt enorm de complicate”. *Tractatus*, P 4.002.

²⁷³ „*Antimaterie* este noțiunea folosită pentru definirea opusului materiei formate din protoni, neutroni și electroni. În același fel în care noțiunea ‘zi’ definește atât perioada de 12 ore de lumină (opusă întinericului), cât și perioada de 24 de ore care include noaptea, noțiunea ‘materie’ este folosită pentru definirea atât opusului antimateriei cât și totalitatea de materie și antimaterie existentă în univers. [...] Dacă o particulă intră în coliziune cu antiparticula sa, cele doua se anihilează, emițând raze gamma, fotoni de înaltă energie.” – <https://ro.wikipedia.org/wiki/Antimaterie>

²⁷⁴ „Corespunzător fiecărei particule subatomice, există o *antiparticulă* cu masa egală, dar sarcina electrică opusă. Unele particule sunt identice cu antiparticulele lor. Pentru aceasta este necesar ca particula să nu fie încărcată electric, dar nu toate particulele de acest fel sunt identice cu antiparticulele corespunzătoare lor. [...] Pentru fiecare dintre particulele subatomice [...] există câte o antiparticulă. Antiparticulele au aceeași masă ca particulele respective, dar le sunt opuse în ceea ce privește sarcina și alte atribute. [...] Există particule care sunt propriile lor antiparticule. Un exemplu este fotonul, particula de lumină, deci lumina și antilumina sunt unul și același lucru.” <https://ro.wikipedia.org/wiki/Antiparticulă>

²⁷⁵ Unele exemple din paragraful anterior, § Noțiuni contrare. Negația unor noțiuni contrare, sunt, de asemenea, sugestive în acest sens.

necesitatea precizării clare a universului de discurs: într-un (sub)univers de discurs $U' \subset U$ două noțiuni pot fi contradictorii, dar în alt univers de discurs U cele două noțiuni sunt doar contrare. Aceste clarificări de interes pentru teologia analitică sunt foarte importante în lectura, analiza sau eventuala critică a unor chestiuni legate de limbajul teologic și de logica subiacentă acestuia. Din păcate, textul Biblic este foarte expus la lecturări, interpretări și critici, să le spunem, folosind un eufemism, superficiale (critici în care se amestecă, printre altele, universuri de discurs, raporturi de contrarietate și de contradicție, se identifică greșit polaritatea unor noțiuni ca fiind pozitive și negative când ele de fapt nu sunt într-o opoziție radicală etc.; toate acestea, nu de puține ori, pe fundalul tacit al unor angajamente ideologice opuse, în general, oricăror forme de religiozitate).

Presupunem acum o pereche de noțiuni $N_i \leftrightarrow \neg N_i$. În

pozitivă
negativă

 orizontul teologico-analitic al examinării unor situații cu posibile astfel de opoziții, trebuie făcute câteva remarci privitoare la interpretarea noțiunii negative $\neg N_i$ cu referire la noțiunea pozitivă N_i . Pe de o parte, precizările care urmează, cu privire la noțiunea $\neg N_i$ raportată la noțiunea N_i , țin cont atât de anumite restricții impuse de logică, cât și de anumite libertăți permise de limbaj, de gândirea comună; aceasta fără a încălca însă norme gramaticale sau norme logice de bază. Pe de altă parte, aspect important, forma logică a noțiunii – conținut și sferă – rămâne de interes central.

- r₁) O primă interpretare posibilă pentru $\neg N_i$ este: „*Totul* în afară de N_i ”, unde *totul* este o entitate de sine stătătoare, considerată ca întreg (/este, dacă putem spune așa, un fel de complementară universală). Această interpretare posibilă, deși importantă, ridică o serie de complicații logice, motiv pentru care nu este abordată aici.
- r₂) O interpretare posibilă, într-un sens mai restrictiv decât cel anterior, pentru $\neg N_i$ este: „*Orice* în afară de N_i .”, cu referire directă la universul de discurs U asociat acestui caz. Universul de discurs U asociat acestui caz este reprezentat de reuniunea sferelor tuturor noțiunilor care îi aparțin (evident împreună cu N_i). Pentru început, se va analiza această interpretare în legătură cu o situație matematică simplă și foarte

intuitivă.²⁷⁶ Fie universul de discurs $U = \mathbb{N}$ al aritmeticii numerelor naturale. În acest univers de discurs considerăm noțiunea pozitivă „număr par” și noțiunea negativă „număr non-par/impar”.²⁷⁷ Reamintim în acest context situația: $\text{par} \leftrightarrow \text{impar}$, cu considerarea noțiunii „par” ca noțiunea pozitivă, respectiv a noțiunii „impar” ca noțiune negativă; perechea de noțiuni („par” , „impar”) reprezintă o pereche de noțiuni care se exclud reciproc și sunt astfel două noțiuni, una pozitivă și una negativă, care sunt contradictorii.

Noțiunea de **număr par**: ♦ *conținutul noțiunii* – „număr natural care este divizibil cu doi”²⁷⁸; ♦ *sfera noțiunii* – $\mathbb{N}_{2k} = \{0, 2, 4, \dots\}$; noțiunea va fi simbolizată aici prin $\underbrace{n_{\text{par}}}_{+}$.

Noțiunea de **număr impar**: ♦ *conținutul noțiunii* – „număr natural care nu este divizibil cu doi”²⁷⁹; ♦ *sfera noțiunii* – $\mathbb{N}_{2k+1} = \{1, 3, 5, \dots\}$; noțiunea va fi simbolizată aici prin $\underbrace{n_{\text{impar}}}_{-}$.

Sferele celor două noțiuni sunt disjuncte $\mathbb{N}_{2k} \cap \mathbb{N}_{2k+1} = \emptyset$ și reuniunea lor $\mathbb{N}_{2k} \cup \mathbb{N}_{2k+1} = \mathbb{N} = U$ reprezintă tocmai universul de discurs $\mathbb{N}$. Ceea ce se vrea subliniat aici, foarte pe scurt și fără a dezvolta toate detaliile logice sau de limbaj (gramaticale) care pot însoți exemplul, este un aspect analitic care aduce în discuție, încă o dată, relația dintre logică și limbaj.²⁸⁰ Limbajul natural are nuanțări de semnificare prin care poate să nu fie logic, în anumite cazuri, în raport cu o normativitate logică extrem de restrictivă, dar, nuanțările de limbaj pot influența, de asemenea, o relaxare a logicii (a anumitor părți/domenii ale logicii) astfel încât logica să nu intre în conflict cu limbajul natural.

²⁷⁶ Acest exemplu matematic este relevant și pentru referința r3).

²⁷⁷ Pentru simplitatea expunerii se va vorbi de numere pare și impare numai în raport cu universul de discurs al mulțimii numerelor naturale $\mathbb{N}$ deși el poate fi lărgit la numerele întregi $\mathbb{Z}$ și atât (!); a vorbi despre numere reale pare sau impare subînțelege cu necesitate limitarea universului de discurs la $\mathbb{Z}$ (sau, în particular, la $\mathbb{N}$).

²⁷⁸ *Dicționar de matematici generale*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974.

²⁷⁹ *Dicționar de matematici generale*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974.

²⁸⁰ Este evident că, în fond, se subînțelege aici că este vorba de „limbajul logicii” și de „alte limbaje”, diferite de limbajul strict specializat al logicii (natural, teologic, științific, în particular chiar matematic).

Fie propoziția (p₁): „ n este număr par.”. Un înțeles al său, neproblematic la nivel de limbaj, e acela că n este un simbol asociat noțiunii de „număr par”. Fie propoziția (p₂): „ n este un anumit număr par.”; și în acest caz, la fel de neproblematic la nivel de limbaj, un înțeles al propoziției poate fi acela că n este un simbol asociat noțiunii de „număr par”. Propoziția (p₂) poate avea însă, tot neproblematic, și semnificația unei propuneri de opțiune arbitrară pentru un număr par determinat: „Considerăm, de exemplu, numărul par 2.” ($2 \in \mathbb{N}_{2k}$), înțelegând prin aceasta nu că n este simbol pentru noțiunea de „număr par”, ci că este un anumit număr, arbitrar ales, urmând a fi specificat, dintre numerele: 0,2,4,... Gândind în orizont gramatical lucrurile, apar posibilități de diferențiere a semnificațiilor propoziționale; în cadrul unui text (context) s-ar putea, eventual, decide opțiunea. Așa cum s-a precizat însă nu se intră aici în toate detaliile logice sau de limbaj (gramaticale) cu toate consecințele lor. Prin urmare, abstracție făcând de o pluralitate de aspecte logice și lingvistice, vom trece la negația $\neg n$ înțelegând prin aceasta aici: „non-un anumit număr par”.

Revenind la r₂), adică la interpretarea posibilă pentru $\neg N_i$: „Orice în afară de N_i .”, se observă și în acest caz asemănări cu anumite aspecte din paragraful §Noțiuni contrare. Negația unor noțiuni contrare. Este vorba de faptul că noțiunea $\neg n$ nu este univoc determinată în raport cu noțiunea n (în sensul în care noțiunii n i-ar corespunde logic doar o singură noțiune negație a sa), ci se acceptă posibilitatea unor alternative, a unor opțiuni noționale, alegerea uneia semnificând, univoc de această dată, noțiunea $\neg n$:

$$\begin{array}{c} \nearrow (\neg n)_1 \\ \vdots \\ \neg n \rightarrow (\neg n)_i = \neg n \quad (\text{univoc}). \\ \searrow \vdots \\ \vdots \end{array}$$

În universul de discurs $\mathbb{N}$, pentru „orice în afară de n ”, există posibilitățile:

$$\begin{array}{c} 1 \\ \nearrow \vdots \\ \neg n \rightarrow 113 = \neg n \quad [\text{de exemplu}] \quad (\text{univoc}). \\ \searrow \vdots \\ \infty \end{array}$$

Mai mult, limbajul natural – considerat chiar și în acest cadru matematic, permite neproblematic să lărgim, să nuanțăm în propoziția: „ n este număr par.” semnificația lui n la posibilitatea unui număr par n oarecare, dar determinat. În acest fel, devine cu puțință și următoarea situație logico-lingvistică de interpretare. Considerăm acum un număr n_{par} arbitrar din sfera $\mathbb{N}_{2k}$, de pildă 6, și un număr n_{impar} arbitrar din sfera $\mathbb{N}_{2k+1}$, de pildă 19; printr-o *convenție logică*, adaptată la un limbaj deschis spre interpretare, se va considera că cele două noțiuni asociate: „numărul 6”, respectiv „numărul 19” sunt una pozitivă (am optat pentru numărul par, dar poate fi oricare) și cealaltă negativă (numărul impar) în raport cu ea $\left(\underset{+}{6} \rightarrow \underset{-}{19}\right)$. Cu alte cuvinte, oricare pereche arbitrară de numere naturale pare și impare (n_{2k}, n_{2k+1}) poate constitui o pereche de noțiuni, una pozitivă și cealaltă negativă. Ca o completare la nivelul percepției unei astfel de perechi, se poate spune că în exemplul anterior, ales dintr-un univers de discurs relativ simplu, cel al numerelor naturale, perechile de noțiuni pozitive și negative nu conduc la asociații nefirești, stranii de cupluri pozitive și negative astfel formate.

În alte universuri de discurs însă, mai bogate și mai complexe, alegând din sfera noțiunii „non N_i ” obiecte arbitrare, implicit noțiunile care le reprezintă, se poate ajunge la nivel de conținuturi ale noțiunilor pozitive și negative, puse astfel în pereche $(+, -)$, la asocieri nefirești, bizare. Nu de puține ori, în limbaje complexe deschise interpretărilor (limbaje naturale, artistice, teologice), astfel de asocieri, logic legitime în interpretarea extrem de liberă, de largă a negației non, pot conduce însă și la ambiguități, la confuzii. Aspect important, în însăși actul lecturării și interpretării unui text, libertatea de a lăsa un câmp prea larg de semnificare negațiilor riscă să conducă la neînțelegeri, la ratarea semnificației textului. Subliniem încă o dată, textele teologice beneficiază din plin de astfel de lecturări cu totul libere. (O libertate afișată în raport cu opțiunile oferite de negație poate să nu fie chiar atât de liberă, fiind îndreptată – negația (non) – spre o concluzie deja anticipată, înspre care este orientată interpretarea (o libertate angajată, am putea spune); nu există nici un impediment logic pentru a limita astfel de raționamente alternative angajate; din punct de vedere logic este vorba doar de simple *posibilități logice*.) De aici derivă imediat o concluzie

importantă: într-o interpretare de text care se vrea rațională, logica este o condiție necesară, dar nu și suficientă. Desigur, această concluzie e limpede și unanim acceptată, e aproape un truism, însă există, sau ar trebui să existe, și o componentă semnificantă la nivelul textului în ansamblul său, care să ghideze opțiunile logic posibile (de altfel egal îndreptățite.)

Exemple: în limbajul cotidian, non-om este și vulpea, și mașina de tocat carne, și extraterestrul; în universul de discurs teologic, non-om este și Dumnezeu, dar și oaia, și chipul cioplit, este și îngerul, dar și diavolul etc.

Astfel de observații atrag atenția asupra necesității unei atitudini rezervat critice față de unele propuneri de interpretare polarizatoare între anumite noțiuni și negațiile acestora.

r₃) O altă interpretare posibilă, de la început mai restrictivă, pentru $\neg N_i$ este: „Orice [obiect] în afară de N_i , dar de aceeași natură cu N_i , în genul lui N_i .”²⁸¹ Exemplul matematic de la punctul r₂ este relevant și pentru acest caz: universul de discurs $\mathbb{N}$ al aritmeticii numerelor naturale este compus din noțiuni reprezentând obiecte matematice care au o aceeași «natură de gen»: numerele naturale (clasa numerelor naturale cu cele două subspecii ale ei, numerele pare și numerele impare).²⁸²

Exemple.

I. Fie universul de discurs biologic U al regnului animal.

noțiune N_i	conținutul noțiunii			
Elefant	ul este	mamifer	terestru	cântărind peste 2,5 tone.
S		P_1	P_2	P_3
subiect logic		predicat logic		
S este P_1 și P_2 și P_3 .				

Vom considera acest caz particular și vom conveni logic²⁸³ pentru negația noțiunii „elefant” ($\neg N_i$) raportarea acesteia doar la negarea conținutului noțiunii N_i . Atunci, limitându-ne doar la o formă

²⁸¹ Aici *genul* este înțeles în sens logic: clasă de obiecte care au note esențiale comune și (clasa) cuprinde cel puțin două specii.

²⁸² A se vedea în acest sens nota referitoare la numerele reale, numerele întregi (/naturale) și paritatea/imparitatea legată de aceste numere.

²⁸³ Dezvoltarea desfășurată în continuare este corectă logic, dar nu se intră aici în detalii de justificare logică a ei.

simplificată de aducere în limbaj a lui $\neg N_i$, vom spune că „non-elefant” reprezintă ceva care cel puțin (dar poate fi și toate trei) nu este mamifer sau nu este terestru sau cântărește mai puțin de 2,5 tone. Altfel spus, dacă lipsește cel puțin unul din cele trei predicate, nu avem elefant. (Chiar dacă s-ar impune cerința tare a negării tuturor predicatelor, după cum se va vedea mai jos, nu apar diferențe majore, ci doar de nuanță.)

*) considerăm doar: $\neg P_2$, adică nu este terestru

- „Balena este mamifer, trăiește numai în mediul acvatic și cântărește N_j peste 2,5 tone.”

Cu referire la acest exemplu, în universul de discurs biologic U al regnului animal, avem următoarea posibilitate logică:

$N_j = \neg N_i$ sau, în cuvinte: „Balena este non-elefant.”.

*) considerăm doar: $\neg P_3$, adică nu cântărește peste 2,5 tone

- „Rinocerul este mamifer terestru și cântărește sub 2,5 tone.”
 N_k

Cu referire la acest exemplu, în universul de discurs biologic U al regnului animal, avem următoarea posibilitate logică:

$N_k = \neg N_i$ sau, în cuvinte: „Rinocerul este non-elefant.”.

**) considerăm: $\neg P_1$ și $\neg P_3$, adică nu este mamifer și cântărește sub 2,5 tone

- „Cobra regală nu este mamifer, este animal terestru, și cântărește sub N_l 2,5 tone.”

$N_l = \neg N_i$ sau, în cuvinte: „Cobra regală este non-elefant.”.

**) considerăm: $\neg P_1$ și $\neg P_2$ și $\neg P_3$, adică nu este mamifer, nu este animal terestru și cântărește sub 2,5 tone

- „Caracatița este animal acvatic, nu este mamifer și cântărește sub 2,5 N_m tone.”

$N_m = \neg N_i$ sau, în cuvinte: „Caracatița este non-elefant.”.

Cu referire la acest exemplu, balena, rinocerul, cobra regală și caracatița au o aceeași „natură” cu elefantul: simplu spus, toate sunt animale.

II. Exemplu teologic de ilustrare logică a acestor aspecte. Fie universul de discurs teologic U_{NT} al Noului Testament. Exemplul este încadrat, aici, într-un context hermeneutic de semnificare logică a sa limitat la următoarele pasaje biblice:

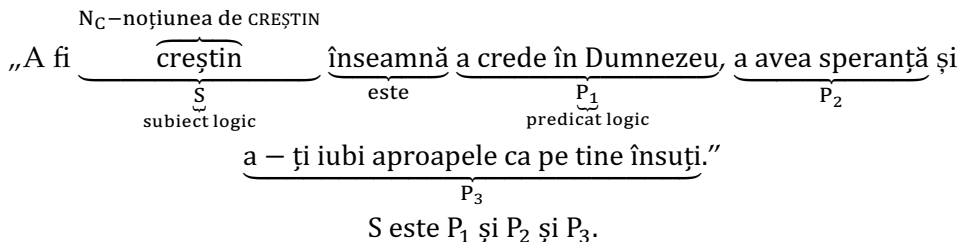
- ▶ „³⁶ «Învățătorule, care poruncă este cea mai mare în Lege?» ³⁷ El i-a zis: «Să-l iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău și din tot cugetul tău.»^{(b)284}. ³⁸ Aceasta este cea mai mare și cea dintâi poruncă. ³⁹ Iar a doua este asemenea acesteia: Să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. ⁴⁰ În aceste două porunci este cuprinsă toată Legea și Profeții.»²⁸⁵.
- ▶ „² Și dacă aș avea darul profeției, și dacă aș cunoaște toate misterele și toată știința, și dacă aș avea toată credința așa încât să mut munții, dacă n-aș avea iubire, n-aș fi nimic. ³ Și dacă toată averea mea aș da-o ca hrană săracilor, și dacă mi-aș da trupul ca să fie ars, dar n-aș avea iubire, nu mi-ar folosi la nimic. ⁴ Iubirea este îndelung răbdătoare, iubirea este binevoitoare, nu este invidioasă, iubirea nu se laudă, nu se mândrește. ⁵ Ea nu se poartă necuviincios, nu caută ale sale, nu se mânie, nu ține cont de răul [primit]. ⁶ Nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. ⁷ Toate le suportă, toate le crede, toate le speră, toate le îndură.; ¹³ Iar acum rămân acestea trei: credința, speranța și iubirea. Dar cea mai mare dintre toate acestea este iubirea.”²⁸⁶

²⁸⁴ Nota (b) în *Noul Testament*, Sapienia: „Tradiția ebraică interpretează cele trei facultăți ca aspecte diferite în care trebuie exprimată și actualizată iubirea față de Dumnezeu: *inima* înseamnă dedicarea religioasă lui Dumnezeu; *sufletul* (viața) implică dăruirea de sine până la martiriu; *puterea*, care apare în Marcu 12, 30 și Luca 10, 27 (adică bunurile, proprietatea), înseamnă dăruirea bunurilor”. {³⁰ „Să-l iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău și din toată puterea ta.” – Marcu 12, 30}

²⁸⁵ Matei 22, 36–40 [IX. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN IUDEEA ȘI IERUSALIM, *Porunca cea mai mare*], *Noul Testament*, Sapienia.

²⁸⁶ 1Corinteni 13, 2–7; 13 [III. RĂSPUNSURI LA PROBLEMELE CORINTENILOR – COMPORTAMENTUL ÎN CULTUL PUBLIC – *Elogiul iubirii*], *Noul Testament*, Sapienia.

Pe baza acestor versete, fără a dezvolta justificări interpretative, se va conveni asupra legitimității teologic-creștine a următoarei propoziții:

(Credința în Dumnezeu, speranța (în promisiunile lui Isus; în Înviere²⁸⁷ etc.) și iubirea aproapelui ca pe sine însuși reprezintă, împreună, *conținutul notiunii* de CREȘTIN.)

Pentru a simplifica analiza vom accepta ca pe o evidență afirmația că a nu crede în Dumnezeu sau a nu spera că există Înviere prin Isus Cristos înseamnă, din capul locului, a nu fi creștin. Acestea sunt, teologic vorbind, două negații radicale ale calității de creștin.

- Vom considera logic doar: $\neg P_3$, adică teologic: a nu-ți iubi aproapele ca pe tine însuși. Prin urmare, poate să existe credință în Dumnezeu, poate să existe Speranță, prin Isus Cristos, în Înviere, dar să nu existe acea iubire a aproapelui cerută de Isus. Cu referire la acest exemplu, în universul de discurs teologic U_{NT} , referitor la (non)apartenența la comunitatea creștină, avem (și) următoarea posibilitate logică pentru notiunea logic-negativă de „NECREȘTIN”:

287 Exemplu. „¹⁵ «Dacă mă iubiți, veți ține poruncile mele ¹⁶ și eu îl voi ruga pe Tatăl, iar el vă va da un alt Mângâietor ca să fie cu voi pentru totdeauna, ¹⁷ Duhul adevărului, pe care lumea nu-l poate primi pentru că nu-l vede și nici nu-l cunoaște. Dar voi îl cunoașteți pentru că rămâne la voi și va fi în voi. ¹⁸ Nu vă voi lăsa orfani. Voi veni la voi.»” – Ioan 14, 15–18 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – *Isus îl promite pe Duhul Sfânt*], *Noul Testament*, Sapientia; „⁷ «Totuși, eu vă spun adevărul: este mai bine pentru voi ca eu să plec, pentru că, dacă nu mă duc, Mângâietorul nu va veni la voi; însă, dacă mă duc, îl voi trimite la voi.»” – Ioan 16, 7 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – *Misiunea Duhului Sfânt*], *Noul Testament*, Sapientia; „¹¹ Dacă Duhul celui care l-a înviat pe Isus Cristos din morți locuiește în voi, cel care l-a înviat pe Cristos din morți va învia și trupurile voastre muritoare, prin Duhul lui care locuiește în voi.” – Romani 8, 11 [II. PARTEA DOGMATICĂ – DE LA LEGE LA DUH – *Viața în Duh*], *Noul Testament*, Sapientia.

$\neg N_C$ este P_1 și P_2 și $\neg P_3$ (altă variantă logică
de formulare: P_1 și P_2 și $\neg P_3$ este $\neg N_C$)

sau în cuvinte, într-o variantă teologică de exprimare: „Un om care crede în Dumnezeu, în Isus Cristos și în Înviere, dar nu-și iubește aproapele ca pe sine însuși, nu este creștin.” („³¹ Așa cum vreți ca oamenii să vă facă vouă, faceți-le la fel.”²⁸⁸ Dar, cine este aproapele nostru (/meu)? „²⁹ Acela însă, voind să se justifice, i-a spus lui Isus: «Și cine este aproapele meu?» ³⁰ Isus a continuat: «Un om cobora de la Ierusalim la Ierihon și a căzut în mâinile tâlharilor [...] ³¹ Din întâmplare, a trecut pe drumul acela un preot, dar, văzându-l, a trecut mai departe. ³² La fel și un levit, trecând prin locul acela, văzându-l, a trecut mai departe. ³³ Dar un samaritean care călătorea a venit lângă el și, văzându-l, i s-a făcut milă. ³⁴ Apropiindu-se, i-a legat rănila [...]. Apoi, urcându-l pe animalul său de povară și ducându-l la un han, i-a purtat de grijă. [...] ³⁶ Cine dintre aceștia trei crezi că este aproapele celui căzut în mâinile tâlharilor?» ³⁷ El a răspuns: «Cel care a avut milă de el.». Atunci Isus i-a spus: «Mergi și fă și tu la fel!..»”²⁸⁹)

Încheiem cu-o formulare scurtă, parțială (a acestei variante logice $\neg P_3$): „Necreștin este cel care nu-și iubește aproapele.”.

Fără a mai intra în detalii onto-teologice, cu referire strictă la acest exemplu particular, se poate considera pentru noțiunile de „creștin” și „necreștin” existența unei aceleiași naturi teologice dată prin attributele esențiale de <credință în Dumnezeu> și <credință în Învierea lui Isus Cristos>.

III. Un alt exemplu teologic de ilustrare logică a acestor aspecte cu privire la noțiunea $\neg N_i$, noțiune semnificând „ceva” diferit de N_i , dar de aceeași natură/substanță cu N_i , va fi prezentat, ca o alternativă hermeneutic-ontologică la specificul interpretării propuse, la punctul r4). Aceasta pentru a sublinia odată-n plus, în contextul respectiv, limitele intrinseci formale ale logicii în

²⁸⁸ Luca 6, 31 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – Iubirea față de dușmani (a se vedea întreg contextul: 27–36)], *Noul Testament*, Sapientia.

²⁸⁹ A se vedea contextul întreg: Luca 10, 25–37 [IV. URCAREA SPRE IERUSALIM – Porunca cea mai mare; Caritatea samariteanului], *Noul Testament*, Sapientia.

relaționarea ei posibilă cu hermeneutica (sau cu limbajele în general).

- r₄) A patra interpretare posibilă pentru $\neg N_i$ face referire la *absență*: absența obiectului (obiectelor) pe care conținutul noțiunii îl (le) reprezintă. În această interpretare, de exemplu, non-om înseamnă pur și simplu absența omului; trebuie însă imediat precizat că analiza logică de aici este limitată ontologic doar la o *absență* (a unei *prezențe*) în raport cu un context ontologic în care obiectul poate fi prezent, dar din care poate și lipsi, și, în același timp, în raport cu un univers de discurs având noțiuni referitoare la aceste contexte și obiecte. Este, spre deosebire de cazurile r₂) și r₃), o formă de negație mai radicală. În acest caz, conținutul noțiunii $\neg N_i$ nu este unul propriu-zis pozitiv precum în cazurile r₂) și r₃), ci, s-ar putea spune, unul abstract-negativ. Într-o ilustrare natural-intuitivă este vorba, de exemplu, de absența unei persoane resimțită într-o exprimare de felul: „ce mult îi simt lipsa” (cu precizarea că aici accentul nu cade pe trăirea subiectivă, ci pe starea ontologică de non-prezență).

Trebuie reluată o precizare importantă. Logica, prin limbajul său, prin structura ei formală, rămâne neutră la semnificațiile cu care sunt încărcate diferitele ei forme logice, semnificații care trec dincolo de ea, dincolo de aspectele pur logice și, cu atât mai mult, rămâne neutră la posibilele valorizări ale semnificațiilor dintr-un univers de discurs sau altul. De exemplu, în forma logică „S este P₁ și P₂ și P₃.” cele trei predicate logice sunt, din punct de vedere logic, pe același nivel, sunt, ca să zicem așa, «echivalente»²⁹⁰:

$$\begin{array}{l} \text{Persoana X este } \underbrace{\text{pistruiată}}_{P_1}, \text{ este } \underbrace{\text{elegantă}}_{P_2} \text{ și este } \underbrace{\text{antisemită}}_{P_3}. \\ \text{Persoana Y este } \underbrace{\text{melancolică}}_{P_1}, \text{ este } \underbrace{\text{celibatară}}_{P_2} \text{ și este } \underbrace{\text{credincioasă}}_{P_3}. \end{array}$$

Din punct de vedere strict logic P₁, P₂ și P₃ sunt forme logice având un statut logic similar, acela de: predicat logic P asociabil unui subiect logic S. Dar, trecând într-un univers de discurs, altul decât cel logic, predicatele

²⁹⁰ Desigur, nu este vorba aici de vreo *relație de echivalență* (într-un sens logic sau matematic), ci doar de afirmarea unei identități de relevanță logică a unor atribute diverse, în raport cu același subiect logic.

logice $P_1, P_j, \dots, P_n$ au semnificațiile lor, interpretările lor, valorizările lor de care logica nu este în niciun fel responsabilă (nici nu le susține, nici nu le contestă).

Fie două exemple complementare care încearcă să sugereze această formă de negație logic-ontologică:

$$e_1) \overbrace{5 \quad \underbrace{-3}_{\substack{\text{lipsa lui 3} \\ \text{din 5}}}}^{5-3} = 2; \text{ accentul cade nu pe conținutul noțional pozitiv al lui 2}$$

ca $\neg 3^{291}$ în raport cu 5, ci pe *lipsa* lui 3 din 5. (Fără a dezvolta în continuare acest aspect, și numai pentru un plus de sugestivitate clarificatoare, am putea spune la modul general matematic (/algebric) că accentul este pus aici pe operația de scădere, nu pe rezultatul acesteia.)

$$e_2) \overbrace{\underbrace{\overbrace{\{1,2,3\}}^A \quad \underbrace{\setminus \{1\}}^B}_{\substack{\text{lipsa elementului 1} \\ \text{din mulțimea A}}}}^{A \setminus B} = \overbrace{\{2,3\}}^{C_A^B}; \text{ accentul cade nu pe conținutul noțional}$$

pozitiv reprezentat de mulțimea C_A^B (complementara mulțimii cu elementul 1 ($B = \{1\}$) în raport cu mulțimea cu elementele 1,2,3 ($A = \{1,2,3\}$) [sau pe mulțimea care rămâne din A prin îndepărtarea/*lipsa* elementului 1]) ca $\neg 1$ în raport cu A, ci pe *lipsa* lui 1 din A.

Din punct de vedere analitic, trebuie reliefată încă o dată frontiera dintre logică și alte domenii: • în primul rând, în logică este vorba doar de o posibilitate alternativă – cu sorginte ontologică – de interpretare a negației la nivelul de semnificare al noțiunii-negație $\neg N_i$; • în al doilea rând, într-un anumit univers de discurs în care „prezența” și „absența” își au semnificațiile lor corespunzătoare unor stări ontologice (sau pur formale²⁹², v. matematica) dintr-o anumită ambianță ontologică particulară, posibilitățile de semnificare ale noțiunii $\neg N_i$ trec dincolo de granițele logicii și sunt cu totul specifice respectivului cadru ontologic particular; – observație: deși

²⁹¹ Pentru un plus de claritate logico-matematică vom adăuga aici că matematic $3 = +3$, iar -3 este opusul/simetricul lui 3 în sensul: $3 - 3 = 0$ (sau $3 + (-3) = 0$); în acest sens $-3 = \neg(+3) = \neg 3$.

²⁹² Fără a dezvolta filosofic tema aici, s-ar putea, eventual, vorbi și de „stări ontologice-formale”.

posibilitățile de semnificare sunt implicit specifice universului de discurs asociat trebuie păstrată însă o *forma logică* de negare $\neg N_i$ a noțiunii N_i . Astfel, în legătură cu diferențele de interpretare privind negația „non” vor fi prezentate, comparativ, câteva posibile interpretări teologice ale negației onto-logice: absență = $\neg$ prezență.

Structura formală de limbaj e cea din reprezentarea logică de bază:

$$\neg \left(S \text{ este } \begin{array}{c} \text{P} \\ \text{prezent} \\ \text{atributul de prezență} \end{array} \right) \Leftrightarrow S \text{ nu este prezent.} \Leftrightarrow S \text{ este } \textbf{neprezent.} \Leftrightarrow \\ \Leftrightarrow S \text{ este } \begin{array}{c} \neg P \\ \text{absent} \\ \text{atributul de absență} \end{array} .$$

Un exemplu teologic de context ontologic și, corespunzător, de univers de discurs în care *absența* omului în relație cu *prezența* sa ilustrează interpretarea r4), va fi înfățișat cu referire la Geneză: Creația lumii; Creația omului; Potopul. Vom conveni a considera ca (sub)univers de discurs scriptural limbajul biblic din *Întâia carte a lui Moise – Geneza*.

Vor fi alese pentru ilustrare, sub raportul prezenței, respectiv absenței omului, două tipuri de relații: relația $om \leftrightarrow$ lumea creată și relația $om \leftrightarrow$ Dumnezeu. Pentru a sublinia diferența dintre *formalul logic* și *informalul teologic* (nivelul semnificațiilor, al sensurilor teologice [neformale]²⁹³) sunt prezentate explicit și relativ pe larg, contextele onto-teologice alese pentru ilustrare.

2.4.1. Creația lumii neînsuflețite, a viețuitoarelor și a omului²⁹⁴

Cu referire la prima relatare a Creației, va fi analizată prezența omului în raport cu acea lume creată înainte de creația omului (relația $om \leftrightarrow$ lumea creată). Dumnezeu a început prin a crea o lume neînsuflețită și însuflețită din care Omul era absent. În această lume non-om înseamnă – în raport cu

²⁹³ Situația este asemănătoare, de exemplu, și pentru *informalul științific*: nivelul semnificațiilor, al sensurilor științelor empirice în raport cu formalismul matematic sau logic; la fel, nivelul semnificațiilor și al sensurilor matematicii în raport cu formalismul logic etc.

²⁹⁴ Este avută ca referință aici, cu precădere (deși nu exclusiv), *Prima relatare a creației* din Geneză.

importanța pe care Omul o va avea în ansamblul Creației lui Dumnezeu – pur și simplu, absența omului; onto-teologic însă este vorba doar de o *absență* a unei *prezențe* în raport cu o lume în care omul poate fi (/va fi) prezent, dar din care poate și lipsi, așa cum o dovedește absența sa din lumea primelor cinci zile ale Creației. Înțelegerea „-omului ca negație radicală, doar ca *absență*”, permite însă, pe de o parte, și un conținut pozitiv al noțiunii de „-om” dat prin semnificația pozitivă de „lumea din primele cinci zile ale Creației”; pe de altă parte, conduce însă și la posibilitatea unei interpretări valorizatoare a noțiunii de „om”. Semnificația noțiunii de „-om” care permite posibilitatea unei interpretări valorizatoare a noțiunii de „om” este susținută de însăși textul biblic. Dumnezeu îl creează pe om pentru această „lume a primelor cinci zile”, iar, în această lume, în primul rând va avea importanță relația omului cu partea însuflețită a creației [cu lumea vie / cu viața]: „²⁴ Și a zis Dumnezeu: «Să facă pământul să iasă ființe vii după specia lor: animale, reptile și viețuitoare ale câmpului după specia lor!». Și așa a fost. ²⁵ Și a făcut Dumnezeu viețuitoare ale câmpului după specia lor, animale după specia lor și toate reptilele pământului după specia lor. [...] ²⁶ Și a zis Dumnezeu: «Să-l facem pe om după chipul și asemănarea noastră și să stăpânească peste peștii mării și peste păsările cerului, peste animale, peste tot pământul și peste toate reptilele care se târăsc pe pământ!» ²⁷ Și l-a creat Dumnezeu pe om după chipul său. După chipul lui Dumnezeu l-a creat; bărbat și femeie i-a creat. ²⁸ Și i-a binecuvântat Dumnezeu. Dumnezeu le-a zis: «Fiți rodnici, înmulțiți-vă, umpleți pământul și supuneți-l; stăpâniți peste peștii mării, peste păsările cerului și peste toate ființele care se târăsc pe pământ.»”²⁹⁵; „¹ Astfel s-au împlinit cerurile și pământul și toată oștirea lor. ² Și a împlinit Dumnezeu [...] lucrarea pe care o făcuse. [...]. ³ [...] toată lucrarea pe care a creat-o atunci când a făcut-o. ⁴ Acestea sunt originile cerului și ale pământului, atunci când au fost create. [...]”²⁹⁶. La început deci, omul era absent din lumea neînsuflețită și însuflețită a Creației. Astfel, în perspectiva divină a unei dinamici continue a creației (punctată la acest început al

²⁹⁵ Geneza 1, 24–28 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *Prima relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²⁹⁶ Geneza 2, 1–4 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *Prima relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

Genezei de limita zilei a șaptea: „²⁹⁷ Și a împlinit Dumnezeu în ziua a șaptea lucrarea pe care o făcuse. Și s-a odihnit în ziua a șaptea de la toată lucrarea pe care o făcuse.”²⁹⁷) negația logică „-Om” poate primi ca noțiune – în contextul de ansamblu al Creației de până la ziua a șasea – o interpretare cu un conținut pozitiv având semnificația onto-teologică dată doar de partea primelor cinci zile ale Creației; lumea aceasta va deveni însă – aspect teologic (dar și filosofic) important – începând cu ziua a șasea, prin prezența omului în ea, o altă lume: lumea omului. În momentul în care Dumnezeu creează omul, acesta devine parte a lumii și astfel lumea veche cu *absența omului* din ea devine o lume nouă, o lume cu *prezența omului* în ea, o lume a omului. Nu există în acest fel – în prima relatare a Creației – un timp mitic în care omul, odată creat, și lumea veche să fie separați, să se afle la o anumită distanță. Desigur, din punct de vedere logic omul și lumea în care este prezent pot fi gândite în continuare separat și, implicit, pot fi approximate astfel distincții teologice. Forma logică este absolut independentă în raport cu sensurile și semnificațiile ei teologice. Aceeași formă logică poate fi regăsită, de exemplu, și în spatele unei interpretări cristianice cu referire la *absența*, respectiv *prezența* lui Isus în lumea omului – originile creștinismului – lume care va deveni la rândul ei, prin prezența lui Isus în ea, o altă lume. Teologia analitică vine să sublinieze și cu această ocazie faptul că forme logice subiacente unui text teologic, text care poate fi structurat și rațional, lasă, în chiar cadrele formalismului logic-rațional, un câmp liber semnificațiilor și sensurilor teologice ale cărui limite sunt impuse de teologia însăși²⁹⁸.

Interpretarea teologică anterioară, comparativ cu cea propusă în continuare, oferă odată-n plus, posibilitatea reliefării limitelor formale ale logicii în raport cu varietatea potențialităților interpretative ale hermeneuticii. Este vorba, în chiar contextul *absenței prezenței* unui obiect (având asociată noțiunea N_i) dintr-o ambianță ontologică în care acesta poate fi prezent, de accentul pus în semnificarea noțiunii $\neg N_i$ pe un „ceva” diferit de N_i , dar de aceeași natură/substanță cu N_i , deși obiectul este considerat în continuare ca fiind absent din respectiva ambianță ontologică.

²⁹⁷ Geneza 2, 2 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *Prima relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

²⁹⁸ Situația este similară și în științe.

Perspectiva de interpretare „om” / „-om” ca și opoziție ontologică prezență / absență este una radicală, exclusivă, în sensul în care omul nu poate să fie și prezent și absent în același timp și în același loc (este disjunctivă în măsura în care prezența și absența nu se intersectează sub nici un aspect). Complementar, va fi menționată aici o altă perspectivă interpretativă, tot ontologică, dar una de natură substanțial-ontologică în raport cu care, la nivelul unui fundament original al Creației, opoziția²⁹⁹ nu este una radicală, una disjunctivă. Pentru aceasta sunt menționate versetele următoare: „²⁴ Și a zis Dumnezeu: «Să facă pământul [s.n.] să iasă ființe vii după specia lor: animale, reptile și viețuitoare ale câmpului după specia lor!». Și așa a fost.”³⁰⁰; „¹⁹ Domnul Dumnezeu a plăsmuit din pământ [s.n.] toate fiarele câmpului și toate păsările cerului și le-a adus la om [...]”³⁰¹; „⁷ Domnul Dumnezeu l-a plăsmuit pe om din țărâna pământului [s.n.] și i-a suflat în nări suflare de viață și omul a devenit ființă vie.”³⁰²; „[...] te vei întoarce în pământul din care ai fost luat. Pentru că pământ ești și în pământ te vei întoarce [s.n.]»”³⁰³)³⁰⁴. Astfel, și în om (/Adam) și în lumea creată (/neînsuflețită și înșuflețită [dar non-umană]) este co-prezentă o aceeași substanță. „Opoziția” nu este logic disjunctivă în măsura în care omul (/Adam) și lumea creată (/neînsuflețită și înșuflețită [dar non-umană]) se pot intersecta ontologic sub aspectul unei co-substanțialități. Astfel, spre deosebire de radicalitatea

²⁹⁹ Pentru a fi logic consecvenți cu limbajul în care noțiunea de „opoziție” are un conținut exclusivist („care exclude reciproc”) vom preciza în această notă că se acceptă aici o anumită nuanțare, o atenuare a excluderii radicale. Este vorba de un sens sugerat, eventual, de sintagma „punere în opoziție” care poate să presupună atât ‘excluderea radicală’, dar și o ‘aproximare a excluderii’ obținută prin neglijarea unor aspecte totuși comune și construirea în acest fel a unei opoziții relative.

³⁰⁰ Geneza 1, 24 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *Prima relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁰¹ Geneza 2, 19 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *A doua relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁰² Geneza 2, 7 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *A doua relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁰³ Geneza 3, 19 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *Căderea omului*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁰⁴ Acest verset, intercalat în acest loc, vrea doar să sublinieze natura „substanței” din care a fost creat omul, aceeași cu a lumii create în primele cinci zile de către Dumnezeu.

oposiției *prezență* ↔ *absență* din cazul r₄), cu referire la cazul r₃) și la universul de discurs asociat, interpretarea propusă pentru ¬N_i:

$$\text{„ } \underbrace{\text{Orice în afară de}}_{\substack{\text{lumea creată} \\ \text{din care omul este absent}}} \underbrace{\text{ } N_i}_{\text{om } (/ \text{Adam})} \text{ ,}$$

dar de aceeași natură

$$\left(\underbrace{/ \text{substanță}}_{\text{pământ}} \right) \text{ cu } \underbrace{\text{ } N_i}_{\text{om } (/ \text{Adam})} \text{ ,}$$

pe scurt „Orice în afară de *om* dar de aceeași *natură-pământ* cu omul.” nu mai este posibilă construcția negației (absolut)radicale a noțiunii de om, non-om, sub forma: non-om = lumea creată.

Observație.

Perspectiva anterioară, substanțial-ontologică, a interpretării teologice a polarității logice $N_i \leftrightarrow \neg N_i$ este una cu accente preponderent filosofice. Textul biblic, considerând o lectură de ansamblu a sa, pare să legitimizeze totuși o opoziție teologică mai tranșantă între „om” și „lumea creată (/non-om)”, „omul” fiind înzestrat la Creație, complementar *naturii* sale *substanțial-lumești* (*pământ*), cu o *natură* fundamental aparte, filosofic vorbind, o *natură substanțial-Divină*: „²⁶ Și a zis Dumnezeu: «Să-l facem pe om după chipul și asemănarea noastră [...]! ²⁷ Și l-a creat Dumnezeu pe om după chipul său. După chipul lui Dumnezeu l-a creat; [...]»”³⁰⁵. Într-o ambianță ontologică reconfigurată, reconfigurată teologic, omul este după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și are în sine suflu de viață Divin (*ruah*) ceea ce, de astă dată, îl deosebește radical de lumea creată: „[Isus:] ²⁵ «De aceea vă spun: [...] ²⁶ Priviți păsările cerului: nu seamănă, nu seceră, nici nu adună în hambar, iar Tatăl vostru cerească le hrănește. Oare nu sunteți voi mult mai de preț decât ele?»”³⁰⁶; „[Isus:] ²² Apoi a spus discipolilor: [...] ²⁴ Observați corbii: nu seamănă, nici nu seceră, nu au nici cămară,

³⁰⁵ Geneza 1, 26–27 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT – *Prima relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁰⁶ Matei 6, 25 –26 [III. PREDICA DE PE MUNTE – *Încrederea în providență*], Noul Testament, Sapienția.

nici hambar, dar Dumnezeu îi hrănește. Cu cât mai mult valorați voi decât păsările!”³⁰⁷.

2.4.2. Noțiuni opuse – Completare

Sub-paragraful care urmează reprezintă o completare logico-hermeneutică, una relativ mai tehnică, dar, prin noile accente inserate, mai clarificatoare a paragrafului NOȚIUNI OPUSE. În acest scop sunt introduse două noi sintagme noționale: *variabilă noțională* și *variabilă noțională interpretată*. Atât pentru coerența internă a acestui sub-paragraf, cât și pentru coerența sa externă, de ansamblu, în cadrul paragrafului general NOȚIUNI OPUSE, câteva din exprimările anterioare, anumite pasaje, au fost lăsate intenționat nemodificate. Sub-paragraful aduce pentru o mai bună clarificare noi exemple teologice care vin să completeze exemplele anterioare.

Din punct de vedere logic se va considera negația unei noțiuni, $\neg N_i$, ca fiind la rândul ei „noțiune”, o noțiune nouă, diferită de N_i ($\neg N_i \neq N_i$). În acest fel vor fi admise, la nivel de presuposiție logică, două premise: • negația unei noțiuni este la rândul ei o noțiune; • negația unei noțiuni este o noțiune diferită de noțiunea a cărei negație este; ca urmare, vor fi avute în vedere doar astfel de interpretări pentru $\neg N_i$. În consecință, pe de o parte, ca noțiune $\neg N_i$ are un conținut și o sferă; pe de altă parte, ca noțiune diferită de N_i , $\neg N_i$ are un conținut diferit de cel al noțiunii N_i . Se va introduce, în cazul noțiunilor **contrare**, o opțiune de *interpretare* (h)³⁰⁸ prin care ceea ce se va defini/construi ca și „noțiune negativă interpretată”: $\neg N_i^h$, va avea un conținut (/semnificație) univoc determinat în raport cu noțiunea N_i în universul de discurs U al acesteia. (Din punct de vedere strict logic, *interpretarea* $\neg N_i^h$ a noțiunii $\neg N_i$ va reprezenta o opțiune logică cu referire la universul de discurs U , dar ea, *interpretarea* efectivă, aparține unor domenii exterioare logicii pentru care, însă, logica este o condiție necesară; *interpretarea*, deși rezultatul ei „noțional” este în universul de discurs U , ține de considerente interioare domeniului în care se interpretează.) Așa cum s-a

³⁰⁷ Luca 12, 22;24 [IV. URCAREA SPRE IERUSALIM – Încrederea în providență], Noul Testament, Sapienția.

³⁰⁸ S-a ales aici ca simbol pentru *interpretare* litera „h” de la cuvântul „hermeneutică”.

mai spus, atât semnificația noțiunii $\neg N_i$ de a reprezenta negația (/negarea) noțiunii N_i , cât și *interpretarea* $\neg N_i^h$ a noțiunii $\neg N_i$, trebuie precizate de fiecare dată ele fiind intrinsec corelate cu conținutul noțiunii N_i și cu sfera acesteia, dar și cu universul de discurs asociat ei.

$$\text{Def.} \quad N_i \stackrel{\sim}{\leftrightarrow} (C_{N_i}) \text{ și } (S_{N_i}) \text{ (în } U) \rightarrow \neg N_i \stackrel{\sim}{\leftrightarrow} (C_{\neg N_i}) \text{ și } (S_{\neg N_i}) \text{ (în } U).$$

$$\begin{aligned} & \text{Def.} \quad 1) \neg N_i \stackrel{\sim}{\leftrightarrow} (C_{\neg N_i}) \text{ și } (S_{\neg N_i}) \text{ (în } U) \rightarrow \neg N_i^h \stackrel{\text{interpretare}}{\stackrel{\sim}{\leftrightarrow}} (C_{\neg N_i^h}) \text{ și } (S_{\neg N_i^h}) \text{ (în } U). \\ & \quad \quad \quad \underbrace{N_i \sim \neg N_i^h \text{ (în } U)}_{\text{Def.}} \\ & 2) N_i \rightarrow \neg N_i \rightarrow \neg N_i^h. \end{aligned}$$

(În reprezentările formale se poate face însă abstracție de aceste precizări de semnificare în măsura în care se presupune doar că noțiunea N_i are asociată o noțiune-negație a sa $\neg N_i$ și, corespunzător, o noțiune-interpretare $\neg N_i^h$ a acesteia.)

Din exemplele prezentate în paragraful de față se va vedea că noțiunile opuse (respectiv interpretate) prin raportul de contrarietate, respectiv de contradicție diferă atât prin conținuturile (C), cât și prin sferele (S) lor [fiind, desigur, precizat în fiecare caz comparativ universul de discurs avut ca referință]: $C_{N_i} \neq C_{\neg N_i} \neq C_{\neg N_i^h}, S_{N_i} \neq S_{\neg N_i} \neq S_{\neg N_i^h}$. Aspect important de subliniat, noțiunea N_i și „noțiunea negativă interpretată” $\neg N_i^h$ vor fi situate în același univers de discurs U ; altfel spus, fiind precizat universul de discurs U , numai în raport cu acesta va fi determinat conținutul noțiunii negative interpretate $\neg N_i^h$ (în cazul unui univers de discurs cu doar două noțiuni, dar aflate în raport de contradicție: N_i și $\neg N_i$, printr-o extindere de limbaj, avem identitatea $\neg N_i = \neg N_i^h$ dintre noțiunea negație și interpretarea sa (de altfel, singura interpretare posibilă).

Fiind dat un univers de discurs U cu doar două noțiuni N_i și N_j ($N_i, N_j \in U$), pentru ca $N_j = \neg N_i$ (sau $N_i = \neg N_j$) este necesar ca noțiunile să fie în *raport de contradicție*.

- Construim acum un univers de discurs U limitat la doar două noțiuni care, însă, sunt noțiuni din domenii distincte ale cunoașterii³⁰⁹: „om de

³⁰⁹ Noțiunea de „cunoaștere” este înțeleasă aici ca având un conținut general filosofic.

știință” și „teolog”: $U = \left\{ \underbrace{\text{om de știință}}_{N_i}, \underbrace{\text{teolog}}_{N_j} \right\}$. Din perspectiva unei

istorii culturale a spiritualității umane, noțiunile N_i și N_j au intersecția sferelor nevidă: $S_{N_i} \cap S_{N_j} \neq \emptyset$, adică sunt într-un raport de încrucișare și prin urmare nu sunt noțiuni contradictorii (două exemple de oameni de știință și teologi în același timp pot fi ilustrate prin personalitățile lui N. Copernic și G. W. Leibniz – de exemplu, este adevărată afirmația: „Leibniz a fost om de știință și teolog.”). În concluzie, este posibilă, principal, existența/construcția unor universuri de discurs cu doar două noțiuni care să nu fie însă într-un raport logic de contradicție (deci să nu fie contradictorii). Tocmai o astfel de posibilitate logico-lingvistică s-a vrut a fi subliniată aici.

- Fie un univers de discurs teologic-creștin U cu referire, în exemplul care urmează, la doar trei noțiuni și cu analiza limitată la două perechi de noțiuni cu conținuturi (/semnificații) distincte în contextul istoric al prezenței lui Isus pe Pământ: „«discipol al lui Isus» și «membru al Sinedriului (/Consiliului)»” și, respectiv „«discipol al lui Isus» și «om bogat»”:

$$U = \left\{ \underbrace{\text{discipol al lui Isus}}_{N_i}, \underbrace{\text{membru al Sinedriului (/Consiliului)}}_{N_j} \right\} \text{ și } \\ U = \left\{ \underbrace{\text{discipol al lui Isus}}_{N_i}, \underbrace{\text{om bogat}}_{N_k} \right\}.$$

Deși aparent oricare din aceste perechi de noțiuni par să fie contradictorii, totuși, din perspectiva Noului Testament noțiunile N_i și N_j , respectiv N_i și N_k au intersecția sferelor nevidă: $S_{N_i} \cap S_{N_j} \neq \emptyset$, [la fel și noțiunile N_j și N_k , $S_{N_j} \cap S_{N_k} \neq \emptyset$] adică sunt într-un raport de încrucișare și prin urmare nu sunt noțiuni contradictorii:

„⁵⁷ Când s-a făcut seară, a venit un om bogat din Arimateea, numit Iosif, care era și discipol al lui Isus. ⁵⁸ Acesta a venit la Pilat și i-a cerut trupul lui Isus. [...]”³¹⁰; „⁴² Când s-a făcut seară, întrucât era ziua Pregătirii, care este

³¹⁰ Matei 27, 57–58 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Înmormântarea lui Isus*], *Noul Testament*, Sapienția.

ajunul sâmbetei,⁴³ a venit Iosif din Arimateea, membru respectat în Sinedriu, care aștepta și el împărăția lui Dumnezeu, și a îndrăznit să intre la Pilat și să ceară trupul lui Isus.”³¹¹; „Și iată că un bărbat, numit Iosif, care făcea parte din consiliu, om bun și drept,⁵¹ nu fusese de acord cu planul și cu fapta lor. El era din cetatea Arimateea a iudeilor și aștepta împărăția lui Dumnezeu.”⁵² Acesta a venit la Pilat și a cerut trupul lui Isus.”³¹²; „După acestea, Iosif din Arimateea, care era discipol al lui Isus, dar în ascuns, de frica iudeilor, l-a rugat pe Pilat să-l lase să ia trupul lui Isus. Pilat i-a permis. Atunci, a venit și a luat trupul lui Isus.”³¹³.

Este prezent aici, din perspectivă teologic-analitică, un aspect interpretativ care își are importanța sa. În destule pasaje contextuale din Evanghelii este exprimată în mod evident o opoziție între noțiunea de (a fi) „discipol al lui Isus” (/de a-l urma pe Isus) și noțiunile de (a fi) „membru al Sinedriului (/Consiliului)”, respectiv de (a fi) „om bogat”. Pe de o parte, multe contexte par să îndreptățească o generalizare a contradicției, dar, pe de altă parte, ca o expresie a bunului simț de a nu ne pripi cu judecăți radicale poate fi lăsat un posibil spațiu liber excepțiilor. Însă, așa cum se prezintă lucrurile în acest caz, o reprezentare logică – prin *forma logică* a noțiunilor contradictorii – a textului biblic al Noului Testament, dincolo de natura lea bunului simț, nu are – în contextul întregului univers de discurs teologic-creștin *U* – un suport logic-rațional pentru afirmația, care are o largă accepțiune, că noțiunile sunt contradictorii³¹⁴.

2.5. Variabilă noțională. Interpretare a variabilei noționale.

Variabilă noțională interpretată

Pentru sugestivitate și simplitate analiza va fi limitată în continuare la un univers de discurs (mulțime-univers de discurs) *U* cu trei elemente-noțiuni contrare: $U = \{N_i, N_j, N_k\}$.

³¹¹ Marcu 15, 42–43 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Înmormântarea lui Isus], *Noul Testament*, Sapienția.

³¹² Luca 23, 50–52 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Înmormântarea lui Isus], *Noul Testament*, Sapienția.

³¹³ Ioan 19, 38 [PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Înmormântarea lui Isus], *Noul Testament*, Sapienția.

³¹⁴ Nu este dezvoltată aici o posibilă legătură între „logică” și „bunul simț”.

$$\overbrace{\underbrace{\{N_i, N_j, N_k\}}_U \setminus \underbrace{\{N_i\}}_{\text{lipsa noțiunii } N_i}}^{U \setminus \mathcal{N}_i} = \overbrace{\{N_j, N_k\}}^{\mathcal{C}_U^{\mathcal{N}_i}}; \quad - \text{ notațiilor noi introduse le}$$

din universul U

corespund înțelesuri/semnificații simple: $\mathcal{N}_i$ – mulțimea (submulțime din U) având un singur element: noțiunea N_i ; $\mathcal{C}_U^{\mathcal{N}_i} = \{N_j, N_k\}$: complementara mulțimii $\mathcal{N}_i$ în raport cu universul de discurs $U = \{N_i, N_j, N_k\}$, adică (sub)mulțimea care rămâne din U prin îndepărtarea/separarea noțiunii N_i din U . În acest caz accentul cade pe noțiunile N_j și N_k . Acum, după aceste delimitări matematice, urmează „construcția” logică a două noțiuni noi: *variabilă noțională* și *interpretare* (a variabilei noționale).

- i.) Cu o primă referire aici doar la numere, într-o largă accepțiune a sa, o variabilă matematică este o **noțiune** care reprezintă, la nivel de posibilitate, orice număr dintr-o mulțime dată de numere. Exemplu. $x \in \{n_1, n_2, n_3\}$; x este o variabilă deoarece are posibilitatea de a fi oricare dintre numerele n_1, n_2, n_3 ale mulțimii $\{n_1, n_2, n_3\}$ (concret: $x \in \{1, 2, 3\}$ este o variabilă deoarece are posibilitatea de a fi oricare dintre numerele 1, 2, 3 ale mulțimii $\{1, 2, 3\}$); în schimb, $2 \in \{1, 2, 3\}$ nu este o variabilă, este un număr (element) determinat din mulțime. Într-o descriere intuitivă, variabilele sunt autonome în raport cu orice condiționări care, în vreun fel, ar putea să le limiteze; pe scurt spus, o variabilă într-un context dat nu este considerată a fi legată în niciun fel de vreuna dintre valorile pe care poate să le ia (care pot să o substituie, să o fixeze [să o satureze, ca să zicem așa]). “Fixarea” variabilei printr-una dintre valorile sale posibile, altfel spus atribuirea unei valori, se face prin ceea ce convenim aici să numim: *interpretare* a variabilei. În acest fel, faptul că variabila, potențial, poate lua orice valoare din mulțimea de referință o face să fie liberă, în timp ce fixarea sa prin interpretare la o anumită valoare, o face să fie o *variabilă interpretată*. Cu această terminologie, variabila $x \in \{1, 2, 3\}$ prin “fixarea” sa $x = 2$ devine interpretată (evident și fixările $x = 1$ sau $x = 3$ reprezintă (alte) interpretări).
- ii.) Pentru mai multă sugestivitate și claritate se va face în continuare o foarte scurtă referire la propoziții logice și variabile propoziționale. Variabilele propoziționale, notate de obicei

p, q, r etc. nu au un conținut propozițional explicit, nu sunt propoziții determinate; în acest fel nu au o valoare de adevăr bine precizată (*pot* fi doar propoziții adevărate SAU false). Variabila propozițională reprezintă o propoziție nedeterminată care poate fi adevărată sau falsă logic. Propoziția logică este însă o propoziție enunțată explicit (determinată) despre care se poate afirma precis că este adevărată sau că este falsă logic. În scrierea $p \in \{„2 + 3 = 8”, „Pământul este sferic”, „Isus este fiul lui Dumnezeu.”\}$ p este o variabilă propozițională, iar prin “fixarea” sa la una dintre propoziții, de exemplu: $p = „Isus este fiul lui Dumnezeu.”$, convenim, în acest cadru, să spunem că a fost interpretată. (Despre fiecare dintre propozițiile ilustrate se poate spune precis, în domeniul căruia îi aparține sau în care o situăm, cum este: adevărată/falsă.)

Se va introduce acum noțiunea de „variabilă noțională”, peste un domeniu de interpretare $\mathcal{D}$ al variabilei noționale, cu notația variabilei: ${}^N\mathcal{V}$.

O „variabilă noțională” este o *noțiune* care reprezintă, la nivel de posibilitate, orice noțiune dintr-o mulțime dată de noțiuni, mulțime pe care convenim să o numim domeniul de interpretare (de fixare) al variabilei noționale. În acest fel, *conținutul noțiunii* de „variabilă noțională” este dat de posibilitățile sale de interpretare exprimate prin relația: ${}^N\mathcal{V} \in \mathcal{D}$. Un astfel de exemplu, legat de cazul discutat mai sus, este: ${}^N\mathcal{V} \in \underbrace{\{N_j, N_k\}}_{\mathcal{D}}, ({}^N\mathcal{V} \in \mathcal{C}_U^{\mathcal{N}_i} = \{N_j, N_k\})$. ${}^N\mathcal{V}$ este o variabilă noțională deoarece are posibilitatea de a fi oricare dintre noțiunile N_j, N_k ale mulțimii $\{N_j, N_k\} = \mathcal{D}$; în schimb, $N_k \in \{N_j, N_k\} = \mathcal{D}$, nu este o variabilă noțională deoarece ea este o noțiune bine determinată din domeniul de interpretare. “Fixarea” variabilei ${}^N\mathcal{V}$ printr-una dintre noțiunile posibile din $\mathcal{D}$, altfel spus prin atribuirea unei noțiuni, se va numi aici: *interpretare* a variabilei noționale; „fixarea” ei o face să fie *variabilă noțională interpretată*.

Așa cum s-a convenit de la început ca și premisă a demersului analitic, în analiza de față vor fi considerate universuri de discurs doar cu noțiuni aflate în raport de contradicție sau de contrarietate.

Analiza va fi desfășurată pe un caz simplu, ea fiind însă ușor generalizabilă pentru cazuri cu mai multe noțiuni. Pentru aceasta se va relua

cazul anterior, cel al unui univers de discurs U cu trei elemente-noțiuni contrare: $U = \{N_i, N_j, N_k\}$. Ne propunem să dezvoltăm o analiză mai în detaliu a negației noțiunii N_i cu consecințe logice asupra negației sale formale $\neg N_i$, și de aici, în prelungire, o analiză referitoare la posibilele interpretări ale noțiunii $\neg N_i$.

Pentru început, noțiunea $\neg N_i$ va fi definită în raport cu noțiunea N_i într-un univers de discurs nou – construit special pentru aceasta – în care există doar două noțiuni aflate în raport de contradicție, dintre care una este N_i , iar cealaltă, prin construcție, este $\neg N_i$. Fie deci $U = \{N_i, N_j, N_k\}$. În continuare construim, conform modelului cu semnificațiile de mai sus, mulțimile: $\mathcal{N}_i = \{N_i\}$ și, respectiv $\mathcal{C}_U^{\mathcal{N}_i} = \{N_j, N_k\}$. Tot conform celor spuse anterior, avem noțiunea de „variabilă noțională $\frac{N}{\mathcal{D}}\mathcal{V}$ ” al cărei conținut este dat de posibilitățile sale de interpretare exprimate prin relația: $\frac{N}{\mathcal{D}}\mathcal{V} \in \underbrace{\{N_j, N_k\}}_{\mathcal{D}}$,

adică are posibilitatea de a fi oricare dintre noțiunile N_j, N_k ale mulțimii $\{N_j, N_k\} = \mathcal{D}$. Pentru a respecta cerința impusă la început: fiind dat un univers de discurs și două noțiuni N_i și N_i^* din univers, atunci, pentru ca $N_i^* = \neg N_i$ este necesar ca noțiunile să fie în *raport de contradicție*, următorul pas, în cazul universului de discurs anterior $U = \{N_i, N_j, N_k\}$, impune construirea unui

astfel de univers de discurs: $U^* = \left\{ N_i, \underbrace{\frac{N}{\mathcal{D}}\mathcal{V}}_{N_i^*} \right\}^{315}$; în felul acesta: $\frac{N}{\mathcal{D}}\mathcal{V} = \neg N_i$.

În continuare, se va numi „negația *interpretată* a noțiunii N_i ” (prescurtat „negație interpretată”) acea noțiune din domeniul de interpretare $\mathcal{D}$ care este atribuită variabilei noționale $\frac{N}{\mathcal{D}}\mathcal{V}$, sau altfel spus, care „fixează” variabila noțională și o face să devină în acest fel *variabilă noțională interpretată*:

$\underbrace{\frac{N}{\mathcal{D}}\mathcal{V}}_{\text{variabilă noțională interpretată}} = N_j$ (sau, cealaltă interpretare posibilă aici: $\frac{N}{\mathcal{D}}\mathcal{V} = N_k$).

Observație.

Interpretarea este legată strict de un univers de discurs U și de un anumit context hermeneutic și este – indiferent sub ce formă e făcută,

³¹⁵ Din conținuturile celor două noțiuni rezultă imediat că sferile lor sunt disjuncte. Pentru a nu mai încălca textul se renunță aici la explicitarea acestei „evidențe”.

chiar și arbitrar – în mod esențial *determinantă* întrucât prin ea se asociază în mod **unic** unei noțiuni N_i o noțiune numită „negația interpretată a noțiunii N_i ”. Odată fixată ${}_D^N\mathcal{V}$ aceasta va rămâne singura „negație interpretată” a noțiunii N_i și, printr-o extindere-aproximare de limbaj se va numi convențional „negația noțiunii N_i ”. *Interpretarea* este importantă pentru că într-un context dat și în universul de discurs U cu mai multe noțiuni contrare, ea este cea care determină univoc noțiunea care va reprezenta negația noțiunii N_i (încă o dată, aspect remarcabil, $\neg N_i$ este considerată acum noțiune din universul de discurs U).

Exemplu teologic.

- „¹³ Când s-a făcut ziuă, i-a chemat pe discipolii săi la sine și a ales doisprezece dintre ei pe care i-a numit apostoli: ¹⁴ pe Simon, pe care l-a numit Petru, și pe Andrei, fratele lui, pe Iacob și Ioan, pe Filip și Bartolomeu, ¹⁵ pe Matei și Toma, pe Iacob, fiul lui Alfeu, și pe Simon numit Zelotul, ¹⁶ pe Iuda, fiul lui Iacob, și pe Iuda Iscariot [...]”³¹⁶

Fie, astfel, universul de discurs: $U = \{\text{Petru, Andrei, Iacob, Ioan, Filip, Bartolomeu, Matei, Toma, Iacob-fiul lui Alfeu, Simon, Iuda-fiul lui Iacob, Iuda-Isacariot}\}$.

- „²⁰ Când s-a înserat, stătea la masă împreună cu cei doisprezece ²¹ și, în timp ce mâncau, a zis: «Adevăr vă spun, unul dintre voi mă va trăda.» ²² [...] ei au început să-i spună unul după altul: «Nu cumva sunt eu, Doamne?»”³¹⁷; „²² Discipolii se uitau unii la alții, neștiind despre cine vorbește. ²³ Unul dintre discipolii lui, pe care îl iubea Isus, stătea la masă la pieptul lui Isus. ²⁴ Atunci, Simon Petru i-a făcut acestuia semn să întrebe cine ar putea să fie cel despre care vorbește. ²⁵ El s-a aplecat, deci, pe pieptul lui Isus și a zis: „Doamne, cine este?»”³¹⁸

³¹⁶ Luca 6, 13–16 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – Alegerea celor doisprezece apostoli], *Noul Testament*, Sapientia.

³¹⁷ Matei 26, 20–22 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Dezvăluirea trădării lui Iuda], *Noul Testament*, Sapientia.

³¹⁸ Ioan 13, 22–25 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CÎNĂ – Dezvăluirea trădării lui Iuda], *Noul Testament*, Sapientia.

Din afirmația lui Isus a existenței unui singur trădător se poate considera, în raport cu „subiectul logic” trădătorul lui Isus: $\underset{\text{Trădătorul lui Isus}}{S}$ este $\underset{?}{P}$, că noțiunile (particulare) din U se află într-un raport de contrarietate (adică nu pot fi afirmate mai multe [mai mulți „trădători”] despre S , dar pot fi negate [se poate spune despre mai mulți apostoli că nu sunt „trădători”). Interesul pe care Petru îl manifestă explicit ca Isus să dezvăluie public numele trădătorului îndreptățește presupuziția că acesta nu este Petru; în consecință se poate lua ca noțiune de referință în acest caz apostolul Petru: $N_i = \text{Petru}$.

În raport cu universul de discurs $U = \{\text{Petru, Andrei, Iuda-Iscariot}\}$ și cu contextul biblic menționat: *dezvăluirea trădării lui Iuda*, se va face o analiză logico-teologică a negației noțiunii Petru, cu consecințe teologic-interpretative asupra negației logice $\neg\text{Petru}$, respectiv a „negației interpretate a noțiunii Petru”. Pentru început, noțiunea $\neg\text{Petru}$ va fi definită în raport cu noțiunea Petru într-un univers de discurs în care există doar două noțiuni aflate în raport de contradicție, dintre care una este Petru, iar cealaltă, prin definiție este $\neg\text{Petru}$. Fie deci $U = \{\text{Petru, Andrei, Iacob, Ioan, Filip, Bartolomeu, Matei, Toma, Iacob-fiul lui Alfeu, Simon, Iuda-fiul lui Iacob, Iuda-Iscariot}\}$. În continuare, conform modelului de mai sus, construim mulțimile: $Petru = \{\text{Petru}\}$ și, respectiv $C_U^{Petru} = \{\text{Andrei, Iacob, Ioan, Filip, Bartolomeu, Matei, Toma, Iacob-fiul lui Alfeu, Simon, Iuda-fiul lui Iacob, Iuda-Iscariot}\} = \mathcal{D}$. Tot conform modelului anterior, avem noțiunea de „variabilă noțională $\overset{N}{\mathcal{D}}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}}$ ” al cărei conținut este dat de posibilitățile sale de interpretare exprimate prin relația: $\overset{N}{\mathcal{D}}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}} \in \mathcal{D} = \{\text{Andrei, Iacob, Ioan, Filip, Bartolomeu, Matei, Toma, Iacob-fiul lui Alfeu, Simon, Iuda-fiul lui Iacob, Iuda-Iscariot}\}$, adică are posibilitatea de a fi oricare dintre noțiunile (apostolii) mulțimii $\mathcal{D}$. Pasul următor, pentru a respecta cerința că fiind dat universul de discurs U noțiunile „apostoli” sunt în raport de contrarietate (referitor la subiectul logic trădător al lui Isus), conduce, în construirea negației noțiunii Petru, la configurarea unui univers de discurs U^* în care aceasta să fie în relație de contradicție cu o altă noțiune; conform celor reprezentate anterior vom avea: $U^* = \{\text{Petru, } \overset{N}{\mathcal{D}}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}}\}$. În felul acesta: $\overset{N}{\mathcal{D}}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}} = \neg\text{Petru}$. Se va determina acum „negația interpretată a noțiunii Petru”, o noțiune din domeniul $\mathcal{D}$ care este atribuită, printr-o anumită interpretare legată de context, variabilei noționale

$\mathcal{N}_{\mathcal{D}}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}} \mapsto (\mathcal{N}_{\mathcal{D}}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}})_{\sim}$. Interpretarea este strict legată de universul de discurs $U = \{\text{Petru, Andrei, Iacob, Ioan, Filip, Bartolomeu, Matei, Toma, Iacob-fiul lui Alfeu, Simon, Iuda-fiul lui Iacob, Iuda-Iscariot}\}$ și de contextul hermeneutic *Ultima cină / Cina cea de Taină – Dezvăluirea trădării lui Iuda*.

„²² Întristați peste măsură, ei au început să-i spună unul după altul: «Nu cumva sunt eu, Doamne?» ²³ El a răspuns: «Cel care și-a întins mâna cu mine în blid, acesta mă va trăda.»; ²⁵ Atunci Iuda, cel care avea să-l trădeze, l-a întrebat: «Nu cumva sunt eu, rabbi?» El i-a răspuns: «Tu ai zis!»”³¹⁹

„¹⁹ Atunci au început să se întristeze și să spună unul după altul: «Nu cumva eu?» ²⁰ El le-a spus: «Unul dintre cei doisprezece, cel care întinge cu mine în blid.»”³²⁰

„²¹ Dar iată, mâna celui care mă va vinde este cu mine pe masă, [...]! ²³ Atunci ei au început să se întrebe unii pe alții, care dintre ei ar fi cel ce o va face.”³²¹

„²⁵ El s-a aplecat, deci, pe pieptul lui Isus și a zis: «Doamne, cine este?» ²⁶ Isus a răspuns: «Este acela pentru care voi întinge îmbucătura și i-o voi da.» Atunci, întingând îmbucătura, a luat-o și a dat-o lui Iuda Iscarioteanul, fiul lui Simon. ²⁷ După acea îmbucătură, a intrat Satana în el. Atunci Isus i-a zis: «Ceea ce vrei să faci, fă repede!» ²⁸ Dar nici unul dintre cei care stăteau la masă nu a înțeles de ce i-a spus aceasta. ²⁹ Și, cum Iuda ținea punga cu bani, unii au crezut că Isus îi spune: «Cumpără ceea ce ne trebuie pentru sărbătoare.» sau ca să dea ceva săracilor. ³⁰ Așadar, după ce a luat îmbucătura, el a ieșit repede. [...]”³²²

Explicitarea interpretării.

Isus, în timpul cinei pascale, îi înștiințează pe apostoli că unul dintre ei îl va trăda. Isus vorbește astfel de un apostol trădător, dar nu îl nominalizează explicit. În nici una dintre Evangheliile Isus nu îl numește direct pe acesta. Această nedeterminare în numirea apostolului, într-o interpretare logică, trimite la o variabilă noțională având domeniul de

³¹⁹ Matei 26, 22–23; 25 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapientia.

³²⁰ Marcu 14, 19–20 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapientia.

³²¹ Luca 22, 21, 23 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Anunțarea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapientia.

³²² Ioan 13, 25–30 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapientia.

interpretare reprezentat de cei doisprezece apostoli. Din punct de vedere teologic nenominalizarea îl provoacă pe fiecare apostol să se interogheze asupra credinței sale în Isus, asupra relației sale cu Isus.

Episodul „renegării lui Petru” (ca de altfel și a celorlalți apostoli) rămâne semnificativ în privința slăbiciunii omenești în fața ispitelor diavolului și, ca urmare, îndoiala fiecărui apostol cu privire la el însuși apare în acest fel firească: „³¹ Atunci, Isus le-a spus: «Voi toți vă veți scandaliza din cauza mea în noaptea aceasta [...]» ³³ Atunci, Petru, luând cuvântul, i-a zis: «Chiar dacă toți se vor scandaliza din cauza ta, eu nu mă voi scandaliza niciodată!» ³⁴ Isus i-a zis: «Adevăr îți spun, chiar în noaptea aceasta, înainte de a fi cântat cocoșul, de trei ori mă vei renega.» ³⁵ Petru i-a zis: «Chiar dacă ar trebui să mor împreună cu tine, nu te voi renega.» Și toți discipolii spuneau la fel.”³²³; „⁶⁹ Iar Petru ședea afară, în curte. S-a apropiat de el o servitoare și i-a zis: «Și tu erai cu Isus Galileeanul.» ⁷⁰ Dar el a negat înaintea tuturor, spunând: «Nu știu ce vorbești.» ⁷¹ În timp ce se îndrepta spre poartă, l-a văzut o alta și a zis celor de acolo: «Acesta era cu Isus Nazarineanul.» ⁷² Dar el a negat din nou cu jurământ: «Nu-l cunosc pe omul acela.» ⁷³ Puțin după aceea, s-au apropiat cei care erau acolo și i-au zis lui Petru: «Într-adevăr, și tu ești dintre ei, pentru că și accentul tău te trădează.» ⁷⁴ Atunci a început să se blesteme și să se jure: «Nu-l cunosc pe omul acela.» Și, îndată, a cântat cocoșul. ⁷⁵ Atunci și-a amintit Petru de cuvântul lui Isus care îi spusese: «Înainte de a cânta cocoșul, de trei ori mă vei renega.» Și, ieșind, a plâns amar.”³²⁴,⁵⁶ „ [...] Atunci, toți discipolii, părăsindu-l, au fugit.”³²⁵; „⁵⁰ Atunci, părăsindu-l, au fugit cu toții.”³²⁶

La Matei, Marcu și Luca, Iuda îl trădează pe Isus înaintea Cinei pascale. Astfel, pentru cititorul Evangheliilor – după ▶ Matei: „¹⁴ Atunci, unul dintre cei doisprezece, care se numește Iuda Iscarioteanul, s-a dus la arhierei ¹⁵ și

³²³ Matei 26, 31; 33–35 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Prezicerea renegării lui Petru*], *Noul Testament*, Sapiientia.

³²⁴ Matei 26, 69–75 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Renegarea lui Petru*], *Noul Testament*, Sapiientia.

³²⁵ Matei 26, 56 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Arestarea lui Isus*], *Noul Testament*, Sapiientia.

³²⁶ Marcu 14, 50 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Arestarea lui Isus*], *Noul Testament*, Sapiientia.

le-a zis: «Ce vreți să-mi dați ca să-l dau pe mâna voastră?» Ei i-au numărat treizeci de arginți.¹⁶ Și de atunci căuta momentul potrivit ca să-l dea pe mâna lor.”³²⁷, după ▶ Marcu: „¹⁰ Iuda Iscariot, unul dintre cei doisprezece, a venit la arhierei ca să-l dea pe mâna lor. ¹¹ [...] i-au promis că-i vor da bani. Iar el căuta un moment potrivit ca să-l dea pe mâna lor.”³²⁸ și după ▶ Luca: „³ Atunci Satana a intrat în Iuda, numit Iscarioteanul, care era din numărul celor doisprezece. ⁴ El a mers și s-a înțeles cu arhierei și comandantii gărzilor cum să-l dea pe mâna lor. ⁵ [...] au căzut de acord să-i dea bani. ⁶ El a consimțit și căuta momentul potrivit ca să-l dea pe mâna lor, fără știrea mulțimii.”³²⁹ – este fără îndoială, încă înaintea Cinei Pascale, că Iuda îl va trăda pe Isus. În cazul Evangheliei după Ioan: „²⁵ [...] «Doamne, cine este?» ²⁶ Isus a răspuns: «Este acela pentru care voi întinge îmbucătura și i-o voi da.» Atunci, întingând îmbucătura, a luat-o și a dat-o lui Iuda Iscarioteanul, fiul lui Simon. ²⁷ După aceea îmbucătură, a intrat Satana în el. Atunci Isus i-a zis: «Ceea ce vrei să faci, fă repede!» [...] ³⁰ Așadar, după ce a luat îmbucătura, el a ieșit repede. [...]”³³⁰, Iuda devine trădător în timpul Cinei Pascale.

Legat de interpretare, un aspect important care va fi menționat aici este de natură filosofică: pe de o parte este de natură ontologică, pe de altă parte este de natură epistemologică. Acest aspect face referire la *explicația teologică* având ca bază epistemologică un suport onto-teologic. Într-un orizont atât hermeneutic, cât și epistemologic este vorba de acele *interpretări* care nu sunt libere, nu sunt în bună măsură arbitrar, ci sunt orientate, sunt *determinate de anumite explicații*. În cazul de față este vorba de o explicație pur teologică privind identificarea apostolului trădător (fixarea noțiunii particulare din domeniul de interpretare). Suportul onto-teologic pentru explicație și implicit pentru interpretare, pentru fixarea interpretativă, este explicit prezent la Luca: „³ Atunci Satana a intrat în Iuda, numit Iscarioteanul, care

³²⁷ Matei 26, 14–16 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Iuda îl trădează pe Isus], *Noul Testament*, Sapienia.

³²⁸ Marcu 14, 10–11 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Trădarea lui Iuda], *Noul Testament*, Sapienia.

³²⁹ Luca 22, 3–6 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Complotul împotriva lui Isus], *Noul Testament*, Sapienia.

³³⁰ Ioan 13, 25–27; 30 [III. CARTEA GORIEI – ULTIMA CÎNĂ – Dezvăluirea trădării lui Iuda], *Noul Testament*, Sapienia.

era din numărul celor doisprezece. ⁴ El a mers și s-a înțelese cu arhieriei și comandanții gărzilor cum să-l dea pe mâna lor.”³³¹ și la Ioan: „²⁶ Isus [...] întingând îmbucătura, a luat-o și a dat-o lui Iuda Iscarioteanul, fiul lui Simon. ²⁷ După aceea îmbucătură, a intrat Satana în el. Atunci Isus i-a zis: «Ceea ce vrei să faci, fă repede!»”³³². Aspectul onto-teologic legat de Satana este întărit, așa cum se poate vedea în continuare, și de cuvintele lui Isus adresate apostolului Petru: „³¹ [Isus:] «Simon, Simon, iată, Satana a cerut ca să vă cearnă ca pe grâu; ³² eu însă m-am rugat pentru tine, ca să nu piară credința ta; iar tu, când te vei fi întors, întărește-i pe frații tăi.». ³³ El i-a spus: «Doamne, sunt gata să merg cu tine și la închisoare și la moarte.». ³⁴ Dar el i-a zis: «Îți spun ție, Petre, că astăzi nu va cânta cocoșul până când vei nega de trei ori că mă cunoști.»”³³³.

Onto-teologic, intervenția Satanei în destabilizarea credinței omului în Dumnezeu este prezentă pe tot parcursul istoriei relației omului cu Dumnezeu începând de la Adam și Eva, și culminând, de exemplu, în alt loc din Vechiul Testament, cu provocarea lui Iov:

„² Domnul i-a zis lui Satana: «De unde vii?». Satana i-a răspuns Domnului și a zis: «Am străbătut pământul și m-am plimbat pe acolo». ³ I-a zis Domnul lui Satana: «Ai băgat de seamă că nu este nimeni ca slujitorul meu Iov [...]». ⁴ Satana i-a răspuns Domnului și a zis: «[...] Tot ce are omul dă pentru viața lui. ⁵ Dar întindeți mâna [...]! Oare nu te va binecuvânta în față?»”³³⁴; „¹² Domnul i-a zis Satanei: «Iată, tot ce are el este în mâna ta! Numai spre el să nu-ți întinzi mâna!». Și Satana a ieșit dinaintea Domnului.”³³⁵

Aproape imediat după Creația Omului, omul este ispitit de diavol, relația sa cu Dumnezeu, credința sa în Cuvântul lui Dumnezeu sunt puse la încercare de la bun început. Ține de însăși *natura ființei umane*, atunci când

³³¹ Luca 22, 3–4 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Complotul împotriva lui Isus*], *Noul Testament*, Sapienția.

³³² Ioan 13, 26–27 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapienția.

³³³ Luca 22, 31–34 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Prezicerea renegării lui Petru*], *Noul Testament*, Sapienția.

³³⁴ Iob 2, 2–5 [PROLOG – *A doua provocare cerească*], *Vechiul Testament, Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³³⁵ Iob 2, 2–5 [PROLOG – *Prima provocare cerească*], *Vechiul Testament, Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

este considerată relația Om-Dumnezeu, ca omul să se confrunte în mod inevitabil cu provocările diavolului. Biblia este plină de astfel de exemple: Adam, Iov, apostolii sunt doar câteva dintre cele mai reprezentative modele în acest sens. În mod cu totul special trebuie remarcată aici, în același sens, *natura umană* a lui Isus reliefată prin experiența acestuia din pustiu în confruntarea Sa cu diavolul³³⁶: imediat după ce Isus a fost botezat și după ce a fost numit de însuși Dumnezeu „Fiul Său cel iubit”, Isus este dus chiar de Duhul Sfânt în pustiu ca să fie ispitit de diavol:

„¹⁶ După ce a fost botezat, Isus a ieșit îndată din apă. Și iată că s-au deschis cerurile și l-a văzut pe Duhul lui Dumnezeu coborând ca un porumbel și venind deasupra lui. ¹⁷ Și iată, un glas din ceruri spunea: «Acesta este Fiul meu cel iubit, în care mi-am găsit mulțumirea.»”³³⁷; „¹ Atunci Isus a fost condus de Duhul în deșert ca să fie ispitit de diavol.”³³⁸; „⁹ În zilele acelea, a venit Isus din Nazaretul Galileii și a fost botezat de Ioan în Iordan. ¹⁰ Și îndată ce s-a ridicat din apă, a văzut cerurile deschise și Duhul, ca un porumbel, coborând asupra lui. ¹¹ Și din cer s-a auzit un glas: «Tu ești Fiul meu cel iubit, în tine mi-am găsit bucuria»”³³⁹; „¹² Și, îndată, Duhul l-a dus în pustiu. ¹³ [...] în pustiu [...] fiind ispitit de Satana. [...]”³⁴⁰; „²¹ În timp ce tot poporul era botezat, a fost botezat și Isus și, pe când se ruga, cerul s-a deschis ²² și Duhul Sfânt a coborât asupra lui sub chip trupesc, ca un porumbel, și o voce a venit din cer: «Tu ești Fiul meu cel iubit, în tine îmi găsești toată bucuria.»”³⁴¹; „¹ Plin de Duhul Sfânt, Isus s-a întors de la Iordan și a fost dus de Duh în pustiu ² [...] fiind ispitit de diavol. [...]”³⁴²

---

³³⁶ „Este o coborâre în primejdiile care îl pândesc pe om [...]: Isus trebuie să intre în drama existenței umane – aceasta constituind chiar miezul misiunii sale – să pășească în ea până în cele mai adânci străfunduri [...]” – PAPA BENEDICT AL XVI-LEA (Ratzinger Joseph) – **Isus din Nazaret**, cap. 2. *Ispiririle lui Isus*, p. 39, Editura RAO, 2007.

³³⁷ Matei 3, 16–17 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Botezul lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

³³⁸ Matei 4, 1 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Ispitirea lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

³³⁹ Marcu 1, 9–11 [I. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Botezul lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

³⁴⁰ Marcu 1, 12–13 [I. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Ispitirea în pustiu*], *Noul Testament*, Sapientia.

³⁴¹ Luca 3, 21–22 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Botezul lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

³⁴² Luca 4, 1–2 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Ispitirea lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

Completare.

În contextul biblic al timpului lui Isus botezul era legat de mărturisirea păcatelor și avea ca scop o viață nouă, altfel trăită, era o încercare pentru omul care se boteza de a-și reîntoarce fața spre Dumnezeu. Cu această semnificație a botezului, o întrebare și o mirare teologică, dar care în același timp îl poate preocupa și pe un creștin interesat să înțeleagă misterul persoanei lui Isus, este: „De ce s-a botezat Isus?!”; de asemenea, complementară, și oarecum în prelungirea acestei întrebări, este și întrebarea: „Cum a fost posibil ca Isus să fie ispitit de diavol?!” (mai mult chiar, Isus să fie dus de însuși Spiritul Sfânt în pustiu pentru a fi ispitit de diavol!)³⁴³. („Botezul însuși era o mărturisire a păcatelor și încercarea de a lepăda o viață trăită greșit pentru a primi una nouă. Putea face Isus așa ceva? Avea El păcate de mărturisit? Cum putea să se despartă de viața cea veche în perspectiva unei noi vieții?”³⁴⁴) Oricum, ceea ce trebuie menționat și în acest caz, ca un prim element sine-qua-non ale explicației teologice, este prezența voinței Divine, existența unui plan al lui Dumnezeu. Prin actul (sacramentul) botezului omul este eliberat de păcat. Procesul botezului simbolizează tocmai depășirea unei etape a vieții marcate prin păcat și trecerea spre o viață nouă, cât mai “curată”; prin această formă de renaștere viața, după botez, (re)începe fără de păcat! Evangheliile sugerează însă, tocmai prin exemplul la limită al lui Isus, prezența aproape instantanee a diavolului în viața omului, precum la începuturi (Adam), și după această nouă (re)creație a omului botezat. Altfel spus, Satana (efectiv sau simbolic) este omniprezent (oricând și oriunde chiar și imediat după botez, chiar și după ce ispitele sale au eșuat: „¹³ Și, după ce a terminat toată ispitirea [lui Isus], diavolul s-a îndepărtat de la el pentru un anumit timp”³⁴⁵). Omniprezența Satanei în preajma omului constituie – acesta e aspectul care s-a vrut a fi

---

³⁴³ Nu se va schița aici o încercare de răspuns la aceste întrebări, ci se va face doar trimitere la: PAPA BENEDICT AL XVI-LEA (Ratzinger Joseph) – **Isus din Nazaret**, cap. 1. *Botezul lui Isus*, cap. 2. *Ispirile lui Isus*, Editura RAO, 2007.

³⁴⁴ PAPA BENEDICT AL XVI-LEA (Ratzinger Joseph) – **Isus din Nazaret**, cap. 1. *Botezul lui Isus*, p. 31, Editura RAO, 2007.

³⁴⁵ Luca 4, 13 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Ispitirea lui Isus*], *Noul Testament*, Sapiientia.

subliniat aici – un al doilea element sine-qua-non ale explicației teologice, implicit, al orientării interpretării noționale.

Rezumând cele spuse cu referire la Isus, Evangheliile după Matei, Marcu și Luca plasează relatarea ispitirilor lui Isus în prelungirea relatării botezului lui Isus. Totodată, în aceste Evanghelii imediat după botezul lui Isus și ispitirile acestuia de către diavol urmează, practic, activitatea publică a lui Isus începută în Galileea. Scopul principal al misiunii lui Isus este mântuirea omului: „¹⁰ «[...] Fiul Omului a venit ca să caute și să mântuiască ceea ce era pierdut.»”³⁴⁶. Însă, în orizontul mântuirii, este implicată solidaritatea lui Isus cu omul-păcătos: El își asumă provocările, primejdiile, pe care existența umană le presupune, printre acestea numărându-se suferințe fizice legate de foame, de sete, de durere, de oboseală etc., dar, numărându-se și ispitirile diavolului dintre care cea mai mare este încercarea îndepărtării omului de Dumnezeu, încercarea de rupere a relației omului cu Dumnezeu. În clipa în care Satana intră în Iuda începe îndepărtarea acestuia de Isus urmată de ruperea relației sale cu Isus, de trădarea propriu-zisă, dar, mai ales, de trădarea întru credință, a lui Isus. Isus însuși îi spune lui Petru: „[...] iată, *Satana* [s.n.] a cerut ca să vă cearnă ca pe grâu; *eu însă m-am rugat pentru tine, ca să nu piară credința ta* [s.n.] [...]”

Cu aceste observații reluăm chestiunile logice în discuție din acest paragraf. Fie ca referință noțiunea „Petru” și, corespunzător, noțiunile negația noțiunii „Petru” (¬Petru), respectiv negația *interpretată* a noțiunii „Petru”. În cazul Evangheliilor după Matei, Marcu și Luca, având prezentarea cronologică a evenimentelor din cadrul textelor respective, la începutul Cinei Pascale fixarea negației *interpretate* a noțiunii „Petru” în cadrul domeniului de interpretare $\mathcal{D} = \{\text{Andrei, Iacob, Ioan, Filip, Bartolomeu, Matei, Toma, Iacob-fiul lui Alfeu, Simon, Iuda-fiul lui Iacob, Iuda-Iscariot}\}$ este, în mod evident, predeterminată pentru cititor; interpretarea este, ca să spunem așa, „închisă”. În cazul Evangheliei după Ioan, la începutul Cinei Pascale, interpretarea rămâne deschisă. Abstracție făcând însă de aceste aspecte cronologice, să reluăm abordarea analitică numai cu referire la contextul Cinei Pascale.

---

³⁴⁶ Luca 19, 10 [IV. URCAREA SPRE IERUSALIM – *Convertirea lui Zahau*], *Noul Testament*, Sapientia.

După cum s-a mai spus, în timpul Cinei Pascale Isus anunță că unul dintre discipoli îl va trăda. La Matei, Marcu și Luca, după dezvăluirea lui Isus, Iuda, desigur, știe cine este trădătorul. În acest context, Evanghelia după Matei este singurul loc în care Iuda este menționat ca adresându-se și el lui Isus: „²⁵ Atunci Iuda, cel care avea să-l trădeze, l-a întrebat: «Nu cumva sunt eu, rabbi?» [...]»³⁴⁷ O explicație plauzibilă, și care se leagă direct de cele ce se vor spune în continuare, ar fi aceea că Iuda nu dorește să se comporte diferit de ceilalți discipoli, vrea să rămână în nota comună, personală, de nedumerire a fiecăruia dintre aceștia: „²² [...] ei au început să-i spună unul după altul: «Nu cumva sunt eu, Doamne?»»³⁴⁸. Desigur, în raport cu negația interpretată a noțiunii „Petru”, în contextul Evangheliei după Matei, Iuda este interpretarea, este fixarea noțiunii = –Petru în domeniul de interpretare.

De ce sunt totuși relevante aceste detalieri? Există mai multe motive pentru astfel de clarificări. Primul motiv este legat de *interpretarea* pe care Isus o dă, în limbajul logic de aici, variabilei noționale. Interpretarea lui Isus este deschisă în sensul în care nu îl menționează univoc pe Iuda. Chiar în contextul de la Matei: „²⁵ Atunci Iuda, cel care avea să-l trădeze, l-a întrebat: «Nu cumva sunt eu, rabbi?» El i-a răspuns: «Tu ai zis!»”³⁴⁹, Isus nu răspunde printr-o confirmare directă, cu un răspuns explicit, ci îi lasă interlocutorului libertatea de a-și da singur răspunsul. (Exemple similare întâlnim și în alte dialoguri cu Isus: „⁶² Ridicându-se, marele preot i-a zis: «Nu răspunzi nimic? Ce mărturisesc aceștia împotriva ta?»”⁶³ Dar Isus tăcea. Atunci marele preot i-a zis: «Te conjur pe Dumnezeu cel viu să ne spui dacă tu ești Cristos, Fiul lui Dumnezeu.»”⁶⁴ Isus i-a răspuns: «Tu ai zis. [...]»”³⁵⁰; „² Pilat l-a întrebat: «Tu ești regele iudeilor?» El i-a răspuns: «Tu zici.»”³⁵¹). Isus răspunde însă întrebării apostolilor prin invocarea unui fapt: „²³ El a răspuns: «Cel care și-a

³⁴⁷ Matei 26, 25 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapiientia.

³⁴⁸ Matei 26, 22 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapiientia.

³⁴⁹ Matei 26, 25 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapiientia.

³⁵⁰ Matei 26, 62–64 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Isus înaintea Sinedriului*], *Noul Testament*, Sapiientia.

³⁵¹ Marcu 15, 2 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Isus înaintea lui Pilat*], *Noul Testament*, Sapiientia.

întins mâna cu mine în blid, acesta mă va trăda.»³⁵²; „²⁰ El le-a spus: «Unul dintre cei doisprezece, cel care întinge cu mine în blid.»³⁵³; „²¹ Dar iată, mâna celui care mă va vinde este cu mine pe masă, [...]!»³⁵⁴; „²⁶ Isus a răspuns: «Este acela pentru care voi întinge îmbucătura și i-o voi da.» Atunci, întingând îmbucătura, a luat-o și a dat-o lui Iuda Iscarioteanul, fiul lui Simon.»³⁵⁵. Faptul invocat de Isus, acela de a mânca doi oameni din același vas, reflectă o intimitate ce nu ar putea să nu fie remarcată la evrei. Totuși, Petru (și de fapt oricare apostol) nu pare să înțeleagă, să dea semnificația cuvenită, în limbajul de aici, „negației *interpretate* a noțiunii Petru”: da, nu este el, Petru, dar, Isus deși nu o spune direct, arată fără echivoc cine este trădătorul, este Iuda. Însă, chiar și așa, apostolii nu conștientizează numele lui Iuda. La Luca, după dezvăluirea indirectă de către Isus a celui care îl va vinde, apostolii continuă să se întrebe care dintre ei ar putea fi trădătorul: „²¹ Dar iată, mâna celui care mă va vinde este cu mine pe masă [...]!»²³ Atunci ei au început să se întrebe unii pe alții, care dintre ei ar fi cel ce o va face.»³⁵⁶ La Ioan, această neînțelegere a apostolilor apare și mai evident: „²⁶ Isus a răspuns: «Este acela pentru care voi întinge îmbucătura și i-o voi da.» Atunci, întingând îmbucătura, a luat-o și a dat-o lui Iuda Iscarioteanul, fiul lui Simon. ²⁷ După aceea îmbucătură, a intrat Satana în el. Atunci Isus i-a zis: «Ceea ce vrei să faci, fă repede!»²⁸ *Dar nici unul dintre cei care stăteau la masă nu a înțeles de ce i-a spus aceasta.* [s.n.] ²⁹ Și, cum Iuda ținea punga cu bani, unii au crezut că Isus îi spune: «Cumpără ceea ce ne trebuie pentru sărbătoare.» sau ca să dea ceva săracilor. ³⁰ Așadar, după ce a luat îmbucătura, el a ieșit repede. [...]»³⁵⁷. În mod clar, pentru cititorul Evangheliilor asocierea „negației *interpretate* a

---

³⁵² Matei 26, 23 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapienia.

³⁵³ Marcu 14, 20 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapienia.

³⁵⁴ Luca 22, 21 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Anunțarea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapienia.

³⁵⁵ Ioan 13, 26 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CÎNĂ – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapienia.

³⁵⁶ Luca 22, 21; 23 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Anunțarea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapienia.

³⁵⁷ Ioan 13, 25–30 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CÎNĂ – *Dezvăluirea trădării lui Iuda*], *Noul Testament*, Sapienia.

noțiunii Petru” (sau a oricărei alte noțiuni legată de apostoli, cu excepția celui care trădează și care deja e cunoscut de către cititor) este univoc determinată prin noțiunea Iuda (Iscarioteanul) și ea va rămâne singura „negație interpretată” a noțiunii Petru. Pentru apostoli însă, așa cum s-a arătat mai sus, interpretarea sugerată de Isus nu este câtuși de puțin limpede. Faptul că interpretarea lui Isus este deschisă, numele lui Iuda nefiind pomenit efectiv, ci doar sugerat printr-un anumit gest al lui Isus, iar apostolii, cu toate acestea, continuă să întrebe, fiecare în parte dacă nu este el, arată teologic, o dată în plus, natura adamică a slăbiciunii omenеști în fața ispitelor diavolului.

Interpretarea care conduce la fixarea „negației interpretate a noțiunii Petru” necesită, din punctul de vedere al teologiei analitice, o *explicație teologică*. Astfel, importante elemente teologice care articulează explicația sunt prezente în cele trei destăinuiri (anunțări) adresate de Isus discipolilor săi cu privire la moartea și învierea sa.

Prima relateare:

„²¹ De atunci a început Isus să le destăinuie discipolilor săi că *trebuie* [s.n.] să meargă la Ierusalim și să sufere multe din partea bătrânilor, a arhiereilor și a cărturarilor, să fie ucis, iar a treia zi să învie.”³⁵⁸

A doua relateare:

„³¹ [Isus] căci îi învăța pe discipolii săi și le spunea: «Fiul Omului *va fi dat* [s.n.] în mâinile oamenilor și îl vor ucide, iar după ce îl vor ucide, a treia zi va învia». ³² Ei, însă, nu înțelegeau cuvântul și se temeau să-l întrebe.”³⁵⁹

A treia relateare:

„¹⁷ Urcând spre Ierusalim, Isus i-a luat deoparte pe cei doisprezece discipoli și le-a spus pe drum: ¹⁸ «Iată, noi urcăm la Ierusalim și Fiul Omului *va fi dat* [s.n.] pe mâinile arhiereilor și ale cărturarilor, îl vor condamna la moarte, ¹⁹ îl vor da pe mâinile păgânilor ca să fie batjocorit, biciuit și răstignit,

---

³⁵⁸ Matei 16, 21 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – *Prima anunțare a morții și învierii lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

³⁵⁹ Marcu 9, 31–32 [IV. DRUMUL LUI ISUS SPRE IERUSALIM – *A doua anunțare a morții și învierii lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

dar a treia zi va învia»³⁶⁰; „³² [...] Luându-i din nou pe cei doisprezece, a început să le vorbească despre cele ce aveau să i se întâmple: «Iată, urcăm la Ierusalim și Fiul Omului *va fi dat* [s.n.] pe mâna arhierilor și a cărturarilor; îl vor condamna la moarte și-l vor da pe mâna păgânilor. ³⁴ Aceștia își vor bate joc de el, îl vor scuipa, îl vor biciui și-l vor ucide, dar după trei zile va învia.»³⁶¹; „³¹ Apoi, i-a luat pe cei doisprezece și le-a spus: «Iată, urcăm la Ierusalim și *se vor împlini toate cele scrise de profeți* [s.n.] despre Fiul Omului, ³² căci *va fi dat* [s.n.] pe mâna păgânilor și va fi batjocorit, insultat și scuipat; ³³ și după ce-l vor fi biciuit, îl vor ucide, dar în ziua a treia va învia.» ³⁴ Însă ei nu pricepeau nimic din acestea; acest cuvânt era ascuns pentru ei și nu înțelegeau cele spuse.»³⁶²

Astfel, Isus le spune în mod repetat discipolilor despre cele ce aveau să se întâmple cu El. Cuvinte precum „**trebuie**”, „**va fi dat**”, „**se vor împlini toate cele scrise de profeți**” și care sunt rostite de Isus au, în primul rând, semnificația unei decizii Divine, ele reflectă o parte dintr-un plan hotărât și impus de Dumnezeu; în acest sens este o determinare absolută la nivel ontologic (factual-real). [„Tatăl nostru, Care ești în ceruri [...] făcă-Se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ.”³⁶³] În al doilea rând, reflectă adevărul cuvântului profetic, reflectă un adevăr biblic-istoric: cel al cuvântului Vechiului Testament; istoria trebuie să se împlinească, trebuie să-și urmeze cursul așa cum a fost anticipată, trebuie să se întâmple cele anunțate că se vor întâmpla (*trebuie* să meargă la Ierusalim ca să se împlinească toate cele scrise de profeți despre El (Fiul lui Dumnezeu / Fiul Omului / Mesia / Cristos)).

Observație logico-analitică de final

Fără a mai explicita toate detaliile, facem următoarele precizări. Pentru economia expunerii va fi prezentat doar un alt caz particular. Din nou, fie $U = \{\text{Petru, Andrei, Iacob, Ioan, Filip, Bartolomeu, Matei, Toma, Iacob-fiul lui Alfeu, Simon, Iuda-fiul lui Iacob, Iuda-Iscariot}\}$ și

³⁶⁰ Matei 20, 17–19 [VIII. IX. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN IUDEEA ȘI IERUSALIM – *A treia anunțare a morții și învierii lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

³⁶¹ Marcu 10, 32–34 [IV. DRUMUL LUI ISUS SPRE IERUSALIM – *A treia anunțare a morții și învierii lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

³⁶² Luca 18, 31–34 [IV. URCAREA SPRE IERUSALIM – *A treia anunțare a morții și învierii*], *Noul Testament*, Sapientia.

³⁶³ Fragment din rugăciunea *Tatăl Nostru*.

contextul biblic menționat: *dezvăluirea trădării lui Iuda*. Prezența lui Ioan, apostolul „pe care îl iubea Isus”, la pieptul lui Isus, îndreptățește presupuziția că acesta nu este trădătorul lui Isus; prin urmare, se poate lua și apostolul Ioan: $N_i = \text{Ioan}$, ca noțiune de referință și, pornind de aici, să se construiască negația noțiunii Ioan, cu consecințele teologic-interpretative asupra negației logice $\neg\text{Ioan}$, respectiv a „negației interpretate a noțiunii Ioan”. Noțiunea $\neg\text{Ioan}$ va fi definită în raport cu noțiunea Ioan într-un univers de discurs în care există doar două noțiuni aflate în raport de contradicție, dintre care una este Ioan, iar cealaltă, prin definiție este $\neg\text{Ioan}$. Fie deci U și, conform modelului de mai sus și a exemplului anterior ($\neg\text{Petru}$), mulțimile: $\mathcal{I}oan = \{\text{Ioan}\}$ și, respectiv $\mathcal{C}_U^{Joan} = \{\text{Petru, Andrei, Iacob, Filip, Bartolomeu, Matei, Toma, Iacob-fiul lui Alfeu, Simon, Iuda-fiul lui Iacob, Iuda-Isariot}\} = \mathcal{D}'$. Avem de asemenea noțiunea de „variabilă noțională ${}^N_{\mathcal{D}'}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}}$ ” al cărei conținut este dat de posibilitățile sale de interpretare exprimate prin relația: ${}^N_{\mathcal{D}'}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}} \in \mathcal{D}' = \{\text{Petru, Andrei, Iacob, Filip, Bartolomeu, Matei, Toma, Iacob-fiul lui Alfeu, Simon, Iuda-fiul lui Iacob, Iuda-Isariot}\}$, adică are posibilitatea de a fi oricare dintre noțiunile (apostolii) mulțimii $\mathcal{D}'$. Și în acest caz, pasul următor, cu referire la universul de discurs U , având pentru subiectul logic trădător al lui Isus noțiunile „apostoli” în raport de contrarietate, conduce, în construirea negației noțiunii Ioan, la configurarea unui univers de discurs $U^{*'}$ în care aceasta să fie în relație de contradicție cu o altă noțiune: $U^{*'} = \{\text{Ioan, } {}^N_{\mathcal{D}'}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}}\}$. În acest fel: ${}^N_{\mathcal{D}'}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}} = \neg\text{Ioan}$.

- Prima observație care se impune este aceea că noțiunile $\neg\text{Ioan}$ și $\neg\text{Petru}$ nu sunt identice întrucât domeniile de interpretare nu sunt aceleași: $\mathcal{D}' \neq \mathcal{D}$ și, implicit, nici variabilele noționale corespunzătoare nu sunt aceleași:

$${}^N_{\mathcal{D}'}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}} \neq {}^N_{\mathcal{D}}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}}.$$

Se va determina și pentru acest caz „negația interpretată a noțiunii Ioan”, o noțiune acum din domeniul $\mathcal{D}'$, care este atribuită noii variabile noționale prin aceeași interpretare, răspunsul dat de Isus apostolilor: ${}^N_{\mathcal{D}'}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}} \mapsto ({}^N_{\mathcal{D}'}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}})_{\sim}$. În mod evident, „negația interpretată” a noțiunii Ioan este aceeași cu „negația

interpretată” a noțiunii Petru, și anume noțiunea Iuda (-Iscariot), „cel care a devenit trădător”³⁶⁴.

- Astfel, a doua observație care se impune este aceea că noțiunile „negația *interpretată*” a noțiunii Ioan și „negația *interpretată*” a noțiunii Petru sunt identice:

$$\left({}^N_{\mathcal{D}}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}} \right)_{\sim} = \left({}^N_{\mathcal{D}}\mathcal{A}_{\text{postol trădător}} \right)_{\sim} = \text{apostolul Iuda (Iscariot),}$$

cu toate că noțiunile = $\neg$ Ioan și $\neg$ Petru nu sunt identice.

Există situații hermeneutice în care precauția cu privire la astfel de diferențieri logice este importantă pentru relevanța uneia sau alteia dintre interpretările posibile (desigur, în măsura în care logica prezintă importanță pentru hermeneutică)³⁶⁵.

---

³⁶⁴ Cf. Luca 6, 16 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Alegerea celor doisprezece apostoli*], *Noul Testament*, Sapienția.

³⁶⁵ Nu vor mai fi detaliate aici alte exemple în acest sens, ci se va rămâne doar la o simplă atenționare asupra existenței unor astfel de situații.

Capitolul III. Raporturi între noțiuni

3.1. Noțiuni necomparabile. Noțiuni comparabile

Raporturile dintre noțiuni pot fi determinate structural, adică atât sub aspectul sferei (extensional), cât și sub aspectul conținutului (intensional).

În expunerea care urmează vor fi adoptate câteva convenții cu privire la raporturile dintre noțiuni. Astfel, prima dintre acestea afirmă că la nivel de limbaj suportul de referință pentru analiza logico-lingvistică (complementar: semantică, semiotică, hermeneutică etc.) îl reprezintă *universul de discurs*³⁶⁶. A doua afirmă că, într-un univers de discurs dat, referința logică la structura noțiunilor: conținutul și sfera noțiunilor, determină raportul dintre noțiuni.

Pentru început, noțiunile vor fi divizate în două mari grupe (clase):

I. *necomparabile (neraportabile)*;

II. *comparabile (raportabile)*.

I. *Noțiuni necomparabile*. Sunt considerate necomparabile – necomparabile logic la nivel de limbaj, pentru acele limbaje pentru care logica este o condiție necesară – acele noțiuni care sub raportul semnificației (conținut (C_N) și sferă (S_N)) nu aparțin aceluiași univers de discurs.

---

³⁶⁶ În unele locuri va fi scris prescurtat *u.d.*

Exemplu teologic.

Fie noțiunea singulară al cărei nume este „Isus”. În măsura în care pentru „Isus” există un interes științific-istoric, altfel spus, Isus-omul istoric sau Isus-persoană istorică reprezintă semnificații ale unei noțiuni din universul de discurs științific al istoriei, noțiunea este una științifică. În măsura în care pentru Isus există un interes teologic de credință, Isus-Fiul lui Dumnezeu, Isus-Persoană din Sfânta Treime, situându-ne astfel cu semnificațiile în universul de discurs al teologiei creștine, noțiunea este una teologică. Sintetic formulat, noțiunile „Isus-persoană istorică” și „Isus-Persoană din Sfânta Treime”, nu sunt logic-comparabile.³⁶⁷ Însă, aspect important, în cazul de față noțiunile permit o punere în corespondență, o comparație, prin anumite forme specifice, cum sunt analogia și metafora. Analogia și metafora, ca forme de limbaj, transcend logica (nu au în logică o condiție necesară)³⁶⁸; ele, preluând o terminologie wittgensteiniană, „arată” ceva. (Ilustrativ, într-un alt registru al discuției, sunt semnificative pe această linie parabolele lui Isus.)³⁶⁹

Alte exemple:

forță de muncă (*u.d.*: economia/sociologia) – forță gravitațională (*u.d.*: fizica); lege juridică (*u.d.*: teoria generală a dreptului) – lege științifică (*u.d.*: diverse științe) – Lege Divină (Legea) (*u.d.*: teologia³⁷⁰); împărății ale lumii (*u.d.*: politologia/geopolitica) – Împărăția lui Dumnezeu (*u.d.*: teologia); pâinea cea de toate zilele (*u.d.*: limbajul natural, cotidian) – pâinea vieții³⁷¹ (*u.d.*: teologia).

³⁶⁷ O ilustrare logică sugestivă, situată oarecum la extrem, este cea a incomparabilității unor noțiuni precum „broască – mecanism” (mecanică) și „broască-animal” (biologie).

³⁶⁸ Există abordări logice ale „comparației” și „analogiei”, dar ele sunt tributare unei ‘comparabilități’ logice; nu se insistă mai mult acum pe astfel chestiuni logice. [O referință posibilă, ilustrativă logic, este, de exemplu: Enescu Gheorghe – *Tratat de logică – Analogia*, pp. 185–191, Editura Lider, București, 1996]

³⁶⁹ Există situații în care analogia între noțiuni nu are la bază temeuri suficiente care să o îndreptățească; o ilustrare poate fi, de pildă, cazul noțiunilor din nota anterioară: „broască-mecanism” (mecanică) și „broască-animal” (biologie) [desigur, se pot asuma în astfel de situații libertăți precum cele artistice etc., dar acestea trimit la universuri de discurs care nu prezintă interes aici].

³⁷⁰ Este o situație în universul de discurs iudeo-creștin.

³⁷¹ «⁵¹ [n.n. Isus:] „Eu sunt pâinea cea vie care s-a coborât din cer. Dacă mănâncă cineva din această pâine, va trăi în veci, iar pâinea pe care o voi da eu este trupul meu pentru viața

II. *Noțiuni comparabile*. Pentru ca două noțiuni să fie comparabile, o primă condiție necesară pretinde ca noțiunile să aparțină aceluiași univers de discurs (într-o exprimare complementară sugestivă: să fie integrate într-un același context). Reluăm ultima ilustrare din exemplificarea anterioară: pâinea cea de toate zilele (*u.d.*: limbajul natural, cotidian) și pâinea vieții³⁷² (*u.d.*: teologia). Cu referire la acest exemplu particular vor fi făcute în subcontextul de față două observații: prima, este legată de situarea în două universuri de discurs diferite, limbajul natural al vieții de zi cu zi și limbajul specific, particularizat al teologiei, în raport cu care conținuturile și sferile celor două noțiuni determină ca acestea să nu fie comparabile; a doua, este legată, pentru cazul de față, de posibilitatea situării în același univers de discurs: cel scriptural – care asimilează limbajul natural³⁷³, dar îl și transgresează – în care conținuturile și sferile celor două noțiuni determină în continuare ca acestea să nu fie comparabile³⁷⁴. Observațiile au vrut să sublinieze că există posibilitatea ca două noțiuni situate în același univers de discurs să nu fie comparabile. Totuși, în funcție de universul de discurs, există uneori posibilitatea de a trasa frontiere interioare de sub-universuri de discurs în care noțiunile să fie comparabile, alteori de a integra universul de discurs (ca sub-univers) într-unul mai larg în care, de asemenea, noțiunile să devină comparabile.

Înainte de a prezenta o a doua condiție necesară pentru ca două noțiuni să fie comparabile se impune o observație. În principiu, doar sub raport extensional (de sferă), oricare două noțiuni pot fi comparabile, de exemplu, lege juridică și lege științifică sau împărăție a lumii și Împărăția lui Dumnezeu, în sensul că sferile lor sunt într-un raport de separare completă, sfera uneia fiind în întregime distinctă de sfera celeilalte (sau un exemplu mai contrastant: „nou-născut” și „celofan”). O astfel de raportare deși posibilă este, de cele mai multe ori, una artificială. În schimb, în același

---

lumii.” (⁵² Atunci iudeii au început să discute aprins între ei, spunând: «Cum poate acesta să ne dea să mâncăm trupul său?») – Ioan, 6, 51–52 [ISUS – PÂINEA VIEȚII – *Discursul despre pâinea vieții*]

³⁷² Vezi (nota) citatul anterior.

³⁷³ „¹¹ «Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi.»” – Matei 6, 11 [Rugăciunea Tatăl nostru].

³⁷⁴ Rămânem aici doar la aceste detalieri.

univers de discurs biologic (zoologic), sub anumite aspecte ce țin de biologie, noțiunile balenă și pește au sferele disjuncte. Dezvoltăm puțin acest exemplu întrucât orientează spre a doua condiție necesară. Balena naște pui vii în timp ce peștele depune icre; balena respiră cu ajutorul plămânilor în timp ce peștele respiră prin branhii; etc. Unele asemănări, precum ar fi faptul că balenele și peștii au înotătoare, sunt neesențiale în raport cu diferențele menționate [și omul și struțul sunt animale bipede, dar convenim biologic, sub presiunea diferențelor esențiale, să spunem că noțiunea om și noțiunea struț au sferele disjuncte]. Remarcă importantă: în universul științific de discurs al biologiei, noțiunile om și struț pot avea determinații comune, de exemplu, în privința mediului de viață: oamenii și struții trăiesc pe pământ, în mediu terestru (respectiv, balenele și peștii trăiesc în mediul acvatic). Enunțăm acum a doua condiție necesară – o condiție specială atât sub raport logic, cât și semantic-hermeneutic – pentru ca două noțiuni să fie comparabile: două noțiuni N_i și N_j sunt comparabile dacă există în universul de discurs cel puțin o aceeași noțiune N_p care poate fi predicat logic atât pentru noțiunea N_i , cât și pentru noțiunea N_j (N_i este N_p , respectiv N_j este N_p).

Încă un exemplu legat de cele spuse mai sus: noțiunile nou născut (copil) și celofan nu sunt comparabile, aparțin unor universuri de discurs diferite; în schimb, noțiunile nou născut și mormoloc pot primi în universul de discurs al biologie atributul comun de ființe aflate în primul stadiu de viață – în acest fel noțiunile sunt comparabile, dar altfel, sferele lor sunt disjuncte: „Nou născut este un copil, începând din ziua nașterii până în a 28-a zi a vieții.”³⁷⁵; „Mormoloc este o larvă cu coadă a batracienilor în prima fază de dezvoltare, având branhii în loc de plămâni.”³⁷⁶

Observație.

Va fi menționat aici, doar pentru rigurozitatea demersului analitic din această carte, un aspect oarecum la limită, dar care nu va fi avut în vedere în această analiză. Într-o abordare extrem de generală și de formală se poate impune doar o singură condiție necesară pentru ca

³⁷⁵ <https://www.sfatulmedicului.ro/dictionar-medical/nou-nascut>

³⁷⁶ <https://dexonline.ro/definitie/mormoloc>

două noțiuni să fie comparabile, aceea ca noțiunile să aparțină aceluiași univers de discurs. În acest caz, a doua condiție necesară menționată mai sus: două noțiuni N_i și N_j sunt comparabile dacă există în universul de discurs U cel puțin o aceeași noțiune N_p care poate fi predicat logic atât pentru noțiunea N_i , cât și pentru noțiunea N_j , poate fi redusă oricând la o posibilitate de felul următor: N_i aparține universului de discurs U , respectiv N_j aparține universului de discurs U . În felul acesta, într-un univers de discurs U două noțiuni comparate se pot afla, de exemplu, într-un raport de opoziție: de contrarietate sau de contradicție (și doar atât se va putea spune la capătul comparației (!)); se va conveni astfel, la modul foarte general, ca și în aceste cazuri să se spună despre noțiunile respective că sunt comparabile³⁷⁷. Din perspectiva teologiei analitice însă, interesează nu atât completitudinea aspectelor rigurose formale, cât deschiderile semantice și hermeneutice pe care raporturile dintre noțiuni le pot aduce domeniului teologic³⁷⁸. A doua condiție necesară – formulată mai sus – pentru ca două noțiuni să fie comparabile orientează tocmai spre astfel de orizonturi semantice și hermeneutice, dar având la rândul lor logica în fundal, ca și condiție necesară.

Temele analizelor și clarificărilor conceptuale din această carte sunt, în principal, teologice. De asemenea, exemplificările date, în raport cu aspecte logice, semantice, semiotice sau filosofice sunt, alături de alte ilustrări, tot teologice, uneori extins teologice. (Această dimensionare teologică a exemplurilor în raport cu logica, semantica, semiotica, hermeneutica, filosofia arată odată în plus accentul care se pune în teologia analitică pe activitatea de clarificare conceptuală.) Exemplul următor este legat logic de sfera unor noțiuni, de universul de discurs, de comparabilitate, dar prin relativa sa întindere vrea să sublinieze aici anumite particularități teologice în posibila lor relaționare cu logica.

Noțiunile avute în vedere aici sunt: „poporul ales” (evreii ca popor ales) și „[alte] neamuri”, așa cum acestea apar ca noțiuni polare în universul

³⁷⁷ Precizări suplimentare vor fi făcute atunci când vor fi tratate aceste raporturi.

³⁷⁸ Nu numai teologia este interesată de astfel de deschideri, ci și alte domenii precum: filosofia, artele, chiar și unele științe.

de discurs al Vechiului Testament, respectiv ca noțiuni ce și-au estompat polaritatea în universul de discurs al Noului Testament. (Alte noțiuni asemănătoare în raport cu care se poate face o analiză similară sunt: „bărbat” și „femeie”, „sclav” și „om liber” etc.).

Noțiunile „popor ales” și „alte neamuri” aparțin explicit primului univers de discurs: Vechiul Testament. De asemenea aparțin, în general implicit, dar uneori explicit, și celui de-al doilea univers de discurs: Noul Testament; în acest fel, aparțin întregului univers de discurs scriptural care este Biblia. Prin urmare, indiferent de universurile de discurs, ele satisfac, legat de acestea, dar în contextul Bibliei, prima condiție necesară pentru a fi noțiuni comparabile.

Prezentăm noțiunile prin câteva versete pe care le considerăm suficient de reprezentative.

➤ Universul de discurs al Vechiului Testament

„¹ Atunci Dumnezeu a rostit toate aceste cuvinte: ² «Eu sunt Domnul Dumnezeul tău [...] ³ Să nu ai alți dumnezei afară de mine! ⁴ Să nu-ți faci chip cioplit, nici vreo înfățișare cu cele care sunt în ceruri, sus, sau cu cele de jos, de pe pământ, sau cu cele care sunt în apele de sub pământ! ⁵ Să nu te închini lor și să nu le slujești; [...]»”³⁷⁹.

„¹¹ Să nu vă tăiați împrejur carnea prepuțului vostru! [Acesta] să fie semnul alianței dintre mine și voi!”³⁸⁰

„⁵ Acum, dacă veți asculta glasul meu și dacă veți ține păzi alianța mea, veți fi partea mea dintre toate popoarele, căci al meu este tot pământul. ⁶ Îmi veți fi [...] un popor sfânt. Iată, acestea sunt cuvintele pe care le vei spune fiilor lui Israel.”³⁸¹

„²³ Îngerul Meu va merge înaintea ta și te va duce la amorei, hetei, ferezei, canaaneeni, hevei și iebusei [...]. ²⁴ Să nu te închini înaintea zeilor lor și să nu le slujești; [...]. ²⁵ Voi să-l sluiți Domnul Dumnezeul vostru [...]. ³² Să nu faci alianță cu ei, nici cu zeii lor! ³³ Să nu locuiască în țara ta ca să nu te facă să

³⁷⁹ Exodul 20, 1–5 [IV. ALIANȚA DE PE SINAI – *Cele zece porunci*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁸⁰ Geneza 17, 11 [II. ISTORIA PATRIARHILOR ABRAHAM – *Alianța și circumcizia*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁸¹ Exodul 19, 5–6 [IV. ALIANȚA DE PE SINAI – *Promisiunea alianței*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

păcătuiești împotriva mea; căci dacă vei sluji zeilor lor, aceasta va fi o capcană pentru tine.”³⁸²

„¹⁶ Cum se va ști că am aflat har în ochii în ochii tăi eu și poporul tău? Oare nu când vei merge cu noi și când vom fi deosebiți, eu și poporul tău, de toate popoarele de pe fața pământului?”³⁸³

„²⁴ [...] Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru care v-am pus deoparte dintre popoare.”³⁸⁴

„² Căci tu ești un popor sfânt pentru Domnul Dumnezeuul tău; și Domnul Dumnezeuul tău te-a ales să fii pentru el un popor ca parte [a lui] dintre toate popoarele de pe fața pământului.”³⁸⁵

„¹⁸ Astăzi, Domnul ți-a mărturisit că vei fi poporul lui, partea lui, după cum ți-a spus, dacă vei păzi toate poruncile lui, ¹⁹ și te va pune mai presus de toate popoarele pe care le-a făcut, în glorie, renume și strălucire. Vei fi un popor sfânt pentru Domnul Dumnezeuul tău, după cum ți-a spus.”³⁸⁶

„² Numai pe voi v-am cunoscut dintre toate familiile pământului; de aceea, vă voi pedepsi pentru toate nelegiuirile voastre.”³⁸⁷

„⁵³ Căci tu i-ai ales dintre toate popoare pământului ca să fie moștenirea ta, după cum ai vorbit prin Moise, slujitorul tău, când i-i scos pe părinții noștri din Egipt, Doamne Dumnezeule!”³⁸⁸

„¹ În al patru sute optzecilea an după ieșirea fiilor lui Israel din țara Egiptului, în al patrulea an al domniei lui Solomon peste Israel [...] a început construirea casei Domnului [...]”³⁸⁹

---

³⁸² Exodul 23, 23–25; 32–33 [NORME DE DREPT FAMILIAL – *Dreptatea. Datoriile față de dușmani – Promisiuni și învățături în vederea intrării în Canaan*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁸³ Exodul 33, 16 [REÎNNOIEREA ALIANȚEI – *Rugăciunea lui Moise*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁸⁴ Leviticul 20, 24 [VIII: PEDEPSE – *Îndemnuri finale*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁸⁵ Deuteronomul 14, 2 [III. CODUL DEUTERONOMIC – *Împotriva practicilor idolatrice*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁸⁶ Deuteronomul 26, 18–19 [III. CODUL DEUTERONOMIC – *Israel, poporul lui Dumnezeu*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁸⁷ Amos 3, 2 [II. AVERTISMENTE ȘI AMENINȚĂRI PENTRU ISRAEL – *Alegere și pedeapsă*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁸⁸ 1Regi 8, 53 [III. SOLOMON, CONSTRUCTOR – *Rugăciune pentru popor*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁸⁹ 1Regi 6, 1 [III. SOLOMON, CONSTRUCTOR – *Construirea templului*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

„⁷ El mi-a zis: «Fiu al omului, [acesta] este locul tronului meu, locul pentru tălpile picioarelor mele, unde voi locui în mijlocul fiilor lui Israel pentru totdeauna. [...]»”³⁹⁰

„¹ «Trezește-te, trezește-te și îmbracă-te cu puterea ta, Sionule! Îmbracă-te cu hainele strălucirii tale, Ierusalim, cetate sfântă! Pentru că nu vor mai intra în tine cel necircumcis și cel impur.»”³⁹¹

„²⁷ Veți recunoaște că în mijlocul lui Israel sunt eu, că eu sunt Domnul Dumnezeu vostru și nu mai este [altul]. Și poporul meu nu se va rușina în veci.”³⁹²

➤ Universul de discurs al Noului Testament

„¹¹ De aceea, amintiți-vă că voi odinioară erați păgâni după trup, numiți „necircumciși” de cei care se numesc „circumciși” în trup de mână omenească, ¹² pentru că erați în timpul acela fără Cristos, lipsiți de cetățenia lui Israel, străini de alianțele promisiunii [...] și fără Dumnezeu în lume. ¹³ Dar acum, în Cristos Isus, voi, care odinioară erați departe, v-ați apropiat prin sângele lui Cristos. ¹⁴ Căci el este pacea noastră, cel care a făcut din două una și a dăruit zidul despărțitor, desființând în trupul său ura, ¹⁵ legea poruncilor cu prescrierile ei, pentru ca pe cei doi să-i întemeieze într-un singur om nou, făcând pace, ¹⁶ și să-i împace pe amândoi cu Dumnezeu într-un singur trup prin crucea pe care a nimicit ura. ¹⁷ Venind, el a vestit pacea pentru voi care erați departe și pacea pentru cei care erau aproape, ¹⁸ căci, prin el, amândoi avem intrare deschisă într-un singur Duh la Tatăl. ¹⁹ Așadar, voi nu mai sunteți străini și nici oaspeți, ci sunteți concetățeni ai sfinților și oameni de casă ai lui Dumnezeu, ²⁰ zidiți pe temelia apostolilor și a profeților, piatra unghiulară fiind Cristos Isus. ²¹ În el toată construcția, ca un ansamblu armonios, se înalță ca un templu sfânt în Domnul, ²² în care și voi sunteți zidiți ca să deveniți o locuință a lui Dumnezeu prin Duhul.»”³⁹³

„⁶ Așadar, după cum l-ați primit pe Cristos Isus, Domnul, tot așa să umblați în el, ⁷ înrădăcinați și zidiți în el, întăriți în credință [...]. ⁸ Aveți grijă să nu vă subjuge cineva prin filosofie și speculații fără sens după datina oamenilor, după principiile elementare ale lumii, și nu după Cristos.; ¹¹ Tot în

³⁹⁰ Ezechiel 43, 7 [V. „LEGEA” LUI EZECHIEL – *Întoarcerea Domnului*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁹¹ Isaia 52, 1 [II. DEUTERO-ISAIA CARTEA MÂNGĂIERII LUI ISRAEL – *Eliberarea Ierusalimului*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁹² Ioel 2, 27 [I. FLAGELUL LĂCUSTELOR – *Viziunea abundenței*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁹³ Efeseni 2, 11–14; 18–19; 21–22 [II. PARTEA DOCTRINARĂ – REVELAREA MISTERULUI LUI CRISTOS ÎN BISERICĂ – *Păgânii și evreii uniți în Cristos*], Noul Testament, Sapienția.

el ați fost circumciși, dar nu cu o circumcizie făcută de mână omenească, ci [...] prin circumcizia lui Cristos.¹² Înfirmându-vă fiind împreună cu el prin botez, ați și fost înviați, prin credință, împreună cu el, prin credința în puterea lui Dumnezeu, cel care l-a înviat pe el din morți.¹³ Pe voi, care erați morți pentru nelegiuirile și necircumcizia trupului vostru, v-a readus la viață împreună cu el, iertându-vă toate nelegiuirile.¹⁴ El a șters documentul cu poruncile care erau împotriva voastră și l-a anulat, pironindu-l pe cruce.”³⁹⁴

„Poporul ales”, fiii lui Israel, sunt cei cărora glasul lui Dumnezeu li se adresează spre ascultare, pentru a respecta, pentru a păzi cerințele legământului: să nu aibă dumnezei-idoli de nici un fel; să fie circumciși în carnea prepuțului; să locuiască singuri în țara lor; să construiască *ei* casa lui Dumnezeu, Templul Domnului, scaunul Lui de domnie în mijlocul *lor*; etc. După cum se poate observa, toate aceste determinații ale noțiunii de „popor ales”, sintetic și principial enunțate se pot reduce la una singură, una care vizează *RELAȚIA* omului din poporul ales cu Dumnezeu, esența relației omului din poporul ales cu Dumnezeu: aceea de *credință* în (acest) Dumnezeu. Dar, este vorba de o *credință* care are, pentru popor, pentru *toți* cetățenii „poporului ales”, multiple forme de manifestare, forme de a fi dovedită credința, toate necesare și imperative. În schimb, celelalte „neamuri” nu-l cunosc pe (acest) Dumnezeu, ci au alți dumnezei (/idoli), au, în particular, alte obiceiuri decât normele instituite prin poruncile lui Dumnezeu pentru poporul ales [doar un exemplu la limită: au sacrificii umane, nu sacrificii animale]. Există desigur și asemănări cu alte neamuri, dar esențiale rămân *credința în Dumnezeu și ascultarea poruncilor Lui*, adică acele deosebiri care fac diferența.

Remarcă.

Cu referire localizată doar la sub-universul de discurs „Cartea Genezei”, sub-univers de discurs al Vechiului Testament care asigură continuitatea și coerența, noțiunile de „popor ales” și „alte neamuri”, nu au sferele disjuncte: „²⁶ Și a zis Dumnezeu: «Să-l facem pe om după chipul și asemănarea noastră și să stăpânească peste peștii mării și peste păsările cerului, peste animale, peste tot pământul și peste toate

³⁹⁴ Coloseni 2, 6–8; 11–14 [II. PARTEA DOGMATICĂ – *Plinătatea vieții în Cristos*] *Noul Testament*, Sapientia.

reptilele care se târăsc pe pământ.»²⁷ Și l-a creat Dumnezeu a pe om după chipul său. După chipul lui Dumnezeu l-a creat; bărbat și femeie i-a creat.”³⁹⁵. Noțiunile au determinatii comune în conținut prin actul Creației Divine (această unitate de conținut va rămâne pe tot cuprinsul universului de discurs Biblic [VT, NT]) și, prin egalitatea ontologică de la început (înainte de *cădere*) în fața lui Dumnezeu, au sferele identice în extensiune. Dar, în acest sub-sub-univers de discurs al «Genezei», cel de după căderea omului, când cei mai mulți oameni, am putea spune, se îndepărtau, de chipul și asemănarea cu Dumnezeu, DOMNUL a început, ca să zicem așa, să separe sferele, după anumite conținuturi (date de *relația cu Dumnezeu*), primul exemplu semnificativ în acest sens fiind „casa lui Noe” și *potopul*: „⁸ Însă Noe a aflat har în ochii Domnului. ⁹ [...] Noe era un om drept și neprihănit între cei din generația sa: Noe umbla cu Dumnezeu.”³⁹⁶; „¹ Domnul i-a spus lui Noe: „Intră [în arcă], tu și toată casa ta, pentru că am văzut că, din generația aceasta, tu ești drept înaintea mea.””³⁹⁷

În concluzie, pe de o parte, noțiunile „popor ales” și „alte neamuri” sunt cuprinse în același univers de discurs: Vechiul Testament. Pe de altă parte, noțiunile „popor ales” și „alte neamuri” au, prin contextul Genezei, chiar și atunci când devin noțiuni separate, cel puțin o aceeași noțiune care poate fi predicat logic pentru ambele: „Creația Divină” (toți sunt oameni ai lui Dumnezeu, „creația” lui Dumnezeu). Prin urmare noțiunile sunt comparabile.

Schimbând universul de discurs, în Noul Testament, prin Noua Alianță, atât la nivel de conținut, cât și la nivel de sferă cele două noțiuni, „popor ales” și „alte neamuri”, tind să fuzioneze prin credința comună în Isus Cristos/Dumnezeu, păstrând însă legătura tradițională cu Vechiul Testament, cu promisiunea făcută de Dumnezeu patriarhului Avraam.

³⁹⁵ Geneza 1, 26–27 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI CREAȚIA ȘI CĂDEREA ÎN PĂCAT *Prima relatare a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁹⁶ Geneza 6, 8–9 [POTOPUL – Răspândirea răului], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁹⁷ Geneza 7, 1 [POTOPUL – Pregătirile pentru potop], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

„¹ Domnul i-a spus lui Abram: «Ieși din țara ta și din neamul tău și din casa tatălui tău spre țara pe care ți-o voi arăta! ² Voi face din tine un neam mare, te voi binecuvânta și voi face mare numele tău; și vei fi o binecuvântare.»”³⁹⁸

aici este, s-ar putea spune, instituirea la nivel de conținut și sferă a noțiunii de „popor ales” în Vechiul Testament. Dar, imediat vine și o prevestire, în interpretare creștină, așa cum Sfântul Paul o afirmă, a timpurilor Noului Testament:

„³ Îi voi binecuvânta pe cei care te vor binecuvânta, iar pe cei care te vor blestema îi voi blestema. Și prin tine vor fi binecuvântate toate familiile pământului.”³⁹⁹

„²⁸ Așadar, nu mai este nici iudeu, nici grec, nici sclav, nici [om] liber, nici bărbat nici femeie: voi toți sunteți una în Cristos Isus. ²⁹ Iar dacă voi sunteți ai lui Cristos, atunci sunteți descendența lui Abraham, moștenitori după promisiune.”⁴⁰⁰

Rezumativ spus, în universul de discurs al Vechiului Testament, după izgonirea omului din Grădina Edenului, sub aspectul *relației reciproce*: (Dumnezeu, om) [respectiv (om, Dumnezeu)] noțiunile „popor ales” și „alte neamuri” ajung să aibă sferele disjuncte. Dumnezeu și-a ales poporul, pe fii lui Israel, dar nu a ales alte neamuri (popoare); fii lui Israel l-au ales pe Dumnezeu⁴⁰¹, dar nu alți dumnezei, dumnezei (idoli) pe care i-au ales alte neamuri. În ultimă instanță, în interiorul acestui *univers de discurs teologic*, este vorba de instituirea unui raport de credință foarte particular care separă complet sferele celor două noțiuni (noțiuni care, așa cum s-a arătat, sunt însă comparabile). În universul teologic de discurs al Noului Testament în

---

³⁹⁸ Geneza 12, 1–2 [II. ISTORIA PATRIARHILOR ABRAHAM – *Chemarea lui Abraham*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

³⁹⁹ Geneza 12, 3 [II. ISTORIA PATRIARHILOR ABRAHAM – *Chemarea lui Abraham*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

⁴⁰⁰ Galateni 3, 28–29 [II. PARTEA DOCTRINARĂ – *Binefacerile credinței*], Noul Testament, *Sapientia*.

⁴⁰¹ Nu sunt avute în vedere aici, în istoria poporului lui Israel, abaterile de la credința doar în Unul Dumnezeu, și, ca urmare, consecințele bine cunoscute pentru „poporul ales” ale acestor „trădări” întru credință. («² Numai pe voi v-am dintre toate familiile pământului; de aceea, vă voi și pedepsi pentru toate nelegiuirile voastre.» – Amos 3, 2 [II. AVERTISMENTE ȘI AMENINȚĂRI PENTRU ISRAEL – *Alegere și pedeapsă*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

schimb, este vorba de instituirea unui nou raport de credință, față de același Dumnezeu, dar prin Isus Cristos – foarte particular și acest raport – care tinde să unifice sferile celor două noțiuni.

În concluzie, dintr-o perspectivă logică, două noțiuni sunt comparabile dacă aparțin aceluiași univers de discurs și există în respectivul univers de discurs anumite noțiuni care pot fi predicat logic pentru fiecare dintre cele două noțiuni. În particular, două noțiuni pot să fie necomparabile într-un sub-univers de discurs izolat din universul general de discurs sau invers, necomparabile într-un sub-univers de discurs izolat, dar comparabile în universul general de discurs. Cele două cerințe-condiții necesare sunt foarte restrictive în ce privește noțiunile comparabile, dar ele, în orizontul analitic de clarificări conceptuale propus în cartea de față, elimină de la bun început posibilitatea multor surse de ambiguitate și de confuzie.

3.2. Raporturi de opoziție între noțiuni

Prezentăm pe scurt două tipuri de raporturi de opoziție între noțiuni, cu referire la universurile de discurs în care acestea pot să apară: contrarietatea și contradicția; vor fi date pentru fiecare raport două caracterizări: una cu accente ontologice, iar una logică.

În ce privește noțiunile, structura logică a acestora – conținut și sferă – este cea care fundamentează două tipuri generale de raporturi logice (cu subtipurile lor) între noțiuni: *intensionale* și *extensionale*.

Raporturile intensionale sunt raporturile dintre noțiuni considerate din perspectiva conținutului acestora. Pentru două noțiuni N_i și N_j , la nivel logic, raportul intensional semnifică posibilitatea sau imposibilitatea acestora de a figura simultan ca predicate logice ale cel puțin unei noțiuni-subiect logic: i.) există N_S astfel încât: N_S este $(N_i \text{ și } N_j)$ ⁴⁰², sau ii.) nu există N_S astfel încât: N_S este $(N_i \text{ și } N_j)$. Pentru cazul i.) raportul este de *concordanță*, iar pentru cazul ii.) raportul este de *opoziție*.

---

⁴⁰² Invers acestei situații logice, posibilitatea existenței pentru două noțiuni N_i și N_j a cel puțin unei noțiuni N_p – predicat logic comună ambelor noțiuni: N_i este N_p , respectiv: N_j este N_p , semnifică logic comparabilitatea noțiunilor N_i și N_j .

Raporturile extensionale sunt raporturile dintre noțiuni considerate din perspectiva sferelor acestora. Descripția tipurilor de raporturi extensionale se face de regulă într-un limbaj asociat relației de intersecție din teoria elementară a mulțimilor (incluziune, intersecție parțială, complementaritate/disjuncție etc.). În acești termeni și cu referire la un univers de discurs U , raporturile extensionale mai sunt diferențiate și în exhaustive, respectiv neexhaustive, după cum (sub)tipul de raport acoperă total sau doar parțial universul de discurs.

3.2.1. *Raportul de contrarietate (raport de excluziune neexhaustivă)*

Raportul de contrarietate dintre noțiuni este fundamentat pe principiul noncontradicției. El vizează noțiuni ale căror sfere sunt disjuncte, dar nu acoperă întreg universul de discurs din care fac parte.

Raportul de contrarietate între două noțiuni N_i și N_j poate exista doar în universuri de discurs care acoperă, ontologic spus (ontologic acceptat), cel puțin trei clase de obiecte⁴⁰³. El există în universuri de discurs cu cel puțin trei subuniversuri de discurs și este între perechi de noțiuni (/obiecte) aparținând unor subuniversuri distincte. În plan logic este vorba doar de acele noțiuni ale căror sfere sunt disjuncte două câte două, iar reuniunea tuturor sferelor este acoperită de întregul univers de discurs⁴⁰⁴.

Cu aceste precizări (acest context logic) și cu referire la schema analitică propusă mai sus, raportul de contrarietate între două noțiuni poate fi astfel definit: Două noțiuni N_i și N_j sunt în raport de contrarietate (sunt *contrare*) într-un univers de discurs dacă și numai dacă oricare ar fi un *obiect* selectat o_s , acesta nu face parte, dar poate lipsi, în același timp, din sfera

---

⁴⁰³ Este vorba, așa cum s-a spus, de acele obiecte pe care noțiunea le proiectează la nivelul unor reprezentări mentale.

⁴⁰⁴ Formal, pentru simplitate, considerăm trei noțiuni N_1, N_2, N_3 cu extensiunile (sferele) E_1, E_2, E_3 . Considerăm $E = E_1 \cup E_2 \cup E_3$ sfera noțională acoperită de universul de discurs U . Prin definiție noțiunile N_1, N_2, N_3 sunt contrare dacă și numai dacă $E_1 \subset E, E_2 \subset E, E_3 \subset E$ și $E_1 \cap E_2 = \emptyset, E_1 \cap E_3 = \emptyset, E_2 \cap E_3 = \emptyset$. Această reprezentare, deși formală, este totuși intuitiv-sugestivă.

ambelor noțiuni. Pornind de la această definiție se poate deduce, cu referire la forma logică propozițională S este P , următoarea caracterizare: (♦) Două noțiuni N_i și N_j sunt în raport de contrarietate (sunt *contrare*) într-un univers de discurs dacă și numai dacă nu pot fi afirmate (predicate logic), dar pot fi negate în același timp și sub același raport, despre un același subiect logic.⁴⁰⁵ – Justificare. Să presupunem că cele două noțiuni N_i și N_j ar putea fi predicate logic despre același subiect S : S este N_i și N_j . Atunci se pot scrie și propozițiile: (1) S este N_i , respectiv (2) S este N_j . Din propoziția (1) se deduce că obiectul o_s desemnat prin subiectul S aparține sferei noțiunii N_i , iar din propoziția (2) se deduce că același obiect o_s desemnat prin același subiect S aparține sferei noțiunii N_j de unde rezultă că sferile celor două noțiuni N_i și N_j nu sunt disjuncte și deci noțiunile nu sunt contrare ceea ce contrazice ipoteza (/definiția) de la care s-a pornit. În schimb, propozițiile S nu este N_i și S nu este N_j nu conduc la contradicții logice; ele pot fi compatibile simultan. Prin urmare este legitimă caracterizarea (♦) cu referire la forma logică propozițională S este P .

Exemplu.

Fie universul de discurs al limbajului biblic⁴⁰⁶ cu referire numai la lumea materială, naturală a omului și fie noțiunile „animal”, „plantă”, „lucru”⁴⁰⁷. Oricare două dintre aceste noțiuni formează o pereche de noțiuni contrare. De pildă, un obiect selectat o_s nu poate să fie animal și plantă în același timp și sub același raport, dar poate să nu fie nici animal, nici plantă: o_s este animal și plantă, dar o_s nu este nici animal, nici plantă.

contradicție logică

⁴⁰⁵ Exemplu intuitiv simplu: Fie universul de discurs al geometriei euclidiene plane, considerat ca acoperind clasele de obiecte matematice: *figuri geometrice*. Pe de o parte, o figură geometrică nu poate fi și cerc și pătrat, pe de altă parte, poate să nu fie nici cerc, nici pătrat (e triunghi, de exemplu). Noțiunile „cerc” și „pătrat” sunt contrare în acest univers de discurs. (Alte exemple: primăvară – toamnă; european – asiatic; roșu – albastru etc.)

⁴⁰⁶ Cum este de exemplu, în particular, descrierea sintetică a Creației în Geneza 1 -25.

⁴⁰⁷ Noțiunea „lucru” este semnificată aici cu conținutul general de «ceva 'obiectual', lipsit de viață» ('obiect substanțial material' în accepțiunea familiară a limbajului cotidian sau ca să folosim un cuvânt teologic, dar doar într-un sens larg metaforic: «țărână»).

3.2.2. Raportul de contradicție (raport de excluziune exhaustivă)

Raportul de contradicție între două noțiuni N_i și N_j poate exista doar în universuri de discurs care acoperă, ontologic spus (ontologic acceptat), numai două clase de obiecte reciproc exclusive. Cu alte cuvinte, în plan logic, sferile celor două noțiuni contradictorii N_i și N_j sunt disjuncte și acoperă, complementar, întreg universul de discurs⁴⁰⁸.

Caracterizări:

- ◆ (cu referire la schema analitică propusă mai sus) Două noțiuni N_i și N_j sunt în raport de contradicție (sunt *contradictorii*) într-un univers de discurs dacă și numai dacă oricare ar fi un *obiect* selectat o_s , acesta nu face parte, dar nici nu poate lipsi, în același timp, din sfera ambelor noțiuni.
- ◆◆ (cu referire la forma logică propozițională: S este P) Două noțiuni N_i și N_j sunt în raport de contradicție (sunt *contradictorii*) într-un univers de discurs dacă și numai dacă nu pot fi afirmate (predicate logic), dar nici nu pot fi negate logic, în același timp și sub același raport, despre un același subiect logic.

Exemplu intuitiv simplu:

Fie universul de discurs al aritmeticii numerelor naturale, considerat ca acoperind clasele de obiecte matematice reciproc exclusive: *numere pare* și *numere impare*. Pe de o parte, un număr natural nu poate fi și par și impar, pe de altă parte este sau par sau impar (nu poate să nu fie nici par, nici impar). Noțiunile „număr natural par” și „număr natural impar” sunt contradictorii în acest univers de discurs.

Plecând de la aceste precizări, în contextul logic prezentat aici, cu delimitările logice făcute – de interes strict pentru perspectiva analitic clarificatoare din această carte – se pot formula succint următoarele criterii logice de apreciere a două noțiuni dacă sunt în raport de contradicție:

⁴⁰⁸ Considerăm două noțiuni N_1, N_2 cu extensiunile (sferele) E_1, E_2 . Considerăm $E = E_1 \cup E_2$ sfera noțională acoperită de universul de discurs U . Prin definiție noțiunile N_1, N_2 sunt contradictorii dacă și numai dacă $E_1 \subset E, E_2 \subset E$ și $E_1 \cap E_2 = \emptyset$. Această reprezentare formală este intuitiv-sugestivă.

- ◆ Două noțiuni N_i și N_j sunt în raport de contradicție (sunt *contradictorii*) într-un univers de discurs dacă și numai dacă oricare ar fi un *obiect* selectat o_s , acesta aparține exclusiv sferei noțiunii N_i sau exclusiv sferei noțiunii $\neg N_i$ (unde $\neg N_i = N_j$). Cu alte cuvinte, în raport cu un univers de discurs dat noțiunile N_i și N_j sunt complementare și un obiect aparține exclusiv sferei uneia (ori alteia) dintre noțiuni. Cu referire la exemplul anterior, în universul de discurs al aritmeticii numerelor naturale oricare ar fi „obiectul număr natural n ” acesta aparține exclusiv sferei noțiunii de număr par sau exclusiv sferei noțiunii de număr non-par (impar).
- ◆◆ Fie un univers de discurs dat și fie un subiect logic S care poate avea ca predicate logice noțiunile N_i , respectiv N_j . Noțiunile N_i și N_j sunt în raport de contradicție (sunt *contradictorii*) în universul de discurs dat dacă și numai dacă există una și numai una dintre următoarele posibilități logice de exprimare: 1.) S este N_i ., 2.) S este $\neg N_i$.; (unde $\neg N_i = N_j$). Cu referire la exemplul anterior, în universul de discurs al aritmeticii numerelor naturale există una și numai una dintre următoarele posibilități: 1.) n este număr par. 2.) n este număr non-par (impar). (După cum se va vedea prin exemple, aceste criterii pot simplifica mult anumite clarificări și exprimări⁴⁰⁹.)

Noțiunile contradictorii sunt reprezentate în limbaj, de multe ori, negativ una în raport cu cealaltă (prin elemente lingvistice de compunere cu sens negativ): vertebrat $\leftrightarrow$ **ne**vertebrat, pur $\leftrightarrow$ **imp**pur, real $\leftrightarrow$ **ireal**, conformist $\leftrightarrow$ **non**conformist; există însă situații în care cuvintele sunt complet diferite: bărbat $\leftrightarrow$ femeie, sau cu opțiuni alternative sinonime: adevărat $\leftrightarrow$ neadevărat $\leftrightarrow$ fals; există situații în care universul de discurs trebuie explicit precizat pentru a nu conduce la ambiguități: natural $\leftrightarrow$ artificial, dar și natural $\leftrightarrow$ nefiresc (să observăm că în astfel de cazuri pentru exprimarea: natural $\leftrightarrow$ **nenatural** în sfera noțiunii „nenatural” intră și obiectele artificiale și cele nefirești, obiecte care mai degrabă au diferențe decât asemănări între ele); atunci când universurile de discurs sunt tratate

⁴⁰⁹ Nu sunt foarte rare cazurile în care chiar pot corecta (logic) anumite exprimări.

pur formal⁴¹⁰ noțiunile contradictorii pot să apară pur și simplu ca livrești, doar de manual, ca exemple logic-abstracte fără o miză propriu-zis analitică – de exemplu, cu referire la limbajul natural, pentru: om $\leftrightarrow$ neom putem să luăm din sferele celor două noțiuni perechi de felul: bărbat $\leftrightarrow$ ticălos, femeie $\leftrightarrow$ praștie, politician $\leftrightarrow$ rinocer etc. Pentru cât mai multă claritate au fost alese astfel de exemple familiare. Există și în limbajul biblic/teologic numeroase exemple similare care pot fi prezentate; în continuare ne rezumăm doar la o exemplificare.

Exemplu.

Fie universul de discurs teologic cu referire numai la aspectul relațional: (om, Dumnezeu), adică la o lume împărțită în două clase de obiecte: oameni care cred în Dumnezeu și oameni care nu cred în Dumnezeu, altfel spus împărțită în credincioși și necredincioși. („³⁰ «Cine nu este cu mine este împotriva mea și cine nu adună cu mine, risipește.»”⁴¹¹; „⁴⁰ «pentru că cine nu este împotriva noastră este printre noi.»”⁴¹²) Un obiect selectat o_s nu poate fi, în același timp și sub același raport, decât ori credincios, ori necredincios (este cu Isus, ori nu este cu Isus [este împotriva lui Isus]). („¹³ Nici un servitor nu poate sluji la doi stăpâni; căci sau îl va urî pe unul și-l va iubi pe celălalt, sau va ține la unul, iar pe celălalt îl va disprețui. Nu puteți sluji lui Dumnezeu și mamonei.”⁴¹³

Raportul de contradicție dintre noțiuni este fundamentat atât de principiul noncontradicției, cât și de principiul terțului exclus. El există în

---

⁴¹⁰ Formal avem: universul de discurs U , un sub-univers de discurs U' al acestuia $U' \subset U$ și sub-universul de discurs complementar lui U' în raport cu U : $C_U(U') = \{x \in U \mid x \notin U'\}$; $C_U(U') \cap U' = \emptyset$, $C_U(U') \cup U' = U$. În cuvinte, subuniversurile de discurs complet diferite ale lui U : U' și $C_U(U')$ epuizează universul de discurs U și, o noțiune N_i din U , face parte din U' sau din $C_U(U')$. Fie, de exemplu, o noțiune arbitrară $N_i \in U'$. Atunci, **convenim** „sau” exclusiv pur formal să considerăm orice noțiune arbitrară $N_j \in C_U(U')$ ca fiind în raport de contradicție cu noțiunea $N_i \in U'$. Vom nota formal aceasta tot cu simboulul negație $\neg$: $\neg N_j$ poate fi orice noțiune $N_j \in C_U(U')$.

⁴¹¹ Matei 12, 30 [NECREDINȚA ȘI ÎMPOTRIVIREA IUDEILOR – *Isus și Beelzebul*], *Noul Testament*, Sapienția.

⁴¹² Marcu 9, 40 [DRUMUL LUI ISUS SPRE IERUSALIM – *Puterea numelui lui Isus*], *Noul Testament*, Sapienția.

⁴¹³ Luca 16, 13 [URCAREA SPRE IERUSALIM – *Parabola administratorului necinstiț*], *Noul Testament*, Sapienția.

universuri de discurs cu numai două subuniversuri de discurs și este între perechi de noțiuni (/obiecte) aparținând celor două subuniversuri distincte. Este vorba doar de subuniversuri de discurs care sunt disjuncte, iar luate împreună (reunite) acoperă întregul univers de discurs⁴¹⁴.

3.2.3. Contradicție aparentă

În abordarea logico-lingvistică de față construim următorul înțeles pentru ceea ce se consideră aici a fi o *contradicție aparentă*.

Pentru aceasta se va porni de la ceea ce au în comun cele două raporturi de excluziune (neexhaustivă – contrarietatea, respectiv exhaustivă – contradicția):

i) – cu referire la schema analitică propusă: Dacă două noțiuni N_i și N_j sunt sau în raport de contrarietate sau în raport de contradicție într-un univers de discurs, atunci oricare ar fi un *obiect* selectat o_s , acesta nu face parte, în același timp, din sfera ambelor noțiuni.

(Într-o reprezentare logică simbolică de forma implicației $p \rightarrow q$ [dacă p , atunci q] avem propoziția logică:

$$\underbrace{(N_i \text{ și } N_j) \text{ sunt } \left\{ \begin{array}{c} \text{contrare} \\ \text{sau} \\ \text{contradictorii} \end{array} \right.}_{p} \rightarrow \underbrace{\forall \text{ oricare ar fi } o_s \left(o_s \notin S_{ferei N_i} \wedge o_s \notin S_{ferei N_j} \right)}_{q}.)$$

ii) – cu referire la forma logică propozițională „S este P.”: Dacă două noțiuni N_i și N_j sunt sau în raport de contrarietate sau în raport de contradicție într-un univers de discurs, atunci nu pot fi afirmate (predicate logic), în același timp și sub același raport, despre un același subiect logic.

(Într-o reprezentare logică simbolică de forma implicației $p \rightarrow q$ [dacă p , atunci q] avem propoziția logică:

⁴¹⁴ O reprezentare formală, intuitiv-sugestivă, a fost prezentată într-o notă de subsol anterioară.

$$\underbrace{(N_i \text{ și } N_j) \text{ sunt}}_p \left\{ \begin{array}{l} \text{contrare} \\ \text{sau} \\ \text{contradictorii} \end{array} \right. \rightarrow \underbrace{S \text{ este } (N_i \text{ și } N_j)}_{\substack{q \\ \text{falsă}}}$$

Caracterizarea va fi limitată doar la referința logică S este P . Cu această ultimă precizare, o contradicție este *aparentă* dacă are forma logică propozițională: S este $\underbrace{(P_1 \text{ și } P_2)}_p$. (sau simplu scris cu aceeași semnificație:

S este P_1 și P_2 .) unde noțiunile-predicat logic P_1 și, respectiv P_2 *par să fie*, la prima vedere, într-un raport de excluziune (*contrare* sau *contradictorii*).⁴¹⁵ Pentru ca o contradicție să fie doar aparentă, din perspectivă logică este necesar ca în finalul unei **interpretări** – într-un limbaj dintr-un anumit domeniu – a propoziției „ S este P_1 și P_2 .” să nu rezulte – în contextele vizate de domeniul respectiv – o încălcare (în cele din urmă) a principiilor logicii.

Pentru o mai clară relevanță a semnificației contradicției aparente aceasta poate fi privită comparativ cu situația în care există contradicții logice explicite (explicit formulate), iar acestea stau la baza unor noțiuni, mesaje etc. importante sau relevante pentru un anumit domeniu, ele fiind însă interpretate și semnificate strict **în** domeniul respectiv:

- $\emptyset = \{x|x \neq x\}$ (semnificarea și interpretarea contradicției logice în acest caz este o chestiune ce ține strict de matematică)⁴¹⁶
- (despre mărturia lui Isus): mărturie falsă / mărturie adevărată – „³¹[n.n. (Isus:)] Dacă eu dau mărturie pentru mine însumi, mărturia mea nu este adevărată.”⁴¹⁷ / „¹⁴ Isus a răspuns și le-a zis: «Chiar dacă dau mărturie despre mine însumi, mărturia mea este adevărată [...]»”⁴¹⁸ (semnificarea și interpretarea contradicției logice în acest caz este o chestiune ce ține strict de teologie)

⁴¹⁵ Clarificări suplimentare legate de acest paragraf sunt aduse în <ANEXĂ. NOȚIUNI CONTRADICTORII; „SAU – fenomenologic” / „ȘI – ontologic”>.

⁴¹⁶ Pentru mai multă claritate se poate consulta paragraful: *Principiul identității*.

⁴¹⁷ Ioan 5, 31 [II. CARTEA SEMNELOR – A DOUA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Mărturii în favoarea lui Cristos*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁴¹⁸ Ioan 8, 14 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus, lumina lumii*], *Noul Testament*, Sapienia.

- „¹³ De aceea le vorbesc în parabole pentru ca văzând să nu vadă și auzind să nu audă [s.n.], [...]”⁴¹⁹ (semnificarea și interpretarea contradicției logice în acest caz este o chestiune ce ține strict de teologie⁴²⁰)

Aceste aspecte subliniază încă o dată, teologic-analitic, relația extrem de complexă și nuanțată a logicii cu limbajele anumitor domenii pentru care logica este o condiție necesară sau, cel puțin, este o condiție la care se vrea, totuși, raportarea. A considera logica drept unica instanță ce decide în probleme de limbaj reprezintă o abordare riscantă ce poate intra, la rândul ei, în conflict cu modurile de semnificare, de interpretare din interiorul limbajelor; scurt spus, logica, dintr-o condiție doar necesară, își depășește limitele și devine condiție necesară și suficientă. Acesta este unul din avertismentele critice ale filosofiei, respectiv teologiei analitice.

Versetele anterioare cu referire la „mărturia lui Isus” au fost prezentate decontextualizat, au fost citate izolat de ambianța teologică în care ele apar în textul biblic și de la care își primesc, de fapt, semnificația, înțelesul.

i.) „³¹[n.n. (Isus:)] Dacă eu dau mărturie pentru mine însumi, mărturia mea nu este adevărată.”⁴²¹

ii.) „¹⁴ Isus a răspuns și le-a zis: „Chiar dacă dau mărturie despre mine însumi, mărturia mea este adevărată [...]»”⁴²²

În continuare, exemplele anterioare sunt prezentate în contextul mai larg al textului biblic cu referire directă la „mărturia despre Isus”. Prima observație este aceea că ar trebui citate în acest sens toate versetele anterioare 19-30 [*Mărturii în favoarea lui Cristos*] care se referă la *Autoritatea divină a Fiului*.⁴²³ Pentru economia și simplitatea expunerii vor fi selectate doar câteva:

i.) „¹⁹ Așadar, Isus a răspuns și le-a zis: „Adevăr, adevăr vă spun: Fiul nu poate face nimic de la sine dacă nu-l vede pe Tatăl făcând, căci tot ce

⁴¹⁹ Matei 13, 13 [PARABOLELE ÎMPĂRĂȚIEI – *Parabola semănătorului*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁴²⁰ Versetul de față orientează totodată spre o direcție analitică de cercetare cu importanță aparte pentru filosofia limbajului: relația dintre logică și limbajul metaforic al unui domeniu (fie el teologic, artistic, științific etc.).

⁴²¹ Ioan 5, 31 [CARTEA SEMNELOR – A DOUA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Mărturii în favoarea lui Cristos*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁴²² Ioan 8, 14 [CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus, lumina lumii*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁴²³ Ioan 5, 19–30 [CARTEA SEMNELOR – A DOUA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Autoritatea devină a Fiului*], *Noul Testament*, Sapientia.

face el, face și Fiul la fel. ³⁰ Eu nu pot să fac nimic de la mine. [...] nu caut voința mea, ci voința celui care m-a trimis.»⁴²⁴

„³¹Dacă eu dau mărturie pentru mine însumi, mărturia mea nu este adevărată. ³² Este un altul care dă mărturie despre mine și știu că mărturia pe care o dă despre mine este adevărată. ³⁴ Dar eu nu primesc mărturie de la un om [...] ³⁶ Dar eu am o mărturie [...] căci lucrurile pe care mi le-a dat Tatăl să le împlinesc – aceste lucruri pe care le fac – dau mărturie despre mine că Tatăl m-a trimis. ³⁷ Și Tatăl care m-a trimis, el a dat mărturie despre mine. [...] ³⁹ Voi cercetați Scripturile [...] Și tocmai ele dau mărturie despre mine.”⁴²⁵

Când Isus spune: „Dacă eu dau mărturie pentru mine însumi, mărturia mea nu este adevărată.”, el declină, din perspectiva naturii sale umane, autoritatea sa în privința adevărului care aici este subliniat în asociere cu Dumnezeu-Tatăl; prin referire indirectă la natura umană Isus reliefează, cu exemplul său, relativitatea mărturiilor umane, mai ales a celor personal subiective, în raport cu adevărul; mai mult, el face aceasta prin sugerarea unui contrast radical între relativitatea adevărilor umane și absolutul adevărilor Divine. Astfel, sintagma „mărturia mea nu este adevărată” vine să contrasteze puternic cu adevărul mărturiei lui Dumnezeu care este imediat afirmat prin versetul care urmează: „Este un altul care dă mărturie despre mine și știu că mărturia pe care o dă despre mine este adevărată.”. Din punct de vedere strict logic nu este prezentă nicio contradicție în versetele 31-32.

Dincolo însă de absența unei inconsecvențe pe plan logic, ceea ce este teologic important e mesajul pe care Isus îl transmite, complementar, cu privire la natura sa Divină (natura sa umană a fost afirmată anterior de către Isus): „lucrurile pe care mi le-a dat Tatăl să le împlinesc – aceste lucruri pe care le fac – dau mărturie despre mine că Tatăl m-a trimis.”.

ii.) „¹² Isus le-a vorbit din nou: «Eu sunt lumina lumii. Cine mă urmează nu umblă în întuneric, ci va avea lumina vieții.» ¹³ Dar fariseii i-au spus: «Tu dai mărturie despre tine; mărturia ta nu este adevărată.» ¹⁴ Isus a

⁴²⁴ Ioan 5, 19; 30 [CARTEA SEMNELOR – A DOUA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Autoritatea devină a Fiului*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁴²⁵ Ioan 5, 31; 32; 34; 36; 37; 39 [CARTEA SEMNELOR – A DOUA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Mărturii în favoarea lui Cristos*], *Noul Testament*, Sapientia.

răspuns și le-a zis: «Chiar dacă dau mărturie despre mine însumi, mărturia mea este adevărată pentru că știu de unde am venit și unde mă duc. Dar voi nu știți de unde vin sau unde mă duc. ¹⁶ [...] judecata mea este vrednică de crezare pentru că nu sunt numai eu, ci eu și Tatăl care m-a trimis. ¹⁸ Eu sunt cel care dau mărturie despre mine însumi și despre mine dă mărturie Tatăl care m-a trimis.»⁴²⁶

Când fariseii îi spun lui Isus: „¹³ Dar fariseii i-au spus: «Tu dai mărturie despre tine; mărturia ta nu este adevărată.»⁴²⁷, Isus, de data aceasta, prin răspunsul său, face referire directă la natura sa Divină: „¹⁴ Isus a răspuns și le-a zis: «Chiar dacă dau mărturie despre mine însumi, mărturia mea este adevărată pentru că știu de unde am venit și unde mă duc. Dar voi nu știți de unde vin sau unde mă duc. [...] pentru că nu sunt numai eu, ci eu și Tatăl care m-a trimis. »⁴²⁸”⁴²⁹. Acest răspuns însă, în acest context, e doar implicit; Isus va relua explicit răspunsul în alte contexte din textul biblic: „²¹ Apoi le-a zis din nou: «[...] Unde mă duc eu, voi nu puteți veni.»; ²³ [...] el le-a zis: «Voi sunteți de jos, eu sunt de sus; voi sunteți din lumea aceasta, eu nu sunt din lumea aceasta.»⁴³⁰; „³⁶ Isus a răspuns: «Împărăția mea nu este din lumea aceasta. [...] împărăția mea nu este de aici.»⁴³¹, și, respectiv: „³⁰ «Eu și Tatăl una suntem.»⁴³²

Pornind de la presuposiția existenței unei contradicții logice, se observă cum raportarea contextuală în interpretare conduce la o contradicție doar aparentă. Dar, pe de altă parte, cu referire la acest caz, statutul de contradicție doar aparentă este susținut, cu un aport important, și de o

---

⁴²⁶ Ioan 8, 12–14; 16; 18 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus, lumina lumii*], *Noul Testament, Sapienția*.

⁴²⁷ Ioan 8, 14 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus, lumina lumii*], *Noul Testament, Sapienția*.

⁴²⁸ Fără a dezvolta aici acest aspect se poate afirma că în verset este vorba, teologic, de o trimitere la conținutul noțiunii de „Sfânta Treime”.

⁴²⁹ Ioan 8, 13 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus, lumina lumii*], *Noul Testament, Sapienția*.

⁴³⁰ Ioan 8, 21;23 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Controversă cu iudeii*], *Noul Testament, Sapienția*.

⁴³¹ Ioan 18, 36 [III. CARTEA GLORIEI – PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Isus înaintea lui Pilat*], *Noul Testament, Sapienția*.

⁴³² Ioan 10, 30 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus la sărbătoarea Înnoirii templului*], *Noul Testament, Sapienția*.

ipoteză teologică fundamentală (aici un adevăr de credință creștină) care impune un atribut ontologic indiscutabil: dualitatea de natură om-Dumnezeu a lui Isus.⁴³³ Legat de acest paragraf, complementar celor spuse în alte fragmente ale analizei, vor fi făcute câteva considerații asupra dublei NATURII a lui Isus.

În continuare sunt citate suplimentar, dintr-un cu totul alt context neotestamentar, câteva versete reprezentative care denotă explicit natura duală, Divină și umană, a lui Isus, dar, explicit sau implicit, denotă și mărturii despre Isus.

✦ *Natura Divină* a lui Isus – Mărturie a lui Dumnezeu:

„¹⁶ După ce a fost botezat, Isus a ieșit îndată din apă. Și iată că s-au deschis cerurile și l-a văzut pe Duhul lui Dumnezeu coborând ca un porumbel și venind asupra lui. ¹⁷ Și iată, un glas din ceruri spunea: «Acesta este Fiul meu cel iubit, în care mi-am găsit mulțumirea.»”⁴³⁴

Imediat după aceste versete urmează cele citate în continuare care fac referire la natura umană a lui Isus.

✦ *Natura umană* a lui Isus, cu referire directă la senzații fiziologice omenești cum este foamea sau la slăbiciuni omenești cum sunt orgoliul, puterea, bogăția, cu alte cuvinte, la nevoi și tentații ale firii omenești de care diavolul încearcă să profite (și prin care, indirect, pune în evidență această natură) sunt relevate prin fragmentul următor:

„¹ Atunci Isus a fost condus de Duhul în deșert ca să fie ispitit de diavol. ² După ce a postit patruzeci de zile și patruzeci de nopți, în cele din urmă i s-a făcut foame. ³ Apropiindu-se, Ispititorul i-a zis: «Dacă ești Fiul lui Dumnezeu, spune ca pietrele acestea să devină pâini.» ⁴ Dar el i-a răspuns: «Este scris: *Nu numai cu pâine va trăi omul, ci și cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu.*» ⁵ Atunci diavolul l-a dus în cetatea sfântă, l-a așezat pe coama templului ⁶ și i-a spus: «Dacă ești Fiul lui Dumnezeu, aruncă-te jos, căci este scris: *Le va*

⁴³³ În mod similar, în fizică de exemplu, „experimentul fizic”, esențială modalitate de acces la *realitatea fizică*, impune, în anumite cazuri, un atribut ontologic fundamental cum este dualitatea undă-corpusul.

⁴³⁴ Matei 3, 16–17 [PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Botezul lui Isus*], *Noul Testament*, Sapiientia.

porunci îngerilor săi cu privire la tine și te vor ține pe mâini ca nu cumva să-ți lovești piciorul de vreo piatră.» ⁷ Isus i-a zis: «Mai este scris: Nu-l vei ispiti pe Domnul Dumnezeuul tău.» ⁸ Diavolul l-a dus apoi pe un munte înalt, i-a arătat toate împărățiile lumii și măreția lor ⁹ și i-a spus: «Îți voi da toate acestea, dacă vei cădea înaintea mea și mă vei adora.» ¹⁰ Atunci Isus i-a spus: «Pleacă, Satană! Căci este scris: Pe Domnul Dumnezeuul tău îl vei adora și numai lui îi vei sluji.» – în final este reafirmată încă o dată natura Divină a lui Isus: ¹¹ Atunci diavolul l-a lăsat. Și iată că veneau îngeri și îi slujeau.”⁴³⁵

Observație.

Aceste exemplificări, toate versetele alese pentru ilustrare, au fost astfel selectate încât, dincolo de problema concretă analizată (dar legat de ea), să sugereze o trăsătură definitorie pentru orice abordare a unor fragmente, mai mici sau mai extinse, din textul scriptural: Biblia, textul biblic în ansamblul său, este *contextul* interpretărilor teologice sau ne-teologice (chiar în cazul particular al unor contradicții prezente într-un fragment sau altul).

Expunerea comparativă prezentată în continuare nu implică, în vreun fel sau altul, nici un transfer de conținuturi, de conexiuni, de imagini între știință și teologie (nici măcar între științe: matematica – știință formală și fizica – știință empirică). Este vorba doar de un demers analitic de tip sugestiv (acel *a arăta* wittgensteinian) făcut în încercarea de clarificare a unui posibil răspuns teologic-analitic la o problemă de aparentă contradicție logică din textul biblic. Pentru aceasta vor fi prezentate alăturat trei texte similare sub aspectul lingvistic al decontextualizării, două cu referință științifică, unul cu referință teologică; comentariul final este axat doar pe textul teologic.

- (a₁) A decontextualiza dintr-un fragment de text matematic, de exemplu, a izola dintr-o propoziție-definiție de forma „S este P.” predicatul logic P, iar apoi a generaliza pornind de la această decontextualizare că matematica este contradictorie, poate fi, desigur, o lectură, o interpretare făcută de către cineva. Dar, ce legitimitate are o astfel de raportare a cuiva din exteriorul comunității științifice a matematicienilor este o

---

⁴³⁵ Matei 4, 1–11 [PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Ispitirea lui Isus*], *Noul Testament*, Sapiientia.

chestiune discutabilă (oricum, un matematician nu va lua în considerare o astfel de obiecție la adresa limbajului matematic; este în fond dovada neînțelegerii matematicii ca știință abstractă).

Pentru a ilustra matematic aceste aspecte este propus un exemplu clarificator care a fost ales și în alte contexte ale analizei: definiția matematică a mulțimii vide $\emptyset$

$$\emptyset = \{x | x \neq x\},$$

cu reluarea observației următoare

$$\emptyset = \left\{ x \left| \begin{array}{c} \text{Este o propoziție care afirmă că } x \neq x \text{ (} \overbrace{x \neq x}^{x \neq x} \text{ (} \overbrace{P(x)}^{P(x)} \text{ nu este identic cu } x \text{ [cu el însuși])} \end{array} \right. \right\},$$

în care sublinierea scoate în evidență faptul că predicatul logic $P(x)$ prin care se definește mulțimea vidă $\emptyset$ este o propoziție matematică exprimând încălcarea *Principiului logic al identității*.

Decontextualizarea din definiție a predicatului $P: „x \neq x”$ și afirmarea ulterioară că în matematică se încalcă logica, se neagă principiul logic al identității etc. reprezintă o neînțelegere evidentă a felului în care poate funcționa atât matematica, cât și logica. În cazul de față este vorba doar de a folosi un predicat logic, $P: „x \neq x”$, care nu este decât o propoziție logică (și matematică) legitimă în enunțarea sa, dar falsă (și logic, și matematic)⁴³⁶. Propoziția-predicat logic $P: „x \neq x”$ este folosită pentru a construi (ontologic) un nou obiect matematic; nu este vorba câtuși de puțin de a încălca în raționamentul matematic, logica, principiul logic al identității etc.; sunt planuri complet diferite de raportare la logică.⁴³⁷

(a2) A izola de undeva, dintr-un text fizic (a decontextualiza) afirmația că „electronul se comportă ca o particulă (corpusul)” și apoi a izola de altundeva, dintr-un alt text fizic afirmația că „electronul se comportă ca o undă”, iar în final a concluziona generalizând din aceste

⁴³⁶ În geometria euclidiană, de exemplu, propoziția „Două drepte paralele se intersectează în trei puncte.” (reprezintă o încălcare a uneia din axiomele geometriei euclidiene); poate fi enunțată matematic neproblematic, atâta doar că ea este o propoziție falsă matematic.

⁴³⁷ Nu se intră aici în alte detalii ale unei astfel de analize. Rămâne doar exemplul cu sugestivitatea sa clarificatoare pentru comentariul din această parte a textului.

decontextualizări că fizica este contradictorie, că sunt în fizică propoziții care se bat cap în cap, desigur, poate fi o lectură, o interpretare făcută de către cineva. Dar, ce legitimitate are o astfel de raportare a cuiva din exteriorul comunității științifice a fizicienilor este o chestiune deschisă spre interpretare (oricum, un fizician nu va lua în considerare o astfel de obiecție la adresa limbajului științific; este în fond dovada neînțelegerii fizicii ca știință [în fizică, dualismul undă-particulă este o realitate fizică.])⁴³⁸. Observație complementară: există contexte empirice, experimente în care electronul are comportament corpuscular și există contexte empirice, experimente în care electronul are comportament ondulatoriu. Sunt felurile în care electronul ne apare nouă.

- (a₃) A izola de undeva din textul biblic (a decontextualiza) afirmația lui Isus: „Dacă eu dau mărturie pentru mine însumi, mărturia mea nu este adevărată.” și apoi a izola de altundeva din textul biblic afirmația lui Isus: „Chiar dacă dau mărturie despre mine însumi, mărturia mea este adevărată.”, iar, în final, a concluziona din aceste decontextualizări că există contradicții logice în afirmațiile lui Isus, ba mai mult, chiar a generaliza că Biblia este contradictorie, că sunt în Biblie propoziții care se bat cap în cap, desigur, poate fi o lectură, o interpretare, făcută de către cineva. Astfel de obiecții însă în mică măsură pot să afecteze credința cuiva care găsește în lectura Bibliei consolare, speranță, sens existențial, mod de a-și trăi viața etc. În plan teoretic în schimb, reacțiile teologice pot să fie diverse. Unii teologi nu vor lua în considerare o astfel de subapreciere logică făcută la adresa limbajului scriptural; este dovada neînțelegerii Bibliei ca text de ansamblu, de Cuvânt al lui Dumnezeu transmis oamenilor prin cuvinte ale oamenilor; Dumnezeu nu este în acest sens un corector, un editor de carte. Oricum, Învățătura lui Isus a fost o formă de învățătură orală: «⁹ Și a zis: „Cine are urechi pentru a asculta, să asculte!”»⁴³⁹ {Expresia amintește invitația repetată

⁴³⁸ Se pot găsi numeroase astfel de „contradicții aparente” dislocând texte nu numai din teologie, dar și din științe empirice sau formale; nu se insistă acum pe aceste chestiuni (ele sunt doar semnalate).

⁴³⁹ Marcu 4, 9 [II. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Parabola semănătorului*], *Noul Testament*, Sapiientia

din VT: *Ascultă, Israele!* Invitația la ascultare se înțelege foarte bine la popoarele semite pentru care tradiția orală era mijlocul obișnuit de instruire. A avea urechi pentru a asculta înseamnă a fi capabil de a înțelege.⁴⁴⁰ În schimb, altă reacție teologică, venită de exemplu dinspre teologia analitică, poate să determine o activitate critică de clarificare conceptuală teologică. Această activitate analitică poate să vizeze obiective mai ample, cum sunt diversele receptări ale textului biblic în diverse medii teologice, creștine sau necreștine, precum și în medii exterioare teologiei în general.

Cu referire la exemplul de față și, cu referire la similaritățile sugerate parțial prin alineatele (a₁), (a₂) și (a₃) va fi propus extrem de rezumativ⁴⁴¹ un posibil răspuns teologic creștin la obiecția logică de principiu, formulată mai sus. În lectura și interpretarea unor pasaje din Noul Testament, fie simple versete, fie unități mai ample de text, principalul fir roșu călăuzitor este, la nivel teologic, *credința în unitatea dintre natura umană și natura Divină a lui Isus*, Isus este în același timp *și om și Dumnezeu*. Chiar și o lectură exterioară-teologic, filosofică de pildă, a Noului Testament, dacă vrea să găsească o **semnificație** în fragmentele de text, sau pentru textul în ansamblu său – **semnificație** *apropiată de cea pe care textele au vrut să o transmită* –, trebuie să accepte, ca ipoteză/presupoziție fundamentală de lectură și interpretare, dualitatea: *natura umană și natura Divină a lui Isus, Isus om și Dumnezeu*. Dacă se respinge această ipoteză de lectură, atunci interpretarea Bibliei este complet străină de semnificația și de mesajul ei transmis prin textul biblic în viziune creștină. Firește, poate să existe o lectură științific-istorică a Bibliei cu rigorile impuse de știința istoriei, dar atunci textul biblic devine un altfel de text; sau să existe o lectură filologică cu schimbarea și în acest caz a textul biblic în obiect al unei discipline specializate interesată de scriitură. (Desigur, cineva care nu este fizician și nici nu are o cultură și un exercițiu științific (în Fizică), eventual nici nu-l interesează neapărat fizica, poate să citească o carte de mecanică cuantică și să-și dea cu părerea, să considere că acolo sunt scrise

⁴⁴⁰ A fost citată aici „nota b” de la versetul anterior, așa cum apare ea în *Noul Testament*, Sapienia, 2008.

⁴⁴¹ Răspunsul este foarte scurt pentru că el este completat de conținutul paragrafului § Isus – Om și Dumnezeu.

bazaconii, să fie, de exemplu, revoltat când se afirmă că două obiecte fizice diferite pot avea simultan aceeași poziție spațială (pot ocupa simultan același loc în spațiu); sau că nu putem cunoaște simultan cu o precizie oricât de mare și poziția și viteza unei particule [la limită, macroscopic, a unei mașini, de exemplu] (cu cât cunoaștem mai precis poziția cu atât cunoaștem mai puțin valoarea vitezei unei particule (sau invers)) [Principiul de incertitudine al lui Heisenberg]; sau că o bilă aflată mult timp pe fundul unei gropi oricât de adânci [macroscopic, de exemplu, o minge chiar dezumflată] ar putea sări, singură, la un moment dat afară din groapă [efectul tunel] etc.⁴⁴²)

Realitatea științifică impune depășirea unor aparente contradicții logice prin reconfigurări conceptuale la nivel de limbaj, de exemplu, prin crearea unor sintagme cu ajutorul cuvântului dualitate (*dualitate* – ansamblu format din două elemente diferite, opuse⁴⁴³) cum, de pildă, este sintagma „dualitatea undă-particulă(/corpuscul)”. Dincolo de aspectele teoretice (logice, lingvistice, filosofice etc.) această dualitate undă-particulă are la nivel de manifestare empirică următoarea semnificație (reluăm o observație anterioară): există contexte empirice în care electronul se comportă ca și particulă și există alte contexte empirice în care electronul se comportă ca și undă.

Realitatea teologică poate fi abordată într-un mod asemănător. Prin analogie de limbaj, doar la nivel de limbaj, de exprimare, răspunsul din finalul comentariului logic este acesta: există contexte biblice în care – prin cuvinte și prin fapte – comportamentul lui Isus este cel al unui om, Isus este om, Isus mănâncă, bea, doarme, vorbește, lui Isus îi este teamă etc. la fel ca unui om, dar și situații în care Isus își manifestă natura sa Divină, Isus este Dumnezeu, Isus vindecă acolo unde omul a eșuat, Isus învie morții, Isus transformă apa în vin, Isus împarte cinci pâini și doi pești la mii de oameni, Isus spune adevăruri absolute, Isus iartă păcatele etc. Isus-omul recunoaște

---

⁴⁴² Nici nu sunt atât de rare astfel de situații pe cât s-ar părea, mai ales atunci când e vorba de cărți de popularizare a științei, iar cititorul nu are nicio pregătire științifică în domeniul respectiv și ceea ce-l interesează nu este să învețe ceva, să se familiarizeze cu domeniul respectiv, ci mai degrabă să-și dea și el cu părerea, să aibă și el o opinie (dacă se poate critică) în astfel de chestiuni de care a auzit vorbindu-se. (Spre deosebire de literatura științifică, literatura teologică are mult mai mulți astfel de „vizitatori”).

⁴⁴³ <https://www.dictionarroman.ro/>

că mărturia lui poate să nu fi adevărată, mai mult, la limită, pentru a sublinia natura sa umană, chiar că mărturia lui nu este adevărată. În schimb, atunci când își declară natura Divină Isus afirmă că mărturia sa este adevărată. Dacă cineva nu acceptă această dualitate teologică a lui Isus și consecințele ei în diverse contexte empirice (în relație cu discipolii, cu fariseii, cu oamenii în general, cu legile naturii etc.) el poate avea totuși o interpretare personală îndreptățită în mintea lui, dar complet străină de mesajul biblic, mesaj adresat celor care au urechi să asculte cuvintele lui Isus/Dumnezeu. (Desigur, cineva poate crede cu convingere, în zilele noastre, că Pământul este plat [sunt astfel de oameni], e libertatea lui, dreptul lui, e mintea lui, dar se poate spune că nu are urechi să asculte mesajele științei.)

Observație.

Toate considerațiile anterioare asupra dualității de natură a lui Isus, om și Dumnezeu, vin să sublinieze o dată în plus singularitatea lui Isus; logic-teologic exprimat, singularitatea noțiunii: *Isus Cristos Fiul lui Dumnezeu*.

Completare analitică.

Atunci când teologia analitică propune o privire comparativă între entități matematice (fie obiecte, fie relații etc.) și entități teologice, este avut în vedere, ca termen de comparație, în primul rând limbajul matematic, prin excelență, logic. În această comparație, limbajul rațional teologic este considerat, firește, ca fiind unul logic. Totodată, trebuie precizat faptul că teologia analitică este la fel de interesată și de alte forme de limbaj, cum sunt, de exemplu, limbajele metaforice. Dar atunci, privirea comparativă nu este orientată preponderent spre limbajul logic, ci spre forme de limbaje artistice.

Există mai multe motive pentru care teologia analitică este interesată de relația limbajului teologic cu logica (atât a celui de specialitate, academic, cât și a celui scriptural). Un motiv aparte, preluat din filosofia analitică, este acela de a *răspunde unor critici*, în cazul teologiei analitice de a examina criticile aduse lipsei de rigoare logică a limbajului teologic, în particular limbajului scriptural (mai mult chiar, cuvintelor lui Isus). O privire *filosofică* comparativă, ori *logică* comparativă, îndreptată asupra altor domenii decât

cel teologic, poate evidenția faptul că și în interiorul acestora sunt prezente dualități ontologice frapante, iar referitor la limbaje, că, de asemenea, și în interiorul lor, sub o formă sau alta, sunt încorporate contradicții logice cu care respectivele limbaje trebuie să se confrunte (e vorba de acele limbaje pentru care logica este o condiție necesară etc.). Astfel de priviri comparative pot să vină în întâmpinarea acelor critici care acuză unilateral teologia de duplicități ontologice, de contradicții logice etc. Desigur, în general apelul la: prin comparație/prin analogie, nu se constituie într-o formă de răspuns la obiecții, dar îndeamnă, cel puțin, la o atitudine intelectuală echilibrată atunci când o cercetare critică este orientată, de multe ori discriminator, doar spre un anumit domeniu.⁴⁴⁴

Există în contextul activității lui Isus în Galileea cuvinte, adresate celor ce s-au strâns în jurul Lui („²⁷ «Însă vouă, care mă ascultați, vă spun: [...]»”⁴⁴⁵), care își primesc semnificația scripturală (teologică) tocmai de la acel context de învățătură morală în care sunt rostite („¹⁷ Coborând împreună cu ei, s-a oprit pe câmpie. O mare mulțime de discipoli și mult popor din Iudeea, din Ierusalim și din Regiunea Tirului și a Sidonului, de lângă mare, ¹⁸ au venit ca să-l asculte [...]”⁴⁴⁶). „⁴¹ «De ce, așadar, vezi paiul din ochiul fratelui tău, însă nu iei în seamă bârna din ochiul tău? ⁴² Cum poți să-i spui fratelui tău: Frate, lasă-mă să scot paiul din ochiul tău, atunci când nu vezi bârna din ochiul tău? Ipocritule, scoate mai întâi bârna din ochiul tău și atunci vei vedea limpede să scoți paiul din ochiul fratelui tău.»”⁴⁴⁷ Aceste cuvinte ale lui Isus, însoțite în prealabil de atenționarea: „³⁷ «Nu judecați [...] nu condamnați [...] ³⁸ [...] căci cu măsura cu care măsurați, vi se va măsura și vouă.»”⁴⁴⁸, transpuse într-un cu totul alt context, fără a se încerca analogii sau transferuri

---

⁴⁴⁴ Tensiuni similare se pot regăsi frecvent între diverse alte domenii: politicul și economicul, ideologicul și naționalul etc., implicit în pozițiile unor partizani intransigenți, critici exclusivi a ceea ce se situează dincolo de ‘frontieră’.

⁴⁴⁵ Luca 6, 27 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Iubirea față de dușmani*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁴⁴⁶ Luca 6, 17–18 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Isus și mulțimile*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁴⁴⁷ Luca 6, 41–42 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Judecarea aproapelui*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁴⁴⁸ Luca 6, 37–38 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Judecarea aproapelui*], *Noul Testament*, Sapienia.

nelegitime, pot fi totuși preluate ca un avertisment sugestiv adresat acelor critici neautocritici și unilaterali. Cel puțin filosofic, îndemnul lui Isus, deși contextualizat la atitudinea omului față de aproapele său pe care îl vede diferit de el, poate fi, credem, generalizat și cu referire la nivelul unor atitudini intolerante față de alte domenii (discipline) văzute ca fiind mult diferite, străine de acel domeniu dinspre care e adresată judecata critică.

3.2.4. Anexă la noțiuni contradictorii și contradicție aparentă; „sau – «fenomenologic»” / „și – «ontologic»”

Această anexă are o miză teologică. Ea încearcă o clarificare suplimentară a *contradicției aparente* legate de *noțiunea contradictorie Isus*, noțiune având conținutul dat de exprimarea: „Isus este om și Dumnezeu.”. Demersul teologico-analitic de clarificare se bazează pe o analogie cu știința (cu Fizica) și pe Filosofie (elemente de filosofie transcendentă kantiană).

În ce privește dualitatea *undă-corpusul* din Fizică, la nivel ontologic și conceptual, trebuie făcute câteva precizări filosofice. Fie în discuție electronul⁴⁴⁹. Atunci când privim electronul, când e dată o experiență cu el în centrul atenției, se manifestă – în funcție de experiență (!) – ori natura sa ondulatorie, ori natura sa corpusculară. În raport cu privirea pe care i-o aruncăm, cu experiența (din fizică) pe care o facem, este îndreptățită o exprimare de felul: „Electronul este undă sau corpusul.”. Dar dacă este să gândim electronul, să vorbim științific despre electron, despre natura fizică a electronului fără a face referire explicită la o anume experiență, cum ne exprimăm? În premisele răspunsului epistemologic de aici se va subscrie filosofic la poziția kantiană: există un electron-în sine, independent de noi și de orice experiență posibilă a noastră⁴⁵⁰, dar acest electron, această natură-în sine a sa nu o putem cunoaște, ci putem cunoaște doar felul în care electronul fenomenalizează în raport cu noi, altfel spus, cunoaștem fenomenul științific

⁴⁴⁹ Este o discuție asupra electronului din perspectiva noțiunilor de *undă* și *corpusul*. Nu sunt câtuși de puțin avute în atenție aici o multitudine de caracteristici fizice ale sale precum sarcina electrică, masa, spinul etc.

⁴⁵⁰ Au existat electroni și acum 10 miliarde de ani [înainte de apariția omului] (aceasta pentru a evita orice formă de solipsism).

prin care electronul-în sine se manifestă în raport cu experimentul fizic efectuat (subînțelegând implicit că avem o teorie științifică prin care lecturăm/interpretăm experimentul în cauză)⁴⁵¹. Indiferent de imaginea/construcția teoretică propusă cu privire la ce ar putea fi electronul-în sine, aceasta, pe de o parte, trebuie să țină seama de felul în care electronul fenomenalizează empiric (sub forma experienței științifice), iar pe de altă parte, depinde de felul în care fenomenul-empiric este lecturat/interpretat cu

---

⁴⁵¹ „Nu pot să știu ce anume este cuprins în obiectul în sine, decât dacă el este prezent și îmi este dat.” (p. 78, § 9); „[...] reprezentarea noastră sensibilă nu este nicidecum o reprezentare a lucrurilor în sine, ci numai a felului în care ne apar ele.” (p. 83, Observația I.); „Eu susțin [...] că ne sunt date ca obiecte ale simțurilor noastre și obiecte care se află în afara noastră, dar că nu știm nimic despre ceea ce sunt ele în sine și că nu cunoaștem decât fenomenele lor, adică reprezentările pe care le provoacă în noi atunci când ne afectează simțurile. Recunosc, prin urmare, că există în afara noastră corpuri, adică lucruri care, deși ne sunt cu totul necunoscute în ceea ce sunt ele în sine, ne sunt totuși cunoscute prin reprezentările pe care le provoacă acțiunea lor asupra sensibilității noastre și cărora le dăm denumirea de „corpuri”, cuvânt ce desemnează, deci, numai fenomenul aceluia obiect necunoscut nouă, dar care nu este, din această cauză, în mai mică măsură real.” (p. 85, Observația II.); „[...] fenomenele care nu sunt decât reprezentări, au fost luate drept lucrurile însele. De aici provin toate acele ciudate apariții ale antinomiei rațiunii [...]” (p. 89, Observația III.); „Ar fi însă [...] absurd dacă nu am recunoaște existența nici unui lucru în sine [...]” (p. 154, § 57) – Kant Immanuel – *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987. Kant, în ce privește cunoașterea umană, face o distincție între *sensibilitate* – componenta intuitivă – a cunoașterii și *intelect* – componenta conceptuală – a cunoașterii; sinteza celor două componente reprezintă cunoașterea: „Intuiția și conceptele constituie deci elementele întregii noastre cunoașteri, astfel că nici conceptele fără o intuiție care să le corespundă într-un mod oarecare, nici intuiția fără concepte nu pot da o cunoaștere.”; „Natura noastră este de așa fel, încât *intuiția* nu poate fi niciodată altfel decât *sensibilă*, adică ea nu conține decât modul cum suntem afectați de obiecte. Din contră, capacitatea de a *gândi* obiectul intuiției sensibile este *intelectul*. Nici una din aceste două proprietăți nu este de preferat celeilalte. Fără sensibilitate nu ne-ar fi dat nici un obiect și fără intelect n-ar fi nici unul gândit. Idei fără conținut sunt goale, intuiții fără concepte sunt oarbe. De aceea este deopotrivă necesar să ne facem conceptele sensibile (adică să le adăugăm obiectul în intuiție), precum și de a ne face intuițiile inteligibile (adică să le supunem conceptelor). Aceste două facultăți sau capacități nu-și pot schimba funcțiunile între ele. Intelectul nu poate nimic intui, iar simțurile nu pot nimic gândi. Numai din faptul că ele se unesc poate izvorî cunoaștere. Dar din această cauză nu e îngăduit totuși a amesteca contribuția lor, ci avem puternice motive să le separăm și să le distingem cu grijă una de alta. De aceea distingem știința regulilor sensibilității în genere, adică estetica [„estetica transcendentală” n.n.], de știința regulilor intelectului în genere, adică logica [„logica transcendentală” n.n.]” – KANT Immanuel – *Critica rațiunii pure*, Editura IRI, București, 1994 (pp. 95–96, Ideea unei logici transcendente, I. Despre logică în genere)

instrumentele teorie științifice din momentul respectiv (instrumente fizice conceptuale, metodologice, formalism matematic etc.). Tot în spirit kantian, experiența însăși (experimentul) este în fond o lectură teoretică a datului empiric; nu există experiență științifică independentă de (ruptă de) o teorie științifică. Desigur, se poate presupune că prin multiple și noi fenomenalizări (noi experiențe și noi teorii științifice de lecturare/interpretare a fenomenelor) se tinde (asimptotic) spre o cunoaștere a electronului-în sine, a obiectului-în sine [analogie teologică: în relația de credință a fiecărui creștin cu Isus există doar o apropiere asimptotică de El, o apropiere de același veșnic mare necunoscut.]; dar și aceasta nu e decât o presuposiție metafizică a științei (a cunoașterii științifice), așa cum sunt și presuposițiile de bază din gnoseologia transcendentă kantiană. [În schimb, posibilitatea apropierii de Isus/Dumnezeu, de cunoaștere asimptotică a Sa, se situează într-un orizont teologic, este *un act de credință* (și nu o presuposiție metafizică)]. Oricum, de fiecare dată, avem doar o nouă reprezentare a felului în care electronul-în sine ne apare: văzut prin noi și sofisticate instrumente de măsură, gândit prin noi și sofisticate teorii științifice.

Pe scurt, sub diverse forme la nivel ontologic, o nouă realitate se poate impune la un moment dat ca fiind o stare de fapt ce cuprinde aspecte care până atunci erau gândite separat, chiar în opoziție și, corespunzător, aveau asociate noțiuni logic contradictorii (atunci când acestea erau afirmate despre un același subiect/obiect). În Mecanica clasică se spune: „Electronul este corpuscul (se comportă ca o particulă).”, iar a spune că „Electronul este undă (se comportă precum o undă).” reprezintă o afirmație contradictorie, noțiunile clasice de *undă*, respectiv *corpuscul* fiind contradictorii. În Mecanica cuantică noi realități fizice au făcut ca această contradicție să fie, nuanțat spus, invalidată empiric. La nivel ontologic-fenomenal (în experiențe) electronul se manifestă divers, ondulatoriu sau corpuscular, dar, noțiunea de „electron” este gândită științific la modul general, unitar, fără o asociere diferențiată cu o experiență sau alta. Urmând în propunerile de clarificare de aici sugestiile kantiene, o variantă de interpretare legată de limbaj, de logică și ontologie, este următoarea: există un obiect fizic real (în afara conștiinței noastre) și independent de noi (în absența experienței cu care îl privim), un electron-în sine, a cărui natură fizică în sine nu o cunoaștem, ci numai

fenomenalizările sale în raport cu experiențele noastre, dar care natură-în sine **există**, și pe care în limbaj convenim să o descriem sub forma „Electronul este undă și corpuscul.” subînțelegând prin aceasta, ca semnificație fizică, doar potențialitățile sale de fenomenalizare, de a fi dat în experiență⁴⁵².

Pornim de la presuposiția că ontologicul are, pentru un domeniu determinat, forța de a impune, după criteriile de existență acceptate în respectivul domeniu, o anumită realitate. În acest fel, limbajul (implicit logica subiacentă acestuia) trebuie să se adapteze ontologicului și să cuprindă, să exprime noua realitate. Într-o astfel de situație sunt atât științele (empirice sau formale), cât și teologia. Noile realități, noile obiecte pot fi descrise, pot fi aduse în limbaj prin exprimări care înainte de noul moment ontologic, în vechea imagine despre lume, erau considerate logic contradictorii. Prin astfel de exprimări se încearcă la nivel de limbaj articularea unitară între două lumi, o lume veche și o lume, diversificare a celei vechi, nouă pentru noi, schimbată prin apariția de noi obiecte sau de noi fenomenalizări ale vechilor obiecte. (Mecanica cuantică vs. Mecanica clasică; Geometria neeuclidiană vs. Geometria euclidiană; Noul Testament vs. Vechiul Testament etc.) În ce privește logica, în general, vechea logică nu este încălcată, este adaptată noii lumi, noului limbaj despre lume, dar, totodată, în anumite cazuri o nouă logică apare ca necesară. În ce privește hermeneutica, limbajul reconfigurat deschide spre noi interpretări ale unor texte vechi, propune noi imagini simbolice în locul celor consacrate prin lungi tradiții de interpretare. Universurile de discurs sunt diferite, se instituie noi semnificații, se conturează noi sensuri, se construiesc noi reprezentări, noi imagini, păstrând însă legătura cu lumea de ieri: Mecanica cuantică este în prelungirea Mecanicii clasice, dar, totuși, e altă mecanică; Noul Testament e în prelungirea Vechiului Testament, dar, totuși, e alt Testament.

În prelungirea celor spuse anterior, cu referire la dualitatea *om-Dumnezeu*, în plan ontologic și conceptual, sunt de făcut câteva precizări

---

⁴⁵² Sunt propuse, în filosofia științei și în teoria cunoașterii științifice, pornind dinspre mecanica cuantică, și alte perspective de relaționare între subiectul cunoscător și realitatea fizică. Opțiunea filosofică aleasă aici în a concepe relația dintre ontologie, logică și limbaj este mai apropiată, credem, de spiritul științific dominant actual în privința a ce cunoaștem, cum cunoaștem, respectiv cum se constituie limbajul științific.

teologico-analitice. Pentru discuția teologică cel mai relevant exemplu este persoana lui Isus⁴⁵³. Atunci când Isus este prezent (este prezentat) în lumea Noului Testament, se manifestă ori natura sa umană, ori natura sa Divină. În raport cu manifestările sale concrete la care ne referim, este îndreptățită exprimarea: „Isus este om sau Dumnezeu.”. (Uneori, se comportă ca un om, alteori, prin ceea ce face, se manifestă puterea lui Dumnezeu.) Dar dacă este să-l gândim pe Isus, să vorbim teologic despre El, despre natura sa, fără a face referire explicită la una sau alta dintre manifestările sale în Galileea, în Ierusalim etc., cum ne exprimăm? La nivel de credință creștină acceptăm că există, ca să ne exprimăm în terminologia de până acum, un Isus-în sine, un Isus independent de noi și de orice experiență posibilă de relaționare a noastră (directă sau indirectă) cu El, și că pe acest Isus nu-l putem cunoaște, nu putem cunoaște această natură-în sine a Sa. Ceea ce putem cunoaște este doar felul în care Isus ni se revelează nouă, altfel spus, cunoaștem doar fenomenul Isus prin care Isus-în sine – teologic: Dumnezeu-Întrupat – se manifestă în raport cu omul. Răspunsul la întrebarea lui Isus: „²⁷ [...] «Cine spun oamenii că sunt eu?»”⁴⁵⁴, adică *cine* este Isus, Isus-în sine, pe de o parte, trebuie să țină seama de felul în care Isus se manifestă în lumea Iudaică de atunci (faptele sale [atât cele obișnuite, cât și cele excepționale], dar și cuvintele sale), iar pe de altă parte, acest răspuns depinde de felul în care aceste fapte și cuvinte sunt lecturate/interpretate la rândul lor prin cuvintele Vechiului Testament (la care Isus face deseori referire: „¹⁷ «Să nu credeți că am venit să desființez Legea sau Profeții. Nu am venit să desființez, ci să împlinesc.»”⁴⁵⁵; „⁴⁴ Apoi le-a spus: «Acestea sunt cuvintele pe care vi le-am spus când eram cu voi; că trebuie să se îplinească toate cele scrise despre mine în Legea lui Moise, în Profeți și în Psalmi.».”⁴⁵ Atunci le-a deschis mintea ca să înțeleagă Scripturile”⁴⁵⁶). Isus este o realitate absolut nouă și unică în

---

⁴⁵³ Este o discuție asupra persoanei lui Isus din perspectiva noțiunilor de *om* și *Dumnezeu*. Nu sunt câtuși de puțin avute în atenție aici o multitudine de alte caracteristici teologice complexe care-i sunt asociate lui Isus.

⁴⁵⁴ Marcu 8, 27 [IV. DRUMUL LUI ISUS SPRE IERUSALIM – *Mărturisirea lui Petru*], *Noul Testament*, Sapiientia.

⁴⁵⁵ Matei 5, 17 [III. PREDICA DE PE MUNTE – *Isus și Legea*], *Noul Testament*, Sapiientia.

⁴⁵⁶ Luca 24, 44–45 [VIII. ÎNVIEREA LUI ISUS – *Ultimele învățături ale lui Isus*], *Noul Testament*, Sapiientia.

lumea omului, pe Pământ. Isus este o realitate care se manifestă, nu întâmplător, într-un anumit spațiu, într-un anumit timp, într-o anumită cultură: lumea iudaică surprinsă de Evanghelii, de Faptele Apostolilor, de scrisorile Apostolice etc. Pentru a încerca un răspuns oarecum comparativ la întrebarea „Cine este Isus?”, aparatul de măsură îl reprezintă observarea manifestărilor lui Isus în acel cadru geografic, istoric și socio-cultural în care Isus fenomenalizează, iar cadrul teoretic, paradigma de lectură și interpretare a manifestărilor Sale în acea lume este Vechiul Testament. În perspectiva înțelegerii Vechiului Testament ca o paradigmă de lectură din epoca lui Isus, un aspect important este următorul: chiar dacă reprezintă un cadru teoretic, alături de textul scriptural [Legea și Profeții etc.] semnificația de atunci a paradigmei este dată și de comportarea bătrânilor, a fariseilor, în general a autorităților religioase iudaice – indusă și poporului – față de vorbele și acțiunile lui Isus. Isus însă va institui o nouă paradigmă de lectură și interpretare prin (cuprinsă în) Noul Testament și prin comportarea Sa. Noul Testament va deveni cu timpul nucleul paradigmei creștine, al teologiei creștine de interpretare și înțelegere existențială a lumii, de comportare în această lume⁴⁵⁷.

---

⁴⁵⁷ Conceptul epistemologic de „paradigmă” utilizat aici are, aparent paradoxal, numeroase trăsături comune cu cel configurat de Thomas Kuhn, legat însă de comunități științifice, în lucrarea acestuia *Structura revoluțiilor științifice*. O perspectivă condensată asupra „paradigmei” este expusă de Th. Kuhn în Post-scriptumul din 1969: 1. Paradigmele și structura comunității; 2. Paradigmele ca o constelație a angajamentelor de grup; 3. Paradigmele ca exemple comune. (Kuhn Thomas S., *Structura revoluțiilor științifice*, Editura Humanitas, București, 2008). Vor fi ilustrate câteva din caracterizările generale de început în care foarte ușor și neproblematic sintagma de „comunitate științifică” poate fi înlocuită cu cea de „comunitate teologică”: „O paradigmă este ceea ce împărtășesc membrii unei comunități științifice și, reciproc, o comunitate științifică este compusă din oameni care împărtășesc o paradigmă.”, p. 243; „Comunitățile științifice pot și trebuie să fie identificate fără recursul prealabil la paradigme; paradigmele pot fi atunci descoperite examinând comportamentul membrilor unei comunități date.”, p. 243; cu referire la membrii comunităților științifice: „[...] ei au trecut prin aceeași educație și inițiere profesională; un proces prin care ei au asimilat aceeași literatură tehnică și au învățat lucruri asemănătoare.”, p. 244; „În consecință, membrii unei comunități științifice se consideră pe sine și sunt considerați de alții ca fiind singurii responsabili pentru urmărirea unor scopuri comune, inclusiv pregătirea urmașilor lor.”, p. 244; etc. Pe lângă numeroase diferențe se pot regăsi și numeroase asemănări în chestiuni mai concrete cum este recunoașterea și rezolvarea tipurilor de probleme cu care se confruntă o comunitate și pentru rezolvarea cărora paradigma comunitară este esențială. Astfel, paradigmele sunt cele care conferă

Completare analitică.

Atunci când teologia analitică propune o privire comparativă între dualitatea de natură fizică undă/corpuscul a electronului și dualitatea de natură teologică om/Dumnezeu a lui Isus, nu este sugerată nici o analogie de natură, de substanță, între cele două manifestări distincte din domenii atât de diferite: știința și teologia; analogia își propune doar să contribuie, eventual, la anumite clarificări conceptuale, la reliefarea existenței unei relații similare a logicii cu diferite limbaje, aici cu cel științific și cu cel teologic. Astfel, e vorba doar de o privire *filosofică* comparativă, de o examinare făcută dintr-un domeniu neutru în raport cu cele două domenii și care observă în acest fel, pe de-o parte o asemănare ontologică, iar pe de altă parte o similitudine de relaționare logică $\simeq$ limbaj (aici științific și teologic); și în știință și în teologie, există, la nivel ontic, naturi duale care, cel puțin în raport cu anumite universuri de discurs (aici Mecanica clasică și, respectiv Vechiul Testament), sfidează, se poate spune într-o primă aproximare, logica. În acest mod, din perspectiva unui orizont deschis privirii filosofice, există anumite locuri comune, există o anumită unitate între lumea științei și lumea teologiei (aici creștine). Cât de relevantă sau irelevantă este o astfel de unitate în interiorul lumii științifice sau al celei teologice rămâne în ultimă instanță o apreciere la latitudinea celor care locuiesc lumile respective. Încă o dată, trebuie făcută precizarea că teologia analitică este interesată nu atât de ontologia lumilor respective (onticul rămâne totuși sursă de limbaj), cât de limbajele lor și de logica unitară subiacentă acestora, adică de un tip de raționalitate care transcende diferența de limbaje; accentul este pus aici, în mod evident, pe limbajul teologic. Dacă există punți de comunicare între domenii, atunci, cât de înguste, de trainice sau de fragile sunt acestea, rămâne o chestiune deschisă (atât pentru domeniile în cauză [știința,

---

cadru de rezolvare al problemelor obișnuite cu care comunitatea se confruntă, dar și al unor probleme noi sau mai speciale (puzzles); Isus reprezenta pentru comunitatea teologică iudaică din acea vreme o astfel de „problemă-puzzles”. [„Oamenii de știință rezolvă *puzzles* modelându-le după soluțiile unora anterioare [...]”.] (În nici un caz nu este sugerată aici, prin această notă de subsol, ideea unei apropieri prea mari între o comunitate științifică și una teologică, ci doar rolul important pe care, și într-un caz și-n celălalt, un anumit conținut teoretic și anumite comportamente comunitare – paradigma – le au în formularea și soluționarea unor probleme specifice comunităților respective.)

teologia], cât și pentru domeniul care aruncă punțile, care propune o transgresare logico-lingvistică a frontierelor [în cazul de față filosofia, dar aflată în relație cu teologia analitică]). Din capul locului pentru unii există un veritabil zid al Berlinului între știință și teologie – orice dialog, orice comunicare este exclusă; pentru alții există o frontieră reală, dar cu o circulație vie de idei de-o parte și de alta a frontierei, unele bune, altele rele, unele profitabile, altele falimentare etc.; pentru alții nu există granițe propriu-zise și astfel, implicit, desigur fără să fie recunoscut ca atare, acest teritoriu al tuturor este un fel de zonă a Turnului Babel⁴⁵⁸ («¹ Pe tot pământul erau o singură limbă și aceleași cuvinte.; ³ Au zis unul către altul: „Haideți să facem cărămizi și să le ardem în foc! [...] ⁴ Și au zis: „Haideți să ne construim o cetate și un turn al cărui vârf [să ajungă] la cer^{a 459}; să ne facem un nume ca să nu ne împrăștiem pe fața întregului pământ!”; ⁶ Și Domnul a zis: „Iată, toți sunt de un popor și de o vorbire; [...]” . ⁸ Domnul i-a împrăștiat de acolo pe fața întregului pământ [...]; ⁹ [...] și de acolo Domnul i-a împrăștiat pe fața întregului pământ.»⁴⁶⁰)

3.3. Universuri de discurs și raporturi între noțiuni

Următoarele exemple sunt construite artificial pentru a facilita anumite clarificări conceptuale în ceea ce privește raportul dintre noțiuni.

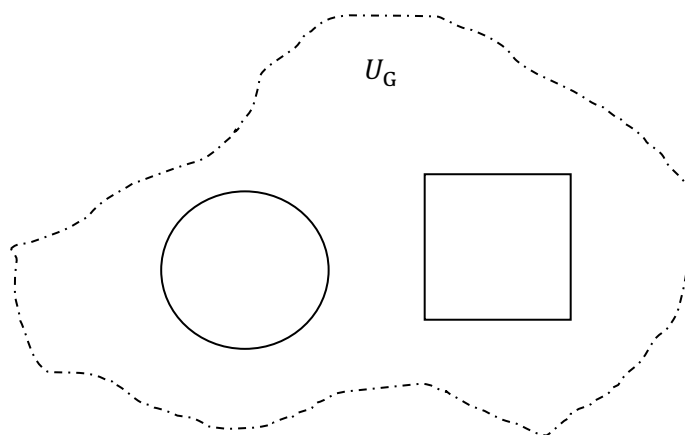
E₁) Fie o geometrie în care (ontologic) singurele figuri geometrice sunt cercul și pătratul. Reprezentăm simbolic-ilustrativ această situație astfel:

---

⁴⁵⁸ E un „Turn Babel” cu toate riscurile de confuzii și derapaje pe care amestecurile nediferențiate – fie ontologice, fie semantice, fie hermeneutice – le implică în acest caz de suspendare a granițelor. [A se vedea în acest sens exemplul „creaționismului științific”.]

⁴⁵⁹ (nota ^a): „Scopul construcției este de „a atinge cerul”. Nu este un limbaj hiperbolic, ci este vorba de un limbaj teologic. O astfel de construcție este interpretată ca o sfidare a lui Dumnezeu.”.

⁴⁶⁰ Geneza 11, 1; 4; 6; 8–9 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI – DE LA NOE LA ABRAHAM – *Turnul Babel*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

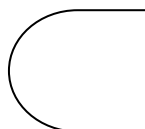
În acest univers de discurs noțiunile „cerc” și „pătrat” sunt în raport de contradicție pentru că oricare ar fi un *obiect* selectat o_s , acesta aparține exclusiv sferei noțiunii „cerc” sau exclusiv sferei noțiunii $\neg$ „cerc” (unde $\neg$ „cerc” = „pătrat”). Cu alte cuvinte, în raport cu universul de discurs dat noțiunile „cerc” și „pătrat” sunt complementare și un obiect aparține exclusiv sferei uneia (ori alteia) dintre noțiuni. În raport cu acest univers de discurs fie un subiect logic S care poate avea ca predicate logice noțiunile „cerc”, respectiv „pătrat”. Noțiunile „cerc” și „pătrat” sunt în raport de contradicție pentru că există una și numai una dintre următoarele posibilități logice de exprimare:

- 1.) S este cerc., 2.) S este $\neg$ cerc. ; (unde $\neg$ „cerc” = „pătrat”).

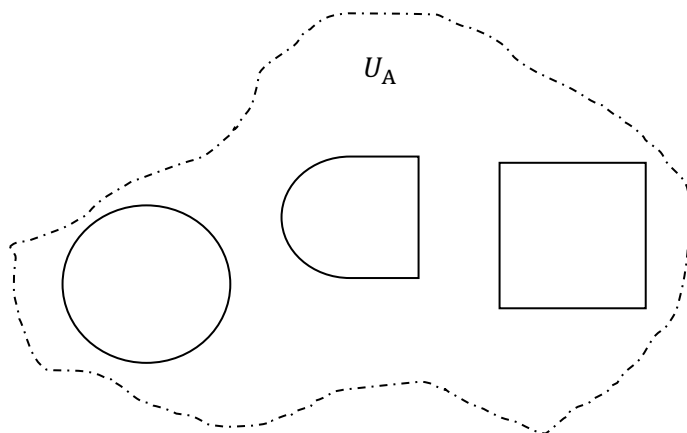
Conform acestor criterii, în un universul de discurs geometric U_G care descrie geometria, noțiunile „cerc” și „pătrat” sunt contradictorii.

În acest univers de discurs, enunțul: „Ceva este (în același timp și sub același raport) cerc și pătrat.” reprezintă o contradicție logică.

E₂)Să presupunem acum că am creat următoarea figură geometrică, pe care o numim „cepa” și o descriem/definim astfel:

„Cepa este o figură geometrică pe jumătate cerc, pe jumătate pătrat.”. Prima observație care se impune este următoarea: în universul de discurs geometric U_G „cepa” nu are, nu poate avea nicio semnificație. Descrierea noastră se situează acum într-un alt univers de discurs U_A :

Să considerăm, prin crearea figurii geometrice *cepa*, că am reconfigurat geometria și în același timp am lărgit universul de discurs geometric de la U_G la U_A .

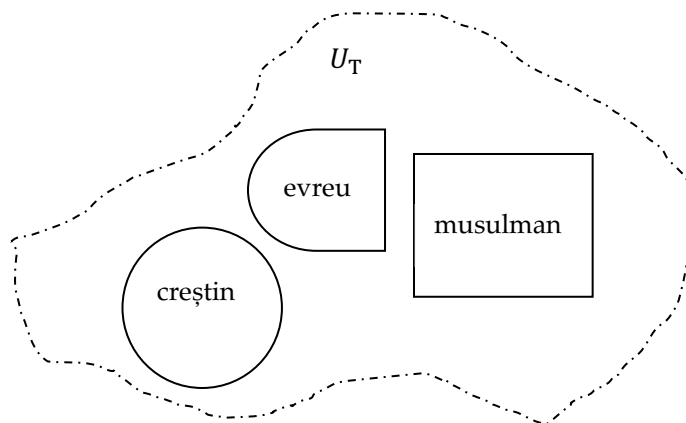
În acest univers de discurs, conform primului criteriu de contradicție între noțiuni amintit mai sus, noțiunile „cerc” și „pătrat” nu sunt în raport de contradicție pentru că există cel puțin un *obiect* selectat o_s , care nu aparține exclusiv sferei noțiunii „cerc” sau exclusiv sferei noțiunii „pătrat” care acum, prin prezența/existența lui „cepa”, nu mai este „ $\neg$ cerc” („pătrat” $\neq$ „ $\neg$ cerc”). Cu alte cuvinte, în raport cu universul de discurs dat noțiunile „cerc” și „pătrat” nu mai sunt complementare și un obiect nu mai aparține exclusiv sferei uneia (ori alteia) dintre noțiuni; poate aparține sferei noțiunii „cepa” (observație: de asemenea, „cepa” $\neq$ „ $\neg$ cerc”; „cepa” $\neq$ „ $\neg$ pătrat”). În raport cu acest univers de discurs fie un subiect logic S care – printre *posibilități* – poate avea ca predicate logice noțiunile „cerc”, respectiv „pătrat”. Dar, noțiunile „cerc” și „pătrat” nu sunt în raport de contradicție pentru că nu mai există doar una și numai una dintre următoarele posibilități de exprimare: 1.) „ S este cerc.”, 2.) „ S este pătrat.”, deoarece „pătrat” $\neq$ „ $\neg$ cerc”. Există o

atreia posibilitate: 3.) „S este cepa.” (observație resubliniată: „cepa” $\neq$ $\neg$ „cerc”; „cepa” $\neq$ $\neg$ „pătrat”). În acest fel nu sunt satisfăcute criteriile cerute mai sus (E_1) pentru a avea contradicție între noțiunile. În universul de discurs geometric U_A care descrie geometria, noțiunile „cerc” și „pătrat” nu sunt contradictorii (implicit perechile de noțiuni „cerc” și „cepa”, respectiv „pătrat” și „cepa”). Atunci, în acest univers de discurs geometric U_A care descrie noua geometrie, cea de după crearea figurii *cepa*, noțiunile „cerc” și „pătrat” nu sunt contradictorii, ci contrare. Însă, și în acest univers de discurs, enunțul: „Ceva este (în același timp și sub același raport) și cerc și pătrat” conduce la contradicție logică⁴⁶¹. Dar, a spune că: „Figura geometrică nu este cerc.” nu înseamnă (în mod necesar) că este pătrat. Semnificația logică precisă, univocă, neambiguă la nivel ontologic și logico-lingvistic a noțiunii $\neg$ „cerc” este dată de obiectul: <pătrat> împreună cu (/alături de [dar distinct de]) <cepa>, altfel spus este dată de: grupul de obiecte format din obiectele <pătrat> și respectiv, <cepa>. Astfel de precizări reprezintă un exemplu simplu de clarificare conceptuală logico-lingvistică atunci când în limbaj nu vrem să lăsăm loc unor alternative de interpretare, ci să fim preciși, univoci în exprimare pentru a asigura un consens intersubiectiv de comunicare neambiguă la nivel de semnificații. Observație. Trebuie subliniat că a spune: „pătrat” respectiv, „cepa” nu înseamnă a exprima, la nivel de noțiuni, sensuri diferite ale noțiunii $\neg$ „cerc”; dar, se poate conveni la nivel hermeneutic, că odată ce a fost asigurat consensul de semnificație pentru $\neg$ „cerc”, „pătrat” sau „cepa” pot fi, fiecare în parte, opțiuni interpretative, *interpretări particulare* posibile pentru $\neg$ „cerc”.

---

⁴⁶¹ Pentru aceasta a se vedea paragraful <Raportul de CONTRARIETATE>: dacă două noțiuni N_i și N_j sunt în raport de contrarietate (sunt *contrare*) într-un univers de discurs atunci nu pot fi afirmate (predicate logic), dar pot fi negate în același timp și sub același raport, despre un același subiect logic și justificarea acestei afirmații.

Pentru o ilustrare teologică a acestor aspecte fie reconfigurarea următoare:

În universul de discurs teologic U_T , conform primului criteriu de contradicție între noțiuni amintit mai sus, noțiunile „creștin” și „evreu” nu sunt în raport de contradicție pentru că există cel puțin un *obiect* selectat o_s care poate să nu aparțină exclusiv sferei noțiunii „creștin” sau exclusiv sferei noțiunii „evreu”; acum, prin prezența/existența tipului de credincios „musulman”, „evreu” nu este „noncreștin” („evreu” $\neq$ „ $\neg$ creștin”). Cu alte cuvinte, în raport cu universul de discurs dat U_T noțiunile „creștin” și „evreu” nu sunt complementare, un obiect nu aparține exclusiv sferei uneia (ori alteia) dintre noțiuni; poate aparține sferei noțiunii „musulman” (observație: de asemenea, „musulman” $\neq$ „ $\neg$ creștin”; „musulman” $\neq$ „ $\neg$ evreu”). În raport cu acest univers de discurs fie un subiect logic S care – printre posibilități – poate avea ca predicate logice noțiunile „creștin”, respectiv „evreu”. Dar, noțiunile „creștin” și „evreu” nu sunt în raport de contradicție pentru că nu există doar una și numai una dintre următoarele posibilități de exprimare: 1.) „ S este creștin.”, 2.) „ S este evreu.”, deoarece „evreu” $\neq$ „ $\neg$ creștin”. Există o atreia posibilitate: 3.) „ S este musulman.” (observație resubliniată: „musulman” $\neq$ „ $\neg$ creștin”; „musulman” $\neq$ „ $\neg$ evreu”). În acest fel nu sunt satisfăcute criteriile cerute pentru a avea contradicție între noțiuni. În universul de discurs teologic U_T care corespunde unor credințe diferite, noțiunile „creștin” și „evreu” nu sunt contradictorii (implicit perechile de noțiuni „creștin” și „musulman”, respectiv „evreu” și „musulman”). Atunci, în acest univers de discurs U_T noțiunile „creștin”,

„evreu” și „musulman” sunt contrare. Dar, și în acest univers de discurs, enunțul: „Ceva este (în același timp și sub același raport) și creștin și evreu.” conduce la o contradicție logică.⁴⁶² A spune în schimb: „Credinciosul nu este creștin.” nu înseamnă (în mod necesar) a subînțelege că este evreu. Semnificația logică precisă, univocă, neambiguă la nivel ontologic și logico-lingvistic a *noțiunii* $\neg$ „creștin” este dată de obiectul: <evreu> împreună cu (/alături de [dar distinct de]) <musulman>, altfel spus este dată de: grupul de obiecte format din obiectele <evreu> și respectiv, <musulman>. Astfel de precizări reprezintă un exemplu simplu de clarificare conceptuală logico-lingvistică atunci când în limbaj nu vrem să lăsăm loc unor alternative de interpretare, ci să fim preciși, univoci în exprimare pentru a asigura un consens intersubiectiv de comunicare neambiguă la nivel de semnificații. Observație. Trebuie subliniat că a spune: „evreu” respectiv, „musulman” nu înseamnă a exprima, la nivel de noțiuni, sensuri diferite ale noțiunii $\neg$ „creștin”; dar, se poate conveni la nivel hermeneutic că odată ce a fost asigurat consensul de semnificație pentru $\neg$ „creștin” ca fiind „evreu” sau ca fiind „musulman”, oricare dintre aceste noțiuni poate fi o opțiune interpretativă, o *interpretare particulară* posibilă pentru $\neg$ „creștin” (în general, cu referire la un context dat).

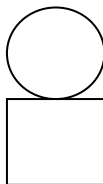
E posibil însă, în acest nou cadru lingvistic, să introducem ceea ce s-ar putea numi, pentru sugestivitate, o „descriere-interpretare”. Pornind de la sesizarea că *cepa* are, pe de o parte, asemănări parțiale cu un cerc, dar pe de altă parte, are asemănări parțiale și cu un pătrat, convenim pe baza lor să constituim următoarea semnificație, mai mult sugestivă nu precisă, și să ne exprimăm astfel: „Cepa este o figură geometrică în parte cerc, în parte pătrat – o jumătate de cerc prelungită printr-o jumătate de pătrat (sau alte încercări similare de descriere, de aducere în limbaj), este ceva care se situează între noțiunile extreme de cerc, respectiv de pătrat.” Dacă într-o altă exprimare având însă aceeași semnificație spunem, de pildă: „Cepa, într-un fel, este cerc și pătrat.” aceasta nu reprezintă decât, la nivel de LIMBAJ, doar **un alt mod de a vorbi**, este doar o chestiune de limbaj, de exprimare, NU de logică. Important în astfel de cazuri este, ca să zicem așa, să nu umblăm la semnificații, să nu

---

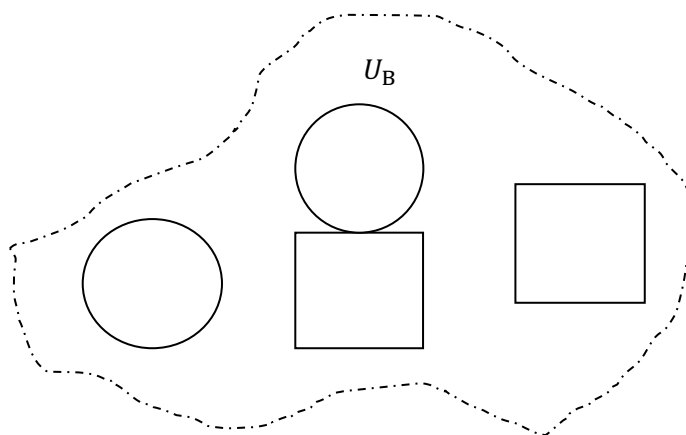
⁴⁶² Pentru aceasta a se vedea paragraful <Raportul de CONTRARIETATE>: dacă două noțiuni N_i și N_j sunt în raport de contrarietate (sunt *contrare*) într-un univers de discurs atunci nu pot fi afirmate (predicate logic), dar pot fi negate în același timp și sub același raport, despre un același subiect logic și justificarea acestei afirmații.

amestecăm lucrurile, adică să nu amestecăm libertatea de exprimare din limbaj, având nuanțările sale, și logica din spatele exprimării care trebuie să rămână, totuși, neîncălcăată în privința rigorilor ei. Într-o formulare mai plastică, cu cuvintele lui Wittgenstein: „Limbajul deghizează gândul.”⁴⁶³

E₃) În continuare, în raport cu același univers inițial de discurs U_G , să presupunem că am creat o nouă figură geometrică:

Convenim să numim această nouă figură geometrică „ceșipa” și să o descriem/definim astfel: „Ceșipa este o figură geometrică formată dintr-un cerc deasupra unui pătrat.”. Și în acest caz, observația care se impune este următoarea: în universul de discurs geometric U_G „ceșipa” nu are, nu poate avea nicio semnificație. Descrierea noastră se situează într-un alt univers de discurs U_B :

Să considerăm, prin crearea figurii geometrice *ceșipa*, că am reconfigurat geometria și în același timp am lărgit universul de discurs geometric de la U_G la U_B . Atunci, și în acest caz, printr-o analiză similară celei anterioare se observă că nu sunt satisfăcute criteriile

⁴⁶³ *Tractatus*, P 4.002.

cerute pentru a avea contradicție între noțiunile. Atunci, și în acest univers de discurs geometric U_B care descrie noua geometrie, cea de după crearea figurii *ceșipa*, noțiunile „cerc” și „pătrat” nu mai sunt contradictorii, ci contrare (implicit perechile de noțiuni „cerc” și „ceșipa”, respectiv „pătrat” și „ceșipa”). Se pune, și pentru acest univers de discurs, întrebarea: „Enunțul: «Ceva este cerc și pătrat.» reprezintă o contradicție logică?”. Răspunsul *logic* imediat, asemănător exemplului precedent, este același: și în acest univers de discurs, enunțul: „Ceva este și cerc și pătrat.” conduce la o contradicție logică. Legat de acest exemplu construit cu noțiuni (/obiecte) matematice se impune o primă observație la nivel relațional: ceea ce interesează aici este doar *relația logică* dintre noțiunile „ceșipa”, „cerc”, respectiv „pătrat” și nu *relația geometrică* internă – care este una matematică – caracteristică obiectului <ceșipa> [un pătrat tangent unui cerc, într-o anumită descripție geometrică⁴⁶⁴] și care este, ca relație geometrică, de altă natură decât natura logic-relațională avută în vedere aici. (În acest punct al analizei poate fi de interes o precizare de natură teologică. Considerând noțiunea Isus dintr-o perspectivă strict logică, doar într-un context logic, relația internă teologic-creștină de <om și Dumnezeu> nu trebuie suprapusă (/amestecată /încadrată) cu diferite tipuri de relaționări logice, de o cu totul altă natură, și trase concluzii pripite, doar sub raport logic [care, eventual, să conducă la aparente contradicții logice]; este posibil ca tocmai pornind dinspre contradicții logice să se construiască interpretări teologice de un real interes teologic⁴⁶⁵).

Complementar celor spuse mai sus (E_2)) introducem și acum, în noul context lingvistic, o „descriere-interpretare”. Pornind de la sesizarea că *ceșipa* are efectiv în componența sa un cerc și un pătrat, cercul fiind tangent exterior la una din laturile pătratului, convenim pe această bază să constituim următoarea semnificație, matematic precisă, și să ne exprimăm astfel:

⁴⁶⁴ Într-o exprimare mai riguroasă matematic, un pătrat având o latură tangentă unui cerc.

⁴⁶⁵ Este sugestiv în acest sens exemplul matematic al definirii mulțimii vide pe baza unei contradicții logice, mai exact printr-un predicat logic reprezentat de o propoziție logică falsă – falsă tocmai pentru că exprimă o contradicție logică –, dar, prin faptul că este falsă logic nu înseamnă că este și nelegitimă, incorectă din punct de vedere logic; în acest caz, obiectul matematic astfel construit (mulțimea vidă $\emptyset$) se dovedește a fi foarte important pentru matematică.

„Ceșipa este, prin construcție geometrică, o figură geometrică formată dintr-un cerc situat tangent deasupra unui pătrat.”, este ceva care unește într-un întreg lucruri altfel distincte (/separate) și care ca întreg este considerat acum, ontologic, o entitate geometrică aparte, de sine stătătoare; corespunzător, i se asociază în limbaj o noțiune geometrică⁴⁶⁶ nouă prin asocierea noțiunilor extreme de cerc, respectiv de pătrat.”. Dacă într-o altă exprimare cu aceeași semnificație spunem, de pildă: „Ceșipa este cerc și pătrat.”, atunci și în acest caz noua exprimare nu reprezintă decât un *alt mod de a vorbi*, este doar o chestiune de limbaj, nu de logică. Rămâne la fel de important să nu amestecăm lucrurile, libertatea de exprimare din limbaj, cu nuanțările sale, și logica din spatele exprimării care rămâne (trebuie să rămână) neîncălcată în privința rigorilor ei. În acord cu logica, chiar dacă vom folosi pentru aceasta o formulare tautologică, dar inserând anumite accente, s-ar putea face următoarele distincții de clarificare: „Ceșipa, în același timp și sub același raport (în sens logic), este un obiect exprimând (în sens geometric) o relație particulară între un cerc și un pătrat.”; „Cercul, în același timp și sub același raport, este *numai* cerc.”; „Pătratul, în același timp și sub același raport, este *numai* pătrat.”.

Exemplificări.

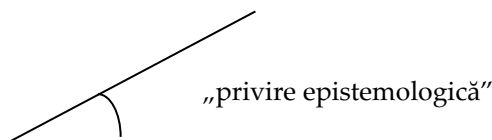
„Unda, în același timp și sub același raport, este *numai* undă.”;
 „Corpusculul, în același timp și sub același raport, este *numai* corpuscul.”.
 „Electronul, în același timp și sub același raport, este undă și corpuscul.”
 („Electronul, în același timp și sub același raport, este o particulă elementară cu o natură fizică duală: undă și corpuscul.”).

„Dumnezeu, în același timp și sub același raport, este *numai* Dumnezeu.”;
 „Omul, în același timp și sub același raport, este *numai* om.”. „Isus, în același timp și sub același raport, este om și Dumnezeu.” („Isus, în același timp și sub același raport, este o persoană făcând parte din această lume /prezentă în această lume și având o natură duală: om și Dumnezeu.”).

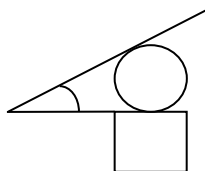
⁴⁶⁶ Această nouă noțiune geometrică este doar o construcție ad-hoc deservind exemplul E_3 ; ea nu este o noțiune propriu-zisă din geometrie, precum „triunghi”, „cerc”, „pătrat”, dar este o noțiune posibilă, legitimă geometric prin construcție.

Observații.

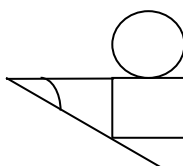
- 1.) Din perspectivă ontologică: ▶ *ceșipa* – o *dualitate cerc-pătrat* – reprezintă un nou obiect matematic; ▶ *dualitatea undă-corpusul* reprezintă o nouă formă de realitate fizică; ▶ *dualitatea om-Dumnezeu*, prezentă în natura lui Isus, se manifestă printr-o nouă și unică ființă pe Pământ (în Lumea omului): *Isus*.
- 2.) Din perspectivă epistemologică:

- ▶ *ceșipa*, sub un anumit unghi (o anumită privire matematică), își arată, numai (/prioritar), trăsătura de cerc din înfățișarea sa – există un anumit unghi (privire) din perspectiva căruia practic vedem numai cercul din înfățișarea sa

dar, schimbând unghiul, își arată numai (/prioritar) trăsătura de pătrat din înfățișarea sa

- ▶ *electronul*, într-un anumit tip de experiment (o anumită privire fizică) se comportă numai (/prioritar) ca și corpusul, dar, în alt tip de experiment se comportă numai (/prioritar) ca și undă;
- ▶ *Isus*, prin anumite manifestări ale sale în lume (o anumită privire teologică) își revelează numai (/prioritar) natura sa Divină, iar, prin alte manifestări, își dezvăluie numai (/prioritar) natura sa umană.

Ideea centrală avută în vedere aici este următoarea. În universul de discurs U_G , *pătratul* este noncerc, iar *cercul* este nonpătrat. Nu există alte

noțiuni, nu există, corespunzător, alte obiecte (figuri geometrice). Simplificăm prezentarea făcând referire doar la o noțiune, doar la o figură geometrică (obiect), cercul. Astfel, în universul de discurs U_A există în afară de cerc, pătratul și alături de pătrat încă o figură geometrică suplimentară, cepa; atunci, noncerc semnifică ansamblul figurilor geometrice format din cepa și pătrat. Contradicția logică ar apărea acum – ca și relație logică între *forme* noționale contradictorii-numai în raport cu enunțul: „**Ceva** este (în același timp și sub același raport) <cerc> și <noncerc>.” sau, într-o altă exprimare, „**Ceva** este (în același timp și sub același raport) <cerc> și <cepa și pătrat>.”. (Asemănător, în universul de discurs U_B există o figură geometrică suplimentară, ceșipa, alături de pătrat; atunci, noncerc semnifică ansamblul figurilor geometrice format din ceșipa și pătrat. Contradicția logică ar apărea acum – ca și relație logică între *forme* noționale contradictorii – numai în raport cu enunțul: „**Ceva** este (în același timp și sub același raport) <cerc> și <noncerc>.” sau, într-o altă exprimare, „**Ceva** este (în același timp și sub același raport) <cerc> și <ceșipa și pătrat>.”.)

În principiu, în prezentarea de până acum esențiale sunt următoarele aspecte. Inițial, la nivel ontologic, au existat doar două obiecte și, la nivel logico-lingvistic, doar două noțiuni care le reprezentau: obiectul-cerc, noțiunea de cerc (care reprezintă acest obiect) precum și numele asociat noțiunii de cerc pentru care s-a folosit în exprimare cuvântul „cerc; respectiv obiectul-pătrat, noțiunea de pătrat (care reprezintă acest pătrat) precum și numele asociat noțiunii de pătrat pentru care s-a folosit în exprimare cuvântul „pătrat”. Din punct de vedere strict logic, în universul de discurs U_G noțiunile „cerc” și „pătrat” sunt contradictorii. Ulterior, la nivel ontologic – nu contează aici sursa ontologică –, au apărut noi obiecte cărora li s-au asociat noțiuni care să le reprezinte: obiectele-*cepa* /(respectiv)-*ceșipa*, noțiunile *cepa*/(respectiv) *ceșipa* (care reprezintă aceste obiecte) și numele asociate noțiunilor *cepa/ceșipa* pentru care s-au folosit în exprimare cuvintele „*cepa*/(respectiv) *ceșipa*”. Ontologic, obiectele respective (*cepa/ceșipa*) sunt entități de sine stătătoare. Ele, ca entități autonome, au asemănări și chiar părți identice cu alte entități. De exemplu, a spune despre entitatea/obiectul *ceșipa* că este *cerc și pătrat*, are la bază, pe de o parte, un demers logic: analogia, iar, pe de altă parte, la nivel de limbaj, are prezente în forma de

exprimare-descriere nume (cuvinte) asociate altor noțiuni reprezentând alte obiecte de sine stătătoare, iar relația dintre acestea este redată folosind conjuncția copulativă „și” care în acest caz, la modul general, exprimă o relație de contiguitate⁴⁶⁷.

Sunt implicate aici ontologia, logica și limbajul. Noi entități trebuie prinse în plasa logicii și a limbajului. Noțiunile „cepa” și „ceșipa” sunt reprezentări în cuvinte pornind de la alte cuvinte care fiecare își are semnificația lui specifică. *Noi realități* (/matematice /[fizice; teologice]) impun să gândim și să vorbim cumva despre ele. În universurile de discurs U_A și U_B noțiunile „cerc” și „pătrat” nu sunt contradictorii, există și alte posibilități care, în particular, pot să reprezinte intermediari între „cerc” și „pătrat” (U_A) sau pot chiar să fie asocieri efective între „cerc” și „pătrat” (U_B). Trecerea noțiunilor „cerc” și „pătrat” de la statutul logic de noțiuni contradictorii (în U_G) la cel de noțiuni contrarii (în U_A și U_B) semnifică existența unui nou spațiu logic în care nimic de natură logică nu exclude posibilitatea prezenței acestor noțiuni sub forme parțial intermediare sau total integratoare. O nouă realitate impune noțiuni (cuvinte) noi, dar definite/descrie/exprimate prin noțiuni (cuvinte) preexistente în limbaj, și aceasta fără ca logica să fie încălcată⁴⁶⁸; aparența încălcării logicii poate să fie doar rezultatul unor confuzii prin nediferențierea, pe diverse planuri, a universurilor de discurs: suntem și vorbim în universul de discurs U_B (sau U_A), dar gândul rămâne prizonier în universul de discurs U_G . Situația este la fel dacă suntem în universul de discurs al mecanicii cuantice, cu realitatea fizică a dualității undă-corpusul, dar cu gândul am rămas la mecanica clasică, la opoziția clasică dintre undă și corpusul. Tot așa se prezintă lucrurile dacă suntem în universul de discurs al Noului Testament, cu o nouă realitate: Isus om-și-Dumnezeu, dar cu gândul am rămas prizonieri în universul de discurs al Vechiului Testament (ca să nu vorbim aici decât de universuri teologice de discurs; dacă se amestecă universuri de discurs mult diferite, cum este un

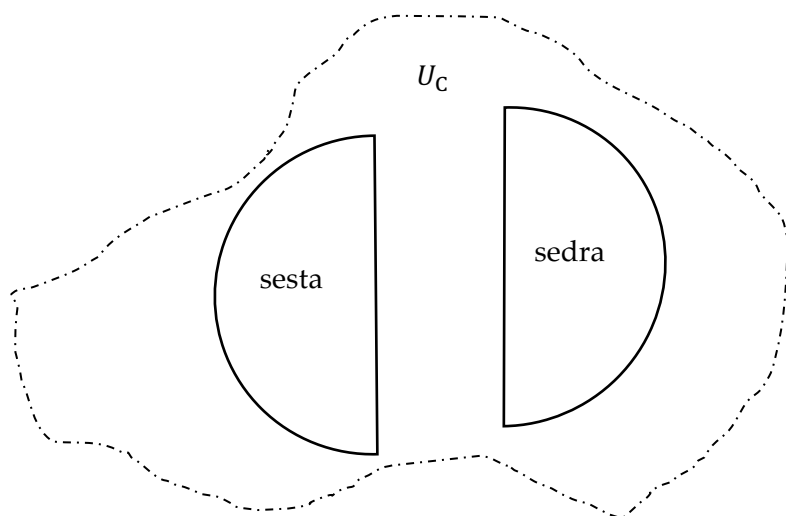
---

⁴⁶⁷ Cuvântul „și” poate exprima la nivel de limbaj o pluralitate de relații între elementele pe care le corelează. / „[...] Convențiile tacite de care depinde înțelegerea limbajului cotidian sunt enorm de complicate.” – *Tractatus*, P 4.002.

⁴⁶⁸ Cu referire la acest context, doar pentru sugestivitate, cităm o propoziție (P 4.03) din *Tractatus*: „O propoziție trebuie să comunice cu expresii vechi un sens nou.”.

univers de discurs științific cu unul teologic, confuziile tind să fie și mai mari, iar aparența unor contradicții logice mai pregnantă).

E₄) Acest exemplu este mai puțin intuitiv, dar este foarte sugestiv. Fie o geometrie în care singurele forme geometrice sunt „sesta” și „sedra”⁴⁶⁹. Fie U_C universul de discurs care descrie această geometrie.

În un universul de discurs geometric U_C care descrie geometria, noțiunile „sesta” și „sedra” sunt contradictorii. În acest univers de discurs, enunțul: „Ceva este „sesta și „sedra.” reprezintă o contradicție logică.

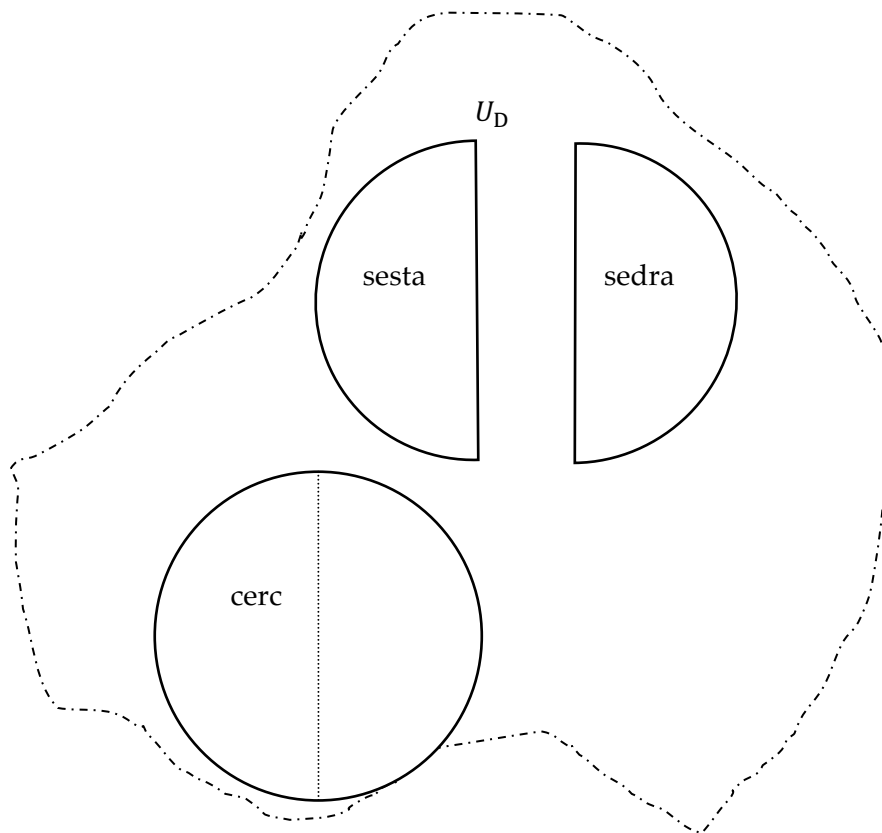
Să presupunem acum că vrem să depășim contradicția logică.

[E₄)→E₅)]

E₅) Construim o bază ontologic-matematică prin crearea unei noi figuri geometrice care să fie sinteza celor două și în raport cu care „sesta” și „sedra” să apară geometric ca părți componente ale ei, însă cu precizarea că la rândul lor componentele pot exista independent.

⁴⁶⁹ „Sesta” este un semicerc cu curbura orientată spre stânga, iar „sedra” este rotitul acestuia (un semicerc cu curbura orientată spre dreapta), însă nu vrem să folosim în text cuvântul „semicerc” întrucât facem presupunerea că nu știm ce este un „cerc”, nu avem (încă) figura geometrică „cerc”.

Avem astfel un nou obiect matematic și o nouă noțiune (implicit un nou nume): „cercul”.⁴⁷⁰

„Cercul” îl descriem/definim astfel⁴⁷¹: „Cercul este o figură geometrică formată din două forme de arc simetrice (aici simetrie stânga↔dreapta),

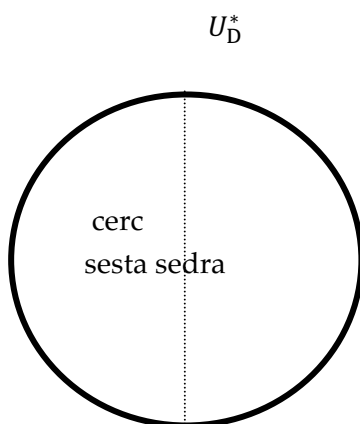
⁴⁷⁰ Astfel de situații există în matematică: de exemplu, a considera că ansamblul tuturor mulțimilor este mulțime „mulțimea tuturor mulțimilor”, conduce la o contradicție logică; o construcție matematică cum este noțiunea de „clasă” înglobează și „mulțimi (/clase *improprii*)” și „non-mulțimi (/clase *proprii*)” astfel încât prin noul obiect matematic creat (cu noțiunea aferentă lui) poate fi depășită contradicția logică de la care s-a pornit. [Sistemul axiomatic: „Neumann – Bernays – Gödel” (*Algebra claselor*)]

⁴⁷¹ Desigur, nu aceasta este definiția matematică a cercului în geometrie, dar aici folosim imagini și cuvinte intuitive numai pentru a sugera în mod cât mai simplu anumite clarificări.

numite sesta, respectiv sedra, considerate împreună prin suprapunerea corzilor care le mărginesc.”⁴⁷²

O observație care se impune este următoarea: în universul de discurs geometric U_C „cerc” nu are, nu poate avea nicio semnificație. Descrierea noastră se situează acum într-un alt univers de discurs U_D în care noțiunea „cerc” are semnificație (desigur, atât logică [prin structura noțiunii] cât și, în anumite circumstanțe interpretative, semantic-semiotice [fregeană – prin obiectul la care face referire]).

E₅^{*}) În continuare, reconfigurăm reprezentarea anterioară cu următoarea reprezentare supra-schematizată:

Să considerăm, prin crearea figurii geometrice *cerc*, că am reconfigurat geometria și în același timp am lărgit universul de discurs geometric de la U_C la U_D^* . Atunci, implicit, în universul de discurs geometric U_D^* care descrie noua geometrie, cea de după crearea figurii *cerc*, noțiunile „sesta” și „sedra” nu mai sunt contradictorii, ci contrare. În această reprezentare supra-schematizată avem în continuare trei figuri geometrice „sesta”, „sedra” și „cerc” indiferent cum vrem să ne raportăm: un „cerc” în prim plan și „sesta” și „sedra” în fundal sau „sesta” și „sedra” în prim plan și un „cerc” în fundal;

⁴⁷² Pentru familiaritatea imaginii cercului și pentru simplitatea descrierii s-a făcut o abstracție în sensul că s-au neglijat corzile care mărginesc figurile inițiale; această absență a detaliilor în exprimare nu afectează însă exercițiul de clarificare, din contră, îl face mai ușor de urmărit.

această relativitate de raportare nu afectează ontologia obiectelor/figurilor geometrice, e doar o chestiune de limbaj, de ordine a înșirării noțiunilor (sau poate fi o chestiune de prioritate a înlănțuirii percepțiilor). Este important însă că în acest caz special (E_5^*) toate trei obiectele/figurile geometrice sunt și rămân împreună, altfel spus ontologic sunt inseparabile, dar logic pot fi gândite separat.⁴⁷³ Atunci, în acest univers de discurs, enunțul: „Ceva este sesta și sedra.” conduce la o contradicție logică? Exemplele și justificările anterioare conduc la un același răspuns: da. Exemplul E_5^*) comparat cu E_5) vrea, complementar, să aducă în atenție încă un aspect. Chiar dacă la nivel de imagine geometrică, reconfigurată printr-o altă distribuție spațială a celor trei figuri geometrice sesta, sedra, cerc, s-a schimbat doar *relația geometrică* dintre poziționarea figurilor din universul U_D , din punct de vedere strict logic situația logică, cea a *relației logice* dintre noțiunile corespunzătoare, a rămas aceeași!

Acest exemplu E_5^*), corelat cu E_5) prilejuiește însă – dincolo de aspectele relaționale pur logice avute în vedere mai sus – o observație complementară importantă, făcută în orizontul unor reconfigurări ontologice, asupra relației logicului cu ontologicul. Cu intenție clarificatoare, pentru a da conținut unor astfel de alte aspecte corespunzând unei abordări diferite, să reluăm pe scurt exemplul E_5), iar apoi să-l completăm cu trei exemple suplimentare: matematic; științific-empiric; teologic.

Exemplificări

- Exemplu matematic (din aritmetică). În matematică, de exemplu, putem scrie:
$$\underbrace{7}_{\substack{\text{număr} \\ \text{natural}}} = \underbrace{4}_{\text{par}} + \underbrace{3}_{\text{impar}}$$
 și să citim: „Numărul natural 7 este suma dintre numărul par 4 și numărul impar 3.”; mai general: „Există cel puțin număr natural⁴⁷⁴ care este suma dintre un număr *par* și un număr *impar*.”⁴⁷⁵. Dar, în matematică operația de adunare este, riguros algebric vorbind, un tip de *relație matematică*. În acest fel, putem enunța afirmația: „Există un număr natural care este o relație dintre un număr par și un număr impar.”. Să trecem acum

⁴⁷³ Nu interesează în cazul de față ontologia din cazul E_4) cu posibila separare a obiectelor.

⁴⁷⁴ În „realitatea” matematică (în aritmetică) există o infinitate de astfel de numere.

⁴⁷⁵ Această afirmație generală se demonstrează matematic.

într-un registru de exprimarea nuanțată (de exemplu, *eliptică*) al limbajului. Putem avea succesiv exprimările: „Există un număr natural care este o anumită relație dintre un par și un impar.”; „Există un număr natural care este, într-un anumit fel, par și impar.”; sau, la limita exprimării eliptice: „Există un număr natural care este par și impar.”; sau, cu alte cuvinte: „Ceva este par și impar.”. În continuare, dacă la oricare dintre aceste exprimări, corespunzând unei relații matematice între tipuri diferite de numere opuse [pare $\leftrightarrow$ impare], îi asociem (îi suprapunem) corespunzător relația logică dintre noțiuni contradictorii în exprimarea formal-propozițională: „S este $P \underset{\text{și}}{\wedge} \neg P$.” se ajunge la o CONTRADICȚIE

LOGICĂ. O observație, în registrul analitic al clarificărilor la nivelul raportului logic $\longleftrightarrow$ limbaj, este următoarea: de principiu, în oricare dintre exprimări este vorba de o propoziție matematică având o semnificație precisă, corectă și necontradictorie matematic; aceasta înseamnă că *relației* specific **matematice** prezentă în propoziții (mai mult sau mai puțin eliptice) nu îi corespunde – prin asociere logică – acea *relație logică* care i-a fost NEADECVAT atribuită.

- Exemplu științific (din fizică)⁴⁷⁶. Asemănător acestui exemplu din matematică, unde afirmația „Ceva [un număr natural] este par și impar.” conduce – doar aparent în anumite circumstanțe – la o *contradicție logică*, fie următorul exemplu din fizică – din domeniul electricității, cu referire la stări electrice – prezentat într-o abordare simplificată. Astfel, avem și aici în vedere o problemă de <logică și limbaj>, o privire analitică asupra raportului dintre logică și diferite limbaje. Fie afirmația accentuat eliptică: „Ceva [un obiect fizic] este pozitiv și negativ.” care, aparent, conduce la o contradicție logică. Pornim de la un univers de discurs $U^\pm$ cu două noțiuni: „sarcină electrică pozitivă” [pentru accentele care interesează aici simplificăm exprimarea asociind noțiunii doar termenul: „pozitiv(ă)"] și „sarcină electrică negativă” [simplificăm exprimarea asociind noțiunii doar termenul: „negativ(ă)"], noțiuni

⁴⁷⁶ Acest exemplu este reluat mai jos, într-un alt context logic, iar cele două abordări pot fi considerate complementare analitic (la nivel de clarificări logice privind raporturile dintre noțiuni).

care în acest univers de discurs sunt contradictorii⁴⁷⁷. Exemplu. „Electronul are sarcină electrică negativă.”⁴⁷⁸, „Protonul are sarcină electrică pozitivă.”⁴⁷⁹. Vom spune simplu: „Electronul este negativ.”, respectiv „Protonul este pozitiv.”. În fizică există un obiect microscopic considerat ca și constituent de bază al materiei văzută la scara macroscopică a lumii noastre naturale: atomul⁴⁸⁰. Pentru a concentra expunerea va fi considerat atomul de hidrogen. Știința are un rezultat empiric exprimabil astfel: „Atomul de hidrogen este compus dintr-un electron negativ și un proton pozitiv.”. Din punct de vedere electric însă atomul de hidrogen este neutru; comportamentul său fizic nu este nici cel corespunzător unei încărcări (numai) cu sarcină electrică pozitivă, nici cel al unei încărcări (numai) cu sarcină electrică negativă. El corespunde unei alte stări: de neutralitate electrică. Există în fizică două posibilități ca un „obiect fizic” să fie neutru din punct de vedere electric: •ca urmare a absenței sarcinilor electrice (de exemplu, fotonul) sau •în situații similare celei din cazul atomului de hidrogen (orice atom, indiferent de natura sa [număr de electroni și de protoni în nucleu], este neutru electric). Atomul este un *sistem fizic cu structura sa fizică* specifică dată atât de *natura fizică* a elementelor sale cât și de *relațiile* (interacțiunile) *fizice* dintre acestea. În acest fel, putem enunța (simplificat fizic) afirmația: „Atomul de hidrogen este o relație (/interacțiune) fizică între o sarcină electrică pozitivă și o sarcină electrică negativă.”. Să trecem acum într-un registru de exprimarea nuanțată (*eliptică*) al limbajului. Putem avea succesiv exprimările: „Atomul de hidrogen este, într-un anumit fel, pozitiv și negativ.”; sau, la limită: „Atomul de hidrogen este pozitiv și negativ.”; sau, cu alte cuvinte, la limita exprimării eliptice: „Ceva este pozitiv și negativ.”. În continuare, dacă la oricare dintre aceste exprimări corespunzând unei *relații fizice* între tipuri diferite de stări (electrice) opuse [pozitive ↔ negative], îi asociem (îi suprapunem)

---

⁴⁷⁷ Pentru a evita orice fel de ambiguități de natură fizică se vor presupune, sub raport cantitativ, doar situații cu aceeași cantitate de sarcină electrică, în cazul de față fiind vorba de sarcini electrice elementare.

⁴⁷⁸ $\sim 1,602 \times 10^{-19} \text{C}$; (e^-).

⁴⁷⁹ $\sim 1,602 \times 10^{-19} \text{C}$; (p^+).

⁴⁸⁰ Un **atom** este cea mai mică unitate constitutivă a materiei comune care are proprietățile unui element chimic. (<https://ro.wikipedia.org/wiki/Atom>).

corespunzător *relația logică* dintre noțiuni contradictorii, în exprimarea formal-propozițională: „S este $P \wedge \neg P$ ” se ajunge la o

CONTRADICȚIE LOGICĂ. O observație, în registrul analitic al clarificărilor la nivelul raportului logic $\longleftrightarrow$ limbaj, este următoarea: de principiu, în oricare dintre exprimări este vorba de o propoziție a fizicii având o semnificație precisă, corectă și necontradictorie științific; aceasta înseamnă că *relației* specific **fizice** prezentă în propoziții (mai mult sau mai puțin eliptice) nu îi corespunde – prin asociere logică – *aceiași relație logică* care i-a fost NEADECVAT atribuită.

Observație.

Să remarcăm următorul aspect logic: în universul de discurs al aritmeticii nu există o a treia „stare de paritate” adică <și par și impar>, respectiv <nici par nici impar>⁴⁸¹; în universul de discurs al fizicii (electricității) există pe lângă „pozitiv(ă)”, „negativ(ă)” și „neutru(ă)” ceea ce înseamnă, din punct de vedere logic, posibilitatea lărgirii unui univers de discurs constituit doar cu noțiuni contradictorii la un univers de discurs cu noțiuni contrarii.

- Exemplu teologic (din creștinism). Asemănător exemplelor anterioare, unde afirmația „Ceva [un număr natural; un obiect fizic] este par și impar / pozitiv și negativ.” conduce – doar aparent în anumite circumstanțe – la o *contradicție logică*, fie următorul exemplu din teologie, din creștinism, cu referire la naturi teologice diferite : umană și Divină. Avem astfel și aici în vedere o problemă de <logică și limbaj>, o privire teologico-analitică asupra raportului dintre logică și limbajul teologic. Fie afirmația accentuat eliptică: „Cineva [o persoană] este om și Dumnezeu.” care, aparent, conduce la o contradicție logică. Pornim de la un univers de discurs teologic U_T cu două noțiuni: „natură umană” [simplificăm exprimarea asociind noțiunii doar termenul: „om”] și „natură Divină” [simplificăm exprimarea asociind noțiunii doar termenul: „Dumnezeu”], noțiuni care în acest univers de discurs sunt contradictorii. Exemplu. „Apostolul Petru este om.”. „Tatăl atotținătorul, făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor

⁴⁸¹ Un număr natural nu poate să fie <par și impar>, respectiv <nici par, nici impar>.

văzute și nevăzute este Dumnezeu.”. Vom spune simplu: „Petru este om.”, respectiv „Tatăl este Dumnezeu.”. În creștinism există o persoană considerată ca temelie a credinței creștine: Isus. Teologia creștină are, de asemenea, ca bază a sa, un adevăr de credință fundamental exprimat prin afirmația: „Natura lui Isus este umană și Divină.” sau, cu alte cuvinte, „Isus este om și Dumnezeu.”. Din punct de vedere teologic-creștin, comportamentul lui Isus – având ca referință cele patru Evanghelii – nu este nici cel corespunzător exclusiv omului (exclusiv uman), nici cel corespunzător exclusiv manifestării Divinului (exclusiv cel al prezenței lui Dumnezeu). Comportamentul lui Isus corespunde în creștinism, dacă se poate spune așa, unei noi *naturi teologice*: «Dumnezeu Întrupat». Fără a mai detalia exprimările asemănător exemplelor anterioare, vom spune despre natura lui Isus că aceasta este una intrinsec duală: umană ⇔ Divină și că ea transcende teologic opoziția radicală

(corespunzătoare Vechiului Testament) dintre: natură umană SAU exclusiv natură Divină. „Întruparea” este o realitate teologică nouă a relației om ⇔ Dumnezeu. Isus este, în creștinism, o *persoană* cu o structură teologică aparte dată de unicitatea intrinsecă a relației dintre două *naturi distincte* rezultată prin Întruparea lui Dumnezeu ca om în persoana lui Isus. În continuare, dacă la exprimarea „Isus este om și Dumnezeu.” îi asociem (îi suprapunem) corespunzător *relația logică dintre noțiuni* contradictorii, în exprimarea formal-propozițională: „S este $P \underset{\text{și}}{\wedge} \neg P$.” se ajunge la o

CONTRADICȚIE LOGICĂ. Și în acest caz, o observație făcută în registrul teologico-analitic al clarificărilor privind raportul logică ↔ limbaj, este următoarea: la nivel de limbaj teologic este vorba de o propoziție teologică având o semnificație precisă: semnificația unei fuziuni rezultate prin actul Întrupării; această semnificație exprimă, totodată, și conținutul unui *adevăr de credință*; în felul acesta ea este corectă și necontradictorie din punctul de vedere al teologiei creștine; în consecință, *relației* specific **teologice** prezentă în propoziție nu îi corespunde – prin asociere logică – acea *relație logică* care i-a fost NEADECVAT atribuită.

Observație.

Să resubliniem următorul aspect logic: în universul de discurs al Vechiului Testament nu există o a treia «natură teologică», una de felul: «și om și Dumnezeu»; în universul de discurs al Noului Testament există însă pe lângă «naturile»: «om», respectiv «Dumnezeu» și «om și Dumnezeu» ceea ce înseamnă, din punct de vedere logic, posibilitatea lărgirii unui univers de discurs constituit doar cu noțiuni contradictorii (VT) la un univers de discurs cu noțiuni contrarii (NT).

3.3.1. Completări analitice

În cele ce urmează, unele aspecte de la punctele E_1) – E_5^*) vor fi reluate parțial, pe de-o parte pentru a fi subliniate odată în plus, dar cu referire la alte accente logico-lingvistice, iar pe de altă parte pentru a contribui la coerența unor noi adaosuri analitice în demersul de clarificare a raportului dintre noțiuni, respectiv a relației logicii cu diversele limbaje.

Se vor adăuga și acum, în noile contexte lingvistice, o serie de „descrieri-interpretări”. Începem reiterând observația că în propoziția: „Cercul este sesta și sedra.”, *cercul* este ceva care unește într-un întreg noțiunile anterioare separate disjunct, de *sesta*, respectiv de *sedra*. Dacă renunțăm la ghilimele, la accente și considerăm exprimarea scrisă ca fiind în corespondență directă cu una orală, fără intonații (etc.): „Cercul este sesta și sedra.”, atunci și acest caz (precum în exemplele anterioare) nu reprezintă decât un *alt mod de a vorbi*, este doar o chestiune de limbaj, nu de logică. Fără a greși ontologic, pornind de la exprimări eliptice, ne putem gândi și exprima în felul următor: „Cercul este sesta și sedra.”: $\mapsto$ „Cercul este unitatea dintre sesta și sedra.” sau „Sesta și sedra sunt componentele cercului”. // Același suport ontologic considerăm că îl avem și în cazul exprimărilor: „Atomul de hidrogen este proton și electron.”⁴⁸² $\mapsto$ „Atomul de hidrogen este unitatea dintre proton și electron.” sau „Protonul și

---

⁴⁸² Un comentariu al acestei exprimări eliptice va fi făcut pe parcursul analizei.

electronul sunt componentele atomului de hidrogen”.⁴⁸³; // „Isus este om și Dumnezeu.”: $\mapsto$ „Isus este unitatea dintre natura Divină și natura umană.” sau „natura Divină și natura umană sunt componentele naturii lui Isus”. – Observație. Teologic-filosofic se poate admite existența unei diferențe ontologice între semnificațiile propozițiilor „Isus este om și Dumnezeu.”, semnificație ce vizează *natura* lui Isus, și „Isus este muritor și nemuritor.”, semnificație ce vizează consecințe ale naturii lui Isus. Din punct de vedere strict logic avem în ambele cazuri forma logică: „S este P și $\neg P$.” (expresie a unei aparente contradicții logice pentru aceste cazuri teologice); observația vrea să reitereze neutralitatea logicii în raport cu diferențele ontologice și cu importanța/relevanța lor (aici) teologică.

Încă odată, de principiu, rămâne important să nu amestecăm domeniile adică suporturile ontologice din spatele lucrurilor, libertatea de exprimare specifică limbajului – cu nuanțările sale – și logica din spatele exprimării; logica rămâne (trebuie să rămână), totuși, în toate aceste cazuri, neîncălcată în privința cerințelor sale. Pe de altă parte, trebuie conștientizate limitele logicii, ale formalismului logic, în primul rând în relația sa generală cu limbajul, iar în al doilea rând în relațiile sale cu diferite forme particulare de limbaj.⁴⁸⁴ Observație. Trebuie făcută o distincție clară între diferite *tipuri de relații*: ♦ problema relației ontologice și epistemologice dintre electron și proton care individualizează particula atom din structura materiei este o relație de natură fizică și ea interesează o anumită știință: Fizica; ♦ problema relației ontologice și cognitiv-teologice dintre om și Dumnezeu care individualizează persoana lui Isus, privită atât în raport cu această lume, cât și cu Împărăția lui Dumnezeu, este o relație specifică teologiei creștine. Niciuna dintre aceste două varietăți de relații nu interesează logica. Logica, s-ar putea spune, transcende astfel de naturi relaționale având, autonom, propriile sale tipuri formale de relații logice; *raportul* (*/relația*) dintre noțiuni, așa cum este făcută prezentarea aici, este de natură exclusiv logică: forme de *raporturi logice* între noțiuni.

⁴⁸³ Protonul și electronul pot să existe separat de atomul de hidrogen (‘în afara’ atomului), dar această posibilitate ontologică nu prezintă interes pentru cazul particular de față.

⁴⁸⁴ Din perspectivă analitică, teologico-analitică aici, această relaționare logică\limbaj, respectiv logică\limbaj teologic reprezintă unul din obiectivele majore ale cărții de față.

Pentru sugestivitatea a ceea ce observația de aici intenționează să reliefeze sunt citate, deși cu referință la alte registre de interes logic (aplicarea logicii; adevăr logic etc.) următoarele propoziții din *Tractatus* care pot aduce un plus de claritate:

- „Aplicarea logicii [...].

Logica nu poate anticipa ceea ce ține de aplicarea ei.

Este clar: logica nu are voie să intre în coliziune cu aplicarea ei.

Dar logica trebuie să vină în atingere cu aplicarea ei.

Așadar, logica și aplicarea ei nu trebuie să se suprapună.”⁴⁸⁵

• „Este caracteristica distinctivă a propozițiilor logice că noi putem recunoaște că sunt adevărate [logic adevărate – n.n.] doar considerând simbolul [considerând doar logica – n.n.] și acest fapt cuprinde în sine întreaga filosofie a logicii. Și astfel, este unul din faptele cele mai importante că adevărul și falsitatea propozițiilor nelogice [științifice; teologice etc. – n.n.] nu pot fi recunoscute considerând doar propoziția [‘propoziția logică’ (în sens logic) n.n.].”⁴⁸⁶

• „[...] propozițiile logice pot fi confirmate de experiență tot atât de puțin precum pot fi infirmate de experiență. Nu numai că o propoziție a logicii trebuie să nu poată fi infirmată prin nici o experiență posibilă, dar ea nici nu are voie să poată fi confirmată printr-o asemenea experiență.”⁴⁸⁷

Există însă, spre deosebire de construcțiile anterioare, ceva deosebit în această reconfigurare de la U_D la U_D^* (E_5^*). Simplificând exprimarea, fără a mai acoperi toate detaliile descriptive, vom spune că avem o lume matematică, *cercul*, care se compune din două sublumi distincte, *sesta* și *sedra*, care coexistă ontologic diferit în lumea cercului, dar care, tot ontologic, au în plus și o existență relațională reciprocă intrinsecă alcătuind (/definind) în felul acesta cercul, iar cercul este, totodată, un nou obiect ontologic. Ele nu pot exista însă independent, separat de această lume (cum a fost posibil în cazul E_5) – aspect care nu va fi tratat aici, ci doar va fi admis ca posibilitate – deși ele pot fi gândite fiecare separat în cerc, dar gândite și separat de cerc⁴⁸⁸.

⁴⁸⁵ *Tractatus*, P 5.557.

⁴⁸⁶ *Tractatus*, P 6.113.

⁴⁸⁷ *Tractatus*, P 6.1222.

⁴⁸⁸ Reamintim încă o dată exemplul, desigur incomparabil mai complex matematic, al sistemului axiomatic „Neumann – Bernays – Gödel” (*Algebra claselor*) care poate fi privit, în linii mari, asemănător.

O nouă observație vizează acum exemplul E_5^* (construit din interese exclusiv logice) cu referire la un univers de discurs (U_D^*) în care există trei noțiuni, *cerc*, *sesta*, *sedra*. Vom comenta pe scurt, în terminologia logică uzuală, acest ultim spațiu logic. Despre două noțiuni se spune că sunt într-un raport de ordonare dacă sfera uneia este cuprinsă total în sfera celeilalte, dar reciproca nu este valabilă. Noțiunea cu sfera mai mică este subordonată noțiunii cu sfera mai mare. Un exemplu biologic frecvent amintit este cel al relației noționale om și mamifer . Această relație de
noțiune subordonată   noțiune supraordonată
 subordonare permite următoarea exprimare: „Toți oamenii sunt mamifere.”. Fără a dezvolta aici conexiuni logice, vom accepta că sunt posibile și următoarele exprimări: • „Există mamifere care sunt oameni.”; •• „Există mamifere care nu sunt oameni.” (În acest ultim caz reciproca: „Toate mamiferele sunt oameni.” nu este valabilă.). Dacă există mai multe noțiuni care, în ce privește sferile lor, sunt într-un raport de excluziune, dar sunt subordonate unei aceleiași noțiuni, atunci ele sunt cosubordonate. De exemplu, noțiunile de învățământ primar, învățământ gimnazial, învățământ liceal sunt cosubordonate în raport cu noțiunea de învățământ preuniversitar.⁴⁸⁹ Dacă noțiunile cosubordonate acoperă, epuizează sfera noțiunii supraordonate, atunci se spune că prin aceste noțiuni cosubordonate se realizează o diviziune a noțiunii supraordonate. Ca exemplu ilustrativ al unei astfel de diviziuni pot fi considerate noțiunile de număr natural, număr par și număr impar. Și în acest caz putem avea următoarele exprimări: „Toate numerele pare (/impare) sunt numere naturale.”, respectiv: • „Există numere naturale care sunt pare (/impare).”; •• „Există numere naturale care nu sunt pare (/impare).”. Pentru a simplifica analiza vom rămâne doar la un criteriu lingvistic de apreciere a raportului logic de ordonare între noțiuni (subordonare/cosubordonare/diviziune) având ca și criteriu efectiv de evaluare posibilitatea (sau imposibilitatea) unor exprimări precum cele anterioare. Punem, legat de aceste aspecte și de spațiul logic de referință, întrebarea: „Se poate spune despre noțiunile *sesta*

⁴⁸⁹ Desigur, pot fi menționate și formele de învățământ preșcolar sau postliceal, dar nu acest aspect de enumerare exhaustivă interesează aici.

și *sedra* că sunt noțiuni subordonate noțiunii de *cerc*, mai mult, că avem o diviziune a noțiunii de *cerc* prin cele două noțiuni?”. Cu referire la U_D și la obiectele la care noțiunile din acest univers de discurs trimit (sfera noțiunilor) se observă imediat că nu sunt posibile exprimările: „Toate sesta (/sedra) [semicercurile] sunt cercuri. și nici, respectiv „Există cercuri care sunt sesta (/sedra) [semicercuri]”. Astfel, nu există raport de ordonare între aceste noțiuni.

Fie următoarele exprimări simple și familiare: „Orice bărbat este om.”; „Orice femeie este om.”; „Există oameni care sunt bărbați (/femei).”. Fie acum exprimarea: „Oamenii sunt bărbați și femei.”. Această ultimă exprimare are semnificația, în contextul analizei de față, că noțiunile de *bărbat* și *femeie* sunt subordonate noțiunii de om, sunt co-subordonate acestei noțiuni și, în plus, fără a mai încărca analiza, sunt totodată o diviziune posibilă a ei. Diversitatea de nuanțări a limbajului permite și exprimarea următoare: „Omul este bărbat și femeie.”, dar (!), înțelegând-o contextual, cu semnificația anterioară, semnificație referitoare doar la **sferile** noțiunilor. (Trecând peste nuanțările posibile în limbaj, exprimarea logic precisă este: „Omul este bărbat sau femeie.”) A ne exprima însă, chiar și oral, subînțelegând pe de altă parte următoarea formă logică: „ Omul este bărbat și femeie.” reprezintă o mutare de accent în semnificare

Subiect logic   Predicat logic

de pe sfera unei noțiuni pe conținutul său⁴⁹⁰ ceea ce poate genera ambiguități la nivel de limbaj și contradicții aparente la nivel logic (cum ar fi încălcarea principiului logic al identității prin acea că noțiunea de *om* de aici nu are semnificația din exprimările precedente)⁴⁹¹.

⁴⁹⁰ Desigur, o analiză mult mai în detaliu (atât științifică, cât și teologică) poate pune în discuție problema unei „naturi umane” comune bărbatului și femeii cu toate consecințele ce decurg dintr-o astfel de natură comună; însă, nu vor fi abordate acum astfel de aspecte, ci sunt urmărite aici doar aspectele logice pe care s-a pus accentul.

⁴⁹¹ Exemplul este unul de clarificare analitică și nu intră în discuție aici aspecte mai complexe cum este hermafroditismul ca boală și care în mod evident nu retrace statutul de *om* persoanei în cauză (sau alte diferențieri biologice ori sociale în general acceptate între bărbați și femei). Exemplul acesta este însă mai familiar decât unul ‘fizic’, dar, pentru un plus de claritate, se va continua și cu un exemplu din fizică.

În continuare, clarificarea va fi făcută cu referință la lumea fizicii, mai precis la domeniul electricității⁴⁹². Astfel, unele obiecte fizice au proprietatea de a fi încărcate cu electricitate, altfel spus au sarcini electrice (care sunt de două tipuri, pozitive, respectiv negative). Considerăm exprimările: „Orice sarcină pozitivă este sarcină electrică.”; „Orice sarcină negativă este sarcină electrică.”; „Există sarcini electrice care sunt pozitive (/negative).”; „Există sarcini electrice care nu sunt pozitive (/negative).”. Sferele noțiunilor de „sarcină electrică pozitivă” și, respectiv „sarcină electrică negativă” sunt disjuncte, raportul de sferă este unul de excluziune. Un obiect poate să nu aibă sarcină electrică, iar despre un astfel de obiect se spune că este neutru (electric). Dar, totodată, și un obiect care are aceeași cantitate din ambele tipuri de sarcini, pozitive, respectiv negative, este considerat a fi neutru din punct de vedere electric. Astfel, atomii sunt neutri din punct de vedere electric având același număr de protoni (pozitivi) și de electroni (negativi). În general nucleeele atomilor au și neutroni care însă nu au sarcină electrică. În acest ultim caz, în raport cu structura electrică a atomilor – luând în considerare și interiorul nucleelor – din punct de vedere logic noțiunile de „sarcină electrică pozitivă” și, respectiv „sarcină electrică negativă” sunt contrarii deoarece există, intern, și o a treia stare electrică, cea de neutralitate electrică. Pentru sugestivitatea discuției vom considera atomul de hidrogen care se compune numai dintr-un proton și un electron. Situația fizică este astfel asemănătoare exemplului E_5^*). Redusă analiza doar la acest context fizic, implicit doar la universul de discurs asociat acestei situații, noțiunile de „sarcină electrică pozitivă” și, respectiv „sarcină electrică negativă” sunt de asemenea contrarii deoarece există, extern, o a treia stare electrică, cea de neutralitate electrică a atomului.

Să considerăm universul de discurs $U_{\text{atom de hidrogen}}$. În acest univers de discurs, enunțul logico-lingvistic: „Atomul de hidrogen, în același timp și sub același raport, este electric pozitiv și negativ.” reprezintă o contradicție

---

⁴⁹² Sunt reluate în parte, pentru coerența expunerii, anumite elemente fizice prezentate în „■ Exemplu științific (din fizică)” de mai sus, dar, din punct de vedere **logic** aici sunt urmărite alte aspecte logice.

logică? Introducem o „descriere-interpretare” fizică. Prima observație este aceea că avem următoarea formă logică:

$$\underbrace{\text{„Atomul de hidrogen”}}_{\text{Subiect logic}} \text{ este } \underbrace{\text{sarcină electrică - electron și sarcină electrică + proton}}_{\text{Predicat logic}} .”$$

Și în fizică logica (la fel ca și în matematică sau în alte științe) trebuie să fie pusă în corespondență cu ontologicul. Simplificând exprimarea, fără a mai acoperi toate detaliile descriptive și explicative științifice, vom spune că avem o lume fizică, *atomul de hidrogen*, care se compune din două sublumi distincte, *electronul* și *protonul*, care coexistă ontologic diferit în lumea atomului. (În lumea fizicii ele pot exista independent, în afara atomului, dar aici se face abstracție de acest aspect; oricum noțiunile „electron” și „proton” pot fi gândite fiecare separat în atom, dar și separat de atom.)

În universul de discurs $U_{\text{atom de hidrogen}}$ există trei noțiuni:

$$\underbrace{electron}_{\text{sarcină electrică -}} , \underbrace{proton}_{\text{sarcină electrică +}} , \underbrace{atom}_{\text{neutru electric}^{493}} .$$

În continuare va fi făcută o lectură logică a spațiului fizic al atomului. Punem, legat de *spațiul fizic* și de *spațiul logic* de interpretare, întrebarea: „Se poate spune despre noțiunile *electron* și *proton* că sunt noțiuni subordonate noțiunii de *atom de hidrogen*, mai mult, că avem o diviziune a noțiunii de *atom de hidrogen* prin cele două noțiuni?”. Cu referire la $U_{\text{atom de hidrogen}}$ și la obiectele la care noțiunile din acest univers de discurs trimit (sfera noțiunilor) se observă imediat că nu sunt posibile exprimările: „Toate sarcinile electrice sunt atomi.” și nici, respectiv „Există atomi care sunt sarcini electrice.”. În acest fel, nu există raport de ordonare între aceste noțiuni. Din punctul de vedere al limbajului fizicii însă, legat de structura fizică a atomului, o exprimare precum: „Electronul și protonul sunt singurele componente ale atomului de hidrogen, sunt diviziuni ale atomului de hidrogen care împreună formează atomul de hidrogen.” este cât se poate de

⁴⁹³ Neutralitatea electrică de acest tip nu este „sarcină electrică” (nu în sensul celor menționate alături, dar nu pe acest aspect se pune accentul aici).

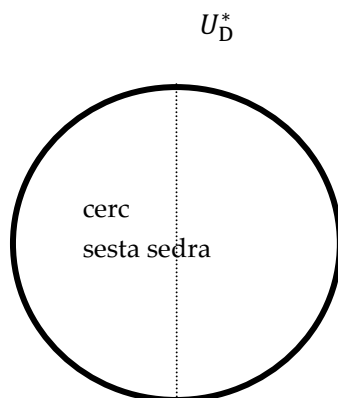
corectă fizic și are o semnificație fizică precisă. Încă o dată, s-a făcut abstracție de interacțiuni, de condițiile fizice speciale în care un electron și un proton formează împreună un atom de hidrogen etc.; simplificările au urmărit doar un interes analitic la nivelul relației dintre logică și diverse limbaje. Ceea ce analitic se remarcă aici este faptul că un anumit limbaj, științific în cazul de față, permite exprimări în cadrul universului său de discurs care nu se suprapun neapărat peste rigorile unor tipare logice de interpretare, iar cu toate acestea limbajul nu este considerat illogic în exprimările sale. Ca să zicem așa, într-o formulare sintetică, în raport cu anumite forme logice spațiul logic și spațiul lingvistic pot să nu se suprapună fără ca aceasta să însemne lipsă de raționalitate logică a exprimărilor la nivel de limbaj. Discuția ar putea să continue cu analiza felului în care diferențele de semnificație între noțiuni – aici noțiunea de *diviziune* – dintr-un limbaj sau altul – aici al fizicii și al logicii – pot să conducă la nesuprapunerea imaginii fizice cu imaginea logică etc. Nu sunt avute în vedere astfel de aspecte în contextul de față.

Concluzionând pe scurt, în universul de discurs $U_{\text{atom de hidrogen}}$ enunțul logico-lingvistic: „Atomul de hidrogen, în același timp și sub același raport, este electric pozitiv și negativ.” nu reprezintă neapărat o contradicție logică, ci logica trebuie articulată în acord cu limbajul fizicii care la rândul său trebuie articulat în acord cu, în relație cu realitatea (ontologicul) care i se impune (conform criteriilor fizicii de existență și de determinarea a obiectelor din această realitate, respectiv al criteriilor de adevăr ale fizicii).⁴⁹⁴

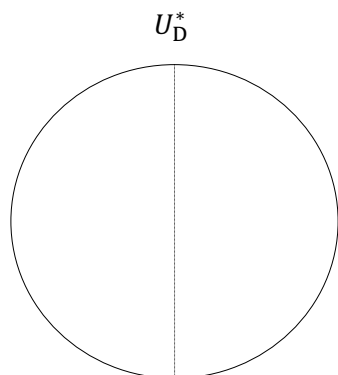
⁴⁹⁴ Există uneori în știință, științele formale, situații în care acest lucru nu este posibil: de exemplu în matematică cu prezența antinomiilor din Teoria cantoriană a mulțimilor (teoria clasică, neaxiomatizată). Nu a fost posibilă articularea logicii cu situația creată și atunci teoria a fost cea care a trebuit să fie reconstruită, a fost necesară, într-o exprimare filosofică, crearea unei noi realități matematice care să poată fi articulată logic. În științele empirice însă, orientate spre o „realitate exterioară” teoriei lor, lucrurile stau diferit. Nu se dezvoltă subiectul în această notă de subsol.

Reluăm configurarea anterioară a universului de discurs U_D^*

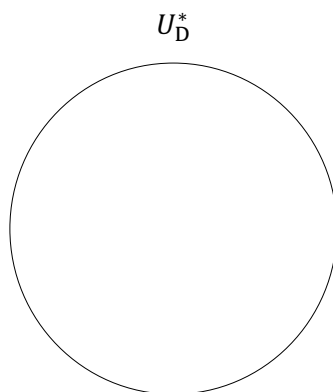
și schematizăm acum acest univers de discurs și mai mult, prin alte două reprezentări, încercând să sugerăm filosofic două priviri fenomenologice diferite, fiecare cu accentul ei.

♦ Prima reprezentare este aceasta:

În *contextul* a tot ceea ce s-a specificat la E_5^* , în această reprezentare avem trei obiecte, trei noțiuni: sesta, sedra și cerc (două semicercuri și un cerc), dar, putem să acceptăm că privirea, accentul, cade pe două obiecte, pe cele două semicercuri, iar cercul, deși prezent, e oarecum undeva în fundal, e subînțeles ca al treilea obiect.

◆ A doua reprezentare este aceasta:

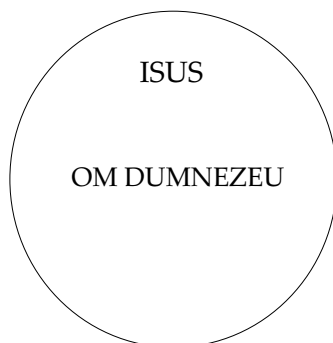
În *contextul* a tot ceea ce s-a discutat la E_5^* , chiar și în această reprezentare avem trei obiecte, trei noțiuni: sesta, sedra și cerc (două semicercuri și un cerc), dar, putem să acceptăm că privirea, accentul, cade acum, așa cum e supra-schematizată reprezentarea (prin absența corzii-diametru), doar pe un obiect, cercul, iar semicercurile, deși nu sunt explicit reprezentate, sunt totuși prezente undeva într-un fundal, sunt subînțelese; încă odată, subînțelese cu referire directă la contextul asumat în care frontiera dintre obiectele semnificate de sesta și sedra a fost neglijată și în acest fel cele două obiecte sunt *aparent* ascunse.

Considerăm acum ontologia persoanei lui Isus împreună cu universul de discurs noțional corespunzător acesteia: „Isus este om.”; „Isus este Dumnezeu.”; „Isus este om și Dumnezeu.”. Vom considera în context doar persoana lui Isus, unicitatea lui Isus: „Fiul lui Dumnezeu”, „Unul născut”, „Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat”, „care din Tatăl s-a născut”, „s-a coborât din ceruri și s-a Întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioară și s-a făcut om”.

Înainte de a continua analiza logică va fi făcută o scurtă caracterizare teologică a noțiunii de „Sfânta Treime”. Pornim de la un adevăr de credință creștină exprimat prin două formulări/propoziții echivalente teologic: „Dumnezeu este Sfânta Treime.”, respectiv „Sfânta Treime este Dumnezeu.”. În urma acestei echivalențe teologice se va considera că noțiunile „Dumnezeu” și, respectiv „Sfânta Treime” sunt identice, diferența fiind doar una de nume. În consecință, există opțiuni în a analiza conținutul

noțiunii. Se va opta aici, în ce privește sugestivitatea conținutului noțiunii, pentru numele de „Sfânta Treime”.

În continuare va fi aleasă ca referință reprezentarea:

Avem în Isus ceva nou, să spunem, pentru armonizarea unor exprimări, o lume teologică nouă, *Isus*, care se compune din două sublumi distincte, *umanul* și *Divinul* (*om* și *Dumnezeu*). Ele, deși ontologic sunt de naturi diferite, coexistă unitar în persoana lui Isus, însă nu pot exista independent, separat de Isus, altfel spus nu pot fi separate de Isus atunci când vorbim *numai* de Isus⁴⁹⁵, deși ele pot fi gândite fiecare separat în Isus, dar gândite și separat de Isus. (Cu referire ontologică la Galileea lui Isus există diferențiat *lumea omului*, *Isus*, *Împărăția lui Dumnezeu*.) Va fi comentată pe scurt, în terminologia logică anterioară, persoana lui Isus ca și spațiu logic al raporturilor dintre noțiuni.

Va fi făcută în continuare o analogie cu ceea ce s-a prezentat legat de exemplul E_5^* , dar cu adaptările necesare legate de noțiunile *Isus* și *Dumnezeu* înțelese ca noțiuni singulare⁴⁹⁶.

Fie cele trei noțiuni: „om”, „Dumnezeu”, „Isus”. Pentru început, să reiterăm că noțiunile „om” și „Dumnezeu” sunt disjuncte, raportul logic de sferă este unul de excluziune, iar în ce privește raportul logic de conținut,

⁴⁹⁵ Desigur, situându-ne într-un alt context ontologic aceste lumi există în mod distinct: lumea omului și Împărăția lui Dumnezeu; aici însă, din motive strict logice (dar orientate teologic), contextul ontologic este centrat exclusiv pe persoana lui Isus. (Se are în vedere referința logică de la E_5^* .)

⁴⁹⁶ Nici în acest caz, de trecere parțială de la noțiuni generale la noțiuni singulare, nu vor fi dezvoltate explicitări logice, menționând doar că analiza așa cum e prezentată este corectă din punct de vedere logic.

prin existența (și a) noțiunii „Isus”, cele două noțiuni nu sunt contradictorii, ci contrare. (Într-o exprimare logică, tocmai această contrarietate a noțiunilor a fost contestată de către fariseii și cărturarii vremii lui Isus care, într-o exprimare filosofică, nu cunoșteau și nu recunoșteau decât ontologia lumii Vechiului Testament.)

Ce raporturi logice de sferă există între aceste noțiuni: de ordonare/subordonare, de cosubordonare, de diviziune? Astfel, legat de aspectele în discuție și de spațiul logic de referință, se ridică întrebarea: „Se poate spune despre noțiunile *om* și *Dumnezeu* că sunt noțiuni subordonate noțiunii *Isus*, mai mult, că avem o diviziune a noțiunii *Isus* prin cele două noțiuni?”. Vom utiliza și în acest caz doar un criteriu lingvistic de apreciere a raportului logic de ordonare între noțiuni (subordonare/cosubordonare/diviziune) având, astfel, ca și criteriu posibilitatea (sau imposibilitatea) unor exprimări precum cele propuse mai sus privind aceste raporturi. Cu referire la *Isus* și la naturile (umană [om] / Divină [Dumnezeu]) la care noțiunile din acest univers de discurs trimit (sfera noțiunilor) se observă numaidecât că nu sunt posibile exprimările: • „Toți oamenii sunt precum Isus.” și nici, respectiv • „Isus este numai om.”; din imposibilitatea acestor exprimări se deduce logic că nici noțiunea de „om” nu este subordonată logic noțiunii „Isus”, dar nici noțiunea „Isus” nu este subordonată noțiunii de „om” (câteva versete ilustrative în acest sens sunt următoarele: „⁵ Și veneau la el [la Ioan Botezătorul] din Ierusalim, din toată Iudeea și din tot ținutul Iordanului ⁶ și, mărturisindu-și păcatele, erau botezați de el în râul Iordan.”⁴⁹⁷; „¹³ Atunci a sosit Isus din Galileea la Iordan, la Ioan, ca să fie botezat de el. ¹⁴ Dar Ioan încerca să-l oprească spunându-i: «Eu trebuie să fiu botezat de tine și tu vii la mine?»”⁴⁹⁸; „¹⁵ Căci nu avem un mare preot [Isus] care să nu poată suferi împreună cu noi în slăbiciunile noastre, ci unul care a fost încercat în toate asemenea nouă, în afară de păcat.”⁴⁹⁹; „⁵ Voi știți că el

⁴⁹⁷ Matei 3, 5–6 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Predica lui Ioan Botezătorul*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁴⁹⁸ Matei 3, 13–14 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Botezul lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁴⁹⁹ Evrei 4, 15 [*Isus este marele preot*], *Noul Testament*, Sapientia.

[Isus] s-a arătat ca să ridice păcatele și în el nu este păcat.”⁵⁰⁰). Avem, printr-o analiză similară, imposibilitatea exprimărilor: • „Dumnezeu-Tatăl este (prin Isus) om.” [înțelegând prin aceasta că este imposibil a include sfera noțiunii „Dumnezeu-Tatăl” – datorită naturii exclusiv Divine a Tatălui – în sfera noțiunii „om” (câteva versete ilustrative în acest sens sunt următoarele: „¹⁷ Și iată, un glas din ceruri spunea: Acesta este Fiul meu cel iubit, în care mi-am găsit mulțumirea.”⁵⁰¹; „⁵ [...] iată că i-a învăluit un nor luminos și iată că un glas din nor spunea: «Acesta este Fiul meu cel iubit în care este mulțumirea mea; ascultați de el!»”⁵⁰²], respectiv • „Isus este (numai) Dumnezeu (-Tatăl).” [înțelegând prin aceasta că este imposibil a include sfera noțiunii „Isus” – datorită existenței componente de natură umană din persoana lui Isus – în sfera noțiunii „Dumnezeu-Tatăl” (câteva versete ilustrative în acest sens sunt următoarele: „² După ce a postit patruzeci de zile și patruzeci de nopți, în cele din urmă i s-a făcut foame.”⁵⁰³; „¹² În ziua următoare, ieșind ei din Betania, lui [Isus] i s-a făcut foame.”⁵⁰⁴; // „⁶ Acolo era fântâna lui Iacob. Atunci, obosit fiind de drum, Isus s-a așezat la fântână.”⁵⁰⁵ // „⁴⁶ Iar pe la ceasul al nouălea, Isus a strigat cu glas puternic: «Elí, Elí, léma sabactáni?» care înseamnă «Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?»”⁵⁰⁶; „³⁶ [Isus] zicând: «Abba, Tată! Pentru tine totul este posibil. Îndepărtează de la mine potirul acesta, însă nu ceea ce vreau eu, dar ceea ce vrei tu»”⁵⁰⁷.]) se deduce logic că nici noțiunea de „Dumnezeu-Tatăl” nu este subordonată logic noțiunii „Isus”, dar nici noțiunea „Isus” nu este subordonată noțiunii de „Dumnezeu-Tatăl”.

⁵⁰⁰ 1In 3, 5 [DUMNEZEU ESTE DREPT – Copiii lui Dumnezeu nu păcătuiesc], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁰¹ Matei 3, 17 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – Botezul lui Isus], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁰² Matei 17, 5 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – Schimbarea la față], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁰³ Matei 4, 2 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – Ispitirea lui Isus], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁰⁴ Marcu 11, 12 [V. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN IERUSALIM – Smochinul blestemat], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁰⁵ Ioan 4, 6 [II. CARTEA SEMNELOR – PRIMA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – Isus și samariteana], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁰⁶ Matei 27, 46 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Moartea lui Isus], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁰⁷ Marcu 14, 36 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Isus pe Muntele Măslinilor], *Noul Testament*, Sapienia.

Prin urmare, nu există un raport de ordonare între aceste noțiuni (implicit nici de cosubordonare, nici de diviziune)⁵⁰⁸.

Observație analitică.

În contextul comunicării există întotdeauna posibilitatea unor schimbări tacite (chiar neconștientizate) de accente în operarea cu noțiuni privilegiind la un moment dat sfera unei noțiuni, iar la un alt moment schimbând accentul pe conținutul său (sau invers) ceea ce poate genera ambiguități la nivel de limbaj și contradicții aparente la nivel logic. De exemplu, așa cum s-a arătat, există raporturi între noțiuni din punctul de vedere al sferei și, respectiv al conținutului. Astfel, două noțiuni pot să fie identice în ce privește raportul de sferă, dar diferite în ce privește conținutul lor. A fost demonstrată Propoziția: „Două noțiuni cu conținuturi identice au aceeași sferă.”.

Este ilustrată în continuare o situație logico-lingvistică cu privire la diferența de conținut, dar identitatea de sferă. Un exemplu sugestiv cu referire la limbajul natural este următorul: noțiunile „ființă care muncește” și „ființă care vorbește” au aceeași sferă, dar diferă prin conținutul lor (în mod evident este vorba despre om, singura ființă care muncește și totodată vorbește – acestea sunt trăsături distincte, specifice doar omului, fiecare individualizând neechivoc ființa umană)⁵⁰⁹.

Însă, distincțiile de conținut, dacă nu sunt respectate cerințele logicii, de exemplu principiul identității, ușor pot conduce la diferențieri de sferă cu numeroase consecințe ce pot decurge de aici. Logic, exprimările de mai sus au forma:

$$\overbrace{\underbrace{S}_{\text{ființă}} \text{ este } \underbrace{P}_{\text{muncește}}}^{S \text{ este } P}, \text{ respectiv } \overbrace{\underbrace{S}_{\text{ființă}} \text{ este } \underbrace{P'}_{\text{vorbește}}}^{S \text{ este } P'}.$$

⁵⁰⁸ Reprezentarea E_5^*) a intenționat să înlesnească clarificarea logică a unor astfel de aspecte teologice.

⁵⁰⁹ În acest context completăm un exemplu matematic anterior cu un nou exemplu matematic ilustrativ: noțiunile „poligonul cu numărul minim de laturi și cu unghiurile egale” și „poligonul cu numărul minim de laturi și cu laturile egale” diferă în ce privește conținuturile lor, dar au aceeași sferă: „obiectele matematice” triunghiuri echilaterale.

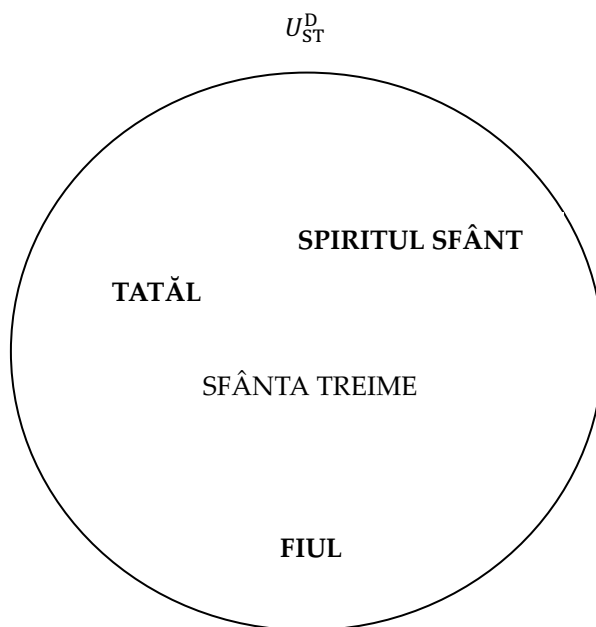
Obiectele din sfera noțiunilor de mai sus sunt oamenii. Astfel, s-ar putea schimba formulările inițiale cu alte exprimări: „om care muncește” și „om care vorbește”; dacă aceste exprimări sunt numai o formă condensată pentru exprimări precum „(doar) omul este cel care muncește [doar omul este *ființa* care muncește]”, respectiv „(doar) omul este cel care vorbește [doar omul este *ființa* care vorbește]” avem exclusiv nume diferite pentru aceeași noțiune, pentru același subiect logic, iar formele logice păstrează aceeași semnificație la nivel de limbaj: S este P, respectiv S este P'. În acest fel se respectă principiul identității și se păstrează semnificațiile, prin urmare sfera noțiunilor rămâne în continuare aceeași, se conservă identitatea de sferă. Este posibil însă să se treacă tacit în limbaj, limbajul natural permite aceasta, înspre o altă situație logică de formă generală „S este P.”, în care același subiect logic om are atribute care diferențiază sferile celor două noțiuni: „om care muncește” – de felul: prestează o muncă fizică, nu vorbește; om al faptelor nu al vorbelor etc., respectiv „om care vorbește” – de felul: om al cuvântului care transmite învățătură/cunoaștere (dascăl care comunică cunoștințe, formează valori; preot care îl mărturisește pe Dumnezeu etc.).⁵¹⁰ (Să remarcăm în acest subcontext că învățătura lui Isus a fost una transmisă prin cuvântul spus, a fost o învățătură pe cale orală; Isus însuși reorientează, pe unii din viitorii discipoli, de la munca fizică la acțiunea prin cuvânt: «¹⁸ Umblând de-a lungul Mării Galileii, a văzut doi frați: pe Simon, numit Petru, și pe Andrei, fratele lui, aruncând năvodul în mare, căci erau pescari, ¹⁹ și le-a spus: „Veniți după mine și vă voi face pescari de oameni!” ²⁰ Iar ei, părăsind îndată năvoadele, l-au urmat.»⁵¹¹).

⁵¹⁰ Desigur, există multe alte exemple comparative, există și diferențieri în registre ironice („noi muncim, nu vorbim”) etc., dar nu detaliile unor astfel de aspecte interesează aici, ci consecințele logice la nivel de sferă prin schimbarea conținuturilor noționale și, mai ales, implicațiile care pot să decurgă în plan logico-lingvistic: contradicții, ambiguități, confuzii, neînțelegeri și ‘discursuri paralele’ etc. În nici un caz nu este sugerată ideea că nu există muncă prin cuvânt, prin vorbire, ci doar că, diversitatea, complexitatea și posibilitățile de nuanțare ale unor limbaje permit astfel de reconfigurări de conținuturi noționale și implicit încălcarea principiilor logicii.

⁵¹¹ Matei 4, 18–20 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Chemarea primilor discipoli*], *Noul Testament*, Sapiientia.

3.3.2. Noțiunea „Sfânta Treime” – o abordare logico-semantică

Considerăm în continuare un univers teologic de discurs asociat «Dogmei Sfintei Treimi» U_{ST}^D format din noțiunile: *Tatăl*, *Fiul*, *Spiritul Sfânt*, *Sfânta Treime*. În analiza care urmează va fi avută în vedere, ca referință logică, următoarea diagramă:

Pentru analiza logico-semantică a noțiunii „Sfânta Treime” se va face, condensat prezentate aici, referire la următoarele atribute teologice:

Tatăl – Unul Dumnezeu / Tatăl atotținătorul / Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute.

Fiul (Isus) – Fiul lui Dumnezeu / Care din Tatăl s-a născut / Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat / Cel de-o ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut / S-a coborât din ceruri / (și) S-a întrupat de la Spiritul Sfânt

Spiritul Sfânt – [Fiul – Isus:] S-a coborât din ceruri și S-a întrupat de la Spiritul Sfânt (și din Maria Fecioară și S-a făcut om) / Domnul de viață

Făcătorul / Care de la Tatăl și de la Fiul purcede / Cel ce-mpreună cu Tatăl și Fiul este închinat și mărit⁵¹².

Considerăm în continuare ontologia – care atribuie semnificație – Sfintei Treimi împreună cu universul de discurs noțional corespunzător

acesteia: „ Tatăl este Dumnezeu .”
 exprimă *sensul* **noțiunii** *semnificația* **noțiunii**
 atribuită onto-teologic

TATĂL

- ▶ *semnificația* noțiunii: Dumnezeu; ▶ *sfera* noțiunii: Dumnezeu este unic (unul Dumnezeu) – noțiunea este *singulară*
- ▶ *sensul* noțiunii: Creatorul Lumii / Părintele Fiului (Isus) – „Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl atotținătorul, făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute. [Și-ntr-unul Domn, Isus Cristos,] Fiul lui Dumnezeu, [...] Care din Tatăl s-a născut, [...]”.

„ Fiul este Dumnezeu .”
 exprimă *sensul noțiunii* semnificația noțiunii
 atribuită onto-teologic

FIUL

- ▶ *semnificația* noțiunii: Dumnezeu; ▶ *sfera* noțiunii: Dumnezeu este unic (unul Dumnezeu) – noțiunea este *singulară*
- ▶ *sensul* noțiunii: Dumnezeu Întropat – „Și-ntr-unul Domn, Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, unul născut, Care din Tatăl s-a născut, [...] Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, iar nu făcut, Cel de-o ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut [...] S-a coborât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioară și S-a făcut om. [...]” / „¹⁶ [...] Și iată că s-au deschis cerurile și l-a văzut pe Duhul lui Dumnezeu coborând ca un porumbel și venind deasupra lui. ¹⁷ Și iată, un glas din ceruri spunea: «Acesta este Fiul meu cel iubit, în care mi-am găsit mulțumirea.»”⁵¹³; „¹⁰ [...] a văzut cerurile deschise și Duhul, ca un porumbel, coborând asupra lui. ¹¹ Și din cer s-a auzit un glas: «Tu ești

⁵¹² Citatele sunt din rugăciunea creștină *Crezul*.

⁵¹³ Matei 3, 16–17 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Botezul lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

Fiul meu cel iubit, în tine mi-am găsit bucuria.»⁵¹⁴; „²¹ [...] Isus [...], pe când se ruga, cerul s-a deschis ²² și Duhul Sfânt a coborât asupra lui sub chip trupesc, ca un porumbel, și o voce a venit din cer: «Tu ești Fiul meu cel iubit, în tine îmi găsesc toată bucuria.»⁵¹⁵

„ Spiritul Sfânt este Dumnezeu .”
 exprimă *sensul* **noțiunii** semnificația **noțiunii**
 atribuită onto-teologic

SPIRITUL SFÂNT

- ▶ *semnificația* noțiunii: Dumnezeu; ▶ *sfera* noțiunii: Dumnezeu este unic (unul Dumnezeu) – noțiunea este *singulară*
- ▶ *sensul* noțiunii: o exprimare condensată, în cuvinte obișnuite, este una generică: «o Persoană în acțiune/interacțiune», iar teologic-creștin este «Dumnezeu în acțiunea/interacțiunea Sa nemijlocită cu Lumea omului, manifestată prin forme de materializare accesibile înțelegerii umane»: însărcinarea/sarcina Fecioarei Maria (puterea Celui Preaînalt te va umbri / Sfântul care se va naște); porumbel (Duhul Sfânt a coborât asupra lui sub chip trupesc, ca un porumbel); 3) învățător (cu referire la predica profetică a apostolilor, asistați de Duhul Sfânt)⁵¹⁶; vijelie; limbi ca de foc etc. – „³⁴ Maria a spus către înger: «Cum va fi aceasta, din moment ce nu cunosc bărbat?» ³⁵ Răspunzând, îngerul i-a spus: «Duhul Sfânt va veni asupra ta și puterea Celui Preaînalt te va umbri; de aceea, sfântul care se va naște va fi numit Fiul lui Dumnezeu.»⁵¹⁷ / „¹⁶ [...] Și iată că s-au deschis cerurile și l-a văzut pe Duhul lui Dumnezeu coborând ca un porumbel și venind deasupra lui.”⁵¹⁸ / „¹⁰ [...] a văzut cerurile deschise și Duhul, ca un porumbel, coborând

⁵¹⁴ Marcu 1, 10–11 [I. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – Botezul lui Isus], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵¹⁵ Luca 3, 21–23 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – Botezul lui Isus], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵¹⁶ Nota: ^d –3): Ioan 14, 16 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CÎNĂ – Isus îl promite pe Duhul Sfânt], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵¹⁷ Luca 1, 34–35 [II. COPILĂRIA LUI ISUS – Vestirea nașterii lui Isus], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵¹⁸ Matei 3, 16 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – Botezul lui Isus], *Noul Testament*, Sapientia.

asupra lui.”⁵¹⁹ / „²¹ [...] Isus [...], pe când se ruga, cerul s-a deschis ²² și Duhul Sfânt a coborât asupra lui sub chip trupesc, ca un porumbel, [...].”⁵²⁰ / „¹⁵ «Dacă mă iubiți, veți ține poruncile mele ¹⁶ și eu îl voi ruga pe Tatăl, iar el vă va da un alt Mângâietor ca să fie cu voi pentru totdeauna, ¹⁷ Duhul adevărului, pe care lumea nu-l poate primi pentru că nu-l vede și nici nu-l cunoaște. Dar voi îl cunoașteți pentru că rămâne la voi și va fi în voi. ¹⁸ Nu vă voi lăsa orfani. Voi veni la voi.»”⁵²¹ / „²⁶ «Dar Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe care îl va trimite Tatăl în numele meu, vă va învăța toate și vă va aminti toate câte vi le-am spus eu.»”⁵²² / „²¹ [...] Isus le-a zis [...]: «Pace vouă! Așa cum m-a trimis Tatăl, așa vă trimit și eu pe voi.» ²² Și, spunând acestea, a suflat asupra lor și le-a zis: «Primiți pe Duhul Sfânt. ²³ Căroră le veți ierta păcatele, vor fi iertate; căroră le veți ține, vor fi ținute.»”⁵²³ // „⁸ «Însă, când va veni Duhul Sfânt asupra voastră, voi veți primi o putere și îmi veți fi martori în Ierusalim, în toată Iudeea și Samaria, și până la marginile pământului.»”⁵²⁴ / „¹² «[...] vor pune mâna pe voi și vă vor persecuta; vă vor purta prin sinagogi și închisori, vă vor duce în fața regilor și guvernanților din cauza numelui meu. ¹³ Aceasta va fi pentru voi o ocazie de a da mărturie. ¹⁴ Întipăriți-vă în minte: să nu vă preocupați cum vă veți apăra, ¹⁵ căci eu vă voi da grai și înțelepciune căroră nici unul dintre dușmanii voștri nu le va putea rezista și nici răspunde.»”⁵²⁵

/ „¹⁸ «Și veți fi duși, din cauza mea, înaintea guvernanților și a regilor, ca mărturie înaintea lor și a păgânilor. ¹⁹ Când veți fi dați pe mâna lor, nu vă

⁵¹⁹ Marcu 1, 10 [I. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – Botezul lui Isus], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵²⁰ Luca 3, 21–22 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – Botezul lui Isus], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵²¹ Ioan 14, 15–18 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – Isus îl promite pe Duhul Sfânt], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵²² Ioan 14, 21–23 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – Isus îl promite pe Duhul Sfânt], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵²³ Ioan 20, 26 [III. CARTEA GLORIEI – ÎNVIEREA LUI ISUS – Isus apare discipolilor], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵²⁴ Faptele apostolilor 1, 8 [INTRODUCERE – Misiunea încredințată apostolilor], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵²⁵ Luca 21, 12–15 [VI. DISCURSUL ESCATOLOGIC – Semnele sfârșitului], *Noul Testament*, Sapientia.

preocupați cum sau ce veți vorbi, căci vi se va da în ceasul acela ce să vorbiți,
²⁰ pentru că nu sunteți voi cei care vorbiți, ci Duhul Tatălui vostru este cel care
 vorbește în voi.»⁵²⁶ / „² Și, dintr-o dată, s-a iscat din cer un vuiet, ca la venirea
 unei vijelii puternice, și a umplut întreaga casă în care stăteau. ³ Atunci le-au
 apărut niște limbi ca de foc împărțindu-se și așezându-se asupra fiecăruia
 dintre ei. ⁴ Toți au fost umpluți de Duhul Sfânt [...].”⁵²⁷ // «Și-ntr-unul Domn,
 Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, unul născut, Care din Tatăl s-a născut, [...]
 Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, iar nu făcut, Cel de-o
 ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut [...] S-a coborât din ceruri și S-a
 întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioară și S-a făcut om. [...]”

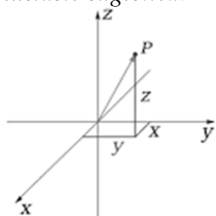
„ Sfânta Treime este Dumnezeu .”;
 exprimă *sensul* noțiunii semnificația noțiunii
 atribuită onto-teologic

- ▶ *semnificația* noțiunii: Dumnezeu; ▶ *sfera* noțiunii: Dumnezeu este unic (unul Dumnezeu) – noțiunea este *singulară*
- ▶ *sensul* noțiunii: este un sens relațional-representativ; ▶ relațional pentru că în Noul Testament deseori sunt subliniate relațiile reciproce existente între Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt, iar ▶ reprezentativ pentru că cele trei Ipостaze ale lui Dumnezeu sunt tot atâtea manifestări diferite ale Divinității sale sub forma a trei Persoane distincte, care însă numai în unitatea (/interferența) lor îl reprezintă cu adevărat pe Dumnezeu⁵²⁸

⁵²⁶ Matei 10, 18–20 [V. DISCURSUL MISIONAR – *Persecuțiile împotriva discipolilor*], *Noul Testament*, Sapiientia

⁵²⁷ Faptele apostolilor 2, 2–4 [II. MĂRTURIA APOSTOLILOR LA IERUSALIM – *Coborârea Duhului Sfânt*], *Noul Testament*, Sapiientia.

⁵²⁸ Este prezentată în această notă de subsol o ANALOGIE MATEMATICĂ având însă o *valoare exclusiv sugestivă*:

$P(x, y, z)$ [în reprezentare vectorială: $P(x, y, z) \mapsto \overrightarrow{OP} = x\vec{i} + y\vec{j} + z\vec{k}$]

Poziția unui punct în spațiu este exprimată unitar prin coordonatele sale: $P(x, y, z)$; este, într-o exprimare vectorială, o relație de adunare vectorială între proiecțiile sale (reprezentările sale) x, y, z pe cele trei axe de coordonate [corelate cu versorii acestor axe]. Încă odată, acest exemplu matematic își propune doar o ANALOGIE *sugestivă* care poate

– „¹⁸ Apropiindu-se, Isus le-a vorbit: «Mi-a fost dată toată puterea în cer și pe pământ. ¹⁹ Așadar, mergeți, și faceți ucenici din toate națiunile, botezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, ²⁰ învățându-i toate câte v-am poruncit. Și iată, eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul lumii.»”⁵²⁹ // „¹³ *Harul Domnului nostru Iisus Cristos și iubirea lui Dumnezeu Tatăl și împărțășirea Duhului Sfânt să fie cu voi cu toți!*”⁵³⁰ / „⁵ Însă cine este învingătorul lumii dacă nu cel care crede că Isus este Fiul lui Dumnezeu? ⁶ Acesta este cel care vine prin apă și sânge, Isus Cristos. Nu numai prin apă, ci prin apă și sânge. Și Duhul este cel care dă mărturie pentru că Duhul este adevărul. ⁷ Trei sunt cei care dau mărturie: ⁸ Duhul, apa și sângele. Și aceștia trei sunt una.»”⁵³¹.

În continuare vor fi analizate pe scurt câteva aspecte legate de raportul noțiunilor asociate noțiunii de „Sfânta Treime”⁵³². Fie noțiunile: *Tatăl*, *Fiul* (*Isus*), *Spiritul Sfânt* și *Sfânta Treime*. Logico-semantic, toate patru noțiunile reprezintă *sensuri diferite* ale uneia și aceleiași *semnificații* teologic-creștine: Dumnezeu. Fie în continuare câteva propoziții în care noțiunile apar relaționate logic prin forma logică „S este P.”.⁵³³

◆ „Fiul (Isus) este Tatăl.”; ◆ „Tatăl este Fiul (Isus).” – „³⁰ «Eu și Tatăl una suntem.»”⁵³⁴ / „⁸ Filip i-a zis: «Doamne, arată-ni-l pe Tatăl și ne este de ajuns.»” ⁹ Isus i-a spus: «De atâta timp sunt cu voi, și tu nu m-ai cunoscut, Filip? Cine m-a văzut pe mine l-a văzut pe Tatăl. Cum poți spune: Arată-ni-l pe Tatăl?. ¹⁰ Nu crezi că eu sunt în Tatăl și Tatăl este în mine? [...]. ¹¹ Credeți-mă! Eu sunt în Tatăl și Tatăl în mine. [...].»”⁵³⁵

---

contribui, eventual, la clarificări; (!) nu este propusă nici o corespondență matematic – teologică de sensuri și semnificații.

⁵²⁹ Matei 28, 18–20 [XII. ÎNVIEREA LUI ISUS – Trimiterea apostolilor în lume], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵³⁰ 2 Corinteni 13, 13 [V. CONCLUZIE – Salutul final], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵³¹ 1 Ioan, 5, 5–8 [DUMNEZEU ESTE IUBIRE – Credința în Cristos dă viață], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵³² Pentru aceste aspecte ale analizei a se vedea § *Sens și semnificație* – Frege.

⁵³³ Nu prezintă interes aici, pentru analiză, ca să fie epuizate combinatoric toate aranjamentele posibile.

⁵³⁴ Ioan 10, 30 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus la sărbătoarea Înnoirii templului*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵³⁵ Ioan 14, 8–11 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – *Isus – calea, adevărul și viața*], *Noul Testament*, Sapienia.

Ce se poate spune în aceste două exprimări despre înțelesul propozițiilor respective? Aceste propoziții nu conduc la contradicții logice și ambiguități semantice în următoarea interpretare: propozițiile înseamnă pur și simplu afirmarea faptului că *Tatăl* și *Fiul* au aceeași semnificație; înseamnă a afirma că *Tatăl* este Dumnezeu, același Dumnezeu pe care îl reprezintă (/este) și *Fiul*, altfel spus noțiunile sunt identice sub raportul semnificației.

[♦ Fără a mai explicita logico-semantic aici, la nivel de limbaj, relaționarea <Fiul (Isus) ⇔ Spiritul Sfânt>, respectiv <Spiritul Sfânt ⇔ Fiul (Isus)>, sunt citate doar câteva repere teologice pentru aceasta: „¹⁶ [...] s-au deschis cerurile și l-a văzut pe Duhul lui Dumnezeu [...] venind deasupra lui.”⁵³⁶ / „¹ Plin de Duhul Sfânt, Isus [...]”⁵³⁷ / „¹⁴ Isus s-a întors în Galileea, cu puterea Duhului [...]”¹⁷ I s-a dat cartea profetului Isaia și, deschizând cartea, a găsit locul în care era scris: ¹⁸ *Duhul Domnului este asupra mea: pentru aceasta m-a uns [...]; m-a trimis [...]; să redau [...]; să vestesc [...]*. ²¹ A început apoi să le vorbească: «Astăzi s-a împlinit Scriptura aceasta pe care ați ascultat-o cu urechile voastre.»”⁵³⁸ // „[...] Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu [...] Care [...] S-a coborât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt [...] [...] Duhul Sfânt, Domnul de viață Făcătorul, Care de la Tatăl și de la Fiul purcede, Cel ce-mpreună cu Tatăl și Fiul este închinat și mărit [...]”⁵³⁹].

- ♦ „Sfânta Treime este Tatăl și Fiul și Spiritul Sfânt.”. Ce se poate spune și în acest caz despre înțelesul propoziției? Nici această propoziție nu conduce la contradicție logică sau ambiguitate semantică în următoarea interpretare: propoziția înseamnă pur și simplu afirmarea faptului că *Sfânta Treime*, *Tatăl* și *Fiul* și *Spiritul Sfânt* au aceeași semnificație; înseamnă a afirma că *Sfânta Treime* este Dumnezeu, că *Tatăl* este același Dumnezeu, că *Fiul* este, la rândul său, același Dumnezeu și, la fel, că *Spiritul Sfânt* reprezintă (/este), de asemenea,

⁵³⁶ Luca 3, 16 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Botezul lui Isus*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵³⁷ Luca 4, 1 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Ispitirea lui Isus*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵³⁸ Luca 4, 14; 17; 18; 21 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Isus la Nazaret*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵³⁹ *Rugăciunea Crezul*.

același Dumnezeu, că toate aceste noțiuni sunt identice sub raportul semnificației.

Sfânta Treime este onto-teologic unică și unitară; Ea NU se compune din (trei) subdiviziuni distincte. [*Isus* – CEL de pe Pământ – se compune din două subdiviziuni distincte, *umanul* și *Divinul* (*om* și *Dumnezeu*).] Ontologic, Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt nu sunt de naturi diferite, au aceeași natură: natura Divină a lui Dumnezeu. Ele coexistă unitar în Sfânta Treime, dar se pot manifesta – în funcție de situație – distinct ca ipostaze diferite ale aceleiași naturi. Folosind exprimarea analitică de referință din această analiză cu privire la sens și semnificație (Frege), semnificația Sfintei Treimi, a Tatălui, a Fiului și a Spiritului Sfânt este Dumnezeu, iar Sfânta Treime, Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt sunt, din perspectivă teologic-creștină, tot atâtea sensuri posibile (logic: noțiuni diferite) în raport cu această semnificație. Onto-teologic, cele trei Persoane nu pot fi separate de Sfânta Treime atunci când vorbim de Dumnezeu, dar ele pot fi *gândite* fiecare separat în Sfânta Treime; de asemenea, ele pot fi *gândite* separat una de cealaltă și separat de Sfânta Treime atunci când sunt ipostaziate prin manifestări ale lor: rugăciunea „CREZUL” reprezintă, s-ar putea spune paradigmatic, o astfel de formă de gândire și exprimare.

➤ Completare logico-semantică

Așa cum s-a arătat mai sus, raportul logic de sferă, și raportul semantic de semnificație, dintre noțiunile „Tatăl”, „Fiul”, „Spiritul Sfânt” și „Sfânta Treime” este unul de identitate, noțiunile fiind cu conținuturi diferite, dar având aceeași sferă (semnificație). Noțiunile sunt comparabile deoarece conținuturile lor se referă la același domeniu al „realității Divine” delimitat onto-teologic de Sfânta Treime, iar sferele lor aparțin aceluiași univers noțional (pe care, fiecare în parte îl acoperă integral). În acest fel, din perspectivă logică, dar orientată semantic (altfel spus, cu accente semantice în analiza și interpretarea propusă de prezenta abordare), noțiunile nu sunt disjuncte (două câte două), deci nu sunt nici posibil contradictorii, nici posibil contrare. În plus, prin această abordare semantică, în ceea ce privește raporturile logice de sferă dintre cele patru noțiuni, nu există raporturi de ordonare, de subordonare, de cosubordonare ori de diviziune.

Fără clarificări, fără o corectă înțelegere teologică a unor texte, în particular textul unor rugăciuni, se poate ajunge la confuzii, la ambiguități, la un conflict de interpretări în raport cu dogmele consacrate ale Bisericii. Să luăm pentru o scurtă ilustrare rugăciunea *Crezul*, care a fost frecvent citată. Fie fragmentul: „[...] unul Domn, Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, unul născut, Care din Tatăl S-a născut, mai înainte de toți vecii, luminează din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, iar nu făcut, Cel de-o ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut.” Este sugerată în continuare o interpretare oarecum de bun simț a acestui fragment, printr-o analogie naturală cu situații întâlnite în lumea omului. Un tată are un fiu. Tatăl și fiul sunt persoane diferite. Se poate afirma că tatăl și fiul au aceeași natură: umană. Însă, din multe puncte de vedere, în lumea omului sunt instituite anumite relații de ordine între tată și fiu, chiar de subordonare a fiului față de tatăl, de exemplu la nivelul autorității. Aceste aspecte de formă umană se regăsesc și la Isus-Omul, cel de pe Pământ, atunci când Isus, în discursurile sale, se raportează la Dumnezeu-Tatăl. „³⁶ «[...] căci lucrurile pe care mi le-a dat Tatăl să le împlinesc – aceste lucruri pe care le fac – dau mărturie despre mine că Tatăl m-a trimis. ³⁷ Și Tatăl care m-a trimis, el a dat mărturie despre mine. [...]»”⁵⁴⁰. Dar tot Isus spune: „³⁰ «Eu și Tatăl una suntem.»”⁵⁴¹ (în spiritul logic-teologic al celor afirmate aici prezentăm nota de subsol „^d” atașată acestui verset [în *Noul Testament, Sapienția*]: „Faptul că iudeii au fost șocați de declarația lui Isus arată clar că ei au înțeles, într-adevăr, sensul cuvintelor: „una” înseamnă că Isus este Dumnezeu ca și Tatăl, iar verbul la plural: „suntem” înseamnă distincția de persoane.”). „²² «[...] nimeni nu știe cine este Fiul, decât Tatăl, nici cine este Tatăl, decât Fiul [...]»”⁵⁴². Din punct de vedere strict logic este vorba de identitatea de sferă a două noțiuni cu conținuturi diferite. Astfel, subliniem în acest punct al analizei că nu poate fi vorba de nici o obiecție de natură logic-semantică ce ar putea fi adusă noțiunii teologice de „Sfânta Treime. Revenind la ontologia Sfintei Treimi și, implicit, la universul de discurs al acesteia, nici ontologic

⁵⁴⁰ Ioan 5, 36–37 [II. CARTEA SEMNELOR – A DOUA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Mărturie în favoarea lui Cristos*], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁴¹ Ioan 10, 30 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus la sărbătoarea Înnoirii templului*], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁴² Luca 10, 22 [URCAREA SPRE IERUSALIM – *Isus îl preamărește pe Tatăl*], *Noul Testament, Sapienția*.

între ființe, nici logic între noțiuni (câtă vreme cele trei noțiuni au aceeași sferă) nu există o relație de subordonare sau chiar de ordonare. Luând alt fragment din aceeași rugăciune: „[...] S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui.” s-ar putea crea impresia că există o anumită ordine condiționată de o anumită ierarhie, precum în unele tradiții – cum este și tradiția iudaică – în care tatăl, într-o familie, ocupă o poziție privilegiată, centrală în raport cu ceilalți membri ai familiei.

O analogie posibilă, potrivită semnificației teologice, este propusă în continuare. Deși abstract-matematică, ea nu ridică probleme nici de prezentare, nici de înțelegere. Astfel, între numerele *naturale* ($\mathbb{N}$) [*reale* ($\mathbb{R}$)] există o relație de ordine:

$$\begin{array}{ccc} 8 & \geq & 7 \text{ și } 8 & \leq & 9, \\ \text{opt mai mare decât șapte} & & \text{opt mai mic decât nouă} & & \end{array}$$

dar între numerele *complexe* ($\mathbb{C}$), de exemplu: $7i, 8i, 9i$ nu există o relație de ordine; reprezentăm aceasta (doar) sugestiv astfel: $8i \not> 7i, 8i \not< 9i$. Ceea ce noi am făcut prin reprezentarea inițială

$$\begin{array}{ccc} 7i & , & 8i & , & 9i \\ \text{1-primul} & \text{2-al doilea} & \text{3-al treilea} \\ \text{număr} & \text{număr} & \text{număr} \end{array}$$

de fapt, o indexare arbitrară, o punere pe hârtie într-o anumită ordine convențională a acestor numere, inspirată dintr-o altă zonă unde există ordonare. Puteam la fel de bine să optăm pentru ordonarea convențională: $9i, 7i, 8i$. Dezvoltând în continuare

$$\begin{array}{ccc} 9i & , & 7i & , & 8i \\ \text{1-primul} & \text{2-al doilea} & \text{3-al treilea} \\ \text{număr} & \text{număr} & \text{număr} \end{array}$$

această analogie matematică se poate face, în plus, o observație cu o semnificație de un real interes teologic. Matematic, mulțimea numerelor reale este strict inclusă în mulțimea numerelor complexe: $\mathbb{N} \subset \mathbb{R} \subset \mathbb{C}$. Dacă se consideră *natura* numerelor 7, 8, 9 ca fiind una *complexă* (!), atunci între aceste *numere complexe* nu mai există o relație de ordine; reprezentăm și aceasta (doar) sugestiv astfel: $8 \not> 7, 8 \not< 9$.⁵⁴³ Argumentând în același fel, dar

⁵⁴³ Din punct de vedere algebric, interpretarea propusă aici este cât se poate de îndreptățită matematic. Doar pentru a susține riguros-analitic legitimitatea unor astfel de posibile diferențieri de natură între numere ilustrăm cu următorul exemplu, într-o scurtă notă de subsol, o astfel de situație matematică în ce privește distincția de natură matematică dintre mulțimea numerelor reale $\mathbb{R}$ și mulțimea numerelor raționale $\mathbb{Q}$ (deși $\mathbb{Q} \subset \mathbb{R}$):

exprimându-ne oarecum analog-metaforic, nici exprimările următoare nu conduc, în lumea complexă a Împărăției lui Dumnezeu, la relații de ordonare/subordonare: „Care, pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire, S-a coborât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioară și S-a făcut om.” sau încă „[...] Duhul Sfânt, Domnul de viață Făcătorul, Care de la Tatăl și Fiul porcede, Căla ce-mpreună cu Tatăl și Fiul este închinat și mărit, Care a grăit prin proroci.”. În schimb, în lumea naturală de pe Pământ, Isus ca om, intră în diverse relații de ordonare și subordonare caracteristice omului, mergând de la dezvoltarea fizică, educațională și spirituală „⁵² Isus creștea în înțelepciune, statură și har înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor.”⁵⁴⁴ până la înscrierea în ordinea unor relații sociale, relații familiare și tradițional-comunitare specifice lumii iudaice din care făcea parte: „⁴¹ Părinții lui mergeau în fiecare an la Ierusalim de sărbătoarea Paștelui. ⁴² Când avea el doisprezece ani, au urcat acolo după obiceiul sărbătorii. [...] ⁴⁶ După trei zile, l-au găsit în templu [...] ⁴⁸ Văzându-l, ei au rămas înmărmuriți și mama lui i-a spus: «Fiule, de ce ne-ai făcut aceasta? Iată, tatăl tău și cu mine te-am căutat îngrijorați». ⁴⁹ El însă le-a spus: «De ce m-ați căutat? Nu știți că eu trebuie să fiu în casa Tatălui meu?» [...] ⁵¹ Apoi a coborât cu ei, a venit la Nazaret și era supus lor. [...]”⁵⁴⁵

Completare

Există și posibilitatea unei abordări exclusiv logice. Abordarea logică prezintă diferențe față de abordarea logico-semantică în principal în ceea ce privește reconfigurarea structurii noțiunilor prin reconfigurarea sferei acestora, accentul fiind pus pe structura

---

„Corpul de descompunere al lui $f \in K[X]$ (peste K) depinde nu numai de f , ci și de K . De exemplu corpul de descompunere al lui: $X^2 + 1 \in \mathbb{R}[X]$ (Obs. $\bigcup_{1 \in \mathbb{R}} \cdot X^2 + \bigcup_{1 \in \mathbb{R}}$) este $\mathbb{C}$, iar al lui $X^2 + 1 \in \mathbb{Q}[X]$ (Obs. $\bigcup_{1 \in \mathbb{Q}} \cdot X^2 + \bigcup_{1 \in \mathbb{Q}}$) este $\mathbb{Q}(i) = \{a + bi | a, b \in \mathbb{Q}\}$.” – Purdea Ioan, Pop Ioana – *Algebră* (Universitaria), §7.3 Corpul de descompunere al unui polinom, p. 259, Editura GIL, Zalău, 2003.

⁵⁴⁴ Luca 2, 52 [I. COPILĂRIA LUI ISUS – *Isus în templu la vârsta de doisprezece ani*], *Noul Testament*, Sapiientia

⁵⁴⁵ Luca 2, 41–42; 46; 48–49; 51 [I. COPILĂRIA LUI ISUS – *Isus în templu la vârsta de doisprezece ani*], *Noul Testament*, Sapiientia.

noțiunilor și pe consecințele logice care decurg de aici.⁵⁴⁶ Orientarea pur logică este, desigur, însoțită și de o seamă de consecințe teologice interpretative care decurg de aici. Reamintim încă odată cu acest prilej o sarcină asumată, o misiune, dacă putem spune astfel, a teologiei analitice: teologia analitică orientează spre planuri diferite de interpretări complementare sau alternative, în general toate subsumate logicii, prin care, direct sau indirect, se contribuie la clarificări conceptuale în teologie. În cele ce urmează, va fi doar schițată direcția principală a unei astfel de analize, însă ea nu va mai dezvoltată aici. Pe scurt, în terminologia logică anterioară, Sfânta Treime poate fi abordată ca și spațiu logic al raporturilor dintre noțiuni⁵⁴⁷.

Pentru a exploata logic spațiu logic din perspectiva raporturilor dintre noțiuni sunt necesare, așa cum s-a specificat, anumite reconfigurări conceptuale. Pentru mai multă claritate vor fi făcute câteva specificări legat de aceste aspecte; deschiderea spre abordarea logică se va limita însă aici numai la aceste aspecte reconfiguratoare⁵⁴⁸. Cum s-a precizat într-un context (/abordare) logico-semantic, sintagmele/noțiunile „Luceafăr de seară”, respectiv „Luceafăr de dimineață” pot fi privite ca *sensuri* diferite ale unei semnificații comune: planeta Venus. Însă, din punct de vedere strict logic (doar logic) aceste două noțiuni pot fi considerate/interpretate și ca două noțiuni distincte în ce privește conținutul, dar și sfera lor: „Luceafăr de seară”, respectiv „Luceafăr de dimineață” – reprezintă un obiect identic în ce privește natura lor fizică (planeta Venus), dar cu localizări spațio-temporale diferite; aceasta semnificând că din punct de vedere ontologic se consideră toate aspectele, atât de natură, cât și de spațio-temporalitate, ca având împreună aceeași relevanță în ce privește construcția logică. Fiecare dintre aceste două noțiuni, distincte acum complet în privința structurii logice (conținut și sferă), reprezintă o noțiune singulară. În limbajul natural sunt

⁵⁴⁶ Observație: Noțiuni singulare, dar cu obiecte diferite în sfera lor au în mod evident sfere diferite.

⁵⁴⁷ În acest sens este utilă o privire comparativă cu ceea ce s-a prezentat la exemplul E_5^*) cu referire la raporturile dintre noțiuni, dar cu adaptările și inserările explicite care sunt necesare legat de noțiunile: *Tatăl, Fiul, Spiritul Sfânt, Sfânta Treime*, dar, totodată, și o corelare cu § Noțiuni necomparabile. Noțiuni comparabile.

⁵⁴⁸ Nu va mai fi făcută, în cadrul acestor specificări, o analiză logică, pornind de la forma logică generală «S este P.», a aspectelor logice menționate cu acest prilej.

frecvente astfel de configurări; exemplu familiar: „Ion când are mintea limpede este alt om decât atunci când este beat.”.

Exemplu teologic.

De pildă, este posibil ca onto-teologic atributul/calitatea de misionar, precum și spațiul geosocial în care această activitate se manifestă concret în anumite perioade („¹⁰ «dar mai întâi trebuie vestită evanghelia la toate popoarele.»”⁵⁴⁹ / „¹² «[...] vor pune mâna pe voi și vă vor persecuta; vă vor purta prin sinagogi și închisori, vă vor duce în fața regilor și guvernanților din cauza numelui meu. ¹³ Aceasta va fi pentru voi o ocazie de a da mărturie. ¹⁷ veți fi dușmăniți de toți din cauza numelui meu.»”⁵⁵⁰ / „⁸ «[...] îmi veți fi martori în Ierusalim, în toată Iudeea și Samaria, și până la marginile pământului.»”⁵⁵¹) să prezinte o importanță teologică specială. Urmărind interpretativ astfel de accente, dintr-o perspectivă teologico-analitică de abordare, pot prezenta interes pentru interpretări anumite surse logice de (re)configurări noționale. În acest sens, este construit în continuare un exemplu teologic ilustrativ, dar fără a dezvolta aici vreo interpretare teologică pe baza exemplului; este doar un exemplu clarificator alături de reconfigurările logice ale noțiunilor legate de „Sfânta Treime”. Astfel, se consideră următoarele noțiuni cu un *conținut* teologic misionar: „Sfântul Paul – misionar în prima călătorie”; „Sfântul Paul – misionar în a doua călătorie”; „Sfântul Paul – misionar în a treia călătorie”; „Sfântul Paul – misionar în a patra călătorie”. Considerând universul de discurs U_{cm}^P alcătuit (doar) din aceste noțiuni: „Călătoriile misionare ale Sfântului Paul” se constată logic imediat că toate aceste noțiuni sunt noțiuni singulare, iar în ce privește raporturile dintre noțiuni în universul de discurs U_{cm}^P , acestea sunt într-un raport de contrarietate.

⁵⁴⁹ Marcu 13, 10 [VI. DISCURSUL ESCATOLOGIC – *Începutul durerilor și persecuțiilor*], *Noul Testament*, Sapienția.

⁵⁵⁰ Luca 21, 12–13; 17 [VI. DISCURSUL ESCATOLOGIC – *Semnele sfârșitului*], *Noul Testament*, Sapienția.

⁵⁵¹ Faptele apostolilor 1, 8 [INTRODUCERE – *Misiunea încredințată apostolilor*], *Noul Testament*, Sapienția.

Considerăm în continuare un univers teologic de discurs asociat «Dogmei Sfintei Treimi» U_{ST}^D format din noțiunile: *Tatăl*, *Fiul*, *Spiritul Sfânt*, *Sfânta Treime*.

Așa cum s-a văzut în abordarea logico-semantică aceste patru noțiuni pot fi privite ca *sensuri* diferite ale unei *semnificații* comune: Dumnezeu. Însă, din punct de vedere strict logic (doar logic) aceste patru noțiuni pot fi considerate/interpretate și ca noțiuni distincte atât în ce privește conținutul, cât și sfera lor: „Tatăl”, „Fiul”, „Spiritul Sfânt”, „Sfânta Treime” – reprezintă un obiect identic în ce privește natura lor teologică (pe *Dumnezeu*), dar cu specificități onto-teologice recunoscute (la nivel dogmatic) ca fiind diferite: Ipostaze/Persoane distincte având funcții (/roluri/relații/particularități) onto-teologice diferite⁵⁵²; aceasta semnificând că din punct de vedere onto-teologic se consideră, cel puțin pentru anumite circumstanțe, că toate aceste aspecte au *împreună* aceeași relevanță în ceea ce privește construcția logică și, implicit, diferențierea între noțiuni. Fiecare dintre aceste patru noțiuni, distincte acum în întreaga structură logică (conținut și sferă), reprezintă o noțiune singulară.

În continuare va fi întregită Completarea anterioară, ca exemplu de abordare logică, cu o analiză logică pe un exemplu teologic netratat până acum în lucrare. În acest caz nu va fi vorba de analiza unor re-configurări conceptuale, ci de configurări conceptuale orientate/inspirate/determinate direct teologic.

3.3.3. Noțiunile „Tatăl”, „Fiul”, „Adam/Omul” – cu referire la noțiunea de „kenoză”

Analitic, în ce privește noțiunile „Tatăl”, „Fiul” și „Adam/Omu”, o abordare logică, dintr-o perspectivă ce orientează spre un anume examen teologic al raporturilor de sferă și conținut, poate contribui la un plus de clarificări conceptuale. Fie, asociat acestor noțiuni, universul de discurs U_0^{TF} . În

---

⁵⁵² Nu se va intra aici în pluralitatea dezbaterilor teologice pe această temă, începând, de exemplu, cu Simbolul atanasian și trecând prin diverși eretici (Arie, Macedonie) etc.; există o vastă literatură istorico-creștină în acest sens.

continuare, o astfel de cercetare logico-teologică este făcută, ilustrativ, cu referire la noțiunea de „kenoză”. Ca urmare a acestei referințe, se vor sugera posibile diferențieri la nivel noțional: în Adam-om și în Isus-om noțiunea-atribut de OM este diferită; în Tatăl-DUMNEZEU și în Isus-DUMNEZEU pentru noțiunea-atribut de DUMNEZEU există diferențieri.⁵⁵³ Astfel de aspecte logice conduc la analize onto-teologice cu posibilă relevanță teologică. Exemplul următor se vrea sugestiv în acest sens.

Câteva considerații ontologice despre natura teologică a unor obiecte. Există obiecte care, ontologic, aparțin unor lumi diferite: de exemplu, lumea naturală a Pământului, respectiv lumea supranaturală a Împărăției lui Dumnezeu. Există obiecte în lumea Pământului despre care se poate spune că nu au nimic Divin în natura lor: animalele, de pildă. Însă, mai există în această lume naturală obiecte care prin originea lor au și o componentă Divină a propriei naturi, o parte atribuită explicit prin însăși actul Creației: „⁷ Domnul Dumnezeu l-a plăsmuit pe om din țărâna pământului și i-a suflat în nări suflare de viață și omul a devenit ființă vie.”⁵⁵⁴; „²⁶ Și a zis Dumnezeu: «Să-l facem pe om după chipul și asemănarea noastră [...]!»”²⁷ Și l-a creat Dumnezeu pe om după chipul său. [...]”⁵⁵⁵.

Observație.

Distincția *natură umană* v.s. *natură Divină* în acest caz reflectă diferența pe care o instituie cuvintele „²⁶ Și a zis Dumnezeu: «Să-l facem pe om după chipul și asemănarea noastră [...]»”⁵⁵⁶. Desigur, prin însăși noțiunea de „natură umană” în sens teologic, se subînțelege o suprapunere intrinsecă, o interferență între două componente: o parte ce ține de specificitatea omului (cum este de exemplu „țărâna”, crearea

⁵⁵³ Strict metafizic, „Dumnezeu” este o substanță și în acest sens ea nu este atribut ontologic a nimic altceva. Abordarea de față este însă una logic-teologică, ea pornește de la un atribut (/predicat) logic și prin intermediul kenozei nuanțează ontologia substanțială încercând comparativ să clarifice, în spirit creștin, o parte din conținutul celor trei noțiuni. Metafizica nu este în acest caz constrângătoare pentru teologie.

⁵⁵⁴ Geneza 2, 7 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI – *A doua relație a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

⁵⁵⁵ Geneza 1, 26 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI – *Prima relație a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

⁵⁵⁶ Geneza 1, 26–27 [I. ORIGINEA LUMII ȘI A OMULUI – *Prima relație a creației*], Vechiul Testament, *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.

sa din țărână, aceeași substanță cu a lumii create de Dumnezeu până la apariția omului), dar care este, ca să zicem așa, exterioară lui Dumnezeu și o parte Divină atribuită omului după chipul și asemănarea cu Dumnezeu. În contextul de față, unul de clarificare teologico-analitică, prin „natură umană” se înțelege, simplificat, doar acea parte din ființa omului, complementară naturii sale Divine conferită în momentul Creației sale. Omul reprezintă o prelungire a *Creației lumii* de până la el, dar și o distanțare de ea, dată de apropierea prin asemănare față de Dumnezeu. Omul se situează, oarecum, pe frontiera dintre Dumnezeu și lumea-fără-om creată de Acesta.

În contextul prezentei observații, o precizare se impune a fi făcută: Adam se situează pe o astfel de frontieră, în schimb Isus nu: Isus prin natura sa este om și Dumnezeu. O încercare de clarificare teologică a acestei diferențieri va fi făcută cu referire la origini.

Adam este creat în ziua a șasea, după celelalte ființe vii; el vine creat în continuarea acestora, dar, esențialmente în plus, Adam este *împlinit* ca ființă cu un adaos Divin, după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Isus nu este creat; El este mai înainte de toți vecii – El este înainte și independent de Creație – „⁵ «[...] Tată, glorifică-mă la tine însuși cu gloria pe care am avut-o la tine mai înainte de a fi fost lumea.»”⁵⁵⁷; El este Divin, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, de-o ființă cu Tatăl. Adam este creat, Isus este *Întruparea* lui Dumnezeu ca om, *Întrupare* pe care cuvintele (de exemplu rugăciunea *Crezul*) încearcă să o surprindă depășind limitele semnificațiilor lor umane: Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, care din Tatăl s-a născut, mai înainte de toți vecii; născut iar nu făcut; S-a coborât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioară și S-a făcut om. Adam este din substanța lumii, țărâna, Isus este din substanța Divinității, de-o ființă cu Dumnezeu. Isus devine om prin *Întrupare*, o formă a golirii de Sine și o împlinire a Sa ca ființă umană prin kenoză, proces, am putea eventual spune, invers celui prin care Adam se umple, este împlinit ca ființă umană primind un strop de Divinitate.

---

⁵⁵⁷ Ioan 17, 5 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – *Rugăciunea lui Isus*], *Noul Testament*, Sapienția.

Ca un adaos teologic cu privire la natura umană și Divină a lui Isus vor fi citate câteva versete ce nu aparțin propriu-zis Evangheliilor, ci aparțin unor texte complementare acestora, dar importante, din Noul Testament, și anume Scrisorile Sfântului Paul (acele pasaje în care este făcută o paralelă între Adam și Isus): „¹⁵ Însă darul nu este la fel cu greșeala: căci dacă prin greșeala unuia singur [omul Adam n.n.] au murit cei mulți, cu atât mai mult harul lui Dumnezeu și darul harului unui singur om, Isus Cristos, a fost revărsat cu prisosință asupra celor mulți.”⁵⁵⁸; „⁴⁵ Așa și este scris: *primul om, Adam, a fost făcut cu suflet viu*, cel din urmă Adam, cu Duhul dătător de viață. ⁴⁶ Dar nu cel spiritual [apare] mai întâi, ci cel firesc, apoi cel spiritual. Primul om este făcut din pământ, este pământesc; al doilea om este din cer.”⁵⁵⁹; „¹⁵ El este chipul Dumnezeului nevăzut [...]. ¹⁷ El este mai înainte de toate și toate subzistă în el”⁵⁶⁰.

Completare analitică – noțiunea de „kenoză”.

Pentru semnificația teologică a unor conținuturi logice, clarificare prioritară avută în vedere aici (cu referire la noțiuni), este necesară o explicitare sumară a noțiunii de *kenoză* (sau *chenoză*). Pentru aceasta sau ales trei texte, pe nivele diferite, de referință analitică: un text scriptural (Imnul Cristologic al Sfântului Pavel), o definiție de dicționar cu termeni teologici (noțiuni teologice) și o definiție de dicționar de tip online.

Orientare analitică pentru semnificația *kenozei* lui Isus

1. Text scriptural

Imn Cristologic (Filipeni 2, 5-11)

⁵ Să aveți în voi acea atitudine care este în Cristos Isus.

⁶ El, fiind din fire Dumnezeu,
nu a considerat un beneficiu propriu
egalitatea sa cu Dumnezeu,

⁷ ci s-a despuiat pe sine luând firea sclavului,
devenind asemenea oamenilor,
iar, după felul lui de a fi,
a fost socotit ca un om.

⁵⁵⁸ Romani 5,15 [DE LA MOARTE LA VIAȚĂ – Adam și Cristos], Noul Testament, Sapienia.

⁵⁵⁹ 1Corinteni 15, 45–49 [REALITATEA ÎNVIERII – Calitățile trupului înviat și situația celor care vor trăi la parusie], Noul Testament, Sapienia.

⁵⁶⁰ Coloseni 1, 15;17 [PARTEA DOGMATICĂ – Imn în cinstea lui Cristos], Noul Testament, Sapienia.

⁸ S-a umilit pe sine,
făcându-se ascultător până la moarte,
și încă moartea pe cruce.
⁹ Pentru aceasta și Dumnezeu l-a înălțat
și i-a dăruit numele
care este mai presus de orice nume,
¹⁰ pentru ca în numele lui Isus să se plece tot genunchiul:
al celor din ceruri, al celor de pe pământ și al celor de dedesubt,
¹¹ și orice limbă să dea mărturie
că Isus Cristos este Domn,
spre gloria lui Dumnezeu Tatăl.

2. Dicționar de termeni teologici

kenoză (kenotism) – „Derivat din verbul grecesc *eknosēn* (S-a golit pe sine) din Fil 2, 7-11. Termenul *kenosis* se referă atât la golirea de Sine a lui Hristos în întrupare, cât și la acceptarea conștientă, de către El, a supunerii față de voia divină care L-a condus la moartea prin răstignire. Mulți teologi văd în acest termen o referire la alegerea lui Isus de a nu-Și exercita prerogativele și puterile pe care le deținea în virtutea naturii Sale divine. În sec. XIX, pornind de la această idee, unii gânditori au elaborat o cristologie kenotică, potrivit căreia întruparea constituie golirea de Sine a Fiului preexistent, etern, care a devenit omenescul Isus. Această golire de Sine a presupus renunțarea la anumite atribute divine sau cel puțin la exercitarea independentă a puterilor Sale divine.”⁵⁶¹

3. Dicționar online

chenóză – „Consecință a uniunii ipostatice, care exprimă adevărul că Dumnezeu însuși, în persoana Fiului Său întrupat, Hristos, devine participant la condiția omului, fiind deci Dumnezeu adevărat și om adevărat, pentru a da posibilitatea urcușului spre Dumnezeu și a unirii cu El prin har. [Scriș și: *kenoză*]. Din gr. *kenosis* deșertare, condiție de smerenie, de umilire.”⁵⁶²

---

⁵⁶¹ Stanley J. Grenz, David Guretzki, Cherith Fee Nordlig – *Dicționar de termeni teologici*, Editura LOGOS, Cluj-Napoca, 2005, p. 74.

⁵⁶² <https://dexonline.ro/definitie/chenoză>

Comentariu

Rugăciunea *Crezul* afirmă atât natura umană cât și natura Divină a lui Isus, precum și întruparea Sa ca expresie a kenozei.

Când se face referire la kenoza lui Isus (Fiul lui Dumnezeu / Fiul Omului) este avută în vedere, pe de-o parte, întreaga dimensiune istoric-umană a lui Isus, dar, pe de-altă parte, și dimensiunea sa Divină. Dimensiunea Sa istoric-umană îmbracă aproape toate aspectele vieții sociale din acea vreme și din acel spațiu geografic, însă, aici semnalăm doar câteva aspecte generale, specifice omului ca ființă biologică: lui Isus îi este foame; lui Isus îi este sete, respectiv Isus doarme, se trezește: „² După ce a postit patruzeci de zile și patruzeci de nopți, în cele din urmă i s-a făcut foame.”⁵⁶³; „¹⁸ Dis-de-diminează, când se întorcea în cetate, îi era foame”⁵⁶⁴; „¹² În ziua următoare, ieșind ei din Betania, lui [Isus] i s-a făcut foame.”⁵⁶⁵; „²⁹ Vă spun că nu voi mai bea din acest rod al viței până în ziua în care îl voi bea cu voi, nou, în împărăția Tatălui meu.”⁵⁶⁶; „³⁷ Și a venit o mare furtună, iar valurile izbeau în barcă încât aproape se umpluse. ³⁸ El dormea în partea dinapoi a bărcii, pe un căpătâi. Atunci l-au trezit și i-au spus: „Învățătorule, nu-ți pasă că pierim?” ³⁹ Trezindu-se, a certat vântul și a spus mării: «Potolește-te! Tac!» Și vântul a încetat și s-a făcut liniște mare.”⁵⁶⁷; // „³⁹ «Priviți mâinile și picioarele mele căci sunt eu însumi. Pipăiți-mă și vedeți: duhul nu are carne și oase, cum mă vedeți pe mine că am”. ⁴⁰ Și, spunând acestea, le-a arătat mâinile și picioarele. ⁴¹ Însă pentru că ei, de bucurie, încă nu credeau și se mirau, le-a spus: «Aveți aici ceva de mâncare?» ⁴² Ei i-au dat o bucată de pește fript. ⁴³ Luând-o, a mâncat-o înaintea lor”⁵⁶⁸. În ce privește natura Sa Divină, dincolo de miracolele înfăptuite, acte cuprinse într-o ordine factuală,

⁵⁶³ Matei 4, 2 [PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – *Ispitirea lui Isus*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁶⁴ Matei 21, 18 [ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN IUDEEA ȘI IERUSALIM – *Smochinul blestemat*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁶⁵ Marcu 11, 12 [V. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN IERUSALIM – *Smochinul blestemat*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁶⁶ Matei 26, 29 [PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Instituirea Euharistiei*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁶⁷ Marcu 4, 37–39 [II. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Liniștirea furtunii*], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁶⁸ Luca 24, 39–43 [VIII. ÎNVIEREA LUI ISUS – *Isus apare apostolilor*], *Noul Testament*, Sapienia.

semnalăm în acest loc un aspect încadrabil doar într-o ordine teologică și specific numai lui Dumnezeu: „²⁰ Văzând credința lor, a zis: «Omule, păcatele îți sunt iertate!»²¹ Cărturarii și fariseii au început să se întrebe: «Cine este acesta care rostește blasfemii? Cine poate să ierte păcatele în afară de singur Dumnezeu?»²² Dar Isus, cunoscând gândurile lor, răspunzând, le-a zis: «La ce vă gândiți în inimile voastre?²³ Ce este mai ușor: a spune Păcatele îți sunt iertate! sau a spune Ridică-te și umblă!?²⁴ Însă ca să știți că Fiul Omului are puterea de a ierta păcatele pe pământ – i-a spus omului paralizat – îți zic ridică-te, ia-ți patul și du-te acasă»”⁵⁶⁹.

Între altele, *kenoza* semnifică în persoana lui Isus o prezență a lui Dumnezeu, prin actul Întrupării, în parte din Creației Sa, în OM – acea parte creată la origini după chipul și asemănarea cu Dumnezeu. Dar Isus, spre deosebire de Adam – cel ce are doar într-o anumită măsură ceva Divin în natura lui –, este *în esența Sa* de natură Divină: de-o ființă cu Tatăl [Dumnezeu]; Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat. Astfel, *kenoza* ca și golire de sine nu este absența naturii Divine, ci doar o formă de limitare a manifestării acestei naturi la nivelul ființei umane, cu toate consecințele ei. Isus, întrupare a lui Dumnezeu, își manifestă natura Divină luând *forma* de om. În esență, teologic vorbind, Isus ca unică formă de exprimare în fapt a *kenozei* va reliefa tocmai condiția umană din perspectiva relației omului cu Dumnezeu. În ultimă instanță și Profeții, ei numai oameni fiind, au reliefat această condiție prin cuvintele lor și prin exemplul vieții lor. Cuvintele și faptele lui Isus – cele cu semnificație și relevanță situate în afara sferei antropologice (biologică și socială) imediate – sunt însă cuvinte și fapte ale lui Dumnezeu: „¹⁵ Iudeii se mirau și ziceau: «Cum știe acesta carte fără să fi învățat?»¹⁶ Atunci Isus a răspuns și le-a zis: «Învățătura mea nu este a mea, ci a celui care m-a trimis.¹⁷ Dacă vrea cineva să facă voința lui, va cunoaște dacă învățătura este de la Dumnezeu sau dacă eu vorbesc de la mine.»”⁵⁷⁰; „²⁸ Atunci Isus, în timp ce învăța în templu, a strigat și a zis: «Voi mă cunoașteți și știți de unde sunt; și, totuși, nu am venit de la mine însumi, ci,

⁵⁶⁹ Luca 5, 20–24 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – *Vindecarea unui om paralizat*], *Noul Testament Sapienia*.

⁵⁷⁰ Ioan 7, 15–17 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus la sărbătoarea Corturilor*], *Noul Testament, Sapienia*.

într-adevăr, este unul care m-a trimis, pe care voi nu-l cunoașteți. ²⁹ Eu îl cunosc pentru că vin de la el și el m-a trimis.»⁵⁷¹; „²⁸ Așadar, Isus le-a zis: «Când îl veți fi înălțat pe Fiul Omului, atunci veți înțelege că eu sunt și că nu fac nimic de la mine, ci vorbesc ceea ce m-a învățat Tatăl. ²⁹ Iar cel care m-a trimis este cu mine; nu m-a lăsat singur, pentru că eu fac întotdeauna ceea ce îi place.»⁵⁷²; „⁴² Isus le-a zis: «Dacă Dumnezeu ar fi tatăl vostru, m-ați iubi, pentru că eu am ieșit și vin de la Dumnezeu. Eu nu am venit de la mine însumi, ci el m-a trimis.»⁵⁷³; „⁴⁹ «pentru că nu am vorbit de la mine însumi, ci acela care m-a trimis, Tatăl, mi-a dat poruncă ce să vorbesc și ce să spun. ⁵⁰ [...] Așadar, ceea ce spun eu, așa spun cum mi le-a spus Tatăl.»⁵⁷⁴; „¹⁰ «Nu crezi că eu sunt în Tatăl și Tatăl este în mine? Cuvintele pe care vi le spun nu le spun de la mine; dar Tatăl, care rămâne în mine, face lucrările sale.»⁵⁷⁵.

Semnificația kenozei lui Isus ar putea, într-o oarecare măsură, să fie înțeleasă, percepută, trăită doar de aceia care își înscriu viața în orizontul credinței creștine, îmbrățișând un mod de viață în care relația cu Dumnezeu și cu ceilalți oameni este orientată după exemplul propus de Isus prin însăși viața Sa, faptele Sale, cuvintele Sale. Un argument teologic în acest sens îl poate reprezenta chemarea lui Isus adresată atât discipolilor, cât și celor mulți în cunoscutele condiții ale urmăririi lui Isus în care *renunțarea la sine* (o anumită *golire de sine*) este cerință de bază, este condiție necesară: „¹⁶ Atunci Isus a spus discipolilor săi: «Dacă cineva vrea să vină după mine, să renunțe la sine, să-și ia crucea și să mă urmeze.»⁵⁷⁶; „³⁴ Chemând la sine mulțimea și pe discipolii săi, le-a spus: «Dacă cineva vrea să vină după mine, să renunțe

---

⁵⁷¹ Ioan 7, 28–29 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Isus la sărbătoarea Corturilor*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵⁷² Ioan 8, 28–29 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Controversă cu iudeii*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵⁷³ Ioan 8, 42 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Fii lui Abraham sau ai diavolului?*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵⁷⁴ Ioan 12, 49–50 [II. CARTEA SEMNELOR – A TREIA CĂLĂTORIE A LUI ISUS LA IERUSALIM – *Necredința iudeilor*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵⁷⁵ Ioan 14, 10 [CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – *Isus – calea, adevărul și viața*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵⁷⁶ Matei 16, 24 VIII. [MISTERUL LUI MESIA – *Condițiile urmăririi lui Isus*], *Noul Testament*, Sapientia.

la sine, să-și ia crucea și să mă urmeze.»⁵⁷⁷; „²³ Apoi le spunea tuturor: «Dacă cineva vrea să vină după mine, să renunțe la sine, să-și ia crucea în fiecare zi și să mă urmeze.»⁵⁷⁸

Desigur, urmarea lui Isus ca formă de renunțare la sine, ca formă de kenoză a omului, este doar o semnificare prin analogie a asumării unei noi condiții umane de către cel care și-a propus să meargă împreună cu Isus.

Fără a dezvolta acest subiect aici, trebuie spus că în primul rând este vorba de o transformare spirituală a omului, de-o reevaluare a propriului sistem de valori, de o reconfigurare a modului său de a fi, de a-și trăi viața în relația cu Dumnezeu, în relație cu ceilalți semenii etc. Dar, nu de puține ori, primii pași trebuie făcuți începând cu provocarea adusă omului prin confruntarea acestuia cu cerința unor mari renunțări în sfera materială a vieții. Un exemplu particular, subliniat de Isus, de prim pas în *renunțarea la sine*, l-a omul vechi, cel de până la întâlnirea cu Isus, este, de pildă, următorul: „²¹ Isus i-a zis: «Dacă vrei să fii desăvârșit, mergi, vinde ceea ce ai și dă săracilor și vei avea comoară în cer, apoi vino și urmează-mă!»²² Când a auzit tânărul acest cuvânt, a plecat întristat pentru că avea multe bogății. [...]»⁵⁷⁹; „²³ Atunci, privind în jur, Isus le-a spus discipolilor săi: «Cât de greu vor intra în împărăția lui Dumnezeu cei care au bogății!»⁵⁸⁰.

Relația omului cu Dumnezeu este reliefată de omul-Isus în relația sa cu Dumnezeu-Tatăl în cel mai radical punct al ei, omul în fața morții: „³⁹ Și, mergând puțin mai încolo, a căzut cu fața la pământ, spunând: «Tată! Dacă este posibil, să treacă de la mine potirul acesta. Dar nu cum vreau eu, ci cum vrei tu.»»⁵⁸¹; „³⁵ Și, mergând puțin mai în față, a căzut la pământ și se ruga ca să treacă de la el, dacă este posibil, ceasul acela,³⁶ zicând: «Abba, Tată! Pentru

⁵⁷⁷ Marcu 8, 34 [IV. DRUMUL LUI ISUS SPRE IERUSALIM – Condițiile urmăririi lui Isus], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁷⁸ Luca 9, 23 [ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – Urmarea lui Cristos], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁷⁹ Matei 19, 21–22 [IX. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN IUDEEA ȘI IERUSALIM – Tânărul bogat], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁸⁰ Marcu 10, 23 [IV. DRUMUL LUI ISUS SPRE IERUSALIM – Tânărul bogat], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁸¹ Matei 26, 39 [XI. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – Isus pe Muntele Măslinilor], *Noul Testament, Sapienția*.

tine totul este posibil. Îndepărtează de la mine potirul acesta, însă nu ceea ce vreau eu, dar ceea ce vrei tu.»⁵⁸²

Sensul kenozei lui Isus, al întrupării lui Dumnezeu în Isus și al dualității naturii Sale – om și Dumnezeu – este astfel dat de noul mod de viață propus omului (un Nou Testament scris de Isus prin viața Sa și transmis prin răstignirea Sa), mod de viață al omului prin care acesta este chemat să-și pună în valoare acel potențial divin sădit în el de către Dumnezeu la Creație, acel originar după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Este sugerată în acest fel, poate, o formă aparte de kenoză umană, o kenoză, dacă putem spune așa, oarecum inversă, o renunțare la, o golire de acea natură umană care a dus la cădere și recuperarea unei părți din acea natură Divină prezentă în actul originar al genezei omului.

Considerăm următorul context onto-teologic: „Isus aparține lumii naturale a omului, Isus este pe Pământ.” și „Adam aparține lumii naturale a omului, Pământul.”⁵⁸³ Considerăm următoarea formă logică: „S este P.” împreună cu subiectele logice, predicatele logice și noțiunile abordate în sens logic (sferă plus conținut) asociate lor. Toate aceste elemente logice orientează, teologico-analitic, spre probleme de limbaj privind direcții – nu neapărat univoce – de clarificare teologică la nivelul încărcării cu semnificații teologice a componentelor logice. Subliniem încă o dată, pentru astfel de situații, că libertatea și, implicit, legitimitatea interpretărilor teologice nu este o chestiune de logică – atât timp cât cerințele logicii sunt respectate-, ci este exclusiv o chestiune internă a teologiei. De asemenea, resubliniem că nu este vorba cătuși de puțin aici de pretenția de originalitate a interpretărilor teologice propuse, ci de o ilustrare a felului în care clarificări teologice logic-raționale pot contribui la posibile interpretări teologice. Trebuie însă completat că teologia analitică având în logică o condiție necesară poate orienta, totuși (dar selectiv), spre anumite interpretări raționale corecte teologic. Nu este astfel exclusă posibilitatea unor noi interpretări teologice legitime, dar această libertate interpretativă nu înseamnă nimic altceva decât

---

⁵⁸² Marcu 14, 35–36 [VII. PĂTIMIREA ȘI MOARTEA LUI ISUS – *Isus pe Muntele Măslinilor*], *Noul Testament*, Sapientia.

⁵⁸³ Pentru a sublinia formal aspectele onto-logice exprimarea face abstracție de timpul istoric, este ‘neutră’ în raport cu acesta („Isus a fost...; Adam a fost...”).

că teologia analitică poate propune trasee noi, sau puțin umblate, în vederea clarificării logice a gândului teologic. Oricum, teologia analitică este o propunere pentru o teologie rațională (desigur, nu exclusivistă, ci complementară altor forme de teologie).

Enunțăm, pe baza comentariilor teologice anterioare, având ca reper conținutul și sfera noțiunilor, următoarele două propoziții:

$$\begin{array}{c} \text{Isus} \text{ are } \overbrace{\text{natură umană}}^{P_1} \text{ și } \overbrace{\text{Divină}}^{P_2} \\ \underbrace{S_I} \qquad \qquad \underbrace{\qquad \qquad \qquad}_P \end{array}$$

$$\begin{array}{c} \text{Adam} \text{ are } \overbrace{\text{natură umană}}^{P_1} \text{ și } \overbrace{\text{Divină}}^{P_2} \\ \underbrace{S_A} \qquad \qquad \underbrace{\qquad \qquad \qquad}_P \end{array}$$

Amândouă propozițiile au aceeași formă logică generală:

$$\underbrace{S}_{\text{subiect logic}} \text{ este } \underbrace{P_1 \text{ și } P_2}_P .$$

predicat logic

O primă observație logică cu privire la aceste propoziții este aceea că noțiunile-subiect logic Isus, respectiv Adam, sunt diferite atât la nivelul conținutului cât și al sferei.

Așa cum au fost prezentate lucrurile, se poate accepta – cu referiri doar biologice și sociale – că noțiunea P_1 este aceeași atât la nivelul conținutului cât și al sferei în cele două exprimări.

În schimb, în ce privește noțiunea simbolizată prin P_2 lucrurile stau, de la bun început, mult diferit atât la nivelul conținutului cât și al sferei. Partea divină din *natura* lui Adam este, prin asemănare, o parte din *natura* Divină a lui Isus; pentru Adam ea este un *dar*-prin asemănare primit de la Dumnezeu Tatăl. Divinitatea specifică din *natura* lui Isus nu este însă un dar, ea este însăși Divinitatea Tatălui, o identitate cu Divinitatea lui Dumnezeu. Kenoza lui Isus vine să îndreptățească această diferențiere între *natura* Divină a lui Isus și componenta divină din *natura* lui Adam.

Kenoza mai determină, comparativ, prin însăși actul întrupării ca om al lui Dumnezeu în persoana lui Isus, anumite diferențieri între Divinitatea lui Isus și Divinitatea Tatălui. Din capul locului trebuie subliniat că nu este

vorba de-o diferențiere la nivel de substanță, de ființă, ci vizează alte aspecte, s-ar putea spune, filosofic vorbind, la nivel de „forme”. Astfel, Adam nu este o formă de manifestare a lui Dumnezeu în lumea creată de Dumnezeu, ci este, la rândul lui, doar o parte, ea însăși creată, a acestei lumi. Isus în schimb, este o formă de manifestare, de prezență a lui Dumnezeu în lumea creată de El. Prin Isus, Dumnezeu este acum prezent în Creația Sa, dar nu este parte din Creația Sa, este doar ca formă Dumnezeu-om. Isus nu este mai puțin Dumnezeu, ci este un alt fel de a fi al lui Dumnezeu, un fel de a fi pe Pământ, specific diferit de felul de a fi în Împărăția Cerului; este, fără a dezvolta aici acest subiect, o *relație* nouă, într-un totul specială, a lui Dumnezeu cu omul, cu lumea omului. Dumnezeu-Tatăl rămâne referința pe care Isus o oferă omului, într-o Nouă Alianță, pentru un nou început de (re)apropiere a omului de Dumnezeu; un alt început, radical diferit de momentul-Adam sau de momentul-Avram. Referitor la Prima Alianță, se poate spune că Dumnezeu (Tatăl atotținătorul, făcătorul cerului și al Pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute) era și a rămas în afara Lumii omului. De această dată, cu referire la Noua Alianță, Dumnezeu, prin Isus, coboară în lumea omului (în mijlocul Creației sale); El rămâne însă Dumnezeu, nu este parte din Creația Sa. „¹⁷ Și iată, un glas din ceruri spunea: «Acesta este Fiul meu cel iubit, în care mi-am găsit mulțumirea»”⁵⁸⁴; „⁵ [...] iată că i-a învăluit un nor luminos și iată că un glas din nor spunea: «Acesta este Fiul meu cel iubit în care este mulțumirea mea; ascultați de el!»”⁵⁸⁵; „³⁵ Atunci s-a auzit o voce din nor spunând: «Acesta este Fiul meu cel ales; ascultați de el!»”⁵⁸⁶; „[...] Isus a luat cuvântul și a zis: «Te preamăresc Tată, Domn al cerului și al pământului, [...]»”⁵⁸⁷; „[...] după cum tu, Tată, ești în mine și eu în tine, [...] pentru ca lumea să creadă că tu m-ai trimis.»”⁵⁸⁸

---

⁵⁸⁴ Matei 3, 17 [II. PREGĂTIREA ACTIVITĂȚII PUBLICE A LUI ISUS – Botezul lui Isus], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁸⁵ Matei 17, 5 [VIII. MISTERUL LUI MESIA – Schimbarea la față], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁸⁶ Luca 9, 35 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – Schimbarea la față], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁸⁷ Matei 11, 25 [VI. NECREDINȚA ȘI ÎMPOTRIVIREA IUDEILOR – Isus îl preamărește pe Tatăl], *Noul Testament, Sapienția*.

⁵⁸⁸ Ioan 17, 21 [III. CARTEA GLORIEI – ULTIMA CINĂ – Rugăciunea lui Isus], *Noul Testament, Sapienția*.

Observație suplimentară la noțiunea de kenoză.

Fie propozițiile:

$$\begin{array}{c} \underbrace{\text{Tatăl}}_{S_T} \text{ este } \underbrace{\text{Divin.}}_P \\ \underbrace{\text{Isus}}_{S_I} \text{ este } \underbrace{\text{Divin.}}_P \end{array}$$

Noțiunea de kenoză a sugerat că la nivel de conținuturi noționale se pot afirma anumite diferențe între predicatele logice privind Divinitatea Tatălui și Divinitatea Fiului astfel încât, într-o exprimare logică diferențiată, forma logică: S este P. ar trebui să fie diferit reprezentată simbolic:

$$\begin{array}{c} \underbrace{\text{Tatăl}}_{S_T} \text{ este } \underbrace{\text{Divin.}}_{P_T} . (S_T \text{ este } P_T.) \\ \underbrace{\text{Isus}}_{S_I} \text{ este } \underbrace{\text{Divin.}}_{P_I} . (S_I \text{ este } P_I. ^{589}) \end{array}$$

Ceea ce teologic însă are importanță este faptul că în limbaj teologic exprimarea de bază, de referință, rămâne cea din propozițiile:

$$\begin{array}{c} \underbrace{\text{Tatăl}}_{S_T} \text{ este } \underbrace{\text{Divin.}}_P . (\text{cu varianta: Tatăl este Dumnezeu.}) \\ \underbrace{\text{Isus}}_{S_I} \text{ este } \underbrace{\text{Divin.}}_P . (\text{cu varianta: Isus este Dumnezeu.}) \end{array}$$

Diferențierile logice cu scop clarificator (noțiuni abordate în sens logic [sferă/conținut]; forme logice etc.) nu sunt, pentru limbajul teologic, constrângătoare atunci când limbajul trebuie să transmită un mesaj teologic important, de exemplu, la nivelul unui adevăr de credință [este vorba de aceeași natură/substanță/ființă), cum e cazul propozițiilor „Tatăl este Dumnezeu.” și „Isus este Dumnezeu.” (afirmații care exprimă un astfel de adevăr). Reluăm pentru ilustrare, în acest context logic-teologic, un aspect subliniat mai sus cu privire la natura Divină de Dumnezeu a lui Isus. Prin natura Sa Divină Isus a înfăptuit miracole într-o anumită ordine naturală: vindecări miraculoase, învieri miraculoase etc.; dar, prin natura Sa Divină de Dumnezeu Isus are și autoritatea de a dăruia/înzestra omul (oamenii

⁵⁸⁹ Pentru a relua anumite diferențieri în ce privește acest predicat logic facem trimitere la Imnul Cristologic invocat mai sus și la considerațiile teologice imediat următoare din text.

aleși de El) cu astfel de puteri divine: «⁵ Isus i-a trimis pe aceștia doisprezece [...] ⁸ „Vindecați-i pe cei bolnavi, înviați-i pe cei morți, curățați-i pe cei leproși, alungați-i pe diavoli. În dar ați primit, în dar să dați.”»^{590,591}. Mai mult, Isus se manifestă ca Dumnezeu⁵⁹² și într-o ordine teologică astfel că prin natura Sa Divină de Dumnezeu El are autoritate în a dărui omului (unor oameni) puterea de-a ierta păcatele: «²¹ Atunci, Isus [...] ²² [...] a suflat asupra lor și le-a zis: „Primiți pe Duhul Sfânt. ²³ Căroră le veți ierta păcatele, vor fi iertate; căroră le veți ține, vor fi ținute.”»⁵⁹³.

Câteva scurte considerații asupra raportului dintre noțiuni.

Analiza raportului logic între noțiuni în acest caz – noțiunile „Tatăl”, „Fiul”, „Adam” din universul de discurs U_0^{TF} – arată că, dintr-o perspectivă logică generală, noțiunile sunt – în orizont teologic – comparabile două câte două.⁵⁹⁴ Dar, deși sunt comparabile logic două câte două, totuși, noțiunile se situează pe paliere diferite în privința raportului logic de ordonare. Noțiunile „Tatăl” și „Adam” nu se găsesc într-un raport de ordonare. În schimb, noțiunile „Fiul (/Isus)” și „Adam” se află într-un astfel de raport de ordonare; mai mult, limitând aici exprimările doar la: „Fiul (/Isus) este om și Dumnezeu.”, respectiv „Adam este om.”, noțiunea „Adam” este subordonată noțiunii „Fiul (/Isus)”⁵⁹⁵. Ceea ce se poate observa logic în continuare e faptul că nuanțând, punând accente teologice diferite pe anumite părți din conținutul noțiunilor, comparabilitatea logică, ordonarea/subordonarea logică a noțiunilor etc. poate primi configurații logice diferite. Nu va fi dezvoltată aici o analiza logică (de fapt, logico-

⁵⁹⁰ Matei 10, 5;8 [V. DISCURSUL MISIONAR – Misiunea apostolilor], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁹¹ Fapte 9, 36–42 [IV. ÎNCEPUTUL MISIUNII PRINTRE PĂGÂNI – Petru o învie pe Tabita]; Fapte 20, 7–12 [VIII. A TREIA CĂLĂTORIE MISIONARĂ – Paul învie un mort la Troas], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁹² Pentru sugestivitatea afirmației care urmează reluăm în acest context versetele: „²⁰ Văzând credința lor, a zis: «Omule, păcatele îți sunt iertate!» ²¹ Cărturarii și fariseii au început să se întrebe: «Cine este acesta care rostește blasfemii? Cine poate să ierte păcatele în afară de singur Dumnezeu?»” – Luca 5, 20–21 [III. ACTIVITATEA LUI ISUS ÎN GALILEEA – Vindecarea unui om paralizat], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁹³ Ioan 20, 21–23 [III. CARTEA GLORIEI – ÎNVIEREA LUI ISUS – Isus apare discipolilor], *Noul Testament*, Sapienia.

⁵⁹⁴ A se vedea în acest sens paragraful § Noțiuni necomparabile. Noțiuni comparabile.

⁵⁹⁵ Pentru astfel de aspecte este utilă o privire asupra conținutului exemplului E_5^* .

semantică acum) pentru astfel de direcții. Se va folosi această observație doar pentru a sublinia încă odată faptul că putem avea interpretări logice diferite impuse de considerente exterioare logicii; nu este nimic logic-contradictoriu, nimic ambiguu, nimic confuz în astfel de situații. Logica rămâne consecventă și însăși în formele și relațiile intrinseci logicii, dar interpretările logice pot diferi în funcție de particularitățile limbajelor cărora ea le este subiacentă (evident, e vorba de acele limbaje/exprimări care au în logică o condiție necesară [cum este cazul unui limbaj teologic ce își propune să fie rațional]).

ÎNCHEIERE

Lucrarea *Teologie analitică: Analiză noțională și limbaj teologic* reprezintă o contribuție esențială la înțelegerea și clarificarea conceptuală a limbajului teologic, oferind un model analitic aplicabil atât teologiei, cât și altor domenii care implică explorări conceptuale complexe. În centrul său, cartea reiterează necesitatea unei sinteze între rigoarea logicii și profunzimea spirituală, punând în evidență rolul esențial al limbajului în articularea adevărilor teologice.

Prin analiza sa detaliată a noțiunilor, lucrarea oferă un cadru metodologic solid pentru investigarea interdependenței dintre conceptele teologice. Accentul pus pe structură, tipologie și relații noționale deschide noi direcții de cercetare, permițând cititorilor să vadă cum claritatea logică poate îmbunătăți și îmbogăți înțelegerea și interpretarea textelor sacre. De exemplu, analiza noțiunilor precum „Trinitate” sau „Fiul lui Dumnezeu” arată cum abordările analitice pot fi integrate în teologia tradițională fără a diminua caracterul transcendent al acestor concepte.

Caracterul exploratoriu al lucrării constituie unul dintre punctele sale forte. Cartea nu doar clarifică problemele existente, ci stimulează întrebări noi, provocând cititorii să reevalueze structurile conceptuale tradiționale și să își asume un rol activ în dezvoltarea acestui domeniu interdisciplinar. Prin exemplele oferite și prin cadrul analitic propus, lucrarea încurajează nu doar acceptarea pasivă a cunoștințelor, ci și participarea activă la un dialog care să îmbogățească atât teologia, cât și logica analitică.

Un alt punct central al concluziei este evidențierea tensiunii dintre limbajul natural și limbajul logic. Lucrarea subliniază că această tensiune, departe de a reprezenta o limitare, poate servi drept catalizator pentru o aprofundare teologică mai nuanțată. Limbajul natural, cu ambiguitățile și nuanțele sale, poate fi completat și clarificat prin rigoarea limbajului logic, iar această complementaritate este crucială pentru articularea unor concepte teologice complexe.

Critica logico-teologică sugerată în lucrare este și un avertisment privind pericolele pe care ambiguitatea le poate avea cu privire la ce NU este teologia creștină, „creaționismul științific” fiind un exemplu ilustrativ. Critica – pornind de la un orizont de sens logic neutru – este la nivelul suprapunerii unor orizonturi noționale de sensuri radical diferite: sens științific / sens teologic al faptelor etc.; altfel spus, este la nivelul amestecurilor de semnificare în limbaje diferite (teologic, științific, filosofic). Sunt criticate încercările de a justifica prin criterii de științificitate anumite conținuturi noționale teologice, anumite interpretări ale textelor scripturale care, chipurile, s-ar legitima în știință. Riscul suprapunerii unor criterii de existență și de adevăr din știință și din teologie reprezintă o altă formă de ambiguitate, complementară celei sugerate de logică.

În final, cartea se prezintă ca un instrument de reflecție pentru cercetători, teologi și toți cei interesați de intersecția dintre logică și teologie. Prin abordările sale, lucrarea subliniază că înțelegerea adevărurilor divine nu se oprește la granițele limbajului, ci își găsește mereu noi orizonturi prin interacțiunea dintre rațiune și credință. Aceasta rămâne o invitație deschisă către noi descoperiri și dialoguri în domeniul teologiei analitice.

Ca o ultimă observație, un aspect deosebit de important în cadrul demersului de clarificare logico-teologico-analitică îl reprezintă *studiile de caz*. Autorii intenționează ca, în completarea acestor două lucrări, să elaboreze o a treia, dedicată prezentării efective a unor astfel de analize concrete.

BIBLIOGRAFIE

- 1) *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.
- 2) *Noul Testament*, Editura Sapientia, Iași, 2008.
- 3) *Fides et Ratio*, Scrisoarea enciclică a suveranului Pontif Ioan Paul al II-lea către episcopii Bisericii catolice cu privire la raporturile dintre credință și rațiune, Editura Presa Bună, Iași, 1998.
- 4) Comisia Biblică Pontificală, *Interpretarea Bibliei în Biserică*, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 1995.
- 5) Conciliul Ecumenic Vatican II, *Constituția dogmatică despre Revelația divină Dei Verbum*, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 2000.
- 6) Aczel, Amir Dan, *Il mistero dell'alef – La ricerca dell'infinito tra matematica e misticismo*, il Saggiatore, Milano, 2010.
- 7) *Analiză matematică*, Universitatea București, vol. I, Ediția a V-a, Editura didactică și pedagogică, București, 1980.
- 8) Aristotel, *Metafizica*, Editura IRI, București, 1996.
- 9) Audi, R. (General Editor), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- 10) Augustin (Aureliu), *Despre cetatea lui Dumnezeu*, Editura Științifică, București, 1998.

- 11) Augustin (Sfântul Augustin), *Confesiuni*, Editura Nemira, București, 2006.
- 12) Baggot, Jim, *Inventarea și descoperirea „particulei lui Dumnezeu”*, Editura Humanitas, București, 2015.
- 13) Benoit, P. and Boismard, M.-E., *Synopse des Quatre Évangiles en Française – Avec Parallèles des Apocryphes et des Pères*, Les Éditions du Cerf, Paris, 2013.
- 14) Bindel, Eugen, *Mistica numerelor – o cercetare asupra elementelor spirituale ale lumii*, Editura Herald, București, 2013.
- 15) Bodea, Marcel, *Le mélange des langages. Une source des conflits transdisciplinaires*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Philosophia*, L VI (vol. 56), 2 / 2011.
- 16) Bodea, Marcel, *The explication of religious Knowledge From religious Language to secular Language*, in vol. Lintner M. Martin (Ed.), *God in Question – Religious Language and Secular Languages* [Proceedings of the ESCT Congress 2013 Brixen/Bressanone], Verlag A. Weger, Brixen/Bressanone, 2014.
- 17) Bodea, Marcel, *The epistemological criteria of „existence” in theology. Examples from the Scriptures*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica*, 2015, vol. 60.1-2.
- 18) Bottéro, Jean, Ouaknin Marc-Alain, Moingt Joseph, *Cea mai frumoasă istorie a lui Dumnezeu – Cine este Dumnezeul Bibliei?*, Editura Art, București, 2008.
- 19) Bruno, Forte, *La fede e il dialogo con I non credenti*, in vol. Lintner M. Martin (Ed.), *God in Question – Religious Language and Secular Languages* [Proceedings of the ESCT Congress 2013 Brixen/Bressanone], Verlag A. Weger, Brixen/Bressanone, 2014.
- 20) McCall, Thomas H., *An Invitatio to Analytic Christian Theology*, IVP Academic, 2015.

- 21) Cardita, Ângelo. "Le langage ritual et le langage théologique." In *God in Question – Religious Language and Secular Languages [Proceedings of the ESCT Congress 2013 Brixen/Bressanone]*, edited by Lintner M. Martin, 77-90. Brixen/Bressanone: Verlag A. Weger, 2014.
- 22) Carnap, Rudolf, Hans Hahn, and Otto Neurath. „Concepția științifică despre lume: Cercul de la Viena”. În Alexandru Boboc și I. N. Roșca (ed.), *Filosofia contemporană în texte alese și adnotate*, 25-41, Tipografia Universității București, București, 1985.
- 23) Carnap, Rudolf, „Depășirea metafizicii prin analiza logică a limbajului”, în vol. *Vechea și noua logică*, Editura Paideia, București, 2001.
- 24) Codoban, Aurel, *Semn și interpretare – O introducere post modernă în semiologie și hermeneutică*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2001.
- 25) Cohen, T., *Figurative Speech and Figurative Acts*, Journal of Philosophy, Vol. 72, No. 19, (November 6, 1975).
- 26) Cohen, T., *Metaphor, Feeling, and Narrative*, Philosophy and Literature, Vol. 21, No. 2. (October, 1997).
- 27) Coșeriu, Eugeniu, *Istoria filozofiei limbajului – de la începuturi până la Rousseau*, Editura Humanitas, București, 2011.
- 28) Crisp, Oliver D./ Rea, Michael C. (Ed.), *Analytic Theology: New Essays in the Philosophy of Theology*, Oxford University Press, New York, 2009.
- 29) Crosby, Donald A., *Faith and Reason: Their Roles in Religious and Secular Life*, State University of New York Press, 2011.
- 30) Dancy, Jonathan și Sosa, Ernest (editat de), *Dicționar de Filosofia Cunoașterii*, vol. I.-II., Editura Trei, București, 1999.
- 31) Dauben, Joseph W., *Georg Cantor and Pope Leo XIII: Mathematics, Theology and the Infinite*, Journal of the History of Ideas, vol. 38, No. 1, 1977, 85-108.
- 32) Delumeau, Jean, *Religiile lumii*, Editura Humanitas, București, 1996.
- 33) Descartes, René, *Texte filosofice*, București, E.S.P.L.S., 1952.

- 34) Descartes, René, *Geometria*, Editura Universal DALSI, București, 2000.
- 35) Drozda-Senkowska, Ewa (coord.), *Capcanele raționamentului – Cum ne înșelăm convinși că avem dreptate*, Editura Polirom, Iași, 1998.
- 36) Dumitriu, Anton, *Istoria Logicii*, Editura Tehnică, București, 1993.
- 37) Dummet, Michael, *Originile filosofiei analitice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2014.
- 38) Durkheim, Émile, *Regulile metodei sociologice*, Editura Polirom, Iași, 2002.
- 39) Eco, Umberto, Martini, Carlo Maria, *În ce cred cei care nu cred?*, Editura Polirom, Iași, 2011.
- 40) Enescu, Gheorghe, *Tratat de logică*, Editura Lider, București, 1996.
- 41) Étienne, Gilson, *Dumnezeu și filosofia*, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2005.
- 42) Flonta, Mircea, *Gânditorul singuratic – Critica și practica filosofiei la Ludwig Wittgenstein*, Editura Humanitas, București, 2008.
- 43) Fogelin R. J., *Figuratively Speaking*, New Haven and London: Yale University Press, 1988 (Oxford Scholarship Online, 2011).
- 44) Ford, David F., *Teologia – Foarte scurtă introducere*, Editura Alffa, București, 2004.
- 45) Frascolla, Pasquale – *Il Tractatus Logico-Philosophicus di Wittgenstein – Intruduzione alla lettura*, Carroci, 2007.
- 46) Frege, Gottlob F. L., *Sens și semnificație* [1892] – în „Materialismul dialectic și științele moderne, vol. 11 – Logică și filozofie – orientări în logica modernă și fundamentele matematicii” (ediție îngrijită de Tîrnoveanu M. și Enescu Gh.), pp. 54-79, Editura Politică, București, 1966.
- 47) Funkenstein, Amos, *Teologie și imaginația științifică – din Evul mediu până în secolul al XVII-lea*, Editura Humanitas, București, 1998.

- 48) Grenz, Stanley J., Guretzki, David, Nordlig, Cherith Fee, *Dicționar de termeni teologici*, Editura Logos, Cluj-Napoca, 2005.
- 49) (De) Haardt Maaïke, *Mary: Portrait of an Im/Possible Image?*, in Journal of the European Society for Catholic Theology, 8 (2017) 1, PEETERS, Bondgenotenlaan 153, B-3000 Leuven Belgium, 2017.
- 50) Heidegger, Martin, „Ce este Metafizica?”, în *Repere pe drumul gândirii*, Editura Politică, București, 1988.
- 51) Heidegger, Martin, *Principiul identității*, Editura Crater, București, 1999.
- 52) Helm, Paul, *Faith with Reason*, Oxford University Press, New York, 2000.
- 53) Hemming, Laurence Paul/ Parsons Susan, *Restoring Faith in Reason: With a New Translation of the Encyclical Letter, Faith and Reason of Pope John Paul II: Together with a Commentary and Discussion*, University of Notre Dame Press, 2003.
- 54) Janik, Allan, Toulmin, Stephen, *Viena lui Wittgenstein*, Editura Humanitas, București, 1998.
- 55) Kant, Immanuel, *Critica rațiunii pure*, Editura IRI, București, 1994.
- 56) Kant, Immanuel, *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, Editura Științifică și Enciclopedică București, 1987.
- 57) Kuhn, S. Thomas, *Structura revoluțiilor științifice*, Editura Humanitas, București 2008.
- 58) MICĂ ENCICLOPEDIÉ MATEMATICĂ, Editura Tehnică, București, 1980.
- 59) LAROUSSE – *Dicționar de filosofie*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.
- 60) Lăzăroiu George – *Gândire, Limbaj, Realitate – Programul lui Ludwig Wittgenstein*, Editura Cartea Universitară, București, 2004.
- 61) Leibniz, G. W., *Noi eseuri asupra intelectului omenesc*, Editura All Educațional, București, 2003.

- 62) Lintner, Martin M. (ed.) – *God in question – Religious language and secular languages*, Verlag A. Wegner, Brixen, 2014.
- 63) Mario, Livio, *Este Dumnezeu matematician?*, Editura Humanitas, București, 2011.
- 64) Masson, Robert, *Without Metaphor, No Saving God – Theology After Cognitive Linguistic*, Peeters, Leuven-Paris-Walpole, MA, 2014.
- 65) Morris, Charles, *Fundamentele teoriei semnelor*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2003.
- 66) Muñoz-Suárez, Carlos, *Guides us on a trip down the linguistic rabbit hole – Philosophy Now – a Magazine of Ideas*, Issue 103 July/August, 2014.
- 67) *Noul dicționar universal al limbii române*, Editura Litera Internațional, București, 2007.
- 68) Picq Pascal, Sagart Laurent, Dehaene Ghislaine, Lestienne Cécile, *Cea mai frumoasă istorie a limbajului*, Editura Art, București, 2010.
- 69) Plantinga, Alvin, *Știință, religie și naturalism – Unde rezidă de fapt conflictul?*, Editura Ratio et Revelatio, Oradea, 2015.
- 70) Pleșu, Andrei, *Parabolele lui Isus – Adevărul ca poveste*, Editura Humanitas, 2012.
- 71) Ragaglia, Letizia, *Aspetti del religioso in alcuni esempi di arte contemporanea: un linguaggio per la ricerca del terribilimento umano?*, in vol. Lintner M. Martin (Ed.), *God in Question – Religious Language and Secular Languages* [Proceedings of the ESCT Congress 2013 Brixen/Bressanone], Verlag A. Weger, Brixen/Bressanone, 2014.
- 72) Rahner Karl – *Theology. I. Nature*, in K. Rahner, Ed., *Encyclopedia of Theology: The Concise „Sacramentum Mundi”* (New York: Seabury-Crossroad, 1975), 1987.
- 73) Ratzinger, Joseph (Papa Benedict al XVI-lea), *Isus din Nazaret*, Editura RAO, București, 2010.

- 74) Ricoeur, Paul, *Metafora vie*, Editura Univers, București, 1984.
- 75) Russell, Bertrand, *Misticism și logică*, Editura Herald, București, 2011.
- 76) Săplăcan, Călin, *Sensul coexistenței și coexistența sensurilor. Un punct de vedere al eticii teologice catolice*, în volumul de studii colective (Ed. Frunză S.): *Filosofie și Religie*, Editura Limes, Cluj, 2001.
- 77) Săplăcan, Călin, *La guérison dun paralytique: vulnérabilité, accès aux soins, résilience. Analogie théologie-médecine* în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica*, LXI, 1-2/2016, 105-118.
- 78) Săplăcan, Călin, *Conditions for a Possible Dialogue between Theology and Science from the Perspective of the Concept of Frontier* în *Dialogo*, 1, November, 2014.
- 79) Săplăcan, Călin, *Langage et frontière* în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica*, LI 3, 2006.
- 80) Săplăcan, Călin, *Teologia după Darwin: evoluție și creație* – în volumul „Darwin și gândirea evoluționistă”, Giurgiu, Pelican, 2010.
- 81) Săplăcan, Călin, *On the Frontier of Languages. The language of science / the language of theology*, în „Logos architekton. Journal of logic and philosophy of science”, n. 7, 2013.
- 82) Senaldi, Steven, *Linguaggio "profano" per descrivere la "politica" di Dio: il caso specifico delle parabole di Gesù*, în vol. Lintner M. Martin (Ed.), *God in Question – Religious Language and Secular Languages* [Proceedings of the ESCT Congress 2013 Brixen/Bressanone], Verlag A. Weger, Brixen/Bressanone, 2014.
- 83) Spinoza, Benedict, *Etica*, Editura Științifică, București, 1957.
- 84) Tat, Alin (ed.), *Intellectus fidei sau itinerariul teologic al credinței*, Napoca Star, Cluj-Napoca, 2014.
- 85) Tillich, Paul, *Dinamica credinței*, Editura Herald, București, 2007.

- 86) Tolstoi, Lev Nicolaevici, *Despre Dumnezeu și om – din jurnalul ultimilor ani (1907-1910)*, Editura Humanitas, București, 2006.
- 87) Tolstoi, Lev Nicolaevici – *Spovedanie – Căutând sensul vieții*, Editura Herald, București, 2016.
- 88) Tomescu, Ion, *Grafuri și programare liniară*, Introducere elementară, Editura didactică și pedagogică, București, 1975.
- 89) Tugendhat Ernst, Wolf Ursula, *Propedeutică logico-semantică*, Editura Pelican, Giurgiu, 2003.
- 90) Zaharia, M., Zaharia, D., Peligrad S., *Matematică: aritmetică, algebră, geometrie: clasa a V-a*, Editura Paralela 45, Pitești, 2021.
- 91) Wansbrough, Henry, *Introducing the New Testament*, Bloomsbury T&T Clark, London New York, 2015.
- 92) Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Editura Humanitas, București, 2001.
- 93) Wittgenstein, Ludwig, *Jurnale 1914-1916 / Câteva remarci asupra formei logice*, Editura Humanitas, București, 2010.
- 94) Wittgenstein, Ludwig, *Scrisori despre Tractatus*, Editura Humanitas, București, 2012.
- 95) Wittgenstein, Ludwig, *Lecții și convorbiri despre estetică, psihologie și credința religioasă*, Editura Humanitas, București, 1993.
- 96) Wittgenstein, Ludwig, *O conferință despre etică* (traducere de Cătălin Partenie), în Flonta Mircea (ed.), *Filozoful – Rege?*, Editura Humanitas, București, 1992.
- 97) Wright, L., *Theological Explanation*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1976.

- <http://www.catholic.org/bible/> [Accesat 01 septembrie 2023]
- https://philosophynow.org/issues/103/The_Tractatus_is_it_so_intractable [Accesat 01 septembrie 2023]
- <https://ro.wikipedia.org/wiki/Logică> [Accesat 01 septembrie 2023]
- https://proofwiki.org/wiki/Definition:Empty_Set [Accesat 01 septembrie 2023]
- <https://dexonline.ro/definitie/și> [Accesat 01 septembrie 2023]
- <https://ro.wikipedia.org/wiki/Arianism> [Accesat 01 septembrie 2023]
- <https://ro.wikipedia.org/wiki/Gri> [Accesat 01 septembrie 2023]
- https://ro.wikipedia.org/wiki/Dualismul_undă-particulă [Accesat 01 septembrie 2023]
- <https://dexonline.ro/definitie/uman> [Accesat 01 septembrie 2023]
- <https://dexonline.net/definitie-divin> [Accesat 01 septembrie 2023]
- <https://ro.wikipedia.org/wiki/Teoremă> [Accesat 01 septembrie 2023]
- <https://ro.wikipedia.org/wiki/Îmbătrânire> [Accesat 01 septembrie 2023]
- <https://ro.wikipedia.org/wiki/Moarte> [Accesat 01 septembrie 2023]
- https://ro.wikipedia.org/wiki/Hieroglificele_egiptene [Accesat 01 septembrie 2023]
- http://www.todayinsci.com/F/Faraday_Michael/FaradayMichael-Quotations.htm [Accesat 01 septembrie 2023]
- http://en.wikipedia.org/wiki/Faradays_law_of_induction [Accesat 01 septembrie 2023]
- <http://www.spaceandmotion.com/Physics-Michael-Faraday.htm> [Accesat 01 septembrie 2023]

https://ro.wikipedia.org/wiki/Geometrii_neeuclidiene [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://www.scientia.ro/tehnologie/39-cum-functioneaza-lucrurile/861-cum-functioneaza-logica-trivalenta.html> [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://www.contributors.ro/fenomenologia-nimicului/> [Accesat 01 septembrie 2023]

<http://www.e-text.it/> [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Criminologie> [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Sociologie> [Accesat 01 septembrie 2023]

https://ro.wikipedia.org/wiki/Postulatele_sociologiei [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://www.nasa.gov/feature/goddard/2018/hubble-uncovers-the-farthest-star-ever-seen> [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Boson> [Accesat 01 septembrie 2023]

https://ro.wikipedia.org/wiki/Bosonul_Higgs [Accesat 01 septembrie 2023]

https://en.wikipedia.org/wiki/Higgs_boson [Accesat 01 septembrie 2023]

https://en.wikipedia.org/wiki/Jim_Baggott [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://science.howstuffworks.com/science-vs-myth/everyday-myths/higgs-boson-exist.htm> [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://www.extremetech.com/extreme/184953-lhc-confirms-weve-definitely-discovered-the-higgs-boson-and-sadly-it-behaves-exactly-as-the-standard-model-predicts> [Accesat 01 septembrie 2023]

[https://en.wikipedia.org/wiki/The_God_Particle_\(book\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_God_Particle_(book)) [Accesat 01 septembrie 2023]

https://ro.wikipedia.org/wiki/Mario_Livio [Accesat 01 septembrie 2023]

https://ro.wikisource.org/wiki/Rugăciuni_de_seară [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://www.biblestudytools.com/history/early-church-fathers/nicene/vol-2-saint-augustin/city-of-god/book-xxi.html> [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Dadaism> [Accesat 01 septembrie 2023]

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Evoluție> [Accesat 01 septembrie 2023]

CUPRINS

Cuvânt-înainte	5

Capitolul I. Noțiuni

1.1. Noțiunea	12
1.2. Structura logică a noțiunii	24
1.2.1. Comentariu analitic privind «sfera» unei noțiuni.....	24
1.2.2. «Simetria» sau «relația de dualitate» dintre conținutul CNI și sfera SNI unei noțiunii Ni	32
1.2.2.1. Scurtă prezentare teoretică.....	32
1.2.2.2. Diferențe logico-lingvistice și logico-semantică între „nume”/ „conținut”/ „sferă” – Exemplu teologic: Fiul Omului ↔ Fiul lui Dumnezeu	42
1.2.2.3 Negația unor tipuri de propoziții. Exprimări alternative	49
1.3. Sens și semnificație – Frege	66
1.4. Tipuri de noțiuni – Noțiuni generale; Noțiuni singulare (individuale); Noțiuni vide	70
1.4.1. Noțiuni generale.....	70
1.4.1.1. Despre negația propozițiilor în care sunt prezente noțiuni generale.....	79
1.4.2. Noțiuni singulare	85
1.4.2.1. Despre negația propozițiilor în care sunt prezente noțiuni singulare	86

1.4.3. <i>Noțiuni vide</i>	88
1.4.3.1. Surse posibile ale noțiunilor vide.....	92

Capitolul II. Noțiuni opuse

2.1. Considerații logice despre Ni și $\neg$ Ni.....	103
2.2. Negația propozițiilor universale și existențiale. Universuri de discurs.....	108
2.2.1. <i>Negația propoziției universale</i>	109
2.2.2. <i>Negația propoziției existențiale</i>	111
2.2.3. <i>Universuri de discurs și Principiul identității</i>	114
2.3. Negația unor noțiuni. Raport de contradicție. Raport de contrarietate	122
2.3.1. <i>Noțiuni contrare. Negația unor noțiuni contrare</i>	122
2.4. Noțiuni pozitive și noțiuni negative	139
2.4.1. <i>Creația lumii neînsuflețite, a viețuitoarelor și a omului</i>	153
2.4.2. <i>Noțiuni opuse – Completare</i>	158
2.5. Variabilă noțională. Interpretare a variabilei noționale. Variabilă noțională interpretată.....	161

Capitolul III. Raporturi între noțiuni

3.1. Noțiuni necomparabile. Noțiuni comparabile	181
3.2. Raporturi de opoziție între noțiuni	192
3.2.1. <i>Raportul de contrarietate (raport de excluziune neexhaustivă)</i>	193
3.2.2. <i>Raportul de contradicție (raport de excluziune exhaustivă)</i>	195
3.2.3. <i>Contradicție aparentă</i>	198
3.2.4. <i>Anexă la noțiuni contradictorii și contradicție aparentă; „sau – «fenomenologic»” / „și – «ontologic»”</i>	211

3.3. Universuri de discurs și raporturi între noțiuni.....	218
3.3.1. <i>Completări analitice</i>	238
3.3.2. <i>Noțiunea „Sfânta Treime” – o abordare logico-semantică</i>	253
3.3.3. <i>Noțiunile „Tatăl”, „Fiul”, „Adam/Omul” – cu referire la noțiunea de „kenoză”</i>	266
Încheiere	281
Bibliografie	283

După o licență în Fizică la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și un masterat în Teologie la Institutul Catolic din Paris, Călin Săplăcan susține o teză de doctorat în Filosofie la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. El predă cursuri de Teologie morală la Facultatea de Teologie Greco-Catolică a aceleiași universități.

Marcel-Smilihon Bodea a obținut masterate în Fizică, Matematică, Filosofie și Teologie la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. De asemenea, el a obținut doctoratul în Filosofie (Filosofia științei) la Universitatea din București și o diplomă de studii aprofundate în Filosofie la Sorbona I (Paris). El a predat cursuri de Epistemologie, Filosofia științei și Filosofia limbajului la Facultatea de Filosofie și Istorie a Universității Babeș-Bolyai.

